

STANDARYZACJA OPISU ARCHIWALNEGO

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ
KOMISJA ŚCIGANIA ZBRODNI PRZECIWKO NARODOWI POLSKIEMU

STANDARYZACJA OPISU ARCHIWALNEGO

Pod redakcją
Jerzego Bednarka i Pawła Perzyny

WARSZAWA—ŁÓDŹ 2016

Publikacja przygotowana w ramach prac naukowo-badawczych
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej
przy współpracy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu
i Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Rada naukowa serii:

prof. dr hab. Bohdan Ryszewski (przewodniczący), dr Anna Żeglińska (sekretarz),
dr hab. Waldemar Chorążyczewski, dr Jerzy Bednarek, dr Rafał Leśkiewicz,
dr Paweł Perzyna, dr Agnieszka Rosa

„Symposia Archivistica”, tom III

Recenzenci

dr hab. Tomasz Balbus, dr hab. Robert Degen

Redakcja i korekta
Wojciech Kujawa

Redakcja techniczna
Wojciech Czaplicki

Indeks nazwisk
Wojciech Kujawa

Tłumaczenie streszczeń na język angielski
Summa Linguae S.A.

Okładka
Andrzej Michalik

Fotografie na okładce
Paweł Tomasik (IPN)

Skład i łamanie
Marcin Koc

Druk i oprawa
ALNUS Sp. z o.o.
ul. Wróblowicka 63, 30-698 Kraków

© Copyright by Instytut Pamięci Narodowej
Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa–Łódź 2016

ISBN 978-83-8098-063-1

Zapraszamy na naszą stronę internetową
www.ipn.gov.pl
oraz do księgarni internetowej
www.ipn.poczytaj.pl

Spis treści

<i>Jerzy Bednarek, Paweł Perzyna</i>	
Wstęp	9
<i>Bohdan Ryszewski</i>	
Wprowadzenie do symposium	15
<i>Paweł Perzyna</i>	
Standaryzacja opisu archiwalnego a digitalizacja	17
<i>Agnieszka Rosa</i>	
Użytkownik w systemie informacji archiwalnej. Kontekst stosowanych języków informacyjno-wyszukiwawczych	43
<i>Waldemar Chorążyczewski</i>	
Problem rozbudowy standardu FOPAR na przykładzie ksiąg wpisów ...	53
<i>Wiesław Nowosad</i>	
Standaryzacja opisu w bazach NDAP i ZoSIA i ich integracja (okiem użytkownika)	59
<i>Anna Żeglińska</i>	
Wyszukiwanie w bazach danych NDAP: szukajwarchiwach.pl	71
<i>Hubert Wajs</i>	
Problemy standaryzacji opisu zasobu AGAD	89
<i>Krzysztof Syta</i>	
Efektywność wyszukiwawcza w świetle kwerendy w Zbiorze Anny Ksawerowej z Potockich Branickiej z zasobu AGAD	93

<i>Rafał Leśkiewicz</i>	
Wpływ komputeryzacji na funkcjonowanie Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej	111
<i>Jerzy Bednarek</i>	
Zakres standaryzacji opisu archiwalnego w „Cyfrowym Archiwum” Instytutu Pamięci Narodowej	131
<i>Roman Majka</i>	
Standaryzacja opisu archiwalnego w archiwach Kościoła katolickiego ...	149
<i>Katarzyna Kubicka</i>	
Standardy opisu archiwalnego stosowane w archiwach niemieckich ...	163
<i>Anna Blanka Wanecka</i>	
Standard Noark. System informacyjny stosowany w norweskiej administracji publicznej	173
Noty o autorach	180
Summaries	185
Wykaz skrótów	189
Indeks nazwisk	192

Symposia Archivistica

Jerzy Bednarek

Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi

Paweł Perzyna

Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi

Wstęp

Trzeci tom serii wydawniczej „Symposia Archivistica” prezentuje teksty będące pokłosiem sympozjum „Standaryzacja archiwalnego opisu informacyjnego” zorganizowanego 22–23 października 2015 r. w Olsztynie przez Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie oraz Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. Było to już czwarte z rzędu spotkanie naukowe poświęcone teoretycznym i praktycznym problemom archiwistyki, przygotowane z inspiracji prof. Bohdana Ryszewskiego. Warto przypomnieć, że poprzednie sympozja dotyczyły spraw związanych z kształceniem w zakresie archiwistyki na poziomie doktorskim, wykorzystania zasady strukturalnej jako podstawy opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej, a także zagadnień szeroko rozumianej komputeryzacji i digitalizacji w archiwach¹.

W naturalny sposób nadszedł więc czas na omówienie kwestii standaryzacji opisu archiwalnego. Problem ten jest nierozzerwalnie związany z zagadnieniami metodyki archiwalnej, a w dobie dynamicznego przetwarzania i wyszukiwania danych w skomputeryzowanych systemach informacji archiwalnej nabiera wręcz pierwszorzędno znaczenia.

¹ Efekty dotychczasowych spotkań naukowych były publikowane w: „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2013, nr 4, s. 151–222 (dział: „Kształcenie doktorskie w zakresie archiwistyki”); *Symposia Archivistica*, t. I: *Zasada strukturalna jako podstawa opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej*, red. R. Leśkiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2015, ss. 172; *Symposia Archivistica*, t. II: *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach*, red. R. Leśkiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2016, ss. 168. Zob. też sprawozdania z sympozjów: M. Kopczyński, *Sympozjum „Zasada strukturalna jako podstawa opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej”*. Warszawa, 29 listopada 2013 r., „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2014, t. 7, s. 488–493; M. Adamska, K. Lisowska, *Sympozjum naukowe „Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach”*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2014, nr 5, s. 209–216; M. Kopczyński, *Sympozjum naukowe „Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach”*. Olsztyn, 27–28 października 2014 r., „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2015, t. 8, s. 323–331.

Standard, traktowany jako usystematyzowane zestawienie poziomów i pól opisu archiwalnego, to nie tylko jedno z narzędzi wykorzystywanych w pracy archiwisty, lecz także element wsparcia dla użytkownika poszukującego informacji. Docelowo ma on zagwarantować zarówno ujednoczenie, jak i zintegrowanie informacji archiwalnej, a w efekcie powstanie zunifikowanego systemu informacyjnego. Dlatego proces standaryzacji w archiwistyce łączy się z kwestią informatyzacji archiwów, stanowi także teoretyczny fundament dla budowy systemów informatycznych, umożliwiających m.in. zestandaryzowany opis archiwalny zasobu. Prace nad standaryzacją wpływają więc nie tylko na naturalne ujednoczenie i uporządkowanie metodyki, lecz także na rozwój teorii archiwalnej, choćby w zakresie zdefiniowania nowych pojęć charakterystycznych dla dziedziny informatyki, ale nie stosowanych wcześniej przez archiwistów.

Problem standaryzacji archiwalnej dostrzegła w końcu lat osiemdziesiątych XX w. Międzynarodowa Rada Archiwów. Pod jej egidą i przy jej wsparciu, pomiędzy 1990 a 2008 r., przygotowano i opublikowano cztery standardy archiwalne: ISAD(G) – dla wielopoziomowego opisu archiwaliów, ISAAR(CPF) – służący opisowi twórcy archiwaliów, ISDIAH – dla tworzenia reguł znormalizowanego opisu instytucji z zasobem archiwalnym oraz ISDF – służący rozszerzonej prezentacji funkcji twórcy materiałów archiwalnych².

W celu ułatwienia tworzenia opisu archiwalnego, zgodnego z czterema standardami międzynarodowymi, wprowadzono darmowe narzędzie – oprogramowanie o nazwie ICA-AtoM (International Council on Archives – Access to Memory), które pozwala na przygotowanie elektronicznych baz danych o zasobach archiwalnych³. Popularny jest też międzynarodowy wzorzec zapisu informacji o zasobach archiwalnych EAD (Encoded Archival Description), dzięki któremu można utrwać i udostępniać dane o archiwaliach w zestandaryzowanej formie elektronicznej⁴.

Z perspektywy krajowej prace nad standardami opisu archiwalnego nie przebiegały bez problemów. Różnorodność form archiwaliów zgromadzonych w polskich archiwach, związana przede wszystkim z częstymi zmianami systemów kancelaryjnych, wpływała i dalej wpływa na konkretne problemy metodyki opracowania zasobu. Sytuacja ta przekłada się bezpośrednio na próby sporządzenia wzorca opisu archiwalnego, który powinien przecież uwzględniać zarówno specyfikę zgromadzonego zasobu, jak i jego ukształtowaną (najczęściej histo-

² Ogólnie na temat standardów MRA zob. A. Laszuk, *Standardy Międzynarodowej Rady Archiwów – od praktyki do teorii?* [w:] *Toruńskie konfrontacje archiwalne*, t. II: *Teoria archiwalna wczoraj – dziś – jutro*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2011, s. 227–246.

³ Podstawowe dane o projekcie MRA: J. Bushey, *International Council on Archives (ICA) "Access to Memory" (AtoM): Open-source software for archival description*, https://www.ica-atom.org/download/ICA-AtoM_JBushey.pdf (dostęp 11 V 2016 r.).

⁴ Szerzej zob. *EAD_PL. Międzynarodowy standard zapisu informacji o zasobie archiwalnym*, oprac. A. Klubiński, W. Woźniak, Warszawa 2008.

rycznie) wielopoziomą strukturę. Jak do tej pory jedyną taką próbę zakończoną opracowaniem kompletnego formatu opisu archiwalnego (przeznaczonego dla archiwów polskich) podjął w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku Bohdan Ryszewski, który następnie ogłosił założenia wielopoziomowego standardu FOPAR (Format Opisu Archiwaliów)⁵.

Polska administracja archiwalna uznała jednak, że zasady związane z opracowaniem i opisem zasobu archiwalnego powinny regulować konkretne wskazówki metodyczne wprowadzane przez naczelnego dyrektora archiwów państwowych. W praktyce ani FOPAR, ani inne standardy międzynarodowe nie były obowiązujące w Polsce, a ich zalecenia zaczęto uwzględniać w przepisach archiwalnych dopiero od końca lat dziewięćdziesiątych XX w. Efektem takiego rozumienia standaryzacji jest istnienie w archiwach wielu niezintegrowanych baz danych zawierających opisy części zasobu archiwalnego i stworzonych według co najmniej trzech kryteriów: 1) rodzaju dokumentacji (aktowej – IZA, technicznej – KITA i kartograficznej – MAPA), 2) okresu wytworzenia dokumentów (SCRINIUM), 3) częstotliwości udostępniania materiałów (księgi metrykalne i stanu cywilnego – PRADZIAD, ewidencja ludności w archiwaliach – ELA).

Podjęwaną w ostatnich latach próbą zastąpienia cząstkowych baz jednym zunifikowanym systemem jest aplikacja pod nazwą Zintegrowany System Informacji Archiwalnej ZoSIA, stworzona przez Narodowe Archiwum Cyfrowe. System został jednak wprowadzony dopiero w kilkunastu archiwach państwowych i w dalszym ciągu jest modernizowany⁶.

Ważna problematyka standaryzacji archiwalnej miała w trakcie ostatniego sympozjum kilka punktów odniesienia. Z jednej strony omawiano kwestie dotyczące ustalenia priorytetów w działalności merytorycznej archiwów, związku standaryzacji i digitalizacji czy też potrzeby traktowania użytkownika jako ważnej części systemu informacji archiwalnej. Z drugiej zwracano uwagę na możliwości rozbudowy standardu FOPAR, przykłady i zakres standaryzacji występujący w archiwach polskich (AGAD, Archiwum IPN, archiwa kościelne), a także na rozwiązania zastosowane za granicą (Niemcy, Norwegia).

W słowie wstępnym prof. Bohdan Ryszewski przypomniał ideę corocznych naukowych spotkań archiwalnych oraz złożył podziękowania ich organizatorom i redaktorom dwóch pierwszych tomów serii wydawniczej Instytutu Pamięci Narodowej „Symposia Archivistica”.

⁵ B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów*, Toruń 1994.

⁶ Podstawowe informacje o systemie zob. H. Staszewska, *Zintegrowany System Informacji Archiwalnej (ZoSIA) w archiwach państwowych. Informacje wstępne*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2015, t. 8, s. 9–21.

Paweł Perzyna zestawił zagadnienia standaryzacji opisu archiwalnego oraz masowej digitalizacji, która jest traktowana jako priorytetowe zadanie w archiwach państwowych w Polsce. W sposób syntetyczny omówił standardy Międzynarodowej Rady Archiwów (ISAD, ISAAR, ISDIAH, ISDF), wzorce opracowane przez Bohdana Ryszewskiego (FOPAR i FOPAR-HW), tzw. standardy *de facto* NDAP, a także rozwiązania zaproponowane przez Radę IPN w odniesieniu do przygotowania publicznego inwentarza. Przedstawił także – w kontekście opracowanych standardów opisu archiwalnego – problemy związane z digitalizacją i jej miejscem w hierarchii działań archiwów.

Problematykę roli użytkownika w systemie informacji archiwalnej w kontekście stosowanych języków informacyjno-wyszukiwawczych omówiła Agnieszka Rosa. Przedstawiła sposoby przygotowania użytkownika do korzystania z archiwalnego aparatu informacyjno-wyszukiwawczego. Poddała analizie także instrukcje dotyczące procedur (sposobów) wyszukiwania informacji, zawarte w pomocach archiwalnych stosowanych w trzech narzędziach wyszukiwawczych (przewodnik po konkretnym archiwum, baza SEZAM i baza „Inwentarz archiwalny” IPN).

Waldemar Chorążyczewski zaprezentował problem rozbudowy standardu FOPAR na przykładzie ksiąg wpisów. Podkreślił, iż z perspektywy dorobku metodyki archiwalnej należałoby dążyć do opisu ksiąg wpisów na czterech poziomach: serii ksiąg, księgi, części księgi (serii wpisów) i wpisu, z zastrzeżeniem, że minimalnym wymaganiem powinien być opis na poziomie księgi. Odniósł się też do możliwości rozbudowy zestandaryzowanego opisu ksiąg wpisów i przedstawił własne propozycje w kontekście trzech sfer ujednolicenia: 1) standardu struktury danych (zestawienie poziomów, bloków i pól opisu), 2) standardu wartości pól – instrukcja ich wypełniania, 3) standardu języka, którym pola się wypełnia (wzorce opisu obiektów na poszczególnych poziomach).

Wiesław Nowosad, wcielając się w rolę „typowego” użytkownika zasobu, omówił kwestie związane ze standaryzacją opisu w bazach NDAP (SEZAM, IZA) i systemie ZoSIA oraz z ich integracją. Podsumowując swoje wywody, zauważył, że dotychczasowe bazy i system ZoSIA nie różnią się w zakresie wartości informacyjnej. Te pierwsze zawierają na razie więcej danych, pochodzących ze wszystkich archiwów państwowych, natomiast przewaga systemu polega na możliwości dołączania do opisu odwzorowań cyfrowych jednostek archiwalnych.

Anna Żeglińska dokonała sprawdzenia, jak z punktu widzenia użytkownika działa system wyszukiwania informacji w serwisie internetowym NDAP – szukajwarchiwach.pl, który prezentuje *on-line* zbiory archiwów państwowych. Przeprowadziła w nim kilka przykładowych wyszukiwań i dokonała analizy ich efektów. Wyniki sprawdzeń wykazały obiektywne problemy polegające m.in. na nieistnieniu pełnej informacji o zespołach, których opisy i skany zostały wpro-

wadzone do systemu, a także na braku instrukcji wyszukiwawczej w celu zwiększenia skuteczności prowadzonych kwerend.

Hubert Wajs uznał, że tworzenie standardu opisu archiwalnego wymaga zastosowania metody zarządzania projektowego. W swoim tekście przypomniał, że to NDAP uznała ISAD(G) za standard obowiązujący w archiwach państwowych, a ujednoczenie opisu wymusiły do pewnego stopnia techniczne normy zapisu informacji, najpierw poprzez zastosowanie techniki bazodanowej, a następnie formatu EAD, umożliwiającego zakodowanie pomocy archiwalnych w plikach XML i ich prezentację w Internecie.

Krzysztof Syta przedstawił efektywność wyszukiwawczą w świetle kwerendy przeprowadzonej w zbiorze Anny Ksawerowej z Potockich Branickiej przechowywanym w AGAD. W konkluzji doszedł do wniosku, że powyższy zbiór w obecnym stanie opracowania nie pozwala na pełną orientację zarówno w jego strukturze, jak i w zawartości poszczególnych jednostek archiwalnych. Autor nie poprzestał jedynie na wskazywaniu błędów popełnionych w trakcie opracowywania zbioru, ale zawarł w artykule również zestaw wskazówek dotyczących układu wewnętrznego oraz dokonania niezbędnych uzupełnień w dotychczasowych opisach jednostkowych akt.

Rafał Leśkiewicz zaprezentował rozważania dotyczące wpływu komputeryzacji na funkcjonowanie Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Przedstawił problemy terminologiczne związane z pojęciem „komputeryzacja”, krótko omówił także specyfikę struktury zasobu archiwalnego Instytutu oraz otoczenia, w jakim funkcjonuje Archiwum IPN. Główną uwagę skupił jednak na scharakteryzowaniu kolejnych etapów komputeryzacji Archiwum Instytutu, prezentacji możliwości informacyjnych systemu „Cyfrowe Archiwum” i kwestii digitalizacji zgromadzonego zasobu.

Przedmiotem zainteresowania Jerzego Bednarka był zakres standaryzacji opisu archiwalnego w „Cyfrowym Archiwum” Instytutu Pamięci Narodowej. Autor zaprezentował wzorzec opracowany i stosowany w Archiwum Instytutu na tle możliwości standardów międzynarodowych, standardu FOPAR i rozwiązań przyjętych w sieci archiwów państwowych. W tym przypadku wyróżniającą cechą standaryzacji opisu archiwalnego w „Cyfrowym Archiwum” okazał się bardzo szczegółowy opis na poziomie jednostek archiwalnych, wdrażany kosztem innych elementów struktury zasobu, na co w pewnej mierze mają wpływ specyficzne kryteria gromadzenia archiwaliów przez Instytut.

Z kolei ksiądz Roman Majka (CSMA) zwrócił uwagę na problem wprowadzenia standaryzacji opisu archiwalnego w archiwach Kościoła katolickiego. W swoich rozważaniach przedstawił dotychczasowy opis zasobu na przykładzie danych z kilkunastu stron internetowych wybranych archiwów kościelnych archidiecezjalnych i diecezjalnych. Na podstawie tej analizy zaprezentował własną propozycję budowy standardu opisu zasobu zgromadzonego w archiwach ko-

ścielnych, opartego na kilku poziomach: archiwum, zespołu archiwalnego, serii, jednostki archiwalnej i dokumentu.

Standardy opisu archiwalnego stosowane w archiwach niemieckich omówiła Katarzyna Kubicka. Autorka zauważyła, że chociaż w Niemczech nie wprowadzono jednolitego standardu, to ukształtował się w miarę spójny system opisu archiwaliów, wynikający z przyjętego systemu kształcenia archiwistów (np. Szkoła Archiwalna w Marburgu) oraz dyskusji naukowej nad podstawowymi zasadami metodyki archiwalnej (m.in. przygotowane w NRD tzw. OVG – Ordnungs und Verzeichnungsgrundsätze für die staatlichen Archive der Deutschen Demokratischen Republik).

W ostatnim tekście zamieszczonym w niniejszym tomie Anna Wanecka przedstawiła elektroniczny system zarządzania dokumentacją używany przez norweską administrację publiczną. Dokonała tego poprzez omówienie obowiązującego standardu archiwizowania danych elektronicznych (Noark), którego ostatnia wersja wprowadza w pełni elektroniczny obieg dokumentów i jest dostosowana do wszystkich rodzajów dokumentacji spotykanej w norweskich urządach.

Wprowadzenie do sympozjum

Organizatorzy bardzo rzeczowo przedstawili zaczynające się sympozjum od strony merytorycznej i organizacyjnej. Podziękowania do nich zwykle kieruje się na koniec obrad, niestety często przy pustawej sali. Jako obserwator prac nad przygotowaniem sympozjum pragnę zatem już teraz gorąco im podziękować za przygotowanie programu i obsadę referatów, zebranie grona kompetentnych i zainteresowanych uczestników. Sympozja te bowiem są przygotowywane z należytą dbałością o poziom i aktywność zarówno referujących, jak i innych uczestników. Odbywają się corocznie na przekór trudnościom, jakie towarzyszą tego rodzaju regularności. Program każdego sympozjum powstaje na dwóch lub trzech posiedzeniach zespołu inicjatorów. Pod koniec prac ustalana jest lista uczestników wedle kryteriów merytorycznych, a nie reprezentacyjnych. Wystąpienia naczelnego dyrektora archiwów państwowych, który uczestniczył we wszystkich naszych dotychczasowych sympozjach, wynikały z jego kompetencji jako profesora uniwersytetu – zawsze merytoryczne, wiele wniosły do dorobku naszych spotkań.

Referaty i wybrane istotniejsze głosy są publikowane w specjalnie utworzonej serii wydawniczej Instytutu Pamięci Narodowej „Symposia Archivistica”. Za trud związany z ukazaniem się pierwszych dwóch tomów serii podziękowania należą się redaktorom – Annie Żeglińskiej i Rafałowi Leśkiewiczowi.

Wokół sympozjum i wydawanej serii funkcjonuje formalnie nigdzie nie zgłoszone, ale powstałe na gruncie dobrej współpracy i porozumienia, grono inicjatorów, które tworzą: Jerzy Bednarek, Waldemar Chorążyczewski, Rafał Leśkiewicz, Krzysztof Narojczyk, Paweł Perzyna, Agnieszka Rosa, Bohdan Ryszewski i Anna Żeglińska. Naszym podstawowym zamiarem są studia z zakresu metodologii archiwistyki i teorii archiwalnej.

Standaryzacja opisu archiwalnego a digitalizacja

Tytuł niniejszego artykułu nawiązuje bezpośrednio do sposobu zestawienia dwóch zagadnień w tekście Andrzeja Biernata zatytułowanym *Komputeryzacja a digitalizacja w archiwach państwowych w Polsce*¹. Nie oznacza to jednak, że zamierzam postawić znak równości pomiędzy pojęciami standaryzacji opisu archiwalnego i digitalizacji oraz mówić o efekcie synergii dwóch procesów, bo jego po prostu nie ma. Standaryzacja to działalność zmierzająca do tworzenia i wprowadzania jednolitych norm (opisanych reguł, zasad czy wzorców) w danej dziedzinie². W wersji ustawowej to również działalność zmierzająca do uzyskania optymalnego stopnia uporządkowania w określonym zakresie poprzez ustalenie reguł przeznaczonych do powszechnego i wielokrotnego stosowania, a dotyczących istniejących lub mogących wystąpić problemów³. Wreszcie w najbliższej mi definicji standaryzacja (normalizacja) jest procesem (sztuką) ograniczania różnorodności i polega na wyborze jednej opcji lub jednego wariantu jako uprzywilejowanego i promowaniu go jako standardu⁴. Digitalizacja natomiast to wieloetapowy proces przekształcania informacji utrwalonej w formie analogowej na postać cyfrową⁵, lub inaczej – czynności prowadzące do skopiowania materiałów

¹ A. Biernat, *Komputeryzacja a digitalizacja w archiwach państwowych w Polsce* [w:] *Symposia Archivistica*, t. II: *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach*, red. R. Leśkiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2016, s. 23–35.

² A. Laszuk, *Archiwa częścią dziedzictwa narodowego – standardy podstawą współpracy* [w:] *Toruńskie konfrontacje archiwalne*, t. III: *Archiwistyka między różnorodnością a standaryzacją*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2013, s. 17–180. Zob. też Ł. Skowron, *Standardy w zakresie digitalizacji materiałów archiwalnych w archiwach państwowych* [w:] *Toruńskie konfrontacje archiwalne*, t. III: *Archiwistyka...*, s. 157.

³ Ustawa z dnia 12 IX 2002 r. o normalizacji (DzU z 2002 r., nr 169, poz. 1386 z późn. zm.).

⁴ L. Wasilewski, *Podstawy zarządzania jakością*, Warszawa 1998, s. 61.

⁵ *Część polska projektu ICA Multilingual Archival Terminology*, <http://www.ciscra.org/mat/termdb/term/3550> (dostęp 15 X 2015 r.).

archiwalnych przy użyciu technologii cyfrowej⁶. Już te definicje konstytuują powyższą czynność jako techniczną, w przeciwieństwie do aktywności merytorycznej, jaką jest niewątpliwie opracowywanie akt i tworzenie opisu dla zasobu archiwalnego w całej jego złożonej strukturze⁷. Takie rozróżnienie narzuca też w sposób naturalny i racjonalny kolejność zadań realizowanych w archiwach. Najpierw stworzenie na różnych poziomach opisu zasobu umożliwiającego odnalezienie niezbędnych informacji, a następnie planowa digitalizacja opracowanych archiwaliów.

Obserwując działania archiwów państwowych – w tym wyodrębnionych – trudno nie odnieść wrażenia, że to jednak masowa digitalizacja staje się ich priorytetowym zadaniem. Powodem wyboru takich preferencji są środki z funduszy europejskich, a nie przemyślana strategia rozwoju. Tę banalną prawdę potwierdzają dane statystyczne. W skali całego kraju w 2013 r. z 14,5 mln skanów dokumentów etatowi pracownicy w 16 pracowniach digitalizacyjnych archiwów wykonali 4 mln kopii (1,5 mln z oryginałów i 2,5 mln z mikrofilmów)⁸. Jak wynika ze sprawozdania NDAP za 2014 r., ten przelicznik był jeszcze korzystniejszy i wynosił 16 mln do 4,3 mln skanów⁹. Dane są jednoznaczne i w korzystnym świetle przedstawiają wykorzystanie środków europejskich i pracy osób zatrudnionych do wykonywania kopii cyfrowych. Urzędnika państwowego z wieloletnim stażem takie podejście nie powinno oczywiście dziwić. Archiwa zawsze były biedne i niedoinwestowane, ale powstaje pytanie, czy dla doraźnych korzyści warto porzucać realizację podstawowych funkcji, jakie zostały im przypisane?

W tym kierunku zmierzało też Archiwum IPN, ale zupełnie niespodziewanie 18 marca 2010 r. doszło do nowelizacji ustawy o Instytucie, której art. 5 wpro-

⁶ Do wspomnianych czynności zalicza się: skanowanie, czyli tworzenie plików graficznych będących kopiami archiwaliów, zapis plików w formacie graficznym (TIFF, JPG, PDF, XML), indeksowanie zapisanych treści (do przeszukiwania). P. Wojciechowski, *Ochrona i konserwacja zasobu w archiwach państwowych w Polsce*, s. 241, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/12378/1/P.Wojciechowski%20-%20ochrona%20i%20konserwacja%20zasobu%20w%20archiwach%20pa%20c5%83stwow%20w%20polsce.pdf> (dostęp 10 X 2015 r.).

⁷ Opisu archiwalnego na różnych poziomach struktury zasobu nie można sprowadzać jedynie do sporządzania opisu jednostkowego w ramach inwentaryzacji akt (traktowanej jako jeden z etapów opracowania archiwalnego). W. Kwiatkowska, *Opracowanie archiwalne w dobie technologii informatycznych – co należy zachować, a co zmienić w dotychczasowej metodyce?*, „Archiwista Polski” 2015, t. 116, s. 293, 295.

⁸ *Sprawozdanie z działalności Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz archiwów państwowych w 2013 r.*, Warszawa 2014, s. 23, https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/ap_2013_opisowe.pdf (dostęp 11 X 2015 r.). Zob. też *Digitalizacja i udostępnianie w Internecie dokumentów z zasobu archiwów państwowych*, <http://www.archiwa.gov.pl/pl/digitalizacja/digitalizacja-zasobu-archiwow-pastwowych.html> (dostęp 11 X 2015 r.).

⁹ *Sprawozdanie z działalności Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz archiwów państwowych w 2014 r.*, Warszawa 2015, s. 34–35, https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/sprawozdanie_2014.pdf (dostęp 10 X 2015 r.).

wadził na prezesa Instytutu obowiązek opublikowania inwentarza archiwalnego zapewniającego opis zasobu na poziomie jednostek archiwalnych (co w omawianym przypadku potwierdza nierealny termin wykonania zadania do 31 grudnia 2012 r.) i na najbliższe lata to będzie jego główne zadanie do wykonania¹⁰. Ustawodawca, dokonując tej zmiany ze względów politycznych, związanych z wprowadzeniem nowego trybu wyłaniania prezesa IPN, przyczynił się przy okazji do przywrócenia prawidłowej hierarchii celów funkcjonowania archiwum¹¹.

Jak słusznie zauważył Hubert Wajs, digitalizacja nie polega jedynie na umieszczeniu wizerunku (skanu) w sieciach rozległych. Pierwszym narzędziem umożliwiającym wykorzystanie obrazu cyfrowego jest inwentarz archiwalny, w którym powinny być uwzględnione zestandaryzowane elementy opisu archiwalnego¹². Takie rozumowanie powinno znaleźć odzwierciedlenie w programie digitalizacji archiwów, ale czy ma to miejsce w praktyce? W Strategii archiwów państwowych na lata 2010–2020 najważniejszym celem jest zaspokojenie informacyjnych potrzeb społeczeństwa. Jego realizacja, jak piszą autorzy dokumentu, ma doprowadzić – za sprawą „skanowania i elektronicznego udostępniania cyfrowych obrazów materiałów archiwalnych” – do zmiany wizerunku archiwów z placówek „archaicznych” w nowoczesne instytucje wykorzystujące zaawansowane technologie. Formułując sześć celów operacyjnych niezbędnych do osiągnięcia celu strategicznego, mimochodem (jak w latach siedemdziesiątych XX w.) wyolbrzymiono potrzebę odniesienia sukcesu polegającego na zapewnieniu obywatelom „przyjaznego, ciągłego, w dowolnym miejscu i czasie” dostępu do archiwaliów, jednocześnie maskując nierozwiązane kwestie metodyczne. W strategii stwierdza się wprost, że problematykę opracowania materiałów pominięto w sposób zamierzony. Miało i ma to związek z brakami i lakonicznym charak-

¹⁰ Ustawa z dnia 18 III 2010 r. o zmianie Ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz Ustawy o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (DzU z 2010 r., nr 79, poz. 522).

¹¹ Dwaj pierwsi prezesi IPN byli wybierani na wniosek Kolegium IPN przez Sejm RP kwalifikowaną większością trzech piątych głosów za zgodą Senatu RP (tutaj wystarczyła bezwzględna większość głosów). Natomiast w stanie prawnym po nowelizacji ustawy o Instytucie w 2010 r. kolejny prezes został wybrany przez Sejm RP za zgodą Senatu RP, ale już bezwzględną większością głosów i na wniosek Rady IPN. Procedura związana z wyborem Rady Instytutu oraz wyłanianiem kandydata na prezesa spoza jej grona miała uniemożliwić ewentualną reelekcję prezesa Janusza Kurtyki na drugą kadencję.

¹² H. Wajs, *Dlaczego EAD? Prezentacja na warsztaty „Standaryzacja w archiwach”, AGAD 7 XII 2006 r.*, http://www.archiwa.gov.pl/images/stories/file/pdf/EAD_7_XII_HWs.pdf (dostęp 10 X 2015 r.). Digitalizacja to proces tworzenia cyfrowych odwzorowań obiektów źródłowych wraz z odpowiednim opisem informacyjnym. Inaczej mówiąc, niezbędnym warunkiem istnienia obrazu danej j.a. w jakiegokolwiek sieci komputerowej jest stworzenie najpierw opisu pozwalającego na jego zidentyfikowanie. *Standardy w procesie digitalizacji obiektów dziedzictwa kulturowego*, red. G. Płoszajski, Warszawa 2008, s. 15.

terem części środków ewidencyjnych znajdujących się w dyspozycji archiwów. W związku z powyższym twórcy strategii rozbrajająco przyznali, że opracowanie zostało „w znacznym stopniu ograniczone na rzecz uzupełnienia i korekty ewidencji zasobu archiwów państwowych”¹³. Doprawdy byłby to czyn godny pochwały, gdyby nie fakt, że takich czynności dokonuje się w czasie co najwyżej skontrum zasobu, jak miało to miejsce w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX w., a nie w trakcie realizacji jednego ze składników wizji działalności archiwów w drugiej dekadzie XXI w. Możliwość wyszukiwawczych systemu informacji archiwalnej, a tym samym dostępu do akt, nie poprawi bowiem korekta istniejącej ewidencji, a użytkownik dalej będzie miał problemy z dotarciem do interesujących go danych, ponieważ w pogoni za tworzeniem „informacyjnej prowizorki” zabraknie jednolitej struktury opisu archiwalnego na jego poszczególnych poziomach.

Wnioski wynikające z analizy strategii archiwów na lata 2010–2020 nie napawają optymizmem i nakazują sceptycznie odnieść się do przeświadczenia Adama Banieckiego, wyrażonego na łamach „Archeionu”, że masowa digitalizacja wymusi kroki administracji archiwalnej zmierzające do przyjęcia standardu opisu archiwaliów. Błędne jest bowiem przypisywanie czynnościom technicznym mocy kreowania rozwiązań metodycznych. Zgadzam się natomiast z jego twierdzeniem, że dla użytkownika nie ma istotnego znaczenia baza danych, z której korzysta, ważna jest natomiast jakość zawartej w niej informacji i umiejętność skutecznej jej prezentacji, co można osiągnąć jedynie poprzez wprowadzenie standardu¹⁴.

Kwestia standaryzacji pojawiła się w polskich archiwach już pod koniec lat czterdziestych XX w. Adam Wolff zaproponował bowiem w artykule opublikowanym w 1948 r. na łamach „Archeionu” wprowadzenie znormalizowanych kart archiwalnych zawierających dziesięć pól opisu materiałów archiwalnych¹⁵, które

¹³ Strategia archiwów państwowych na lata 2010–2020 stanowiąca załącznik do Komunikatu nr 1/2010 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z dnia 23 XII 2010 r., s. 4, https://archiwa.gov.pl/images/docs/Strategia_archiwow_pastwowych_na_lata_2010_2020.pdf (dostęp 14 IX 2015 r.). Pierwszym celem operacyjnym jest udostępnianie zasobu archiwalnego *on-line*. Jego realizacja ma doprowadzić do stworzenia takiej sytuacji, w której osoba korzystająca z ewidencji archiwalnej *on-line* będzie mogła odnaleźć interesujące ją jednostki, a następnie, analizując ich kopie cyfrowe (także *on-line*), dotrzeć do poszukiwanych informacji. *Ibidem*, s. 5–6. Na temat odchodzenia od naukowego opracowania archiwalnego zob. E. Galik, *Dokąd zmierzasz archiwistyko. Rozważania na temat kondycji polskich archiwów państwowych w świetle współczesnych tendencji rozwojowych* [w:] *Toruńskie konfrontacje archiwalne*, t. III: *Archiwistyka...*, s. 65–68.

¹⁴ A. Baniecki, *Krajowe adaptacje międzynarodowych standardów archiwalnych*, „Archeion” 2011, t. 112, s. 186.

¹⁵ A. Wolff, *Archiwalne karty inwentarzowe*, „Archeion” 1948, t. 17, s. 151–163. Zob. też H. Wajs, *Prekursorzy standaryzacji opisu archiwalnego – Teodor Wierzbowski i Adam Wolff* [w:] *Wkład archiwistów warszawskich w rozwój archiwistyki polskiej. Zbiór studiów poświęconych warszawskiemu środowisku archiwalnemu*, red. A. Kulecka, Warszawa 2012, s. 245–246.

wykazują zbieżność informacyjną z Międzynarodowym Standardem Opisu Archiwalnego ISAD(G), a zwłaszcza z jego sześcioma elementami obowiązkowymi. Warto zauważyć, że niektóre dane na karcie są ze sobą złączone, podczas gdy w ISAD(G) są one oddzielne. Pewną część informacji przewidzianych w standardzie międzynarodowym zawiera również wstęp do inwentarza¹⁶.

Tabela 1. Zestawienie pól opisu j.a. na karcie inwentarzowej z kodami pól opisu w ISAD(G).

Nazwa pola na karcie	Kod pola w ISAD(G)
Nazwa archiwum (skrót)	3.1.1
Nazwa zespołu	3.1.2 3.2.1
Sygnatura archiwalna	3.1.1
Tytuł (treść) i język	3.1.2 3.4.3
Daty	3.1.3
Opis zewnętrzny/charakterystyka stanu fizycznego	3.1.5 3.4.4
Sygnatury dawne	3.1.1
Uwagi (dodatkowe informacje)	3.6.1
Słowa kluczowe	standard ISAAR

Oprac. na podstawie: H. Wajs, *Polska droga do standaryzacji opisu archiwalnego* [w:] *Archiwa w postaci cyfrowej. Materiały międzynarodowych warsztatów DELOS CEE: standaryzacja od Międzynarodowego Standardu Opisu Archiwalnego ISAD(G) do formatu Kodowanego Opisu Archiwalnego EAD: wdrażanie i najlepsze praktyki*, Warszawa, 25–26 kwietnia 2003 r., red. E. Rosowska, Warszawa 2003, s. 11–12; *ISAD(G) Międzynarodowy Standard Opisu Archiwalnego. Część ogólna. Wersja 2. Przyjęty przez Komitet do spraw standaryzacji opisu*. Sztokholm, Szwecja, 19–22 września 1999 r., tłum. H. Wajs, s. 2, 16–23, 40–41, 47–48, http://adacta.archiwa.net/file/isad_2pl.pdf (dostęp 5 X 2016 r.).

Standaryzacja nabrała szczególnego znaczenia wraz z rozwojem komputeryzacji archiwów. Pojęcia „standard opisu archiwalnego” zaczęto używać na

¹⁶ H. Wajs, *Polska droga do standaryzacji opisu archiwalnego* [w:] *Archiwa w postaci cyfrowej. Materiały międzynarodowych warsztatów DELOS CEE: standaryzacja od Międzynarodowego Standardu Opisu Archiwalnego ISAD(G) do formatu Kodowanego Opisu Archiwalnego EAD: wdrażanie i najlepsze praktyki*, Warszawa, 25–26 kwietnia 2003 r., red. E. Rosowska, Warszawa 2003, s. 11–13. Analizy porównawczej elementów informacyjnych zawartych w ISAD(G) oraz tradycyjnym inwentarzu ze wstępem dokonała W. Kwiatkowska, *Wpływ komputeryzacji archiwów na metodykę archiwalną*, „Archiwista Polski” 2003, nr 3, s. 35–36.

oznaczenie usystematyzowanego zestawienia poziomów i pól opisu archiwalnego, zapewniającego: 1) ujednoczenie informacji archiwalnej (a docelowo jej zintegrowanie), 2) przyspieszenie przetwarzania danych (czyli znormalizowanych opisów), 3) umożliwienie przeszukiwania zbiorów danych na wielu poziomach opisu, a co za tym idzie ułatwienie dostępu do informacji i jej wymiany¹⁷.

Już ponad 20 lat temu zauważano, że opracowanie standardu opisu archiwalnego prowadzi do uporządkowania i ujednoczenia metodyki archiwalnej, jest też kluczowym problemem do rozwiązania w ramach procesu dostosowywania metodyki archiwalnej do pracy w systemach informatycznych¹⁸. Dwa lata temu w części wystąpień na sympozjum poświęconym zasadzie strukturalnej przypomniano, że standard powinien umożliwiać wszechstronny i głęboki „opis zasobu archiwalnego w całej jego złożonej strukturze” oraz „opis wszystkich typów i rodzajów archiwaliów”. Oznacza to ni mniej, ni więcej, że w pierwszym rzędzie struktura standardu powinna być dostosowana i zgodna ze strukturą zasobu archiwalnego, a w drugiej kolejności do różnorodności materiałów archiwalnych¹⁹.

Autor tej zasady, Bohdan Ryszewski, nie poprzestał na teorii tworzenia standardu, ale zgodnie z głoszoną przez siebie ideą uniwersalnego opisu informacyjnego opracował w latach dziewięćdziesiątych XX w. Format Opisu Archiwaliów (FOPAR), który spełniał warunek odzwierciedlenia struktury polskiego zasobu archiwalnego²⁰. Warto jednak przypomnieć, że prace nad nim rozpoczęły się w latach osiemdziesiątych XX w., w okresie rozkwitu standardów narodowych, kiedy to powstały m.in. amerykański MARC AMC (Machine Readable Cataloging – Archival and Manuscripts Control Format), kanadyjski RDDA (Règles pour la description des documents d'archives) i angielski MAD (Manual of Archival Description)²¹. Co ciekawe, FOPAR – tworzony zupełnie niezależnie od prac prowadzonych pod egidą Międzynarodowej Rady Archiwów – był zgodny z przyjętymi przez nią standardami archiwalnymi. Spełnił także drugi warunek

¹⁷ „Standardem (formatem) opisu archiwalnego (ang. Standard [format] Archival Description) nazywamy ujednoczony i usystematyzowany wykaz elementów niezbędnych do sporządzenia informacyjnego opisu archiwaliów, posiadający stałą zawartość, jednolitą formę zapisu oraz określoną strukturę, ułatwiający gromadzenie i przetwarzanie informacji, jej przenoszenie i wymianę w sieciach komputerowych”. H. Robótka, *Opracowanie i opis archiwaliów. Podręcznik akademicki*, Toruń 2010, s. 191.

¹⁸ B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów*, Toruń 1994, s. 18.

¹⁹ *Ibidem*, s. 19. Materiały wspomnianego sympozjum wydano w pierwszym tomie serii *Symposia Archivistica: Zasada strukturalna jako podstawa opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej*, red. R. Leśkiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2015, s. 15–145.

²⁰ B. Ryszewski, *Format opisu archiwaliów FOPAR [w:] Komputeryzacja archiwów*, t. 1: *Problemy opracowania archiwaliów staropolskich w skomputeryzowanych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 9 i 10 września 1993 r.*, red. B. Ryszewski, Toruń 1994, s. 8–9.

²¹ Szerzej na temat wspomnianych standardów zob. M. Jabłońska, *Dokumentacja specjalna w archiwach. Opis tradycyjny i komputerowy*, Toruń 2011, s. 179–183.

budowy standardu, zapewnił bowiem opis dokumentacji nie tylko aktowej, ale również specjalnej: kartograficznej, technicznej, audiowizualnej, przy zachowaniu dla każdej z nich jednolitych znormalizowanych pól opisu²². Dodatkowo FOPAR był i jest też na tyle elastyczny, że w ramach podziału zasobu na dziewięć podstawowych poziomów daje możliwość rozbudowy o kolejne podpoziomy²³.

Administracja archiwalna zdecydowała jednak, że krajowym (nie mylić z narodowym) standardem w Polsce zostanie Międzynarodowy Standard Opisu Archiwalnego ISAD(G) – General International Standard Archival Description. Zaczęto stopniowo dostosowywać do niego wskazówki metodyczne, a w przygotowywanych dla archiwów państwowych bazach danych służących do sporządzania i udostępniania opisów archiwalnych zaczęto od 2006 r. uwzględniać te elementy, które twórcy ISAD(G) uznali za niezbędne minimum z punktu widzenia międzynarodowej wymiany informacji, czyli: sygnaturę, tytuł, twórcę, datę, rozmiary opisywanego obiektu, poziom opisu²⁴. Doceniając te prace NDAP, trzeba jednak zauważyć, że ISAD(G) nie określa metodyki opisu materiałów archiwalnych, a jedynie ustala zestaw jednolitych elementów opisu dla ułatwienia wymiany informacji między instytucjami i zwiększenia dostępu do danych urzędowych. Inaczej mówiąc, nie jest przystosowany do pełnienia roli krajowego standardu opisu archiwalnego²⁵.

Pierwsza wersja ISAD(G) z 1994 r. zawierała 27 pól zgrupowanych na czterech poziomach opisu. Pięć lat później dokonano rewizji, nowelizacji standardu i w jej wyniku w drugiej wersji ISAD(G) znalazło się 26 pól opisu zgrupowanych w siedmiu blokach:

– Blok identyfikacyjny (5 pól opisu):

kod/sygnatura, tytuł, data, poziom opisu, rozmiar i nośnik opisywanego obiektu;

²² B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji...*, s. 52–58; A. Żeglińska, *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach* [w:] *Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Wrocław, 5–7 września 2012 r.*, red. W. Chorążyczewski, K. Strykowski, Warszawa 2013, s. 83.

²³ A. Żeglińska, *op. cit.*, s. 83. FOPAR nie ogranicza formy opisu archiwaliów, ale wprowadza do niego precyzję i jednolitość. B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji...*, s. 38.

²⁴ *ISAD(G) Międzynarodowy Standard Opisu Archiwalnego. Część ogólna. Wersja 2. Przyjęty przez Komitet do spraw standaryzacji opisu. Sztokholm, Szwecja, 19–22 września 1999 r.*, tłum. H. Wajs, s. 8, http://adacta.archiwa.net/file/isad_pl.pdf (dostęp 5 X 2015 r.); A. Laszuk, *Standardy Międzynarodowej Rady Archiwistów – od praktyki do teorii* [w:] *Toruńskie konfrontacje archiwalne*, t. II: *Teoria archiwalna wczoraj – dziś – jutro*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2011, s. 229–230. Zob. też W. Kwiatkowska, *Dorobek polskiej archiwistyki w zakresie metodyki opracowania zasobu archiwalnego*, Warszawa 2014, s. 90–92.

²⁵ A. Żeglińska, *op. cit.*, s. 84. Sami twórcy ISAD(G) twierdzili, że dostarcza on ogólnych wskazówek do przygotowania opisu archiwalnego i należy go stosować w połączeniu z istniejącymi standardami krajowymi lub wykorzystywać jako podstawę do opracowania takiego standardu. *ISAD(G) Międzynarodowy Standard...*, s. 6.

- Blok proveniencji i archiwizacji (4):
nazwa twórcy, historia ustroju/biografia twórcy, dzieje zespołu, źródło pochodzenia;
- Blok opisu zawartości (treści) i układu akt (4):
zakres i zawartość (treść), informacje o selekcji, brakowaniu i przekazywaniu do archiwów, dopływy akt, sposób uporządkowania;
- Blok udostępniania/wykorzystania (5):
warunki decydujące o udostępnianiu, warunki decydujące o reprodukowaniu, język/pismo dokumentów, charakterystyka stanu fizycznego i wymagań technicznych, archiwalne pomoce informacyjne;
- Blok materiałów uzupełniających (4):
wskazanie istnienia: oryginałów i miejsca ich przechowywania oraz kopii i miejsca ich przechowywania, powiązania z innymi materiałami archiwalnymi (z tego samego i innych archiwów), uwagi o publikacji;
- Blok uwag (1):
istotne informacje, na które nie znaleziono miejsca w poprzednich blokach;
- Blok kontrolny (3):
uwagi archiwisty, reguły i zwyczaje (międzynarodowe lub krajowe), data sporządzenia opisu²⁶.

Tabela 2. Zestawienie bloków informacyjnych w standardach FOPAR i ISAD(G).

FOPAR	ISAD(G)
Blok identyfikacji	Blok identyfikacyjny
Blok danych proveniencyjnych	Blok proveniencji i archiwizacji
Blok danych o opracowaniu	Blok opisu zawartości (treści) i układu akt
Blok opisu zawartości	Blok udostępniania/wykorzystania
Blok opisu formalnego i technicznego	Blok materiałów uzupełniających
Blok danych o udostępnianiu	Blok uwag
Blok opisów uzupełniających	Blok kontrolny
Blok słów kluczowych	–
Blok uwag i bibliografii	–

Oprac. na podstawie: B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów*, Toruń 1994, s. 37; *ISAD(G) Międzynarodowy Standard...*, s. 2.

²⁶ *ISAD(G) Międzynarodowy Standard...*, s. 16–50; A. Laszuk, *Standardy Międzynarodowej Rady Archiwistów...*, s. 228, 230. Szerzej o ISAD(G) zob. A. Baniecki, *ISAD(G)...*, s. 255–268.

Wielopoziomowy opis archiwalny i przekazywanie danych o kontekście powstania archiwaliów nieodłącznie wiąże się z informacjami o ich twórcy²⁷. Celem kolejnego standardu stała się zatem identyfikacja i wyjaśnienie okoliczności jego powstania, dostarczenie danych o jego działalności oraz łączenie informacji kontekstowej z opisami dokumentów archiwalnych tego samego aktowórcy. Tak w 1996 r. powstał Międzynarodowy Standard Archiwalnych Haseł Wzorcowych Ciał Zbiorowych, Osób i Rodzin – International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families – ISAAR(CPF)²⁸. W pierwszej wersji zawierał on zgrupowane w trzech blokach: 18 elementów opisu ciała zbiorowego, 16 dotyczących osoby i 17 dotyczących rodziny. Weryfikacja standardu doprowadziła do opublikowania w 2004 r. jego drugiej, znacznie zmienionej wersji. Wówczas 27 pól opisu ISAAR(CPF) zostało umieszczonych w czterech blokach:

– Blok identyfikacji (6 pól opisu):

typ jednostki, forma wzorcowa nazwy, warianty nazwy, formy nazwy znormalizowane zgodnie z innymi zasadami, inne formy nazwy, numer rejestracyjny ciała zbiorowego;

– Blok opisu (8):

daty istnienia, historia, miejsca, status prawny, funkcje i działalność, źródła prawne, organizacja wewnętrzna/genealogia, warunki ogólne (informacje o okolicznościach społecznych, kulturalnych, gospodarczych, politycznych i historycznych, w jakich jednostka prowadziła swoją działalność);

– Blok powiązań (4):

nazwa/numer rejestracyjny ciał zbiorowych, osób i rodzin skojarzonych, typ, opis i daty powiązania;

– Blok kontrolny (9):

kod identyfikacyjny rekordu hasła, kod identyfikacyjny instytucji, reguły lub zasady (np. ISO 3166 – kody nazw krajów; ISO 639 – kody nazw języków; ISO 8601 – zapis daty i czasu), faza opracowania, kompletność, data utworzenia, weryfikacji lub usunięcia, język i pismo, źródła, uwagi dotyczące aktualizacji rekordu hasła²⁹.

²⁷ A. Baniecki, *Krajowe adaptacje...*, s. 175.

²⁸ *Międzynarodowy Standard Opisu Haseł Wzorcowych ISAAR(CPF)*. Przyjęty przez Komisję ad hoc ds. standaryzacji opisu. Paryż, Francja, 15–20 listopada 1995 r. (Wersja końcowa przyjęta przez Międzynarodową Radę Archiwistów), Warszawa 2000, tłum. A. Laszuk, s. 7, <http://www.agad.archiwa.gov.pl/isad/isaar.pdf> (dostęp 18 IX 2015 r.); A. Żeglińska, *op. cit.*, s. 84; A. Laszuk, *Standard ISAAR(CPF) a indeksy [w:] Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik...*, s. 341.

²⁹ *Międzynarodowy Standard Opisu Haseł Wzorcowych stosowanych do archiwów ciał zbiorowych, osób i rodzin ISAAR(CPF)*. Wersja druga, tłum. A. Laszuk, Warszawa 2006, s. 14–41, <http://adacta.archiwa.net/file/ISAAR%20282%29.pdf> (dostęp 18 IX 2015 r.); *eadem*, *Standardy Międzynarodowej Rady Archiwistów...*, s. 233–235. Wymagania dotyczące niezbędnych elementów opisu do sformułowania rekordu hasła wzorcowego obejmują jedynie cztery pola: typ

Trzeba w tym miejscu zauważyć, że metoda rozdzielania opisu twórcy określonego w ISAAR(CPF) od opisu archiwaliów ustalonego w ISAD(G) pozwala na dotarcie do materiałów związanych z konkretnym twórcą, które mogą być przechowywane w różnych zespołach archiwalnych oraz zbiorach bibliotecznych i muzealnych. ISAAR(CPF), określając hasła wzorcowe opisywanego twórcy instytucjonalnego, osób i rodzin, tworzy jednocześnie zbiór danych stanowiących podstawę do indeksowania³⁰. Jak zauważyła Anna Laszuk, „zagadnienia regulowane tym standardem” nie są obecne w polskiej praktyce archiwalnej³¹, a przecież w opisie archiwalnym, zwłaszcza w dobie rozpowszechniania go w systemach informatycznych, niezbędne jest ujednoczenie brzmienia i znaczenia pewnych nazw. W naukach informacyjnych to właśnie te nazwy i terminy wybrane do ujednoczenia znaczeń określa się jako hasła wzorcowe, a ich zbiór tworzy kartotekę haseł wzorcowych. Hasła powinny być tworzone przy zastosowaniu języka informacyjno-wyszukiawczego według ustalonego standardu opisu, lakonicznego, a zarazem wyczerpującego w treści. Kartoteka haseł byłaby wykorzystywana z kolei w dwojaki sposób: 1) jako element ułatwiający i skracaający prace archiwisty nad opisem archiwaliów, 2) jako element zapewniający usprawnienie wyszukiwania informacji o materiałach archiwalnych przez użytkownika zasobu³².

Przypomnę tylko, że w warunkach polskich taki standard pod nazwą FOPAR-HW stworzył Bohdan Ryszewski. Składał się z on czterech kategorii haseł: korporatywnych (czyli ciał zbiorowych), osobowych, geograficznych i archiwistycznych, obejmujących nazwy zespołów, formy kancelaryjne archiwaliów i ich formy fizyczne. Dla każdego hasła przewidziano w tym standardzie następujące pola opisu: 1. Kod hasła, 2. Typ hasła, 3. Hasło właściwe, 4. Tzw. dopowiedzenie z dodatkowymi informacjami niezbędnymi do identyfikacji hasła, 5. Odsyłacze hasła typu „zob.” (warianty hasła), 6. Odsyłacze hasła typu „zob. też” (powiązania z innymi hasłami), informacje uzupełniające, przypisy. Dla zachowania zgodności z założeniami ISAAR wspomniane pola zostały zgromadzone w trzech blokach: haseł wzorcowych podstawowych i odsyłaczy, informacji uzupełniających oraz przypisów³³.

jednostki, formę wzorcową nazwy, daty i kod identyfikacyjny rekordu hasła. *Międzynarodowy Standard Opisu Haseł Wzorcowych...*, s. 11.

³⁰ A. Baniecki, *Krajowe adaptacje...*, s. 175–176.

³¹ A. Laszuk, *Standardy Międzynarodowej Rady Archiwistów...*, s. 235.

³² B. Ryszewski, *Problemy swobodnego indeksowania i założenia kartoteki haseł wzorcowych dla opisu archiwaliów* [w:] *Komputeryzacja archiwów*, t. 5: *Problemy opisu archiwaliów w skomputeryzowanych archiwalnych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 5 i 6 grudnia 1997 r.*, red. H. Robótka, Toruń 1999, s. 65; *idem*, *Problemy teoretyczne i standard opisu haseł wzorcowych* [w:] *Komputeryzacja archiwów*, t. 6: *Problemy opracowania kartoteki haseł wzorcowych dla opisu archiwaliów w skomputeryzowanych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 11 i 12 grudnia 1998 r.*, red. H. Robótka, Toruń 1999, s. 10; J. Adamus, *Problematyka języków informacyjno-wyszukiawczych w komputerowym systemie informacji archiwalnej w Polsce*, „Archeion” 2004, t. 107, s. 264–265.

³³ B. Ryszewski, *Problemy teoretyczne...*, s. 12–14.

Tabela 3. Zestawienie bloków informacyjnych w standardach FOPAR-HW i ISAAR(CPF).

FOPAR-HW	ISAAR(CPF)
Blok haseł wzorcowych podstawowych i odsyłaczy	Blok identyfikacji
Blok informacji uzupełniających	Blok opisu
Blok przypisów	Blok powiązań
–	Blok kontrolny

Oprac. na podstawie: B. Ryszewski, *Problemy teoretyczne i standard opisu haseł wzorcowych* [w:] *Komputeryzacja archiwów*, t. 6: *Problemy opracowania kartoteki haseł wzorcowych dla opisu archiwaliów w skomputeryzowanych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 11 i 12 grudnia 1998 r.*, red. H. Robótka, Toruń 1999, s. 13; *Międzynarodowy Standard Opisu Haseł Wzorcowych stosowanych do archiwów ciał zbiorowych, osób i rodzin ISAAR(CPF). Wersja druga*, tłum. A. Laszuk, Warszawa 2006, s. 14–41, <http://adacta.archiwa.net/file/ISAAR%282%29.pdf> (dostęp 18 IX 2015 r.).

Warto wspomnieć jeszcze o dwóch standardach opracowanych przez Komitet Dobrych Praktyk i Standardów MRA, które rozszerzają i uzupełniają standard opisu archiwaliów ISAD(G) oraz standard opisu twórców ISAAR(CPF) na wybranych poziomach opisu. Pierwszy to Międzynarodowy Standard Instytucji z Zasobem Archiwalnym – International Standard for Institutions with Archival Holdings (ISIAH) przygotowany w 2007 r., od następnego roku funkcjonujący pod nazwą Międzynarodowy Standard Opisu Instytucji z Zasobem Archiwalnym – International Standard for Describing of Institutions with Archival Holdings (ISDIAH). Jego zadaniem było stworzenie reguł do przygotowania znormalizowanego opisu instytucji z zasobem archiwalnym, nie tylko archiwów, ale również np. bibliotek, muzeów, przedsiębiorstw i osób indywidualnych przechowujących archiwalia. Standard ISDIAH miał zapewnić: jednoznaczny identyfikację instytucji, informacje o dostępie do zasobu, oferowanych usługach, stworzenie wzorcowej listy instytucji z zasobem archiwalnym i powiązań między nimi oraz opracowanie wspólnych katalogów odnośników do adresów internetowych instytucji dziedzictwa kulturowego na szczeblach: regionalnym, krajowym i międzynarodowym³⁴. Składa się z 31 pól (ISIAH z 32) zgrupowanych w sześciu następujących blokach:

– Blok identyfikacji (5 pól opisu):

identyfikator, forma wzorcowa nazwy, warianty nazwy, inne formy nazwy, typ instytucji z zasobem archiwalnym;

³⁴ A. Laszuk, *Standardy Międzynarodowej Rady Archiwistów...*, s. 236; *ISIAH. Międzynarodowy Standard [Opisu] Instytucji z Zasobem Archiwalnym. Projekt. Opracowany przez Komitet*

- Blok kontaktu (3):

lokalizacja i adres, telefon, faks i e-mail, osoby upoważnione do kontaktu;

- Blok opisu (8):

historia/dzieje instytucji z zasobem archiwalnym, kontekst geograficzny i kulturowy, mandat/podstawa prawna działania, struktura administracyjna, zasady zarządzania dokumentami i kształtowania (gromadzenia) zasobu, budynek/budynki, zasób archiwalny i inne (ogólna informacja o zasobie), pomoce archiwalne i publikacje;

- Blok udostępniania (3):

godziny urzędowania, warunki i wymagania dostępu i korzystania (z zasobu i usług), dostępność budynku (dane ułatwiające dojazd oraz o udogodnieniach/trudnieniach dla użytkowników niepełnosprawnych);

- Blok usług (3):

usługi dla badaczy/prowadzących poszukiwania archiwalne (informacje np. o realizacji kwerend, wyposażeniu czytelnicy, biblioteki podręcznej), usługi reprograficzne, przestrzeń publiczne (dane np. o dostępie do Internetu, wystawach, bankomatów, kawiarni);

- Blok kontrolny (9):

identyfikator opisu, identyfikator instytucji, reguły i/lub konwencje (krajowe i międzynarodowe stosowane przy tworzeniu opisu), status (aktualna wersja) opisu, stopień szczegółowości opisu, daty utworzenia, modyfikacji lub usunięcia opisu, język i pismo, źródła (wykorzystane przy opisie), uwagi dotyczące aktualizacji³⁵.

Pewnego rodzaju ciekawostką jest fakt, że to właśnie w tym standardzie uregulowano zasady łączenia opisów instytucji z zasobem archiwalnym (ISDIAH) z informacją o materiałach archiwalnych (ISAD) i ich twórcach (ISAAR). Słusznie bowiem uznano, że opis instytucji archiwalnych sporządza się w celu zaprezentowania szczegółowych danych o zgromadzonych archiwaliach oraz informacji ułatwiających dotarcie do nich. Do osiągnięcia tego celu zaproponowano użycie czterech elementów opisu: 1) tytułu i identyfikatora powiązanego materiału archiwalnego, 2) opisu związków pomiędzy instytucją przechowującą

Dobrych Praktyk i Standardów Archiwalnych (ICA/CBPS) Międzynarodowej Rady Archiwistów. Madryt, Hiszpania, 20 V 2007, tłum. H. Wajs, s. 11–12, <http://www.agad.archiwa.gov.pl/metodyka/isiah.pdf> (dostęp 19 IX 2015 r.). Warto przypomnieć, że najwyższy poziom opisu w FOPAR został zarezerwowany dla archiwów stanowiących odrębne instytucje, a nie wszystkich podmiotów przechowujących akta. B. Ryszewski, *Format...*, s. 9.

³⁵ *ISDIAH. Międzynarodowy Standard Opisu Instytucji z Zasobem Archiwalnym. Wydanie pierwsze. Opracowany przez Komitet Dobrych Praktyk i Standardów. Londyn, Wielka Brytania, 10–11 III 2008 r.*, tłum. H. Wajs, s. 12–51, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/ISDIAHr.pdf (dostęp 9 IV 2016 r.); A. Laszuk, *Standardy Międzynarodowej Rady Archiwistów...*, s. 236. Za obowiązkowe do stworzenia ważnego opisu w standardzie ISDIAH uznano tylko trzy elementy: identyfikator, formę wzorcową nazwy, lokalizację i adres. *ISDIAH. Międzynarodowy Standard...*, s. 11.

a materiałami archiwalnymi (zespołem, zbiorem), 3) dat/chronologii tych związków, 4) formy wzorcowej nazwy i identyfikatora powiązanego rekordu hasła wzorcowego (twórcy materiałów archiwalnych)³⁶. Warto również zauważyć, że ISAAR(CPF) pozwala opisywać zarówno byty (instytucje, osoby) historyczne, jak i współcześnie istniejące, a ISDIAH opisuje tylko „żywą”, działającą obecnie instytucję przechowującą archiwalia³⁷.

Drugi ze standardów: Międzynarodowy Standard Funkcji/Działalności Jednostek Organizacyjnych – International Standard on Activities/Functions of Corporate Bodies (ISAF), opracowany przez Komitet Dobrych Praktyk i Standardów MRA w 2006 r., rozwija jeden z elementów bloku opisu ISAAR(CPF) określony jako funkcje i działalność. Nie dotyczy on bezpośrednio materiałów archiwalnych, lecz ich twórców. Dwa lata później w jego nowej wersji zmieniono tytuł na Międzynarodowy Standard Opisu Funkcji – International Standard for Describing Functions (ISDF) oraz ograniczono zakres regulacji, rezygnując z opisu działalności jednostki organizacyjnej³⁸. ISDF zawiera 22 pola (ISAF – 23) w ramach czterech bloków:

– Blok identyfikacji (5 pól opisu):

typ (opisu), forma wzorcową nazwy, warianty nazwy, inna forma nazwy, klasyfikacja;

– Blok kontekstu (4):

daty, opis, historia, podstawy prawne;

– Blok relacji (4):

forma wzorcową nazwy funkcji/identyfikator powiązanej funkcji, typ relacji, opis relacji, daty relacji;

– Blok kontrolny (9):

identyfikator opisu funkcji, identyfikator instytucji, reguły i/lub konwencje, status opisu, stopień szczegółowości opisu, daty utworzenia, modyfikacji lub usunięcia opisu, język i alfabet, źródła, uwagi dotyczące aktualizacji³⁹.

³⁶ *ISDIAH. Międzynarodowy Standard...*, s. 52–53; A. Laszuk, *Standardy Międzynarodowej Rady Archiwistów...*, s. 237.

³⁷ A. Baniecki, *Krajowe adaptacje...*, s. 175–178.

³⁸ Do uznania rekordu opisu w ISAF wystarczyły jedynie dwa elementy: forma wzorcową nazwy i kod identyfikujący funkcję. *ISAF. Międzynarodowa norma funkcji/działalności jednostek organizacyjnych. Wydanie robocze. Opracowana przez Komitet dobrej praktyki i norm zawodowych. Paryż, Francja, maj 2006 r.*, tłum. A. Baniecki, s. 6, 10–11, http://adacta.archiwa.net/file/isaf_pl.pdf (dostęp 20 IX 2015 r.); A. Laszuk, *Standardy Międzynarodowej Rady Archiwistów...*, s. 238. Według Adama Banieckiego ujęcie opisu funkcji w odrębnym standardzie ISAF/ISDF nastąpiło w związku z rozpowszechnieniem reguł zarządzania i obiegu informacji zgodnych z *records management*. Zob. A. Baniecki, *Krajowe adaptacje...*, s. 176.

³⁹ *ISDF International Standard for Describing Functions. First Edition*, s. 12–20, http://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/library/tenders/active_tenders/Documents/RFP-2013-03/ICA-ISDF.pdf (dostęp 31 III 2016 r.). Do uznania rekordu opisu w ISDF potrzebne są trzy elementy: typ opisu, forma wzorcową nazwy i kod identyfikujący funkcję. *Ibidem*, s. 10.

Jak wynika z powyższego syntetycznego przeglądu, cztery międzynarodowe standardy archiwalne wydane przez MRA tworzą wzajemnie uzupełniającą się, choć nie do końca komplementarną całość. Już Anna Laszuk zwróciła uwagę m.in. na zbyt rozbudowaną część formalną i powtarzalność informacji w poszczególnych standardach. Nie można również zapominać, że przedstawiają one jedynie ogólne założenia (a nie metodykę) do sporządzania opisów w systemach informacji archiwalnej⁴⁰. Zdaniem Adama Banieckiego u podstaw ich wprowadzenia znalazł się użytkownik, który wraz z postępem technologicznym uzyskał możliwość łatwego i taniego dostępu do zasobów kultury, w tym do archiwów⁴¹, które wcześniej były miejscem zarezerwowanym w zasadzie tylko dla grupy lepiej lub gorzej przygotowanych badaczy.

Zbieżność niektórych elementów omawianych standardów z zasadami opracowania zasobu w polskiej metodyce archiwalnej nie oznacza, że w rodzimych archiwach funkcjonują czy też obowiązują standardy MRA. Jest wręcz przeciwnie, a regułą tę potwierdzają trzy wyjątki. Jedyną opracowaną w Polsce instrukcją bazującą w pełni na standardach MRA jest przygotowany w 2010 r. projekt wskazówek metodycznych do opracowania materiałów sfragistycznych w zasobie archiwów państwowych. Promowaniem międzynarodowych standardów, poprzez prezentację informacji o archiwum i zgromadzonych aktach dostępnych na stronie internetowej, od lat zajmuje się AGAD⁴². W 2012 r. w Archiwum Państwowym we Wrocławiu wdrożono system Międzynarodowej Rady Archiwów – Dostęp do Pamięci (ICA-AtoM – International Council on Archives – Access to Memory), który jest oprogramowaniem umożliwiającym m.in. zastosowanie opisu archiwalnego zgodnego ze standardami MRA⁴³.

⁴⁰ A. Laszuk, *Standardy Międzynarodowej Rady Archiwów...*, s. 243–244.

⁴¹ A. Baniecki, *Krajowe adaptacje...*, s. 178–183. O zagranicznych zastosowaniach międzynarodowych norm zob.: *idem*, *Zastosowanie międzynarodowych norm archiwalnych w katalońskim systemie opisu archiwalnego Norma de Descriptó Archivística de Catalunya (NODAC) 2007* [w:] *Toruńskie konfrontacje archiwalne*, t. III: *Archiwistyka...*, s. 191–218; *idem*, *Wdrożenia standardów Międzynarodowej Rady Archiwów w niektórych archiwach zagranicznych* [w:] *Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik...*, s. 314–319; M. Hlebionek, *Standardy międzynarodowe w archiwalnym opisie materiałów sfragistycznych. Przykład francuski i włoski* [w:] *Toruńskie konfrontacje archiwalne*, t. III: *Archiwistyka...*, s. 219–250; P. Gut, J. Leśniewska, *Standaryzacja opisu archiwalnego we współczesnej metodyce archiwalnej w krajach niemieckich. Szwajcarska norma opisu archiwalnego jako przykład praktycznego wykorzystania norm międzynarodowych* [w:] *Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik...*, s. 321–329.

⁴² A. Baniecki, *Krajowe adaptacje...*, s. 185, 187; Wskazówki metodyczne do opracowania materiałów sfragistycznych w zasobie archiwów państwowych, wersja beta, opracowane przez zespół naukowy do spraw przygotowania wskazówek metodycznych do opracowania materiałów sfragistycznych w zasobie archiwów państwowych, Jelenia Góra–Wrocław 2009, http://atom.ap.wroc.pl/uploads/r/naukowy-portal-archiwalny/2/4/24091/1_5_Wskazowki_wBeta.pdf (dostęp 7 X 2015 r.). Zob. też serwis: <http://agad.gov.pl>.

⁴³ D. Bednarek, R. Raczyński, *Doświadczenia i wnioski z wdrażania ICA-AtoM w Archiwum Państwowym we Wrocławiu* [w:] *Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik...*, s. 344–

W kontekście omawiania sposobu postrzegania standardu opisu archiwalnego przez MRA warto zastanowić się, jak jest on rozumiany przez polską administrację archiwalną. Sądzę, że najlepiej świadczy o tym opinia Anny Laszuk: „Standardy, mimo że zawierają istotne zalecenia, nie są z natury swojej obowiązujące. Zasady postępowania wyznaczają przepisy różnej rangi, ustanawiające niejako standardy *de facto*”⁴⁴. Wynika z tego, że w Polsce dominującym standardem były i nadal są wytyczne i wskazówki metodyczne wydane przez NDAP. Trudno jednak zrozumieć, że akt normatywny NDAP wydany w formie zarządzenia jest standardem *de facto*. Dobrze, że nie posiada rangi aktu prawnego wyższego rzędu, np. rozporządzenia, bo stałby się prawdopodobnie standardem *de iure*. Autorka cytowanej definicji standardów *de facto* poszła w swoich rozważaniach jeszcze dalej, stwierdzając, że są one „wypracowywane w trakcie działań wielu uczestników”. Okazuje się bowiem, że wspólny model opisu akt metrykalnych i stanu cywilnego dostępny w bazie PRADZIAD i szablony tworzonych do nich indeksów wynikał ze wzrostu zainteresowania tym rodzajem archiwaliów ze strony genealogów. To właśnie z ich środowiskiem konsultowano również wytyczne do sporządzania indeksu analitycznego do akt stanu cywilnego⁴⁵.

Z uwagi na zastrzeżenia formalne do figury stylistycznej *de facto* zastosowanej do wzmocnienia terminu „standard” postanowiłem sprawdzić, czy istnieje

348. Zob. też D. Bednarek, *ICA-AtoM – założenia i możliwości zastosowania systemu w archiwach państwowych (prezentacja)*, <http://archiwa.gov.pl/images/stories/Zalozenia%20AtoM.pdf> (dostęp 7 X 2015 r.).

⁴⁴ A. Laszuk, *Archiwa...*, s. 182. W kontekście istnienia standardu *de facto* NDAP warto przypomnieć, że decyzją nr 16 z dnia 4 VII 2012 r. naczelny dyrektor archiwów powołał zespół naukowy do spraw analizy i nowelizacji wskazówek metodycznych, którego wiceprzewodniczącą została Anna Laszuk. W wyniku jego prac opublikowano pozycję: *Analiza wskazówek metodycznych wydanych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych*, oprac. M. Andrasz-Mrożek, A. Laszuk, A. Makówka, „Archeion” 2013, t. 114, s. 121–142. Według Haliny Robótki standard NDAP wprowadzony został Decyzją nr 4 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z dnia 1 II 2005 r. w sprawie struktury i zawartości komputerowych baz danych tworzonych i użytkowanych w archiwach państwowych. Zob. H. Robótka, *op. cit.*, s. 196.

⁴⁵ *Ibidem*. Wytyczne do sporządzania indeksu analitycznego do akt stanu cywilnego naczelnego dyrektora archiwów państwowych zatwierdził 12 XII 2014 r. *Współpraca genealogów z archiwistami*, <http://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uytkownikow-archiwow/genealogia/3472-spotkanie-genealogow-z-archiwistami.html> (dostęp 24 IX 2015 r.). W latach 2008–2010 realizowany był bowiem pilotażowy program Polskiego Towarzystwa Genealogicznego i wybranych archiwów państwowych „Digitalizacja i indeksacja akt stanu cywilnego”, a jego efektem jest serwis metryki.genealodzy.pl. Szerzej na ten temat zob.: A. Laszuk, *Indeksy do ksiąg stanu cywilnego w archiwach państwowych*, „Archiwista Polski” 2011, nr 1, s. 15–22; *idem*, *Użytkownicy współtwórcami informacji o zasobie archiwalnym [w:] Archiwistyka oraz problemy historii Polski, Polonii i dyplomacji XX wieku. Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Edwardowi Kołodziejowi w 70. rocznicę urodzin*, red. J. Łosowski, Lublin 2011, s. 119–133.

takie pojęcie w terminologiach: informatyki, nauk humanistycznych, ekonomicznych, organizacji i zarządzania. Ostatecznie okazało się, że standard *de facto* jest zwykle rezultatem swoistej „walki” producentów różnych rozwiązań na rynku, gdzie dominację osiąga zwykle większy, zasobniejszy, prężniejszy lub posiadający większą siłę marketingową. Standard ten powstaje, gdy dostatecznie duża liczba użytkowników stosuje takie samo rozwiązanie (np. doc – format pliku/dokumentu aplikacji Microsoft Word), a jego cechą jest ewoluowanie wraz ze zmianą dostępnych technologii i upodobań użytkowników⁴⁶. Standard *de facto* stosuje się również w sytuacji, „kiedy nie istnieje formalny standard, kiedy formalny standard ma poważne wady lub po prostu z przyczyn historycznych nie jest rozpowszechniony”⁴⁷. W taki też sposób można w dużym skrócie przedstawić sytuację standardu opisu archiwalnego w Polsce. FOPAR z przyczyn historycznych nie został rozpowszechniony, a narodowy standard opisu archiwaliów póki co nie istnieje. Mamy zatem standard *de facto* NDAP, który nie tyle ewoluuje wraz ze zmianą technologii, ile schodzi na dalszy plan w strategii zaspokajania upodobań użytkowników, np. genealogów, prawników i dziennikarzy. Historycznym powodem odrzucenia FOPAR były, zdaniem sceptyków⁴⁸, nazbyt rozbudowane formularze na poszczególnych poziomach opisu, np.: archiwum (20 pól), archiwum historycznego (18), grupy zespołów (15), zespołu (32), podzespołu (24), serii (24), klasy (22), j.a. (35), dokumentu (30). Istnienie dziewięciu szczebli opisu nie oznaczało wykorzystania ich wszystkich w każdym przypadku. Dotyczyło to zwłaszcza poziomu dokumentu, który miał być uwzględniony tylko w odniesieniu do szczególnych rodzajów archiwaliów, np. ksiąg wpisów⁴⁹. Nikt nie podjął również próby dyskusji na temat obligatoryjności lub fakultatywności poszczególnych pól opisu. Sam autor proponował co prawda traktowanie opisu każdego poziomu jako całości w znacznym stopniu obligatoryjnej, ale dopuszczał przecież możliwość pomijania pewnych pól⁵⁰.

Decyzją nr 58 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 10 grudnia 2013 r. został powołany zespół naukowy do opracowania standardu opisu mate-

⁴⁶ K. Waćkowski, J.M. Chmielewski, *Rola standaryzacji platform w e-learningu*, „E-mentor. Dwumiesięcznik SGH w Warszawie” 2007, nr 2, <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/19/id/406> (dostęp 25 IX 2015 r.).

⁴⁷ Hasło „standard *de facto*” w Wikipedii, https://pl.wikipedia.org/wiki/Standard_de_facto (dostęp 20 IX 2015 r.). Zob. też A. Laszuk, *Standaryzacja i jej znaczenie w pracy archiwisty. Prezentacja z III spotkań archiwów instytucji Polskiej Akademii Nauk „Współczesne archiwum w świetle praktyki i zmian prawnych”*, Warszawa, 16 XII 2011 r., http://www.petea.home.pl/apan/files/user_files2/iii%20spotkania_do%20publikacji/standaryzacja.ppsx (dostęp 20 IX 2015 r.).

⁴⁸ A. Baniecki, *ISAD(G) – światowy system wielopoziomowego opisu materiałów archiwalnych. Wprowadzenie do zagadnienia*, „Archeion” 2005, t. 108, s. 256.

⁴⁹ B. Ryszewski, *Format...*, s. 10.

⁵⁰ *Idem*, *Problemy komputeryzacji...*, s. 35, 37, 52–58.

riałów archiwalnych w archiwach państwowych, który za punkt odniesienia przyjął cztery standardy Międzynarodowej Rady Archiwów: ISAD(G), ISAAR, ISDF, ISDIAH⁵¹. Efektem jego prac jest zaprezentowany publicznie w październiku 2015 r. projekt normy opisu materiałów archiwalnych w archiwach państwowych NOMA (wersja 0.1), zawierający zasady opisu materiałów archiwalnych i instytucji z zasobem archiwalnym, a także haseł wzorcowych twórców dokumentacji⁵². Z uwagi na termin ogłoszenia i trwające konsultacje dopiero pierwszej wersji projektu nie będzie on w niniejszym artykule przedmiotem szczegółowego omówienia⁵³.

Tabela 4. Porównanie poziomów opisu materiałów archiwalnych w standardach.

FOPAR	ISAD(G)	Standard <i>de facto</i> NDAP
Archiwum	–	Archiwum
Archiwum historyczne	–	–
Grupa zespołów	–	–

⁵¹ Decyzja w: http://archiwa.gov.pl/images/stories/Prawoarchiwalne/dec_58_2013.pdf (dostęp 21 IX 2015 r.). Informacja o trzecim zebraniu zespołu naukowego w dniach 4–5 IX 2015 r. w: http://www.archiwa.net/index.php?option=com_content&view=article&id=631:polska-prace-nad-polskim-standardem-opisu-archiwalnego&catid=68:realizacje-midzynarodowych-standardow-archiwalnyc&Itemid=13 (dostęp 21 IX 2015 r.).

⁵² Do 17 III 2016 r. NDAP zbierała opinie, uwagi i propozycje zmian do projektu NOMA. Zob. <http://www.archiwa.gov.pl/808-polska-norma-opisu-materia%C5%82%C3%B3w-archiwalnych-noma-%E2%80%93-konsultacje-zako%C5%84czone#> (dostęp 25 III 2016 r.).

⁵³ Pierwsze pytanie, które pojawia się po lekturze projektu, dotyczy wiernego przeniesienia standardów ISAD(G), ISAAR(CPF) i ISDIAH do polskiej normy opisu archiwalnego. Ze standardów międzynarodowych można było przecież korzystać od dawna i to bez straty czasu na tworzenie NOMA i długotrwałe konsultacje. Dokładnie nie wiadomo, po co stworzono dziesięć poziomów opisu, skoro uznawano, że sześć poziomów w ISAD(G) to za mało, a dziewięć w FOPAR to za wiele? W zasadzie trzeba zauważyć, że tak naprawdę w NOMA jest dziewięć poziomów. Poziomu archiwum nie ma, gdyż archiwum w tym dokumencie występuje przede wszystkim jako miejsce przechowywania zasobu (opis według ISDIAH). Standardy archiwalne ISAD(G) i ISDIAH, wydane przez MRA odrębnie, tworzą wzajemnie uzupełniającą się całość, a w polskiej NOMA zestawienie wzajemnie niewspółgrające. Zastanawiające, zwłaszcza w kontekście problemów wszystkich archiwów z opisem zasobu na poziomie j.a., jest nadmierne uszczegółowienie opisu właśnie poniżej tego poziomu; trzy poziomy poniżej j.a.: akta sprawy, dokument, częśćka archiwalna. W całym, fatalnie zredagowanym dokumencie, dominuje swoboda terminologiczna. Pojawiają się nowe pojęcia (częstka archiwalna), a stare zostały zdefiniowane w sposób odbiegający od ustaleń przyjętych już w nauce. Wystarczy np. prześledzić zależności pomiędzy terminami „dokument” – „opis archiwalny” – „obiekt archiwalny”, zapoznać się z zasadą porządku oryginalnego itd. Zob. Projekt NOMA wersja 0.1, http://www.archiwa.gov.pl/files/NOMA_0_1.pdf (dostęp 5 III 2016 r.).

FOPAR	ISAD(G)	Standard <i>de facto</i> NDAP
Zespół	Zespół	Zespół
Podzespół	Podzespół	–
Seria	Seria	(Seria jako pole opisu)
Klasa	Podseria	(Podseria jako pole opisu)
Jednostka archiwalna	Jednostka archiwalna	Jednostka archiwalna
Dokument	Dokument	Dokument

Oprac. na podstawie: B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji...*, s. 35; ISAD(G) *Międzynarodowy Standard...*, s. 51, http://adacta.archiwa.net/file/isad_2pl.pdf (dostęp 5 X 2016 r.); Pismo ogólne nr 2 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 28 V 1984 r. w sprawie wprowadzenia wskazówek metodycznych do sporządzania inwentarzy archiwalnych zespołów (zbiorów) akt wytworzonych w okresie kancelarii akt spraw (XIX–XX w.), http://archiwalna.archiwa.gov.pl/images/stories/file/pdf/pismo_2_1984.pdf (dostęp 5 X 2016 r.); H. Robótka, *Opracowanie i opis archiwaliów. Podręcznik akademicki*, Toruń 2010, s. 197.

W kontekście wskazywania norm *de facto* nie mogą pominąć jeszcze jednego standardu – stworzonego przez Radę IPN, czyli organ ustalający m.in. zasady ewidencjonowania, przechowywania, opracowywania, zabezpieczania, udostępniania i publikowania dokumentów w Instytucie. Uchwałę Rady z 3 lutego 2012 r. w sprawie formy inwentarza archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej omówiłem w artykule opublikowanym w wydawnictwie będącym pokłosiem sympozjum „Zasada strukturalna jako podstawa opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej”⁵⁴, więc na potrzeby niniejszego wydawnictwa odwołam się tylko do jej dwóch najistotniejszych postanowień. Rada, w skład której wchodzi profesorowie historii i politologii oraz doktorzy prawa, dokonała segmentacji całego zasobu archiwalnego IPN na dwie nieznane w archiwistyce kategorie akt: materiały niemające charakteru akt osobowych i materiały o charakterze akt osobowych, i jakby tego było mało – zróżnicowała elementy ich opisu. Efektem wprowadzenia standardu *de facto* Rady IPN nie będzie pomoc archiwalna informująca o charakterze i treści materiałów archiwalnych, a tym samym ułatwiająca szybki dostęp do nich, ale swoisty quiz inwentarzowy dla użytkowników zasobu IPN, w którym odpowiedź na zadane pytanie wyszukiwawcze nigdy nie okaże się oczywista.

⁵⁴ P. Perzyna, *Zasada strukturalna w praktyce Instytutu Pamięci Narodowej. Refleksje po opublikowaniu inwentarza archiwalnego* [w:] *Symposia Archivistica*, t. I: *Zasada strukturalna jako podstawa opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej*, red. R. Leśkiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2015, s. 55–59.

Tabela 5. Zestawienie pól opisu dla akt o charakterze akt osobowych i akt niemających charakteru akt osobowych w standardzie *de facto* Rady IPN.

Pola opisu dla j.a. niemających charakteru akt osobowych	Pola opisu dla j.a. o charakterze akt osobowych
Zespół (zbiór) archiwalny	Zespół (zbiór) archiwalny
Podzespół archiwalny	Podzespół archiwalny
Seria	–
Podseria	–
Sygn. IPN	Sygn. IPN
Sygn. mikrofilmu	–
Sygn. dawne	–
Tytuł	Tytuł [tylko: imię, nazwisko, imię ojca, data i miejsce urodzenia osoby, której akta dotyczą]
Kryptonim	–
Opis j.a.	–
Forma fizyczna	Forma fizyczna
Tomy	Tomy
Karty/strony	Karty/strony
Daty skrajne	Daty skrajne
Numer rejestracyjny	–
Archiwum IPN (centrala/oddział/delegatura)	Archiwum IPN (centrala/oddział/delegatura)

Oprac. na podstawie: Uchwała nr 2/12 Rady IPN-KSZpNP z dnia 3 II 2012 r. w sprawie formy inwentarza archiwalnego IPN-KSZpNP, zmieniona uchwałami nr 4/12 z dnia 5 IV 2012 r. oraz nr 10/12 z dnia 12 VII 2012 r. (tekst ujednolicony na dzień 12 VII 2012 r.), <http://inwentarz.ipn.gov.pl/zakres-danych> (dostęp 15 IX 2015 r.).

W przywoływanym już tekście Andrzej Biernat podkreślał, że wraz z udostępnianiem zasobu archiwalnego *on-line* powiększyła się nie tylko grupa użytkowników, ale i pojawiła się także ich nowa kategoria: przypadkowych, jednorazowych i anonimowych, nieznających struktury zasobu archiwalnego i sposobów docierania do niego, nastawionych na szybki efekt wyszukiwania⁵⁵.

⁵⁵ A. Biernat, *Komputeryzacja a digitalizacja w archiwach...*, s. 31–32. Na temat udostępniania zasobu archiwalnego *on-line* zob. R. Wojtkowski, P. Zawilski, *Korzystanie z zasobów archiwalnych w Internecie – doświadczenie polskich archiwów*, „Archeion” 2015, t. 116, s. 93–95.

W wypadku IPN często o tych użytkownikach wspominał Andrzej Pieczunko – stojący na czele Komitetu Sterującego systemu „Cyfrowe Archiwum”⁵⁶.

W jakim kierunku ma zatem pójść standaryzacja opisu archiwalnego, jeśli mamy dostosowywać możliwości wyszukiwania informacji (a więc i opisu) do oczekiwań użytkowników Internetu, czyli zapewnić intuicyjne i przyjemne prowadzenie kwerendy poprzez proste frazy, z czasem być może też monosylaby i skróty (archi., zesp., ser., jedno.), wprowadzane do wyszukiwarki, która dzięki zastosowanemu oprogramowaniu ułoży wyniki w kolejności sensownej dla użytkownika? Sądzę, że zestandaryzowany opis archiwalny powinien być jednak dostosowany do użytkownika posiadającego wyższe kwalifikacje, korzystającego z wiedzy na temat struktury zasobu i poszukującego wysublimowanej informacji na wielu poziomach opisu. Oczywiście w udostępnianych *on-line* systemach informacji archiwalnej powinna pozostać również wyszukiwarka dokonująca przeglądu informacji tylko w ściśle określonych polach opisu, jako alternatywa dla użytkowników „szukających inaczej”. W kwestii opisu archiwalnego i wyszukiwania w oparciu o niego informacji należy postępować tak jak w wypadku nadawania gryfów tajności w jednostce posiadającej dokumenty o różnych klauzulach niejawności. To dokument o najwyższym stopniu tajności narzuca klauzulę dla całej jednostki, a nie o najniższej, i taka logika postępowania powinna powrócić w zasadzie w każdym aspekcie prowadzenia działalności archiwalnej.

Przechodząc do zagadnienia digitalizacji zasobu, muszę na wstępie przypomnieć, że istnieją dwie strategie dążenia do udostępnienia kopii cyfrowych archiwaliów użytkownikom. Pierwsza to strategia doraźnej digitalizacji, czyli digitalizacji na żądanie (stosowana np. przez Narodowe Archiwum Australii), której zwolennikiem w Polsce jest m.in. Waldemar Chorążyczewski⁵⁷, druga to digitalizacja selektywna (prowadzona m.in. w Narodowym Archiwum Kanady), polegająca na wytypowaniu w wyniku konsultacji z grupami specjalistów najbardziej wartościowych materiałów analogowych do przekształcenia na wersję cyfrową⁵⁸.

⁵⁶ A. Pieczunko, *Prace nad systemem informacji w archiwach Instytutu Pamięci Narodowej (stan na koniec 2013 r.)* [w:] *Symposia Archivistica*, t. I: *Zasada strukturalna...*, s. 44–49.

⁵⁷ Zdaniem Waldemara Chorążyczewskiego digitalizacji powinny podlegać tylko te j.a., które zostały przez kogokolwiek zamówione. Zob. W. Chorążyczewski, *Archiwistyka a prognozowanie przyszłości. Archiwa w dobie cyfryzacji* [w:] *Dziedzictwo audiowizualne w warsztacie badawczym historyka i procesie dydaktycznym*, red. R. Reczek, Poznań 2015, s. 18.

⁵⁸ B. Rassalski, *W kierunku archiwów dnia jutrzejszego (część VII). Jak to robią na antypodach, czyli digitalizacja w wykonaniu Narodowego Archiwum Australii*, „Archiwista Polski” 2003, nr 1, s. 56. W Niemczech digitalizacja postępuje według trendów wytyczanych przez Unię Europejską, ale przy zachowaniu indywidualnego charakteru. Większą uwagę zwraca się na tworzenie i udostępnianie informacji archiwalnej oraz zabezpieczenie cyfrowych kopii niż na masową digitalizację. A. Sobczak, *Między tradycyjnym a wirtualnym archiwum. Narodziny cyfrowej tożsamości archiwów w Niemczech*, Szczecin–Warszawa 2014, s. 49, http://www.nac.gov.pl/wp-content/uploads/2015/05/miedzy_tradycyjnym_a_wirtualnym_archiwum.pdf

W 2009 r. został opublikowany „Program digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009–2020”, będący częścią raportu o stanie kultury przygotowanego na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Przypomniano w nim, że „pierwsze próby digitalizacji zbiorów archiwalnych podjęte zostały w 1995 r.”, a pionierem planowego skanowania materiałów zostało w 1997 r. Archiwum Dokumentacji Mechanicznej (obecnie Narodowe Archiwum Cyfrowe)⁵⁹. To właśnie w tym okresie prowadzenia spontanicznej digitalizacji, rozpoznawania możliwości sprzętu, wykonywania kopii na bieżące potrzeby użytkowników i w celu doraźnej popularyzacji najcenniejszych fragmentów zasobu archiwalnego powstały stracone dla badaczy luźne skany dryfujące w Internecie. Potem – mniej więcej od 2000 r. – digitalizacja była prowadzona w ramach programów operacyjnych MKiDN (Dziedzictwo Kulturowe, Zasoby Cyfrowe) oraz wieloletnich programów rządowych (Kwaśny Papier i Kultura+)⁶⁰. Dopiero jednak rozwój i dostępność technologii informatycznych znacznie rozszerzyły proces digitalizacji po 2005 r.⁶¹ Otrzymał on również wsparcie w postaci opracowania standardów technicznych dla obiektów cyfrowych tworzonych podczas digitalizacji dziedzictwa kulturowego, przygotowanych przez grupę roboczą działającą w ramach Zespołu ds. Digitalizacji przy MKiDN⁶².

(dostęp 11 X 2015 r.). Zob. też *eadem*, *Digitalizacja w niemieckich archiwach – stan i perspektywy rozwoju*, „Archeion” 2012, t. 113, s. 102–111.

⁵⁹ *Program digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009–2020*, Warszawa 2009, s. 11–12, <http://www.kongreskultury.pl/library/File/RaportDigitalizacja/Program%20digitalizacji%202009.2020.pdf> (dostęp 15 X 2015 r.). Zob. też R. Wojtkowski, *Digitalizacja i udostępnianie on-line materiałów archiwalnych w archiwach państwowych w latach 2012–2015* [w:] *Dziedzictwo audiowizualne...*, s. 27–34.

⁶⁰ Ł. Skowron, *Standardy w zakresie digitalizacji...*, s. 158. Szerzej na temat programów rządowych Kwaśny Papier i Kultura+ zob. *idem*, *Finansowanie digitalizacji w kontekście Wieloletniego Programu Rządowego Kultura+* [w:] *Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik...*, s. 473–480.

⁶¹ P. Wojciechowski, *op. cit.*, s. 248. Trzeba też pamiętać, że postępy w rozwoju digitalizacji są monitorowane przez Komisję Europejską już od 2007 r. W tym celu razem z Europejską (biblioteka cyfrowa, której dążeniem jest udostępnienie w Internecie dziedzictwa kulturowego i naukowego Europy zgromadzonego w bibliotekach, archiwach i muzeach) powstał projekt Numeric. W 2009 r. został on zamieniony w projekt Enumerate, a od 2014 r. Enumerate oficjalnie jest elementem Europeany, <http://ekultura.org/wyliczanka-jak-digitalizuje-sie-europa> (dostęp 15 X 2015 r.). Przyczyną niewielkiego zainteresowania archiwów Europejską jest jej koncepcja zakładająca gromadzenie danych jedynie o materiałach elektronicznych lub zdigitalizowanych, a nie o jednostkach analogowych. Archiwa – jak słusznie zauważyła Anna Sobczak – gromadzą przecież materiały nie tylko w formie elektronicznej, a digitalizacja nie jest najważniejszym celem usług świadczonych przez te instytucje. A. Sobczak, *Archiwa i Europeana a standaryzacja metadanych* [w:] *Toruńskie konfrontacje archiwalne*, t. III: *Archiwistyka...*, s. 44, 54.

⁶² *Program digitalizacji dóbr kultury...*, s. 26.

W latach 2005–2015 naczelny dyrektor archiwów państwowych wydał decyzję i aż trzy zarządzenia w sprawie digitalizacji akt, a tylko w ubiegłym roku zarządzenie nr 13 z 29 czerwca 2011 r. było zmieniane trzy razy⁶³. Powyższe normatywy określają cele, organizację i standardy techniczne procesu przekształcania informacji analogowej na cyfrową, a ich cechą charakterystyczną jest troska o określenie pewnego *nomen omen* standardu dla tworzenia struktury i nazw katalogów i plików cyfrowych. Digitalizacji mają – zgodnie z ostatnim zarządzeniem NDAP – podlegać „całe zespoły i zbiory archiwalne, a także dopływy do nich”, co wymuszałyby zapewne ich wcześniejsze opracowanie. Obawy co do wprowadzenia tej kolejności prac rozwiewa jednak ust. 2 par. 4 normatywu, który daje dyrektorom archiwów państwowych możliwość odstąpienia w uzasadnionych przypadkach od wykonywania kopii cyfrowych całości archiwalnych. Tak np. w archiwum łódzkim oprócz opracowanych dwóch zespołów zdigitalizowano materiały Wydziału Budowlanego z nieopracowanego zespołu Rządu Gubernialnego Piotrkowskiego, a także Wydziału Ewidencji Ludności Zarządu Miejskiego w Łodzi (1915–1939) z nieopracowanych Akt miasta Łodzi⁶⁴. Podobnie jest również w IPN, gdzie prowadzi się głównie digitalizację bieżącą, a nie planową, choć w tym przypadku oba cele kopiowania dopuszcza zarządzenie nr 41/13 prezesa Instytutu z 10 lipca 2013 r.

Ważnym postanowieniem zawartym w normatywach naczelnego dyrektora i prezesa IPN jest zapis o digitalizacji materiałów archiwalnych posiadających ewidencję. Wynika z niego, że do opisu digitalizowanej j.a. wystarczą dane ze spisu zdawczo-odbiorczego akt (często zawierającego hasła nie pochodzące z wykazu akt), które pracownik archiwum z zasobem historycznym przeniósł do systemu informatycznego. Znalaziono jednak sposób na odłożenie w czasie rozwiązania tego problemu. W metryczce zdigitalizowanych materiałów w archiwach państwowych nie wprowadzono pól zarezerwowanych chociażby dla tytułu i dat skrajnych jednostki. Tym samym te elementy opisu można uzupełnić czy zmienić po wielu latach w trakcie opracowania zespołu, z którego pochodziły zdigitalizowane materiały, czyniąc to już zgodnie ze standardem *de facto* NDAP.

⁶³ Decyzja nr 25 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z dnia 30 XII 2005 r. w sprawie standardów sporządzania kopii materiałów archiwalnych w archiwach państwowych; Zarządzenie nr 13 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z dnia 29 VI 2011 r. w sprawie digitalizacji zasobu archiwalnego archiwów państwowych; Zarządzenie nr 8 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z dnia 12 III 2015 r. w sprawie digitalizacji zasobu archiwalnego archiwów państwowych zmienione Zarządzeniem nr 10 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z dnia 29 IV 2015 r.; Zarządzenie nr 14 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z dnia 31 VIII 2015 r. w sprawie digitalizacji zasobu archiwalnego archiwów państwowych, http://www.archiwa.gov.pl/images/stories/zarz_14-2015.pdf (dostęp 10 X 2015 r.). Omówienie decyzji z 2005 r. i zarządzenia z 2011 r. zob. Ł. Skowron, *Standardy w zakresie digitalizacji...*, s. 167–172.

⁶⁴ Dwa opracowane zespoły zdigitalizowane w całości to: Główny Komitet Obywatelski m. Łodzi i Przełożony Starszeństwa Żydów w Getcie Łódzkim. Zob. <http://searcharchives.pl/39#tabZasoby> (dostęp 12 II 2016 r.).

Każda zdigitalizowana j.a. potrzebuje identyfikatorów, metadanych, które umożliwią jej znalezienie, zarządzanie nią oraz powiązanie na odpowiednim poziomie informacyjnym z analogowym oryginałem (blok materiałów uzupełniających w ISAD i blok opisów uzupełniających w FOPAR). Systematycznie uporządkowane metadane, które są tym dla archiwaliów cyfrowych, czym dla materiałów oryginalnych opis, powinny zawierać następujące informacje: 1) źródło pochodzenia materiałów, 2) sposób i datę powstania, 3) cel i planowaną funkcję, jaką materiały pełniły, dopóki były w powszechnym użyciu, 4) wskazówki, jak je odczytywać i zapisywać, 5) warunki udostępniania, 6) historię zmian od momentu wytworzenia materiałów, 7) historię wszystkich migracji dokonywanych w celu ich zabezpieczenia, 8) powiązania danych z oprogramowaniem służącym do zarządzania materiałami cyfrowymi⁶⁵.

W wypadku IPN popełniono błąd polegający na wprowadzeniu do bazy danych, zawierającej opis zasobu archiwalnego w ramach systemu NEXUS, a następnie „Cyfrowe Archiwum” IPN, tytułów j.a. aktualnych na dzień digitalizacji. W ten sposób pojawił się problem tzw. rozdwojenia bytów ewidencyjnych: oryginału materiałów z tytułem sporządzonym w trakcie ich inwentaryzacji i ich kopii opisanej przed opracowaniem. W systemie informacji archiwalnej takie dublowanie opisów jest niedopuszczalne i dlatego uchybienia w tym zakresie są z „Cyfrowego Archiwum” stopniowo usuwane. Kopia musi być powiązana z oryginałem j.a. i jej opisem. Opis umożliwia bowiem odnalezienie jednostki zawierającej informacje interesujące użytkownika, kopia cyfrowa natomiast pozwala na poznanie treści akt. W 2015 r. w Instytucie przeprowadzono eksperyment. Do jednej z jednostek sporządzono opisy dokumentów i dołączono do nich cyfrowe odwzorowania w formacie JPG. Z punktu widzenia głębi opisu i podniesienia możliwości wyszukiwania informacji w aktach zamysł taki był niewątpliwie słuszny. To, co okazało się praktyczne w wypadku normatywów, czyli wykonanie kopii cyfrowych dla każdego dokumentu oddzielnie, nie spełni jednak w przyszłości swojej roli w odniesieniu do innego rodzaju materiałów. Trudno bowiem wyobrazić sobie przeglądanie j.a., które miałyby polegać na otwieraniu po kolei kilkudziesięciu czy nawet kilkuset plików cyfrowych⁶⁶.

Od samego początku priorytetem archiwów w kwestii digitalizacji, jak to podkreślono w jednej z ekspertyz, „było transferowanie na nośniki cyfrowe tych dokumentów, na które było duże zapotrzebowanie”, a dopiero na drugim miejscu znajdowały się sprawy zabezpieczenia materiałów zagrożonych fizyczną de-

⁶⁵ A. Sobczak, *Między tradycyjnym...*, s. 53–54.

⁶⁶ Opisy zostały sporządzone do akt o sygn. IPN BU 0045/25 (Newsletter „Cyfrowe Archiwum” coraz bliżej, nr 26(41)/14 z 18 VII 2014 r.). Na temat opisu zawartości j.a. w sumarycznym i analitycznym inwentarzu archiwalnym zob. E. Markowska, *Problem analizy i opisu treści jednostek archiwalnych w polskiej literaturze naukowej*, „Archiwista Polski” 2010, nr 2, s. 31–51.

gradacją i rozkładem. I do tej pory uwzględnia się na pierwszym miejscu potrzeby różnych grup użytkowników. W związku z powyższym do digitalizacji wybierane są np. akta stanu cywilnego, materiały ewidencji ludności niezbędne do prowadzenia badań genealogicznych, dokumentacja ewidencji geodezyjnej dla celów prawnych, a także materiały związane z rocznicami wydarzeń historycznych wykorzystywane przez media i edukatorów⁶⁷. Jeszcze nie tak dawno takie działania nazywały się analizą potrzeb użytkowników i dotyczyły typowania kolejności zespołów akt do opracowania, ale skoro żyjemy w „społeczeństwie obrazkowym”, w którym dominują skróty myślowe, piktogramy, a wiedzę czerpie się z mediów elektronicznych, to i podmiot analizy ulega zmianie. Archiwa zamiast analizy prowadzą listę najbardziej pożądaných w sieci obrazów akt dla różnych grup użytkowników: genealogów, geodetów, prawników, dziennikarzy i edukatorów, reprezentantów Kościołów i związków wyznaniowych. Powstaje tylko pytanie, dlaczego w gronie najpopularniejszych użytkowników zabrakło środowiska naukowego? Być może dlatego, że nie jest ono w stanie skupić swojej uwagi na kilku czy kilkuset kopiach j.a., a oczekuje wręcz tysięcy i dlatego będzie dalej korzystać z oryginałów w czytelnich akt.

Połączenie marketingowych wymogów archiwum z rzetelnym opisem archiwaliów przypomina przepis na bigos (nawiązanie do programu rządowego Kwaśny Papier). Jego sekret tkwi w wymieszaniu się wszystkich zawartych w nim smaków. Im dłużej bigos jest gotowany lub odgrzewany, tym staje się coraz smaczniejszy. Podobnie dzieje się z opracowaniem zasobu, które powinno być najważniejszym zadaniem archiwów, oraz digitalizacją – prowadzoną w oparciu o przemyślaną strategię, traktowaną nie jako samoistny cel działalności, ale jeden z etapów zmierzających do kompleksowej komputeryzacji placówek gromadzących archiwalia⁶⁸. Im więcej materiałów opracowanych i opisanych w systemach informacji archiwalnej, tym większe efekty przynosi digitalizacja, bo tylko takie działanie pozwala efektywnie udostępniać archiwalia.

Wracając do bigosu, najpierw trzeba ugotować kapustę kiszoną i białą oraz grzyby do miękkości, czyli ustalić narodowy standard opisu archiwalnego oraz przygotować plany opracowania i digitalizacji. Żeby zobrazować skalę przedsięwzięcia, dodam tylko, że na koniec 2014 r. archiwa państwowe posiadały

⁶⁷ J. Kumosińska, J. Strycharz, *Digitalizacja w archiwach. Ekspertyza*, s. 5–6, 11, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/ekspertyza_archiwa_ekultura.pdf (dostęp 10 X 2015 r.).

⁶⁸ R. Degen, *Podsumowanie obrad panelu „Wokół przyszłości archiwów i archiwistyki”* [w:] *Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik...*, s. 23–24. Anne Thurston, założycielka International Records Management Trust (IRMT), podkreślała, że w ramach projektów digitalizacyjnych nie udaje się osiągnąć zamierzanych celów z uwagi na złe opracowanie materiałów oryginalnych (w postaci papierowej) oraz nieprzestrzeganie standardów międzynarodowych. Zob. *Digitalizacja materiałów archiwalnych oraz ich przechowywanie – ogólnoswiatowe możliwości i wyzwania*, „Archeion” 2012, t. 113, s. 48.

44 075 985 j.a.⁶⁹ Przyjmując, że wszystkie archiwa wyodrębnione posiadają ok. 40–45 proc. zasobu archiwów państwowych, daje nam to łącznie 65 mln j.a. w skali państwowego zasobu archiwalnego.

Kolejnym krokiem jest połączenie kapusty i pokrojonych grzybów z wywarem oraz dodanie przypraw, to znaczy przystąpienie do opracowania archiwalnego, a wraz z postępem tych prac do tworzenia kopii cyfrowych materiałów posiadających zestandaryzowany opis.

W następnym etapie trzeba pokroić mięso w kostkę i podsmażyć. Osobno należy usmażyć pokrojone w kostkę cebulę, boczek i kiełbasę, a wreszcie wszystkie te składniki i pokrojone w paski śliwki dodać razem do kapusty, podlać winem i gotować co najmniej godzinę. W odniesieniu do archiwum oznacza to połączenie opisu archiwaliów z ich cyfrowymi obrazami w ramach zintegrowanego systemu informacji archiwalnej.

Na koniec trzeba pamiętać, że bigos należy przez kolejne 3 dni od połączenia wszystkich składników zagotować, podgrzewać przez kilka minut i dopiero po tych wszystkich zabiegach nadaje się on do spożycia. W czasie konsumpcji można sobie zadać pytanie, ile materiałów z państwowego zasobu archiwalnego powinno być zdigitalizowanych? 5–10 proc. akt najważniejszych dla pamięci narodowej i najczęściej udostępnianych badaczom, a nie hobbystom. To i tak daje nam wielkość 3,25 mln – 6,5 mln j.a. Dla porównania 16 mln kopii cyfrowych kart wykonanych w 2014 r. odpowiada być może 80–120 tys. j.a.⁷⁰ W tej sytuacji na dzisiaj w archiwach pewne wydaje się tylko jedno: 65 mln zgromadzonych j.a. musi kiedyś otrzymać zestandaryzowany opis archiwalny, gwarantujący dotarcie do zawartych w nich informacji, a to zadanie kolejnym generacjom archiwistów zapewni racjonalne zajęcie na kilkadziesiąt lat.

⁶⁹ *Sprawozdanie z działalności Naczelnego Dyrektora... w 2014 r.*, s. 11.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 7.

Użytkownik w systemie informacji archiwalnej. Kontekst stosowanych języków informacyjno-wyszukiwawczych

Podstawową formą udostępniania w archiwach jest bezpośrednio korzystanie z archiwaliów w pracowniach naukowych. Zakłada się, że użytkownik sam wyszuka pożądane informacje w zasobie archiwalnym. Jednakże jego struktura, a w związku z tym także wyszukiwanie w nim informacji są bardziej skomplikowane niż ma to miejsce w innych systemach informacyjnych, w których źródła pierwotne powstają specjalnie dla omówienia pewnych tematów. Analiza prac z zakresu informacji naukowej (przez długi czas podejmowały one także problematykę użytkowników archiwów i wyszukiwania informacji w ich zasobach¹), postulujących raczej zastąpienie w archiwach wyszukiwania strukturalnego wyszukiwaniem rzeczowym², prowadzi do wniosku, że w pewnym momencie problematyka ta niemal zupełnie została porzucona³, a informacja archiwalna

¹ Zob. np. K. Wyczańska, *Z problematyki warsztatu pracy nad źródłem historycznym*, „Zagadnienia Informacji Naukowej” 1972, nr 2, s. 39–58; *Kierunki działania Komisji ds. Bibliotek, Informacji Naukowej i Archiwów Polskiej Akademii Nauk*, oprac. L. Łoś, „Zagadnienia Informacji Naukowej” 1973, nr 1, s. 107–113; E. Chmielewska-Gorczyca, *Tezaurus UNESCO z dziedziny oświaty, nauk ścisłych, nauk społecznych, kultury i komunikacji*, „Zagadnienia Informacji Naukowej” 1979, nr 1, s. 131–144; K. Wyczańska, *Z badań nad użytkownikami informacji naukowej w zakresie nauk społecznych*, Poznań 1980, ss. 30.

² Zob. K. Wyczańska, *Banki danych w naukach historycznych*, „Przegląd Humanistyczny” 1979, nr 2; B. Kroll, *Charakterystyka i perspektywy tradycyjnego archiwalnego systemu wyszukiwania informacji*, „Archeion” 1977, t. 65; *idem*, *Sporządzanie podstawowych systematycznych archiwalnych pomocy informacyjnych do najnowszych materiałów archiwalnych. Rozważania i propozycje*, „Archeion” 1984, t. 78, s. 50–64.

³ Informatolodzy zajęli się głównie możliwościami systemów informacyjno-wyszukiwawczych, potrzebami i liczeniem ich użytkowników, porzucając niemalże tematykę procesów wyszukiwania informacji, zwłaszcza w systemach specjalistycznych. Zob. np. J. Sobielga, *Psychologiczne uwarunkowania zachowań informacyjnych*, „Zagadnienia Informacji Naukowej” 1999, nr 2, s. 96–102; *Użytkownicy informacji elektronicznej*, red. M. Kocójowa, Kraków 2000,

uznana za zorganizowaną jako system specjalistyczny⁴. Rozejście to widoczne jest też z drugiej strony. Zauważył to pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX w. Bohdan Ryszewski. Stwierdził on, że najnowsze ustalenia informatologii, która swoje wyniki formułuje głównie dla potrzeb bibliotek i ośrodków dokumentacyjnych, były wówczas mało znane archiwistom⁵.

Zasób archiwalny stanowią materiały, które powstały po to, aby zawarte w nich informacje służyły właściwemu funkcjonowaniu macierzystej instytucji i w takim układzie, zazwyczaj odzwierciedlającym strukturę i funkcjonowanie twórcy, są one później przechowywane wiecześnie w archiwum. To właśnie w archiwum zmieniają się funkcje informacyjne tych materiałów – odtąd mają służyć poznaniu funkcjonowania macierzystej instytucji oraz zdarzeń, które miały miejsce w zasięgu jej kompetencji⁶. Materiały twórcy po przejściu ich przez archiwa służą zatem innym potrzebom informacyjnym niż te, dla których powstały. Wyszukiwanie informacji w zasobie archiwalnym, będącym wielkim zbiorem dokumentów pierwotnych o wielostopniowej, skomplikowanej i niejednorodnej strukturze wewnętrznej, wymaga zatem zastosowania specjalistycznych narzędzi i procedur wyszukiwawczych, przede wszystkim sporządzenia właściwego opisu archiwalnego⁷. Struktura zasobu archiwalnego i różnorodność form materiałów odpowiednio wpływają na pomoce archiwalne i odmienność stosowanych opisów⁸.

Do dyspozycji użytkownika pozostają pomoce archiwalne, składające się na system informacji archiwalnej⁹ i stanowiące w tym systemie zbiór dokumentów pochodnych (opracowania analityczno-syntetyczne źródeł pierwotnych). System

ss. 207; J. Woźniak-Kasperek, *Podstawy budowy tezaursu. Poradnik*, Warszawa 2005, ss. 103; M. Jaremków, E. Rokosz, *Selekcjonowanie informacji w procesie wyszukiwawczym*, „Nowa Biblioteka” 2010, nr 1, s. 31–40; J. Woźniak-Kasperek, *Wiedza i język informacyjny w paradygmacie sieciowym*, Warszawa 2011; K.B. Wydro, *Informacja – charakterystyki – podstawowe stosowane techniki – użytkowanie*, Warszawa 2012, ss. 160.

⁴ Zob. np. J. Adamus-Kowalska, *System informacji archiwalnej w Polsce. Historia, infrastruktura, standardy i metody*, Katowice 2011, s. 56.

⁵ B. Ryszewski, *Problemy swobodnego indeksowania i założenia kartoteki haseł wzorcowych dla opisu archiwaliów* [w:] *Komputeryzacja archiwów*, t. 5: *Problemy opisu archiwaliów w skomputeryzowanych archiwalnych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 5 i 6 grudnia 1997 r.*, red. H. Robótka, Toruń 1999, s. 60.

⁶ M. Gołębowski, *Potrzeby informacyjne użytkowników informacji archiwalnej*, „Zagadnienia Informacji Naukowej” 1979, nr 1, s. 86.

⁷ B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów*, Toruń 1994, s. 10.

⁸ *Ibidem*, s. 10–11.

⁹ Posługując się pojęciem „system informacji archiwalnej”, przyjął definicję zaproponowaną przez Macieja Gołębiewskiego – jest to zbiór powiązanych ze sobą elementów i zachodzących między nimi zależności, przeznaczonych do odnalezienia w dokumentacji archiwalnej i udostępnienia użytkownikowi tej informacji, która będzie odpowiadała na pytanie postawione systemowi. M. Gołębowski, *System informacji archiwalnej*, Warszawa–Łódź 1985, s. 169.

informacji archiwalnej swoje korzenie ma już w XIX w., opiera się bowiem na uznaniu zespołu archiwalnego za podstawę porządku w archiwum¹⁰, a inwentarz archiwalny, będący systematycznym ciągiem opisów poszczególnych jednostek archiwalnych – zgodnym z ich układem w zespole – za pomoc informującą o treści poszczególnych zespołów archiwalnych. Archiwa opracowują różnorodne pomoce archiwalne, zarówno o układzie zgodnym z układem archiwaliów, jak i innym – tematycznym czy chronologicznym, które informują o częściach zasobu, m.in.: spisy zespołów, kartoteki i karty zespołów, przewodniki po zasobach archiwów, przewodniki tematyczne czy po zespołach, katalogi tematyczne, sumariusze, repertoria oraz indeksy¹¹. Użytkownik może korzystać również z elektronicznych pomocy archiwalnych oraz z artykułów i innych opracowań informacyjnych na temat zawartości różnych części zasobu archiwalnego. Do jego dyspozycji pozostają także zachowane pomoce kancelaryjne: dzienniki podawcze, skorowidze, spisy zdawczo-odbiorcze¹².

System informacji archiwalnej zorganizowany jest pod kątem funkcji informacyjnych, wyszukiwania, a następnie udostępniania danych. Podstawowymi narzędziami informacyjnymi w tym systemie są pomoce archiwalne, które różnią się między sobą sposobem uporządkowania wiadomości o zasobie, głębią informacji i jej zakresem. Stanowią zbiór niejednorodny (pomocy systematycznych i niesystematycznych), który jest jednak najbardziej aktywny pod względem wyszukiwania informacji w systemie. Z jednej strony użytkownik przed rozpoczęciem wyszukiwania powinien zatem poznać narzędzia informacyjne i procedury wyszukiwania informacji w systemie, z drugiej – sprawne działanie systemu informacji archiwalnej wymaga zidentyfikowania użytkowników i ich potrzeb¹³.

Użytkownicy w archiwach stanowią zróżnicowaną zbiorowość. Mają oni nie tylko różne potrzeby informacyjne, lecz także odmienne przygotowanie do korzystania z zasobu archiwalnego. W systemie użytkownikiem jest każda osoba wykorzystująca informacje, które mogą być jej przekazane w sposób bezpośredni lub pośredni przez system informacji archiwalnej¹⁴. W celu rozpoznania użytkowników i właściwego przystosowania informacyjnych narzędzi wyszukiwawczych (informacyjnych) do zaspokojenia ich potrzeb oraz ewentualnej organizacji szkolenia interesantów dzieli się ich na kategorie¹⁵. Dokonywane dotychczas kategoryzacje użytkowników opierały się na różnych kryteriach zapożyczonych z informacji naukowej. O podziale najczęściej decydowały: profil zawodowy, stopień przygotowania informacyjnego użytkownika, wykształcenie, częstotli-

¹⁰ S. Nawrocki, *Komputer w służbie archiwalnej*, Poznań 1985, s. 53.

¹¹ M. Gołębowski, *Potrzeby informacyjne użytkowników informacji...*, s. 88.

¹² Zob. *idem*, *System informacji...*, s. 94–126.

¹³ J. Adamus-Kowalska, *op. cit.*, s. 76–77.

¹⁴ M. Gołębowski, *Potrzeby informacyjne użytkowników informacji...*, s. 93.

¹⁵ *Ibidem*, s. 99.

wość korzystania z usług informacyjnych, stosunek do pierwotnych źródeł informacji (korzystający bezpośrednio, korzystający z opracowań informacyjnych lub służb informacyjnych, użytkownicy potencjalni), cel wykorzystywania informacji (badania historyczne, inne cele naukowe, działalność publicystyczno-dydaktyczna i kulturowa, cele praktyczne)¹⁶.

Kategoryzacje te pomagają w ogólnej identyfikacji użytkowników archiwów. Zazwyczaj nie wskazują jednak na ich potrzeby, mogą za to sygnalizować ich ogólne przygotowanie informacyjne (wykształcenie), zakres tematyczny prowadzonych badań i ich cel czy sposób wykorzystywania pozyskanych informacji. W pewnym zakresie mogą również definiować stosowane przez użytkowników sposoby wyszukiwania informacji w systemie informacji archiwalnej, które mają często decydujący wpływ na rezultaty wyszukiwania.

Co użytkownik musi zatem wiedzieć o systemie, aby móc w nim (z nim) pracować?

Możliwość odszukania informacji i jej trafność w dużej mierze zależą od umiejętnego sformułowania zapytania, a następnie stopniowania pytań i wykorzystywania odpowiedzi do formułowania kolejnych¹⁷. Użytkownik w procesie wyszukiwania informacji i podczas korzystania z akt powinien stosować taki sam język, w którym informacje zostały przygotowane, tzn. w którym archiwista przygotował materiały archiwalne do korzystania. Oznacza to, że swoje pytanie użytkownik powinien przetłumaczyć na właściwy język informacyjno-wyszukiawczy, czyli stworzyć instrukcję wyszukiwawczą¹⁸. Ponieważ użytkownicy archiwów poszukują w zasobie archiwalnym informacji o fakcie, który nastąpił w określonym miejscu i czasie, instrukcja wyszukiwawcza powinna zawierać trzy elementy: rzeczowy, geograficzny i chronologiczny. Następnie użytkownik powinien porównać swoją instrukcję wyszukiwawczą z charakterystyką wyszukiwawczą przeszukiwanego zbioru (czyli opisami zasobu, również w formie haseł – słów kluczowych, w pomocach archiwalnych). Dopiero wtedy jest w stanie wyszukać i dotrzeć do informacji¹⁹; to tych elementów będzie szukać w pomocach archiwalnych²⁰.

Do opisu rzeczowego archiwaliów i tworzenia ich charakterystyk wyszukiwawczych wykorzystywane są języki informacyjno-wyszukiawcze²¹. Ich zada-

¹⁶ *Ibidem*, s. 99–105.

¹⁷ B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów...*, s. 25.

¹⁸ Instrukcją wyszukiwawczą nazywam „tekst wyrażający jakieś zapytanie informacyjne i przeznaczony do odszukania w określonym zbiorze takich dokumentów, które odpowiadają na dane zapytanie”. A.I. Czerny, *Wstęp do teorii wyszukiwania informacji*, Warszawa 1978, s. 23, cyt. za: A. Szczepańska, *Strategia, heurystyka i taktyka wyszukiwania informacji. Próba uporządkowania pojęć*, s. 4, http://eprints.rclis.org/15038/1/strategia_heurystyka_i_taktyka_wyszukiwania_informacji.pdf (dostęp 20 X 2015 r.).

¹⁹ S. Nawrocki, *Komputer w służbie archiwalnej...*, s. 112–117.

²⁰ *Ibidem*, s. 55.

²¹ J. Adamus-Kowalska, *op. cit.*, s. 45.

niem jest zapewnienie opisom archiwalnym – za pomocą przekładu z języka naturalnego na terminy języka informacyjnego – właściwej i niezbędnej jednolitości oraz poprawności²². W opisie archiwalnym stosowane są najczęściej języki deskryptorowe używające do charakterystyk swobodnych słów kluczowych lub haseł wzorcowych²³. Proces tworzenia charakterystyk wyszukiwawczych w razie stosowania języka naturalnego lub języków deskryptorowych nazywany jest indeksowaniem²⁴. Stosowane ujednoczenia językowe wynikają nie tylko z metody opisu archiwaliów. Służą one również wyszukiwaniu informacji w systemie informacyjnym²⁵. Takim językiem informacyjno-wyszukiwawczym są np. stosowane w komputerowych bazach danych, podobnie jak w tradycyjnych pomocach archiwalnych, indeksy do opisu treściowego źródeł archiwalnych (m.in. indeksy do inwentarzy archiwalnych).

Swobodne słowa kluczowe służą do opisu treści (zawartości) akt. Indeksowanie swobodne polega na wybieraniu z opracowywanego tekstu słów języka naturalnego jako terminów – czyli słów kluczowych, których dowolna kombinacja jednoznacznie identyfikuje indeksowany tekst. Słowa te, składające się z hasła i ewentualnie dopełnienia, stanowią język charakterystyk wyszukiwawczych archiwaliów. Hasłami są nazwy osobowe, nazwy ciał zbiorowych, nazwy rodów i rodzin, autorzy i tytuły dzieł, nazwy geograficzne, hasła rzeczowe. Dopełnieniami są np. daty, funkcje, nazwy jednostek administracyjnych i określniki rzeczowe. Słowa kluczowe, składające się na charakterystykę wyszukiwawczą obiektu/tekstu, porządkowane są według określonej kolejności: najpierw ogólniejsze nazwy, potem bardziej szczegółowe; najpierw nazwy i terminy dotyczące zawartości, a następnie formy; wprawdzie nazwy bardziej konkretne, a po nich mniej konkretne²⁶.

Hasła wzorcowe służą natomiast do możliwie precyzyjnego określenia istoty opisywanego przedmiotu. Są to wybrane nazwy i terminy opisywane według ustalonego standardu opisu w celu ujednoczenia ich znaczeń. Zbiór haseł wzor-

²² Dla charakterystyki wyszukiwawczej archiwaliów proponuje się także stosowanie języków deskryptorowych, które przewidują używanie tezaursów będących zbiorami powiązanych semantycznie lub hierarchicznie terminów reprezentujących określoną zawartość pojęciową (deskryptorów i askryptorów – haseł, nazw albo jedno- lub kilkuwyrazowych terminów). Podjęta próba opracowania tezausa archiwalnego użytecznego do opracowywania archiwaliów skończyła się jednak niepowodzeniem. Udało się jedynie stworzyć tezaurs użyteczny przy opracowywaniu bibliografii archiwistycznej. B. Ryszewski, *Problemy swobodnego indeksowania...*, s. 60–61. Szerzej zob. też S. Nawrocki, *Tezaurus archiwistyki*, Warszawa 1984.

²³ B. Ryszewski, *Problemy teoretyczne i standard opisu haseł wzorcowych* [w:] *Komputeryzacja archiwów*, t. 6: *Problemy opracowania kartoteki haseł wzorcowych dla opisów archiwaliów w skomputeryzowanych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 11 i 12 grudnia 1998 r.*, red. H. Robótka, Toruń 1999, s. 9–14.

²⁴ M. Gołębowski, *Wprowadzenie do informacji naukowej dla archiwistów*, Toruń 1991, s. 57–58.

²⁵ B. Ryszewski, *Problemy teoretyczne i standard...*, s. 10.

²⁶ *Idem*, *Problemy swobodnego indeksowania...*, s. 62–64.

cowych tworzy kartotekę haseł wzorcowych, czyli hierarchiczną klasyfikację haseł opisujących archiwalia, ale nieodnoszących się raczej do treści akt. Zawiera ona tylko te rodzaje haseł, które dadzą się przewidzieć, np. nazwy twórców zespołów: instytucji ustrojowych, władz, urzędów, rodów, przedsiębiorstw, nazwy archiwów i innych instytucji gromadzących archiwalia, nazwy geograficzne, nazwy osobowe czy nazwy form kancelaryjnych²⁷.

Podstawową funkcją języków informacyjno-wyszukiwawczych (zwłaszcza haseł wzorcowych) jest możliwość formułowania za pomocą tych samych jednostek leksycznych zarówno charakterystyk wyszukiwawczych, jak i zapytań i instrukcji wyszukiwawczych²⁸. Użytkownik zatem powinien wiedzieć o językach zastosowanych w opisie informacyjnym narzędzi, z których korzysta.

Niektórych zapytań informacyjnych stworzonych przez użytkownika nie można porównać z charakterystyką wyszukiwawczą stworzoną przez archiwistów. Wówczas najczęściej kluczem do znalezienia źródeł do danego tematu jest znajomość organizacji życia w kraju w poszczególnych okresach historycznych. Wiedza ta oraz poprawnie przeprowadzona analiza ustrojowa, obejmująca także dokumentację przechowywaną poza siecią, pozwalają określić, w których zespołach archiwalnych należy poszukać potrzebnej informacji. Wyszukiwanie strukturalne (ustrojowe) odbywa się etapami. Najpierw powinno się określić, w którym zespole archiwalnym mogą występować informacje potrzebne użytkownikowi. Następnie należy ustalić, w którym archiwum ten zespół jest przechowywany. Dalej trzeba sprawdzić zawartość wytypowanego zespołu i oszacować, w których jednostkach archiwalnych mogą występować te informacje. Ostatnim etapem jest przeglądanie wyznaczonych jednostek archiwalnych. Procedura ta (wyszukiwania informacji w systemie) może odbywać się w dwóch wariantach. Pierwszy, w którym pomoce archiwalne pełnią jedynie funkcję uzupełniającą, oparty jest niemal wyłącznie na wiedzy ustrojowej użytkownika, zespoły i jednostki typowane są prawie niezależnie od systemu informacyjno-wyszukiwawczego. Podstawą drugiego jest przeprowadzenie poszukiwań w oparciu o kompletne pomoce archiwalne. W praktyce oba warianty się przeplatają.

Jeżeli archiwum do zagadnienia interesującego użytkownika posiada kartotekę tematyczną, indeksy rzeczowe, osobowe lub geograficzne, wówczas możliwe jest pominięcie analizy zagadnień ustrojowo-administracyjnych. Hasło bezpośrednio skieruje użytkownika do archiwaliów, eliminując prowadzenie procesu wyszukiwawczego w dokumentach pierwotnych²⁹. Na tę procedurę wyszukiwawczą opartą o system rzeczowy składają się następujące etapy: ustalenie

²⁷ W. Chorążyczewski, *Problemy tworzenia haseł wzorcowych dla ksiąg wpisów* [w:] *Komputeryzacja archiwów*, t. 6..., s. 25–26.

²⁸ M. Gołembowski, *Problemy tworzenia haseł wzorcowych dla akt kościelnych administracji diecezjalnej* [w:] *Komputeryzacja archiwów*, t. 6..., s. 52.

²⁹ *Idem*, *System informacji...*, s. 119–120.

kodów adresowych jednostek lub ewentualnie komunikatów zawierających poszukiwane informacje i jej odczytanie³⁰. Jeszcze prostszą drogą jest wyszukiwanie informacji zawartej w aktach, gdy użytkownik dysponuje sygnaturą tych akt znaną w opracowaniach lub wydawnictwach źródłowych³¹.

Są zatem dwa podejścia (strategie/metody) do wyszukiwania informacji w systemie – strukturalne i rzeczowe, które użytkownik powinien znać i mieć świadomość ich stosowania, a także trzy drogi docierania do informacji. Użytkownik może być informowany o zawartości zasobu przez opisy zawarte w pomocach archiwalnych, obejmujące: słowa kluczowe (indeksy), tytuł, czyli opis (tekst w języku naturalnym) oraz treść jednostki³². Przykładowo wybór jednostek archiwalnych może zostać dokonany na podstawie haseł indeksowych, jej tytułu/opisu jednostki lub też treści.

Jak natomiast użytkownika przygotowuje się do korzystania z archiwalnego aparatu informacyjno-wyszukiwawczego (pomocy archiwalnych, również tych tworzących relacje), niech pokaże przegląd instrukcji dotyczących procedur i sposobów wyszukiwania zawartych w pomocach archiwalnych. Na potrzeby tego artykułu przeprowadzono analizę trzech narzędzi wyszukiwawczych: przewodnika po archiwum, bazy SEZAM i bazy „Inwentarz archiwalny”. Do badań początkowo wytypowano też system ZoSIA, ale nie odnaleziono w nim żadnej instrukcji dla użytkowników. Procedura wyszukiwania informacji w systemie została natomiast omówiona w podręczniku *Jak korzystać z archiwów państwowych. Przewodnik użytkownika Zintegrowanego Systemu Informacji Archiwalnej ZoSIA*, opublikowanym w 2008 r. przez Narodowe Archiwum Cyfrowe³³. Niestety użytkownicy ZoSIA często nawet nie wiedzą o jego istnieniu. Dlatego też w tym przeglądzie system ten pominięto.

Ze „Wstępu” do informatora o zasobie archiwalnym Archiwum Państwowego w Przemyślu³⁴, obejmującego opisem zasób tej placówki oraz materiały przechowywane w muzeach w Jarosławiu, Przemyślu i Przeworsku, można się dowiedzieć, jaki jest zakres tematyczny tej pomocy archiwalnej, jaka jest jej budowa czy jak wygląda struktura opisu zespołów i zbiorów. Odnajdziemy w nim także ogólną charakterystykę zasobu, dzieje archiwum, informacje dla korzystających, a więc typowe informacje zawarte w takim rodzaju pomocy archiwalnych. Ze „Wstępu” dowiemy się również, że – „informacje o materiałach archiwalnych niezbędne do złożenia zamówienia wyszukiwane są przez użytkowników zasobu

³⁰ *Ibidem*, s. 128–133.

³¹ S. Nawrocki, *Komputer w służbie archiwalnej...*, s. 54–55.

³² J. Adamus-Kowalska, *op. cit.*, s. 118.

³³ H. Buchner, M. Niewiadomska-Guentzel, *Jak korzystać z archiwów państwowych? Przewodnik użytkownika Zintegrowanego Systemu Informacji Archiwalnej ZoSIA*, Warszawa 2008, ss. 71.

³⁴ *Archiwum Państwowe w Przemyślu. Informator o zasobie archiwalnym*, oprac. E. Laska, Warszawa 2007, ss. 800.

samodzielnie przy pomocy posiadanych przez archiwum środków ewidencyjno-informacyjnych (inwentarze książkowe i kartkowe, spisy zdawczo-odbiorcze, spisy robocze, przewodniki po zespołach, informatory, baza danych SEZAM dostępna w Internecie)³⁵. Okazuje się, że są to jedyne wskazówki dla użytkowników odnoszące się do wyszukiwania informacji w zasobie. Przewodnik oprócz tradycyjnego opisu zawiera indeksy osobowy i miejscowości.

W opisie bazy SEZAM znajdziemy informacje dotyczące zakresu tej pomocy archiwalnej oraz jej głębi informacyjnej, charakteryzujące elementy opisu zasobu w niej zastosowane³⁶. Nie znajdziemy natomiast informacji o jej kompletności. Użytkownik korzystający z bazy otrzymuje wskazówki wyszukiwawcze – przede wszystkim są to objaśnienia dotyczące sposobu wyświetlania informacji, do czego służą i co zawierają poszczególne pola wyszukiwawcze i jak dane odnalezione w bazie są prezentowane. W wyjaśnieniu dotyczącym możliwości niestosowania w bazie polskich znaków diakrytycznych użytkownik przy okazji dowiaduje się, że może przeszukiwać bazę za pomocą dowolnych haseł rzeczowych lub geograficznych. Istnieje także możliwość zawężenia wyszukiwania do jednego archiwum. Następnie wskazano, że w bazie można wyszukiwać wiadomości według umieszczonych w niej 22 rzeczowych haseł klasyfikacyjnych, z których część rozwija się w hasła niższego rzędu. Hasła te zawarte są w dwóch polach: dziedzina działalności twórcy i kategoria. Umożliwiają one wyszukanie określonej grupy materiałów, np. administracji różnych szczebli, akt notarialnych czy źródeł dotyczących wojska bądź szkolnictwa. Wybranie określonego hasła spowoduje wyszukanie wszystkich zespołów akt zaliczonych w archiwach do tej grupy. Wyszukiwanie można też zawęzić poprzez podanie określonego przedziału czasowego³⁷. We wskazówkach wyszukiwawczych nie wyjaśniono jednak wielu ważnych kwestii: sposobu funkcjonowania bazy, jej ograniczeń czy możliwości wyszukiwania. Nie podano również informacji dotyczących zastosowanego języka informacyjno-wyszukiwawczego. Niewprawiony użytkownik jedynie za pomocą wielokrotnych prób i błędów osiągnie pożądaną efekt wyszukiwania w bazie.

Najbardziej zadowalającą instrukcją dla użytkowników umieszczono w opisie bazy IPN „Inwentarz archiwalny”³⁸. Osoba korzystająca z tej bazy dowiaduje się, że ma do wyboru dwie możliwości prowadzenia poszukiwań: przy pomocy wyszukiwarki pełnotekstowej – wyszukiwanie tematyczne, oraz przy pomocy

³⁵ *Ibidem*, s. 25.

³⁶ Zob. też B. Waclawik, *Użytkownicy SEZAM-u i ich opinie o bazie danych [w:] Historyk – archiwista – komputer. Historyk a nowoczesny system informacji archiwalnej*, red. R. Degen, H. Robótka, Toruń 2004, s. 39–44.

³⁷ *Baza danych SEZAM*, http://www.archiwa.gov.pl/pl/index.php?option=com_content&view=article&id=318&catid=73&Itemid=156 (dostęp 18 X 2015 r.).

³⁸ *Inwentarz archiwalny – wskazówki dotyczące wyszukiwania*, <http://inwentarz.ipn.gov.pl/instrukcja> (dostęp 21 X 2015 r.).

tw. wyszukiwarki strukturalnej – wyszukiwanie strukturalne. „Pierwsza umożliwia wyszukiwanie zagadnień, osób, spraw, problemów, wzmiankowanych w materiałach archiwalnych, druga umożliwia przeglądanie opisów przypisanych do wybranego przez użytkownika działu archiwum, i dalej, do zespołu (zbioru) archiwalnego oraz jego struktur, w oparciu o które usystematyzowaliśmy te dokumenty”. Wyszukiwarka pełnotekstowa zakłada wyszukiwanie tematyczne (rzeczowe, hasłowe) i wyszukuje w polach: zespół (zbiór) archiwalny, podzespół, seria, podseria, numer rejestracyjny, kryptonim, tytuł j.a., opis j.a., daty skrajne (z uwzględnieniem anteriorów i posteriorów), sygnatura dawna, sygnatura mikrofilmu, sygnatura IPN. Następnie podaje zgodną z instrukcją użytkownika listę jednostek archiwalnych. Druga wyszukiwarka klasyfikuje materiały według metody strukturalnej i zakłada prezentowanie zapisów inwentarza od „ogółu do szczegółu”. Użytkownik pracę rozpoczyna od wskazania działów Archiwum IPN, a w dalszej kolejności – aktotwórców, zespołów (zbiorów) archiwalnych przypisanych do tego działu, następnie podzespołu, serii, podserii, aby w ostateczności uzyskać skrócone opisy archiwalne. Wyszukiwarki te są ze sobą powiązane. Możliwe jest zatem wskazanie obszaru wyszukiwania poprzez wybranie zespołu (zbioru) archiwalnego, podzespołu, serii, podserii, a także zdefiniowanie tekstowych kryteriów poprzez wpisanie hasła lub zbioru haseł w okno wyszukiwarki pełnotekstowej. Do inwentarza dołączono również słownik terminów występujących w opisach archiwalnych, które mogą być dla użytkownika niezrozumiałe. W instrukcji znajdziemy także informacje o danych kontekstowych udostępnianych przy opisie każdej jednostki archiwalnej, które w założeniu powinny osobom korzystającym ułatwiać zrozumienie opisów archiwalnych dla poszczególnych jednostek³⁹. Użytkownik inwentarza jest dobrze poinstruowany, jak należy wyszukiwać w nim informacje, a ponadto dowiadyuje się o możliwych drogach dotarcia do interesujących go źródeł.

Na archiwach oprócz tworzenia opisów spoczywa także obowiązek informowania użytkowników o sposobach dotarcia do informacji zawartych w zasobie archiwalnym. Ten krótki przegląd instrukcji dla użytkowników pokazuje, że nie zawsze zadanie to jest należycie wypełniane. Narzędzia informacyjne nie są wyposażane w odpowiednią instrukcję korzystania, w optymalnej sytuacji także uzupełnioną o krótki kurs wyszukiwania – charakteryzujący strategię i narzędzia. Przekazywanie wiadomości i wyrabianie umiejętności związanych z wyszukiwaniem informacji w zasobie archiwalnym czy procedurą wyszukiwawczą należy rozpocząć już w początkowych etapach edukacji szkolnej i akademickiej przyszłych czytelników materiałów archiwalnych.

Na koniec jeszcze dodatkowa uwaga. Użytkownicy archiwów bezpośrednio korzystają ze źródeł zawierających zarówno walory informacyjne, jak i emocjo-

³⁹ *Ibidem.*

nalne i estetyczne, które nie dają się zastąpić opisem czy streszczeniem wykonanym przez kogoś innego⁴⁰. Aby wyrobić własną koncepcję wyszukiwania, czytelnik zazwyczaj musi długo nabierać doświadczenia, erudycji, zwłaszcza jeśli chce dotrzeć do informacji w znanym tylko sobie ujęciu (np. egodokumenty)⁴¹. Musi wiedzieć, że skoro wybrana droga wyszukiwania informacji nie przynosi rezultatu, to należy zastosować inną. Poprawnie zbudowany system informacji archiwalnej daje mu tę możliwość.

⁴⁰ K. Wyczańska, *Z badań nad użytkownikami informacji naukowej...*, s. 14.

⁴¹ A. Rosa, *Indywidualność twórcy archiwaliów a struktura zasobu archiwalnego* [w:] *Symposia Archivistica*, t. I: *Zasada strukturalna jako podstawa opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej*, red. R. Leśkiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2015, s. 33–41.

Problem rozbudowy standardu FOPAR na przykładzie ksiąg wpisów

W gruncie rzeczy nie chodzi o księgę wpisów – księga jest egzemplifikacją, dobrym przykładem problemów rozbudowy standardu opisu archiwaliów w nawiązaniu do zastanego dorobku metodycznego. Księga jest przykładem skrajnym, ponieważ nie istnieją żadne jednolite wytyczne metodyczne dotyczące jej opracowania – w ich miejscu funkcjonują wzorce opracowania różnych rodzajów ksiąg wpisów. Występuje przepływ wzorców i wzajemne inspiracje, prowadzące do znacznego faktycznego ujednoczenia metodyki opisu ksiąg wpisów¹.

Zestandaryzowanym opisem ksiąg wpisów zająłem się pierwszy raz w 1993 r.² Zaproponowałem wówczas rozbudowę standardu FOPAR na czterech poziomach struktury zasobu archiwalnego: serii ksiąg, księgi, serii wpisów, wpisu. Trzy poziomy odpowiadały poziomom w ogólnym modelu standardu: seria ksiąg – serii, księga – jednostki, wpisu – dokumentu w rozumieniu informacyjnym. Poziom serii wpisów był propozycją dodania jeszcze jednego poziomu struktury zasobu i jego opisu³.

¹ Zob. W. Chorążyczewski, *Zawartość ksiąg wpisów jako wyzwanie dla metodyki opisu archiwalnego akt staropolskich* [w:] *Komputeryzacja archiwów*, t. 5: *Problemy opisu archiwaliów w skomputeryzowanych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 5 i 6 grudnia 1997 r.*, red. H. Robótka, Toruń 1999, s. 9–17; *idem*, *Wprowadzenie do metodyki opracowania staropolskiego zasobu archiwalnego* [w:] *Piśmienność pragmatyczna – edytorstwo źródeł – archiwistyka. Studia ofiarowane Profesorowi Januszowi Tandekiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. R. Czaja, K. Kopiński, Toruń 2015, s. 329–349.

² *Idem*, *Problemy archiwalnego opisu informacyjnego ksiąg wpisów typu silva rerum w formacie FOPAR* [w:] *Komputeryzacja archiwów*, t. 1: *Problemy opracowania archiwaliów staropolskich w skomputeryzowanych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 9 i 10 września 1993 r.*, red. B. Ryszewski, Toruń 1994, s. 51–64.

³ Standard FOPAR proponuje dziewięć poziomów: archiwum, archiwum historycznego, grupy zespołów archiwalnych, zespołu archiwalnego, podzespołu archiwalnego, serii archiwalnej, klasy archiwalnej, jednostki archiwalnej, dokumentu. Szerzej zob. B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów*, Toruń 1994.

Rozbudowa standardu opisu archiwaliów powinna brać pod uwagę trzy elementy: tradycję metodyczną, ogólne zasady standaryzacji opisu⁴ i wewnętrzną „filozofię” rozbudowywanego standardu. Czynniki pierwszy i trzeci mogą być sprzeczne ze sobą. Tradycja metodyczna może nie dać się utrzymać w pełnym zakresie w standardzie, choć jej propozycje pozostają jako alternatywne.

Metodyka opracowania ksiąg wpisów nie jest wystarczająca, jeśli odnieść ją do zrozumiałego i narzucającego się łatwo modelu, w którym opisana jest każda księga i każdy wpis do księgi. Taki ideał nie uwzględnia jednak możliwości materialnych. Gdyby mieć odpowiednio wielką sumę pieniędzy, można byłoby wykształcić odpowiednio liczny zastęp inwentaryzatorów i sumaryzatorów, którzy by wykonali dzieło opisu zasobu ksiąg na poziomach księgi i wpisu w perspektywie jednego pokolenia. Tak jednak nie było, nie jest i nie widać powodu, by miało być. Nie można przecież nie brać pod uwagę czynnika praktycznego w rozwoju metodyki archiwalnej. Jest to wszak zestaw wskazań działania, a nie teoretyczna refleksja. Pełna sumaryzacja rozciąga się na dziesięciolecia i generacje, co pokazuje opracowanie ksiąg Metryki Koronnej.

Metodyka opracowania ksiąg wpisów jest natomiast wystarczająca, jeśli przyjmujemy, że powinna ona dać konkretnemu pokoleniu szansę informacyjnego objęcia opisem całego fragmentu zasobu archiwalnego, do którego dana metodyka szczegółowa się odnosi. Ta współczesna wystarczająca metodyka jest kompromisem pomiędzy dążeniem do uprzywilejowania całej informacji zawartej w księgach a możliwościami ludzkimi.

Pierwszym składnikiem tego kompromisu jest przeniesienie ciężkości opisu archiwalnego z jednostki archiwalnej (księgi wpisów) na serię ksiąg. Aby odszukać potrzebny wpis, należy znać kompetencje rzeczowe i terytorialne urzędu prowadzącego księgę, a następnie zasadę rozdziału wpisów między seriami ksiąg: rezygnacje grodzkie rejestrują dokumenty obrotu ziemią, inskrypcje – obciążenia dóbr w wyniku zastawów, pożyczek czy zapisów małżeńskich, dekrety rejestrują przebieg spraw sądowych przed sądem grodzkim prowadzący do właściwego wyroku, relacje zawierają wszelkie zeznania: najpierw woźnych sądowych, potem też innych osób stających przed urzędem grodzkim (w tym też testamenty i lauda sejmikowe, które tworzyć mogą podserie relacji)⁵, księgi inskrypcji w ramach Metryki Koronnej obejmują wszelkie rodzaje wpisów (choć trzeba pamiętać, że ich profil jest zmienny w czasie), księgi poselskie zawierają dokumentację stosunków międzynarodowych, księgi dekretów przeznaczone są dla zapisów

⁴ Szerzej zob. *Toward International Descriptive Standards for Archives. Papers presented at the ICA Invitational Meeting of Experts on Descriptive Standards. National Archives of Canada, Ottawa 4–7 October 1988*, ed. K.G. Saur, München–New Providence–London–Paris 1993.

⁵ Szerzej zob. *Inwentarze ksiąg archiwów grodzkich i ziemskich Wielkopolski XIV–XVIII wieku: województwo poznańskie, kaliskie, gnieźnieńskie, inowrocławskie*, oprac. J. Bielecka, Poznań 1965.

spraw prowadzonych przez sądy nadworne, księgi pieczętne rejestrują dokumenty wychodzące pod pieczęcią monarszą, księgi spraw publicznych powołane zostają do gromadzenia głównie odpisów korespondencji politycznej⁶. Opis serii ksiąg nabiera cech wyczerpującego studium ustrojowo-źródłoznawczego. Jest to specyfika metodyki opracowania ksiąg wpisów.

Opis na poziomie księgi wpisów, czyli jednostki archiwalnej w charakteryzowanej tradycji metodycznej, schodzi na dalszy plan – ma znaczenie niemal tylko identyfikacyjne, ewidencyjne. Tytuły oryginalne są zbyt rozbudowane, by spełniać efektywnie funkcję informacyjną. Często są to tytuły intencjonalne, nadawane w momencie zakładania księgi, nieoddające rzeczywistej zawartości księgi. Tytuły oryginalne zostają w inwentarzu skracane. Zadania informacyjne przejmuje stojący obok tytuł nadany (skrajnie lakoniczny), np. „księga radziecka” czy „księga podkanclerska N.N.”. W ostateczności można w ogóle zrezygnować z jakiegokolwiek tytułu – zarówno oryginalnego, jak i nadanego – i zastąpić go wyszczególnieniem rodzajów wpisów występujących w księdze. Opis składa się wówczas z sygnatur (obecnej i dawnej), rodzaju wpisów (rezygnacje, inskrypcje, relacje, dekrety), dat i uwag. Przypomina bardziej spis zdawczo-odbiorczy niż inwentarz⁷. Dzięki takiemu podejściu ogromną masę ksiąg sądowych można było w stosunkowo krótkim czasie objąć opisem archiwalnym. Możliwy do pomyślenia pełen opis księgi, wykorzystujący metodę kodykologiczną (stosowany przez bibliotekarzy – rękopiśmienników), nie znajduje uznania w oczach archiwistów. Co najwyżej metoda ta bywa stosowana w odniesieniu do wybranych ksiąg.

Seria wpisów, którą jako poziom opisu zaproponowałem 23 lata temu, nie występuje w tradycji metodycznej jako termin, lecz jako poziom struktury zasobu i opisu archiwalnego. W pełni wyrażono to w wypadku ksiąg miejskich⁸, ale analogiczne sytuacje występują też przy innych rodzajach ksiąg. Pojawić się mogą trzy sytuacje: 1) kancelaryjny podział księgi na części (kancelaria koronna przeznaczała osobne miejsce dla wpisów dokumentów wychodzących z kancelarii, osobne dla wpisów dokumentów przynoszonych do kancelarii), 2) przypadkowe, mylne współprawienie luźnych składek – fragmentów różnych ksiąg (w tym wypadku opis poszczególnych części księgi ma pozwolić na idealną rekonstrukcję poprawnych kancelaryjnie ksiąg), 3) współprawienie różnych ksiąg na sposób bibliotekarski (taki „klocek” stanowi jedną jednostkę fizyczną, informacyjnie jednak każdy jego składnik zasługuje na bycie oddzielną jednostką archiwalną z własną unikatową sygnaturą). Tylko w dwóch pierwszych sytuacjach

⁶ Szerzej zob. *Inwentarz Metryki Koronnej: księgi wpisów i dekretów polskiej kancelarii królewskiej z lat 1447–1795*, oprac. I. Sułkowska-Kurasiowa, M. Woźniakowa, Warszawa–Łódź 1975.

⁷ *Inwentarze ksiąg...*

⁸ *Wskazówki do opracowania akt miejskich z okresu „księgi wpisów”* [w:] *Zbiór przepisów archiwalnych wydanych przez NDAP w latach 1952–2000*, oprac. M. Tarakanowska, E. Rosowska, Warszawa 2001, s. 518–545.

seria wpisów – część księgi utrzymuje status poziomu struktury zasobu archiwalnego i opisu informacyjnego.

Największym wyzwaniem jest opis na czwartym poziomie – wpisu do księgi. W tym wypadku kompromis metodyczny jest najbardziej widoczny. Tradycja metodyczna daje bowiem dwie możliwości: pełnego lub wybiórczego sumaryzowania (repertyzowania). Pełna sumaryzacja (repertyzowanie) nie budzi wątpliwości merytorycznych, a jedynie jest w odniesieniu do całego zasobu ksiąg w przewidywalnym czasie niemożliwa. Wybiórcza sumaryzacja (repertyzowanie) budzi wątpliwości merytoryczne o kryteria doboru wpisów. Nic dziwnego, że metodyka opisu ksiąg wpisów stara się wybór uczynić możliwie obiektywnym. Odnotować wypada zatem wpisy niepasujące do profilu księgi – w wypadku ich nieodnotowania byłyby nie do odnalezienia⁹. Sumaryzowaniu podlegać mają dokumenty *sensu stricto* w rozumieniu klasycznej dyplomatyki¹⁰. Wynotować należy wreszcie wpisy odnoszące się do ustroju, kancelarii i ciekawych wydarzeń historycznych¹¹. Ostatnie wskazanie najmniej gwarantuje obiektywność doboru wpisów.

W stosunku do wpisów do ksiąg tradycja metodyczna stara się też precyzyjnie wskazać, w jakich przypadkach należy stosować różne rodzaje skorowidzów archiwalnych. Księgi jednorodne pod względem typów wpisów (gdy wpisy różnią się jednostkowymi danymi, ale nie formularzem) należy indeksować, księgi o wpisach formalnie różnych – rejestrować¹². Dla wpisów nienadających się do streszczenia, jak mowy czy instrukcje, należy opracować repertorium zestawiające tytuły wpisów.

Tradycja metodyczna opracowania ksiąg wpisów pozwala archiwście dokonywać wielu wyborów. Jest to sytuacja dość komfortowa, póki nie zaczniemy myśleć o opisie ksiąg w zintegrowanym systemie informacyjnym. Różny sposób opisu poszczególnych ksiąg prowadzić może do przekłamań podczas wyszukiwania informacji. Odpowiedzialny użytkownik potrzebowałby jednoznacznej informacji o zakresie i głębi informacji na poszczególnych poziomach. Musiałby powziąć przekonanie, że negatywny wynik wyszukiwania nie oznacza braku relewantnych obiektów w zasobie archiwalnym, a wynik pozytywny w żadnym razie nie gwarantuje kompletności odpowiedzi. Wyszukiwanie poprzez słowa kluczowe, tytuł i opis treści powinno być uzupełnione w całej charakterystyce wyszukiwawczej – w stopniu wyższym niż w odniesieniu do innych rodzajów dokumentacji – wyszukiwaniem ustrojowo-strukturalnym (proweniencyjnym). Wewnętrzne „filozofie” standardów, programowo pragnące

⁹ *Inwentarze ksiąg...*

¹⁰ *Wskazówki...*, s. 522–533.

¹¹ *Ibidem.*

¹² J. Bielecka, *Uwagi o sumaryzowaniu i indeksowaniu ksiąg ziemskich i grodzkich*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 140–145.

służyć opisowi wszelkich rodzajów dokumentacji, nie są przychylnie jakiegokolwiek opcjonalności.

Co z tradycji metodycznej należy zatem zachować w opisie zestandaryzowanym, a z czego zrezygnować? Utrzymać należy czteropoziomowy opis ksiąg: serii ksiąg, księgi, części księgi – serii wpisów, wpisu, przy czym konieczny jest tylko opis na poziomie księgi. Księgi mogą nie układać się w serie (zwykle układają się, ale księgi typu *silva rerum* czy *miscellaneów* wyłamują się z tej zasady). Księgi nie muszą dzielić się na części. Opis na poziomie wpisu zawsze może być podjęty, ale nie powinien podejmowany być wybiórczo. Z tego należy, niestety, zrezygnować – albo skorowidz dla całej księgi, albo żaden. Nie widzę natomiast powodu, by nie zachowywać opcjonalności rodzajów skorowidza. Pamiętać tylko trzeba, że indeks archiwalny odnosi się bezpośrednio do obiektu archiwalnego – wpisu, a nie do opisu archiwalnego. Każdy opis wyposażony jest w swój wewnętrzny indeks – słowa kluczowe trojakiemu rodzajowi (imienne, geograficzne, rzeczowe).

Wrócić wreszcie wypada do ogólnych zasad tworzenia standardów opisu archiwalnego, które odnieść można także do rozbudów istniejących już standardów. Jedna z zasad mówi, że istnieją trzy sfery ujednoczenia: 1) standard struktury danych – zestawienie poziomów, bloków i pól opisu, 2) standard zawartości pól – instrukcja ich wypełniania, 3) standard języka, którym pola się wypełnia – wzorce opisu obiektów na poszczególnych poziomach¹³.

Wydaje mi się, że w wypadku pierwszej sfery ujednoczenia (standardu struktury danych) należy dążyć do minimalizacji rozbudowy. Dodanie jakiegokolwiek elementu musi być uzasadnione rzeczywistą odmiennością opisywanego rodzaju dokumentacji. W wypadku ksiąg wpisów usprawiedliwione jest dodanie poziomu części jednostki archiwalnej – części księgi, serii wpisów, serii dokumentów. Dla tego poziomu wypracować należy schemat opisu¹⁴. Zrezygnować natomiast można, odnosząc się do standardu FOPAR, z dodawania nowych pól opisu na poziomach już istniejących: serii ksiąg (serii jednostek archiwalnych), księgi (jednostki archiwalnej), wpisu (dokumentu). Istniejące pola są wystarczające.

Poważniejsza rozbudowa standardu opisu dla ksiąg wpisów dotyczyć musi drugiej sfery ujednoczania – standardu zawartości pól na poszczególnych poziomach, zwłaszcza pól narracyjnych, takich jak charakterystyki ustrojowe, kancelaryjne i archiwalne, wreszcie treściowe. Tutaj jest szansa na zachowanie dorobku metodycznego nastawionego na drobiazgową analizę serii ksiąg.

Najistotniejsza rozbudowa czeka sferę trzecią – wzorce opisu obiektów na poszczególnych poziomach. Wielką pracą związaną z dogłębnymi analizami dyplomatycznymi widzę w wypadku nadawania tytułów serii ksiąg, ksiąg i części ksiąg, a także rejestrowania poszczególnych rodzajów wpisów – dokumentów.

¹³ *Toward International Descriptive Standards for Archives...*

¹⁴ W. Chorańczewski, *Problemy archiwalnego opisu informacyjnego...*, s. 58–60.

Nie ulega wątpliwości, że istnieje możliwość takiego ujednolicenia konstrukcji streszczeń różnego rodzaju dokumentów¹⁵.

Rozbudowy standardu opisu archiwalnego w pierwszym okresie standaryzacji opisu archiwalnego miały charakter przeważnie ekstensywny – ograniczały się do dodawania poziomów opisu, a zwłaszcza pól opisu. Teraz nadszedł czas rozbudów intensywnych, idących w głąb, ku uzasadnionemu zróżnicowaniu rozumienia poziomów struktury zasobu i zawartości pól dla poszczególnych rodzajów dokumentacji, a zwłaszcza zmierzających ku opracowaniu jednolitych wzorców wypełniania pól kluczowych w trakcie wyszukiwania.

¹⁵ *Idem, Regest und Volltext bei der Edition von Geschichtsquellen [w:] Edition deutschsprachiger Quellen aus dem Ostseeraum (14.–16. Jahrhundert)*, herausgegeben von M. Thumser, J. Tandecchi und D. Heckmann, Toruń 2001, s. 53–64.

Standaryzacja opisu w bazach NDAP i ZoSIA i ich integracja (okiem użytkownika)

Wraz z końcem XX w. państwowa służba archiwalna w Polsce drogą elektroniczną udostępniła rzeszy użytkowników informacje o zasobach archiwów państwowych. Tworzenie elektronicznych baz danych w archiwach (SEZAM, IZA, PRADZIAD) co prawda trwało już kilka lat, jednak dopiero w 1998 r. dokonano scalenia danych¹, a w następnym roku upowszechnienia zawartych w nich informacji w Internecie². Uczyniono to wprawdzie w odniesieniu do bazy SEZAM, a więc opisu na poziomie zespołu, by w kolejnych latach udostępnić również i sukcesywnie uzupełniać informacje o jednostkach archiwalnych (baza IZA). Od tego momentu potencjalny użytkownik archiwów w Polsce mógł zgromadzić podstawową wiedzę o interesujących go archiwaliach bez wychodzenia z domu, nie ślęcząc godzinami w kolejnych archiwach nad kartotekami zespołów i inwentarzami archiwalnymi, czy też (ci bardziej wtajemniczeni) nie organizując kilkudniowej wyprawy z prowincji do Warszawy, by w jednym miejscu – w Centralnym Ośrodku Informacji Archiwalnej – móc przeglądać kartoteki i inwentarze zebrane z całego kraju. Na dobre rozpoczęła się epoka informatyzacji archiwów.

Archiwa do tej chwili przygotowywały się długo i starannie, najpierw przez dłuższy czas zastanawiając się nad modelem opisu archiwaliów, później konstruując bazy danych i testując je w kolejnych archiwach. Tylko cóż na ten temat może wiedzieć zwykły użytkownik, docelowy odbiorca wiedzy oferowanej przez system informacji archiwalnej? Co może powiedzieć o standardzie ISAD(G), formacie Dublin Core, migracji danych i zaproponowanej w tytule integracji baz danych? Z pełną świadomością głoszonych słów należy stwierdzić, że prawdopodobnie nic lub prawie nic. Pomijając więc wszelkie szczegóły techniczne

¹ Zob. <https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/wydarzenia/102-wydarzenia-1998-r/2699-wydarzenia-1998-r> (dostęp 9 V 2016 r.).

² Zob. <https://www.archiwa.gov.pl/pl/component/content/article/122-for-archive-users/genealogy/2450--realization-of-genealogical-queries-at-state-archives> (dostęp 9 V 2016 r.).

konstrukcji archiwalnych baz danych oraz standardów użytych do opisanie archiwaliów, spróbujmy spojrzeć na problem okiem tytułowego użytkownika, dodajmy „typowego” lub „zwykłego” użytkownika.

Wpierw jednak drobna konstatacja. Oto przychodzi mi porównać dwa narzędzia: stworzone pod koniec XX w., współpracujące ze sobą wspomniane już bazy SEZAM (spis zespołów) i IZA (inwentarz) oraz współczesny, mający zaledwie kilka lat system ZoSIA. Oba zostały opracowane przez środowisko archiwalne, oba wyrosły niejako z inicjatywy lub przynajmniej przy akceptacji Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Oba jednak – wydawać by się mogło – dzieli cała epoka, jeśli chodzi o technologie, które towarzyszyły ich powstawaniu. Ubiegłowieczne bazy wyrosły w powszechnym wówczas otoczeniu tabelarycznych, relacyjnych baz danych i powszechnie królującego w archiwach Accessa, o którym pamięta już coraz mniej osób. Na drugim biegunie mamy system ZoSIA (czy Zosię), korzystający z silnika bazodanowego zbliżonego strukturą i sposobem organizacji danych do Accessa (jak deklaruje podręcznik użytkownika ZoSIA: „Jako silnik bazodanowy wykorzystano PostgreSQL [4] najbardziej zaawansowany tego typu mechanizm w środowisku Open Source. Systemem serwerowym jest Linux”). A silnik ten niewątpliwie obudowany jest metadanowym opisem XML-owego Dublin Core.

Ale to są przecież dwa światy, informatyczne stulecia, choć to tylko 10 lat różnicy czasu ziemskiego. Jakie więc szanse mają „stare” bazy danych w zderzeniu z nowoczesną technologią. Czy są z góry skazane na porażkę? Czy jest w ogóle sens porównywania dwóch narzędzi powstałych w różnym czasie? Naturalnym przecież może się wydawać, że nowsze z definicji będzie lepsze od starego. A może jednak zadziała stara kopernikańska zasada ekonomiczna przedstawiona w traktacie *Monetae cudendae ratio* (*O sposobie bicia monety*), że „gorsza lepszą monetę z obiegu wypędza”?

Mam do omówienia w zasadzie dwa problemy: standaryzację opisu oraz integrację archiwalnych baz danych. Zacznę więc od standaryzacji opisu.

Chyba nie jest żadną tajemnicą, że zarówno archiwalne bazy danych, jak i system ZoSIA powstawały w oparciu o stworzony jeszcze w latach pięćdziesiątych XX w. standard ISAD(G) i format Dublin Core. Wynika to przecież z deklaracji Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, która przyjęła i wdrożyła opracowany przez Komitet do spraw standaryzacji opisu Międzynarodowej Rady Archiwów wspomniany standard ISAD(G) w wersji drugiej³.

Jak czytamy w opisie bazy SEZAM: „Opis zespołów łączy elementy wymagane przez polskie przepisy archiwalne oraz Międzynarodowy Standard Opisu

³ Zob. http://agad.gov.pl/wp-content/uploads/2015/01/isad_ISADv2PL.pdf (dostęp 9 V 2016 r.).

Archiwalnego ISAD(G)⁴. Podobną, nieco bardziej rozbudowaną deklarację znajdziemy we wspomnianym już podręczniku użytkownika systemu ZoSIA: „Zasada poszanowania integralności zespołu archiwalnego jest zgodna nie tylko z tradycyjnie rozumianą metodyką archiwalną, ale legła też u podstaw Międzynarodowego Standardu Opisu Archiwalnego ISAD(G). System ZoSIA spełnia wymogi odnoszące się do elementów standardu, zakładających hierarchiczny, wielopoziomowy model opisu materiałów archiwalnych od ogółu do szczegółu”. Tajemnicą poliszynela jest jednak odpowiedź na pytanie, czy zgodność ta jest całkowita? Jest to już kolejna sprawa, którą będę chciał omówić w części związanej z integracją danych.

To, co przedstawiłem powyżej, wykroczyło już jednak daleko poza wiedzę tego „zwykłego użytkownika”. On widzi tylko dostępne *on-line*, wypełnione informacjami formularze. Z jednej strony zintegrowane bazy SEZAM i IZA, z drugiej ZoSIA, a w zasadzie jego *interface* udostępniony w Internecie w postaci serwisu „szukajwarchiwach”⁵. I co widzi, oraz – ważniejsze – czy widzi różnice?

Poniżej zaprezentowano dwa „zrzuty” ekranu (fot. 1 i 2):

Informacje o zespole archiwalnym

Archiwum Państwowe w Toruniu
pl. Rapackiego 4
87-100 Toruń
tel: (56) 622-47-54
fax: 621-01-29
email: archiwum@torun.ap.gov.pl
www.torun.ap.gov.pl

nr zespołu: 1 / 0 Karta: A i B

SPISY LUDNOŚCI

Nazwa główna:
Akta miasta Torunia

Dział:
administracja ogólna

Inne nazwy zespołu/twórcy:

kategoria:
akta miast i administracja miejska

daty: **1251-1946 [1961]**

1251 - 1945
1793 - 1919
1793 - 1945
1836 - 1961
1859 - 1859
1920 - 1939
1920 - 1945
1939 - 1945
1945 - 1961
1950 - 1950
1952 - 1952

Pomoc archiwalne:
bez ewidencji
inwentarz książkowy
spis roboczy
spis zdawczo-odbiorczy

Języki: niem., pol., łac.
Dostęp: tak

Rozmiary:	j.a.	mb.
ogółem kat. A:	51855	710.01
opracowanych:	44384	670.63
bez ewidencji:	214	10.7

ogółem kat. B:	0	0
----------------	---	---

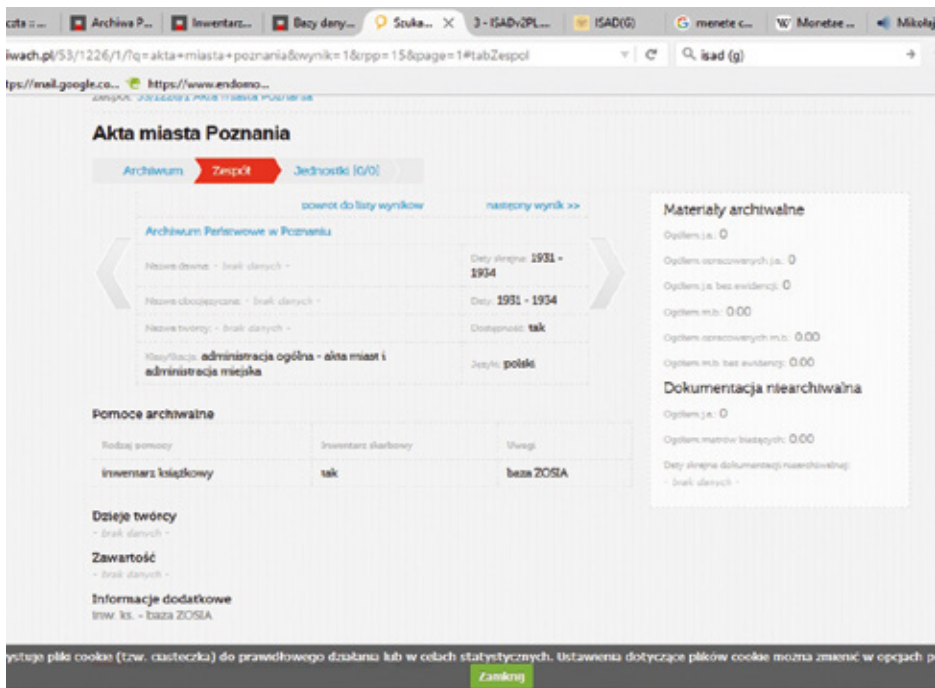
Rozmiary dokumentacji elektronicznej

	PLIKI	MB	DOKUMENTY
Ogółem:	0	0	0
Opracowanych:	0	0	0
Bez ewidencji:	0	0	0

Fot. 1.

⁴ Zob. <https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/bazy-danych/4165-zespo%C5%82y-archiwalne-2> (dostęp 9 V 2016 r.).

⁵ Zob. <http://szukajwarchiwach.pl/> (dostęp 9 V 2016 r.).

Fot. 2.

Pierwszy przedstawia opis na poziomie dwóch zespołów: Akt miasta Torunia z zasobu archiwum toruńskiego, który nie jest włączony do systemu ZoSIA i dostępny jest tylko w bazie SEZAM, oraz Akt Miasta Poznania z Archiwum Państwowego w Poznaniu, z którego dane o zasobie zostały włączone do systemu jako pierwsze.

Różnice są rzeczywiście widoczne, przede wszystkim w jakości przekazu. Trochę toporne, choć czytelne zestawienie odwzorowujące z grubsza kartę A zespołu w wydaniu SEZAM oraz bardziej stonowany *interface* ZoSIA (choć w moim przekonaniu zbyt stonowany, z niezbyt widocznym opisem). Te spostrzeżenia to jednak szczegóły. Może nawet i istotne z punktu widzenia komunikacji, lecz ważniejsza dla nas w tej chwili jest treść.

Zestawienie informacji znajdziemy na kolejnej grafice (fot. 3). Jest to porównanie obu stron z odnośnikami lokującymi informacje o opisie zespołu archiwalnego.

Uważne przestudiowanie tego zestawienia wykazuje, że na poziomie *interface* „zwykłego użytkownika” nie ma żadnych różnic informacyjnych. Tak strona z bazą SEZAM, jak i strona systemu ZoSIA prezentuje dokładnie te same informacje. Czy ten fakt powinien dziwić? Bynajmniej. Przecież – jak stwierdzono powyżej – zarówno starsze bazy SEZAM i IZA, jak i system ZoSIA bazują na tym samym standardzie opisu, no i przecież ZoSIA nie wzięła swych danych z powietrza. Pod-

stawą jej są przecież dane zaimportowane ze starszych baz. Muszą więc być identyczne. W 2008 r., czyli w chwili, gdy testowo wdrażany był system ZoSIA w archiwach państwowych w Lublinie (wraz z oddziałami) i Poznaniu, w samej bazie SEZAM znajdowało się ponad 100 tys. opisów zespołów archiwalnych, przejętych później przez system ZoSIA, nie wspominając już o opisach jednostek archiwalnych, z których już na swym starcie nowy system pozyskał około miliona rekordów⁶. Czy więc opis na poziomie jednostki będzie wyglądał inaczej? Jak wypada porównanie tym razem opisu z bazy IZA z opisem tego poziomu w ZoSIA.

Znalezionych jednostek archiwalnych: 550

1 2 3 4 5 6 7

1 - 50 z 550 ►

Inwentarz
<p>sygnatura: 69/1/0/1 0 tytuł i daty: Eberhard von Seyn, mistrz krajowy zakonu niemieckiego na Niemcy, pełniący obowiązki mistrza generalnego na Inflanty i Prusy potwierdza i odnawia z pewnymi zmianami przywilej lokacyjny dla Chełmna i Torunia [z 1233 r.];; 1251.10.01. świadkowie: Seyn von Eberhard opis: Archiwum Ziem Pruskich; 1; oryginał i mikrofilm; ; kalendas octobris; Chełmno; ; in Culmine; Eberhard von Seyn, mistrz niemiecki i zastępca wielkiego mistrza w Inflantach i Prusach; ; Chełmno, Toruń; ; 2 sznurki jedwabne zielony i czerwony z woreczkami po pieczęciach; łaciński; ; pergamin; 546x500+53; karta; rękopis; ; "Culmer Handveste 1251 Eberhard von Seyne Kalendas Octobris"; "1251 Octobris Handfeste von Culm"; Dokument wystawiono w dwóch egzemplarzach: dla Torunia i Chełmna (ten wywieziono podczas II w.św. - obecnie znajduje się w Geheimes Staatsarchiv w Berlinie); PrU, I, cz.1, nr 252; Kat. dok. i listów krzyż., T.1, nr 1</p>
<p>sygnatura: 69/1/0/1 01 tytuł i daty: Eberhard von Seyn, mistrz krajowy zakonu niemieckiego na Niemcy, pełniący obowiązki mistrza generalnego na Inflanty i Prusy potwierdza i odnawia z pewnymi zmianami przywilej lokacyjny dla Chełmna i Torunia [z 1233 r.];; 1251.10.01. świadkowie: Seyn von Eberhard opis: Archiwum Ziem Pruskich; 1; oryginał i mikrofilm; ; kalendas octobris; Chełmno; ; in Culmine; Eberhard von Seyn, mistrz niemiecki i zastępca wielkiego mistrza w Inflantach i Prusach; ; Chełmno, Toruń; ; 2 sznurki jedwabne zielony i czerwony z woreczkami po pieczęciach; łaciński; ; pergamin; 546x500+53; karta; rękopis; ; "Culmer Handveste 1251 Eberhard von Seyne Kalendas Octobris"; "1251 Octobris Handfeste von Culm"; Dokument wystawiono w dwóch egzemplarzach: dla Torunia i Chełmna (ten wywieziono podczas II w.św. - obecnie znajduje się w Geheimes Staatsarchiv w Berlinie); PrU, I, cz.1, nr 252; Kat. dok. i listów krzyż., T.1, nr 1</p>
<p>sygnatura: 69/1/0/2 01 tytuł i daty: Sambor, książę pomorski zwalnia kupców toruńskich od wszelkich ceł w granicach swego terytorium, w zamian za pomoc udzieloną mu przeciw jego bratu [Świętopelkowi];; 1252.04.30. świadkowie: Sambor; Świętopelk opis: ; 2/1; scrin.VI nr II b; oryginał i mikrofilm; ; der andern Kalenden Maii; Tczew; ; zu Dirssaw in Bauwunge desselben huses; Sambor, książę pomorski; ; Rada miasta Torunia; ; ; niemiecki; ; pergamin; 225x233; karta; rękopis; ; "handveste der Stat Thorun"; "Privilegium Sambor v. Pommern Zoll freiheit Thorer burger"; XIII lub XIV-wieczne tłumaczenie niemieckie dokumentu nr 2a; dwie pieczętki Archiwum Toruńskiego z XIX w.;</p>

Fot. 4.

Jako pierwszy na „zrzucie” ekranu widoczny jest opis jednostki prezentowanego powyżej zespołu Akta miasta Torunia z Archiwum Państwowego w Toruniu (fot. 4). Jak widać, opis jest mocno zwarty i słabo czytelny. Co prawda wyboldowane

⁶ Sprawozdanie z działalności archiwów państwowych w 2008 r., https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/AP08_opis.pdf (dostęp 9 V 2016 r.).

są dane podstawowe, czyli: sygnatura, tytuł i daty (widoczne jest też również pogrubienie pola świadkowie charakterystycznego dla bazy SCRINIUM, które zostało zintegrowane z IZA), lecz pozostałe informacje, zgromadzone w ogólnym polu opis, są już nieczytelne, co gorsza – niezrozumiałe dla zwykłego użytkownika systemu.

Chyba można uznać, że informacje z tego poziomu opisu prezentowane w ZoSIA wyglądają o wiele bardziej przejrzysto, co można zauważyć na kolejnym „zrzucie” ekranu (fot. 5), tym bardziej że ten podstawowy opis jednostki kieruje nas poprzez link do bardziej szczegółowego opisu, gdzie informacje zostały jeszcze bardziej zatimizowane i podzielone na poszczególne pola (fot. 6).

Sygnatura	Tytuł	Daty skrajne	Liczba skanów
53/12/0/-/137	Dwa oryginalne kontrakty podziału dóbr ojczystych Wilkowice i Wilkowiczki w pow. kościarskim między braci Adama i Jakuba Zakrzewskich	1685-1687	0
53/12/0/-/138	Ekstrakty z ksiąg grodzkich bydgoskich, inowrocławskich i poznańskich wpisów z lat 1721-1749 w sprawach sądowych karnych i majątkowych (w tym o sukcesje) rodziny Lubstowskich z rodzinami Komierowskich, Jarnowskich, Sztygowskich, Grabskich i Stołińskich - protestacje i manifestacje, m.in. przeciwko zajęciu dóbr, akty zrzeczenia się dóbr, dekret (wyrok) na miejscu sporu (condescensio), plenipotencje, kwity - akta do dóbr Palczyn, Przyłeki, Nowe Miasto, Ptura, Pturka	1730-1770	0
53/12/0/-/139	Ekstrakty z ksiąg grodzkich bydgoskich i ławniczych miasta Świecia wpisów związanych ze sprzedażą części wsi Mroczyn w pow. bydgoskim dawniej własności Wybczyńskich, później Humnickich (Humieckich, Unieckich) - akty nadania majątku ruchomego, rezygnacji dóbr i intronacji w dobra oraz oryginalne inwentarze dóbr, kontrakty sprzedaży, zastawu i dzierżawy dóbr	1750-1759	0
53/12/0/-/Bydgoszcz Gr.1	Inscriptiones, relations, decreta iudicii et officii [inducta]	1504-1516	0
53/12/0/-/Bydgoszcz Gr.2	Inscriptiones, relations, decreta iudicii et officii [inducta]	1515-1527	0
53/12/0/-/Bydgoszcz Gr.3	Inscriptiones, relations, decreta iudicii et officii [inducta]	1528-1536	0
53/12/0/-/Bydgoszcz Gr.4	Inscriptiones, relations, decreta iudicii et officii [inducta]	1536-1544	0
53/12/0/-/Bydgoszcz Gr.5	Inscriptiones, relations, decreta iudicii et officii [inducta]	1544-1551	0
53/12/0/-/Bydgoszcz Gr.6	Inscriptiones, relations, decreta iudicii et officii [inducta]	1551-1562	0
53/12/0/-/Bydgoszcz Gr.7	Inscriptiones, relations, decreta iudicii et officii [inducta]	1562-1565	0

Fot. 5.

Czy ich przybyło? Nie. One przecież również pochodzą z importu, tym razem z bazy IZA. Są to więc takie same dane, zaprezentowane jednak w o wiele sensowniejszy sposób.

Skoro kilkakrotnie już wywołany został temat importu danych, najwyższy czas przejść do omówienia drugiej części postawionego zadania – a więc integracji archiwalnych baz danych z systemem ZoSIA.

Według stanu na grudzień 2015 r. już 47 polskich archiwów państwowych wraz z oddziałami zostało włączonych do systemu ZoSIA. Jest to ogromny przyrost w ciągu stosunkowo niedługiego okresu, gdyż jeszcze dwa lata wcześniej

Zespół	Jednostki [0]	53/12/0/-/Bydgoszcz Gr.1	Skany [0]	Indeksy [0]	Obiekty [0]
Archiwum Państwowe w Poznaniu					
dokumentacja aktowa			Sygnatura: Bydgoszcz Gr.1		
Tytuł tłumaczony: - brak danych -					
Data/Cięż powstania: 1504-1516					
Data: - brak danych -			Język: - brak danych -		
Zawartość: - brak danych -					
Znak teczki: - brak danych -			Sygnatura dawna: 8		
Forma zewnętrzna: - brak danych -			Forma wewnętrzna: - brak danych -		
Stan fizyczny: - brak danych -					
Liczba stron: 135			Liczba kart: - brak danych -		
Format: - brak danych -			Udostępnione: Tak		
Stan z mikrofilmowania: brak mikrofilmu					
Uwagi: - brak danych -					

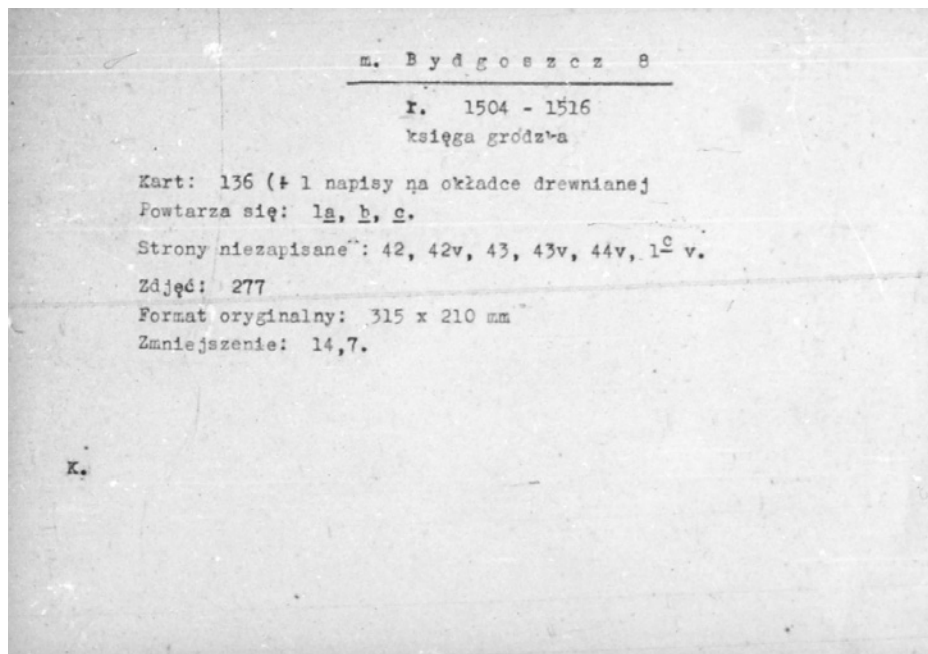
Fot. 6.

było ich zaledwie kilka. Znakomita większość danych z tych archiwów w systemie ZoSIA znalazła się w wyniku importu ze starszych baz SEZAM i IZA. Czy dane te przeszły w całości i bezbłędnie? To chyba pytanie do administratorów systemu. Teoretycznie problemów być nie powinno. Wszystko opierało się przecież na standardzie ISAD(G), ale... Jeśli wrócić do przytoczonych na wstępie deklaracji zgodności baz SEZAM i ZoSIA z ISAD(G), dokładnie wczytując się w ich treść, nie znajdziemy ostatecznego potwierdzenia 100 proc. zgodności, tylko dość „okrągłe” sformułowanie, które warto przytoczyć: „System ZoSIA spełnia wymogi odnoszące się do elementów standardu [chodzi o ISAD], zakładających hierarchiczny, wielopoziomowy model opisu materiałów archiwalnych od ogółu do szczegółu”.

Cóż to może oznaczać? To pytanie pozostawię bez odpowiedzi. W gruncie rzeczy użytkownika ten problem dotyczyć raczej nie powinien. Chyba że efektem nieprawidłowego importu danych są fałszywe informacje, które otrzymuje z systemu podczas kwerendy archiwalnej. A takie błędy się pojawiały i były nawet zgłaszane na jednej z toruńskich konferencji już kilka lat temu. Teraz, przygotowując powyższy materiał, wrócono do tego przykładu i z przykrością należy stwierdzić, że zgłaszany błąd do chwili obecnej nie został naprawiony.

Kolejny obraz (fot. 7) przedstawia metryczkę mikrofilmu prezentowanej wcześniej jednostki z zespołu Księgi sądu i urzędu grodzkiego w Bydgoszczy (obecnie sygnatura 1, dawna sygnatura 8).

Fot. 7.

Gdzie znajduje się błąd na tak skromnie opisanej w systemie jednostce? Pomyłka dotyczy jej wielkości. Z systemu ZoSIA dowiemy się, że jednostka liczy 135 stron, podczas gdy w rzeczywistości liczy ona 136 (względnie 135) kart! Jest dwukrotnie większa. Jest to jeden przykład, ale import miał charakter masowy i błąd ten dotyczy prawdopodobnie wszystkich jednostek w zespole, a być może i wielu zespołów. Za jedną operacją systemową archiwum pozbyło się tysięcy, a może dziesiątków tysięcy stron (oczywiście tylko w systemie). Można powiedzieć, że w takiej sytuacji powinniśmy się cieszyć, gdyż mamy więcej źródeł do wykorzystania. Oczywiście jest to prawda, ale planując kwerendę w obcym, odległym mieście, bierze się również pod uwagę czas, który zakładamy poświęcić na przeglądanie źródeł. A w takim wypadku ten czas wydłużyć się będzie musiał dwukrotnie. W tej sytuacji zupełnie pominię fakt, że opis jednostki odnotował brak mikrofilmu, który fizycznie istnieje, a dowodem jest chociażby jego metryczka.

Należy przypuszczać, że podobne błędy będą pojawiać się i w innych archiwach, zespołach archiwalnych i jednostkach. Niektóre z 47 archiwów, które są w trakcie integracji z systemem ZoSIA, znajdują się dopiero na początku drogi. Archiwum Państwowe w Gdańsku ma zaledwie jeden zespół w tym systemie,

AGAD niecałe 30, a Archiwum Państwowe w Bydgoszczy około 200, przy czym w tym ostatnim wypadku są to głównie księgi metrykalne i akta USC.

Skąd te błędy się biorą? Przypuszczalnie są dwie główne przyczyny tych problemów. Pierwszym czynnikiem jest człowiek i jego niedokładna praca przy opisie w starych bazach danych. Pokazany powyżej błąd jest chyba właśnie takim przykładem. Drugim powodem są jednak same bazy danych i system. Szczególnie IZA poddawana była okresowym poprawkom, które w mniejszym bądź większym stopniu ingerowały w strukturę bazy. Zmieniane były nazwy pól, czasem informacje były dzielone i przenoszone do innych – nowo powstałych, a wszystko to działo się przecież w ramach standardu ISAD(G). Efektem tych pozornie kosmetycznych zabiegów mogą dziś być problemy z importem danych: czyli ich nieprawidłowe umieszczanie we właściwych polach lub wręcz utrata części danych podczas importu. Jednak tych problemów nie zauważy zwykły internetowy użytkownik systemu. On otrzymuje już teoretycznie dane poprawne. Z większością problemów mierzą się zaś nieustannie administratorzy ZoSIA, którzy nie wypuszczają do Internetu informacji zdeintegrowanych. Chyba tym należy tłumaczyć niewielką liczbę „zmigrowanych” zespołów ze starych baz danych do ZoSIA w archiwach, które przystąpiły ostatnio do systemu.

Przyszedł czas na końcowe wnioski i być może wydanie werdyktu, który z dwóch prezentowanych i opisywanych systemów jest lepszy – niemłode już archiwalne bazy danych czy nowy, stale rozwijany system ZoSIA. Okiem użytkownika oczywiście.

Jeśli chodzi o wartość informacyjną, należy między nimi postawić wyraźny znak równości. ZoSIA obecnie i zapewne przez najbliższy czas nie będzie w stanie pod względem informacyjnym prześcignąć starych baz danych. Nie będzie też od nich gorsza. Jej podstawą są przecież zaimportowane z nich dane. Sytuacja na jej korzyść będzie jednak przechylała się z czasem, gdy do systemu masowo zaczną być wprowadzane opisy nowych jednostek archiwalnych. Nad rozwojem systemu ZoSIA stale pracują zespoły ludzi, którzy starają się doprecyzować i pogłębić formularze opisu. To musi w końcu skutkować pogłębioną informacją, znacznie szerszą niż ta posiadana dotychczas. Na to jednak potrzeba będzie czasu. Na tyle w przyszłości może i powinien liczyć zwykły użytkownik.

Niewątpliwą zaletą nowego systemu ZoSIA jest natomiast możliwość dołączania do opisu odwzorowań cyfrowych (popularnych skanów) stron jednostek archiwalnych. Możemy więc nie tylko zapoznać się ogólnie z ich zawartością, lecz wręcz je czytać strona po stronie. Rozwijane w archiwach państwowych projekty digitalizacyjne dają nadzieję, że zdigitalizowanych jednostek będzie przybywać w lawinowym tempie, a większość z nich znajdzie swe miejsce w ramach rozwijanego systemu. To rzeczywiście cieszy, choć i tu można byłoby znaleźć kilka niedogodności. Zastosowane rozwiązania podglądu obrazu zamiast pomagać przeszkadzają w czytaniu źródeł. Obraz powiększa się nadmiernie,

ucieka w bok, co utrudnia zapoznanie się z często niełatwą treścią rękopisu. Szwankuje też szybkość transmisji danych. Niewątpliwie brakuje również rozwiązań znanych chociażby z bibliotek cyfrowych, pozwalających na pobranie za jednym kliknięciem całej jednostki, a nie żmudne ściąganie obrazów strona po stronie. Rozwiązania stosowane od lat w placówkach zrzeszonych w Federacji Bibliotek Cyfrowych zdążyły już rozleniwic użytkowników Internetu, a te zaproponowane przez państwową służbę archiwalną jawią się na tym tle niemal archaicznie. A przecież przygotowanie takich plików nie jest nadmiernie kłopotliwe i znane jest z praktyki archiwalnej. Aby nie być gołosłownym, można odwołać się w tej kwestii chociażby do projektu digitalizacji ksiąg Metryki Koronnej, realizowanego przez AGAD i Polskie Towarzystwo Heraldyczne⁷.

Tyle okiem użytkownika. Posiadając jednak nieco szerszą wiedzę na temat budowy starych baz danych i obecnego systemu ZoSIA, należy stwierdzić, że tych plusów po stronie tego ostatniego jest znacznie więcej i są one rzeczywiście ważne i ciężkie gatunkowo.

⁷ Zob. <http://pther.eu/MK/> (dostęp 9 V 2016 r.).

Wyszukiwanie w bazach danych NDAP: szukajwarchiwach.pl¹

Twórcy najważniejszego obecnie zasobu dostępnego cyfrowo w polskich archiwach swój system przedstawiają następująco: „szukajwarchiwach.pl [dalej: SWA] to rozwijany przez Narodowe Archiwum Cyfrowe serwis internetowy, na którym prezentowane są skany i opisy materiałów archiwalnych zgromadzonych w polskich archiwach. Obecnie w serwisie dostępnych jest ponad 15 mln skanów materiałów archiwalnych, a ich liczba stale rośnie². Liczba wprowadzonych opisów archiwaliów nie jest wskazana (wskazywana).

Ten optymistyczny przekaz zachęca nie tylko do skorzystania z uruchomionego w 2009 r. serwisu, ale i sprawdzenia, jak z punktu widzenia użytkownika działa system wyszukiwania informacji w „szukajwarchiwach.pl”. System wyszukiwania informacji, jak wiadomo, tym lepiej spełnia swoją rolę, im skuteczniej zapewnia odszukanie potrzebnych źródeł. W nauce o informacji istnieje pojęcie efektywności informacyjnej oraz szczegółowe mierniki tej efektywności. Do najważniejszych z nich należą trafność i kompletność, ale także wskaźnik szumów i strat. Zostały one opisane już w 1985 r. przez Bohdana Ryszewskiego w pracy *Problemy i metody badawcze archiwistyki*³. Tworząc system informacyjny, zwłaszcza skomputeryzowany, należy takie badania prowadzić. Sformułowanie tematu i jego koncepcja zobowiązuje tylko do sprawdzenia wyszukiwania w sys-

¹ Informacje zawarte w pracy uwzględniają stan na 16 X 2015 r. Daty późniejszych danych zostały odpowiednio wskazane.

² Zob. <http://www.nac.gov.pl/archiwum-cyfrowe/systemy-i-infrastruktura-it/szukajwarchiwach-pl/> (dostęp 16 X 2015 r.). Kilka dni później w aktualnościach pojawiła się wiadomość: „Z przyjemnością informujemy, że 15 października 2015 r. udostępniliśmy *on-line* 1,268 335 nowych skanów. Tym samym szukajwarchiwach.pl, największy w Polsce publiczny serwis udostępniający materiały historyczne w Sieci, liczy już 16,5 mln skanów archiwaliów”. Zob. <http://www.szukajwarchiwach.pl/aktualnosci/18>. Zapewne w momencie publikacji artykułu będzie to już inna wartość, ponieważ system ciągle się rozwija. Można zatem żywić nadzieję, że niniejsze uwagi wpłyną na projektowane zmiany w systemie.

³ B. Ryszewski, *Problemy i metody badawcze archiwistyki*, Toruń 1985, s. 129–154.

temie (serwisie) „szukajwarchiwach.pl”. Nie ulega jednak wątpliwości, że w świetle ustaleń informatologii przeprowadzenie badań efektywności tego systemu lub poszczególnych jego baz danych będzie konieczne. Występuję zatem tutaj w roli zwykłego użytkownika. Trzeba jednak pamiętać, że w świetle nowoczesnej informatologii jest on elementem każdego systemu informacyjnego – równie ważnym jak każdy inny element, także archiwista.

Twórcy „szukajwarchiwach.pl” na pierwszym miejscu w jego zawartości podają ogromny zbiór skanów, liczący obecnie już ponad 16 milionów kopii. Jest to imponująca liczba, która bardzo cieszy użytkowników. Niestety nie wiadomo, jaki stanowi procent w stosunku do całego zasobu przechowywanego w archiwach państwowych. Drugi element omawianego serwisu dotyczy opisów obiektów, jednostek i zespołów archiwalnych. Ponieważ system nie jest skończony, nie wiemy, ile tych opisów zostało udostępnionych użytkownikom – zapewne jest ich znacznie mniej niż skanów. Opisy archiwaliów pochodzą z bazy ZoSIA, przygotowanej przez Narodowe Archiwum Cyfrowe. Na stronie internetowej NAC znajduje się lista instytucji wprowadzających od pewnego czasu opisy w ZoSIA, które częściowo są przesyłane do serwisu „szukajwarchiwach.pl”. Należą do nich następujące archiwa⁴:

- Archiwum Państwowe w Lublinie wraz z oddziałami w Kraśniku, Radzynie Podlaskim i Chełmie;
- Archiwum Państwowe w Poznaniu wraz z oddziałami w Koninie, Pile, Gnieźnie;
- Archiwum Państwowe w Lesznie;
- Archiwum Narodowe w Krakowie wraz z oddziałem w Bochni;
- Archiwum Państwowe w Radomiu;
- Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim;
- Archiwum Państwowe w Opolu;
- Archiwum Akt Nowych.

Występując w roli użytkownika, przeprowadziłam kilka wyszukiwań w serwisie „szukajwarchiwach.pl”, których rezultaty przedstawiono poniżej.

I. Wyszukiwanie – poszukiwana fraza: Archiwum Państwowe w Radomiu

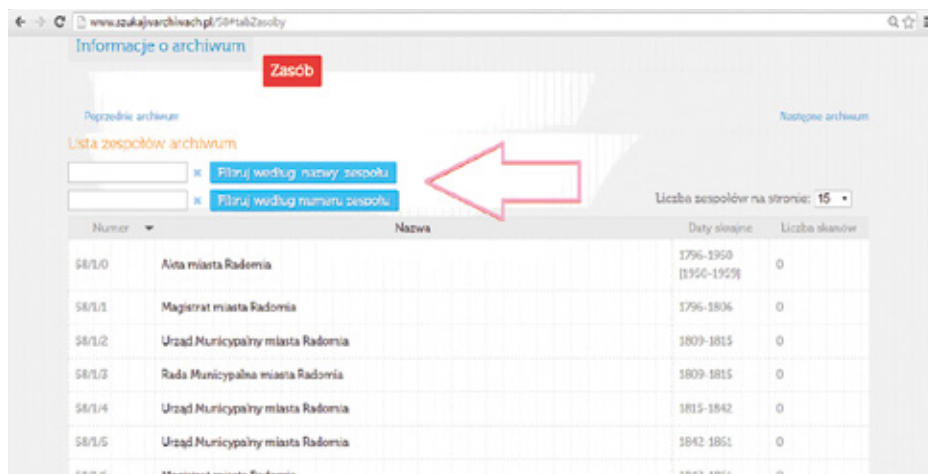
Serwis skonstruowany jest w ten sposób, że żąda wskazania poszukiwanej frazy. Jednym słowem, bez wpisania w ogólnej wyszukiwarce poszukiwanej frazy nie jesteśmy w stanie nic zrobić. Nie możemy np. przejrzeć zawartości skanów

⁴ Zob. <http://www.nac.gov.pl/archiwum-cyfrowe/systemy-i-infrastruktura-it/szukajwarchiwach-pl/> (dostęp 16 X 2015 r.).

i opisów wprowadzonych przez poszczególne archiwa, a tym samym dowiedzieć się wprost, z jakich zespołów czy jednostek opisy i skany zostały zamieszczone w serwisie. Możemy na ten temat uzyskać informacje, działając nieco przewrotnie, tzn. w wyszukiwarce wpisując np. frazę: „Archiwum Państwowe w Radomiu”. W rezultacie wyszukiwania otrzymujemy 1758 rekordów, zawierających jednak głównie informacje o zasobie archiwum zakładowego, a nie udostępnionych materiałach pochodzących z tego archiwum. Przechodzimy wówczas do dowolnie wybranego rekordu, w którym pojawi się odnośnik do interesującego nas archiwum. We wskazanych ogólnych informacjach o wybranym archiwum otrzymamy poszukiwane dane o zespołach zawartych w serwisie SWA – zajmują one 115 stron. Możemy te 115 stron z nazwami zespołów filtrować, ale tylko według dwóch możliwości:

1. Filtruj wg nazwy zespołu,
2. Filtruj wg numeru zespołu (fot. 1).

Fot. 1.

Nie mamy zatem opcji filtrowania według chociażby dziedzin podejmowanych przez twórców źródeł. Czynniki, które wpływają na strukturę zasobu archiwalnego, mają naturę ustrojową (organiczną) i system skonstruowany z myślą o użytkownikach powinien to przewidywać. Zaleca to zasada strukturalna należąca do kanonu archiwistyki⁵.

Więcej możliwości filtrowania oferuje główna strona serwisu, do której dochodzimy po wykonaniu czynności opisanych powyżej. Użytkownik otrzymuje możliwość zawężenia wyniku wyszukiwania do poziomu zespołu, jednostki i obiektu.

⁵ Szerzej zob. *Symposia Archivistica*, t. I: *Zasada strukturalna jako podstawa opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej*, red. R. Leśkiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2015, ss. 168.

Pojęcie zespołu czy jednostki archiwalnej jest oczywiste. Ale został wprowadzony termin „obiekt”, który w ISAD(G) jest tłumaczony jako „dokument lub zbiór dokumentów w jakiegokolwiek formie fizycznej, traktowany jako całość, i jako taki stanowiący podstawę pojedynczego opisu”⁶. Obiektem jest np.: zespół, jednostka, seria, podseria – całości archiwalne wyodrębniające się organicznie – bez względu na sposób zapisu. Wydzielenie zatem w SWA obiektów archiwalnych nie jest naukowo uzasadnione i może powodować szumy lub straty w uzyskanych odpowiedziach. System np. w zasobie Archiwum Państwowego w Radomiu wskazuje 36 zespołów, 1721 jednostek i 1 obiekt (jest to obiekt fotograficzny), przy czym nie ma tego obiektu w dokumentacji fotograficznej.

Pole „jednostki” – po rozszerzeniu ukazuje się informacja:

- Dokumentacja aktowa,
- Dokumentacja ulotna,
- Dokumentacja kartograficzna,
- Dokumentacja fotograficzna,
- Dokumentacja techniczna,
- Dokumentacja nagraniowa,
- Dokumentacja muzealna,
- Dokumentacja wizyjna.

Pole „obiekty” – po rozszerzeniu ukazuje się informacja:

- Obiekty aktowe,
- Obiekty ulotne,
- Obiekty fotograficzne,
- Obiekty kartograficzne,
- Obiekty techniczne,
- Obiekty nagraniowe,
- Obiekty muzealne,
- Obiekty wizyjne,
- Obiekty ogólne.

Zatem nie wiadomo, co jest jednostką (dokumentacją fotograficzną), a co jest obiektem fotograficznym. Jeszcze większą niewiadomą są wprowadzone w serwisie SWA tzw. obiekty ogólne. Polska terminologia archiwalna nie zna pojęcia „obiekt”. Termin ten jest niezrozumiały dla użytkownika nieprzygotowanego naukowo. Jest to problem, który twórcy systemu muszą rozwiązać.

Uznany terminem archiwalnym jest natomiast pojęcie dokumentu – w znaczeniu dyplomatycznym, którym jest np. przywilej królewski opisywany w SWA jako jednostka aktowa (fot. 2). Widać tu brak w standardzie opisu archiwaliów poziomu dokumentu (dyplomu).

⁶ *Międzynarodowy Standard Opisu Archiwalnego. Część ogólna, ISAD(G)*, tłum. H. Wajs, Warszawa 1995, s. 10.

Jednostka aktowa: 53/892/0/1/69

Stary: (

Or. Stanisław I /Leszczyński/ Król Polski - potwierdza przywilej Bogusława Leszczyńskiego z 16 IX 1652, dotyczący zgody na pobudowanie nowego kościoła w Lesznie.

9 XII 1708

Zawartość/Incipit/Treść/Opis

Pergamin. Stan dobry. Pieczęć królewska w puszcze metalowej na taśmie koloru niebieskiego. Podpis króla Stanisława Leszczyńskiego.

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Fot. 2.

II. Wyszukiwanie – nazwisko: Bogdański

Liczba wyników – 87 (stan na 10 października 2015 r.).

W rezultacie wyszukiwania uzyskano rekordy, które uwzględniają odmianę nazwiska, np. Bogdański, Bogdańskiemu. Jest to pozytywny efekt wyszukiwania.

W ramach uzyskanej liczby rekordów brakuje wskazania, jaka jest liczba opisów archiwaliów, a jaka udostępnionych skanów. Filtrowanie jest jednokierunkowe, tzn. możemy zaznaczyć do przeszukania tylko jednostki/zespoły ze skanami; ale brak jest drugiej ścieżki, tj. filtrowania i wyszukiwania w ramach opisów archiwaliów.

Zakładam, że wszystkie wskazane rekordy mnie interesują i chcę je pogrupować według listy archiwów, ponieważ ten fakt pozwoli mi zorientować się w obrazie geograficznym występowania nazwiska i ułatwi zaplanowanie ewentualnych wizyt w poszczególnych archiwach – jeżeli nie będą dostępne skany dokumentów, tylko opisy archiwaliów. Niestety serwis nie przewiduje takiej opcji. Za każdym razem trzeba wielokrotnie powtórzyć tę samą czynność, tj. zawęzić wynik wyszukiwania do jednego wybranego archiwum spośród wszystkich wskazanych. Jak zatem można wytypować archiwa, których zawartość musimy przeszukać? Najlepiej przeglądać wszystkie strony zawierające wskazany rezultat wyszukiwania (tu akurat tylko 7 stron) i zapisywać pojawiające się nazwy archiwów. Następnie trzeba wrócić do ogólnego rezultatu wyszukiwania i filtrować go, wskazując kolejne archiwum, które dostrzeżliśmy w trakcie przeglądania stron z rekordami (opcja wyszukiwania „archiwum” zawiera bowiem spis wszystkich archiwów państwowych oraz tych sporządzających opisy w ZoSIA, bez możliwości zawężenia filtrowania do tych placówek, z których otrzymaliśmy informacje o skanach i opisach dotyczących wyszuki-

wanego hasła). Rozwiązaniem mogłoby być umożliwienie użytkownikowi sortowania wyników według archiwów, ale takiej możliwości system nie przewiduje, oferując:

- Sortuj wg trafności,
- Sortuj wg sygnatury (rosnąco),
- Sortuj wg sygnatury (malejąco),
- Rosnąco wg daty początkowej,
- Malejąco wg daty początkowej,
- Rosnąco wg daty końcowej,
- Malejąco wg daty końcowej,
- Rosnąco wg tytułu,
- Malejąco wg tytułu,
- Rosnąco wg pola dat skrajnych,
- Malejąco wg pola dat skrajnych.

Serwis cały czas „żyje”, tzn. jest uzupełniany o kolejne skany i opisy. Dnia 15 października 2015 r. pojawiła się kolejna partia skanów. Zatem jeszcze raz przeprowadziłam to samo wyszukiwanie i uzyskałam informację, że w serwisie znajduje się nie 87, lecz 94 rekordy. Doszło zatem siedem nowych rekordów. Nie byłam w stanie dokonać ich szybkiej segregacji, ponieważ nie można filtrować rekordów po datach, w których nastąpiło udostępnienie nowych skanów i opisów archiwaliów, tak aby po każdej aktualizacji serwisu nie powielać czasochłonnego i żmudnego wyszukiwania. Po każdej aktualizacji serwisu trzeba od nowa powtórzyć całe postępowanie. Z kolei o dokonanej aktualizacji użytkownik może się dowiedzieć, śledząc stronę serwisu z aktualnościami, na której m.in. w formie tabelarycznej zamieszczany jest spis zespołów, z których wykonano opublikowane skany. Niestety wynika z niego, że skanowaniem nie są obejmowane wszystkie jednostki z danego zespołu. Zatem użytkownik korzystający z samego serwisu SWA nie ma świadomości, że rezultat przeprowadzonego wyszukiwania nie będzie kompletny. Trzeba zatem na bieżąco śledzić aktualności, by móc ustalić, czy pojawiły się nowe skany, które mogą wpłynąć na dotychczasowy wynik wyszukiwania. Użytkownik z jednej strony może sobie takiej sytuacji życzyć, gdyż powiększa to rezultat wyszukiwania, a z drugiej – może ona wywołać u niego pewnego rodzaju irytację przed czekającym go ponownym wyszukiwaniem i żmudną (ręczną) weryfikacją dotychczasowego rezultatu wyszukiwania. Następna trudność wynika z faktu, że informacja o dokonywanych aktualizacjach dotyczy wyłącznie pojawiającej się nowej partii skanów. A co z opisami archiwaliów? Czyżby nie były wprowadzane nowe opisy? Czy tylko użytkownicy o tym fakcie nie są powiadamiani? W tym wypadku należy śledzić stronę z aktualnościami, ale nie serwisu SWA, lecz Narodowego Archiwum Cyfrowego: <http://www.nac.gov.pl/archiwum-cyfrowe/systemy-i-infrastruktura-it/zosia/>, na której znajdują się informacje dotyczące aplikacji ZoSIA. Z umieszczonej historii pro-

jektu można się dowiedzieć, które archiwa i kiedy wdrożyły aplikację służącą do opisywania archiwaliów, z której są przesyłane opisy do serwisu SWA. Kończy się tutaj dostęp użytkownika do wiadomości na temat zakresu informacji o opisach archiwalnych dostępnych w serwisie SWA. Bez odpowiedzi pozostają pytania, które z archiwów mających wdrożoną aplikację ZoSIA zamieściły opisy archiwaliów w SWA, jeżeli tak – to jakie one obejmują zespoły i jednostki. A są to pytania podstawowe, wpływające na określenie stopnia kompletności rezultatu wyszukiwania.

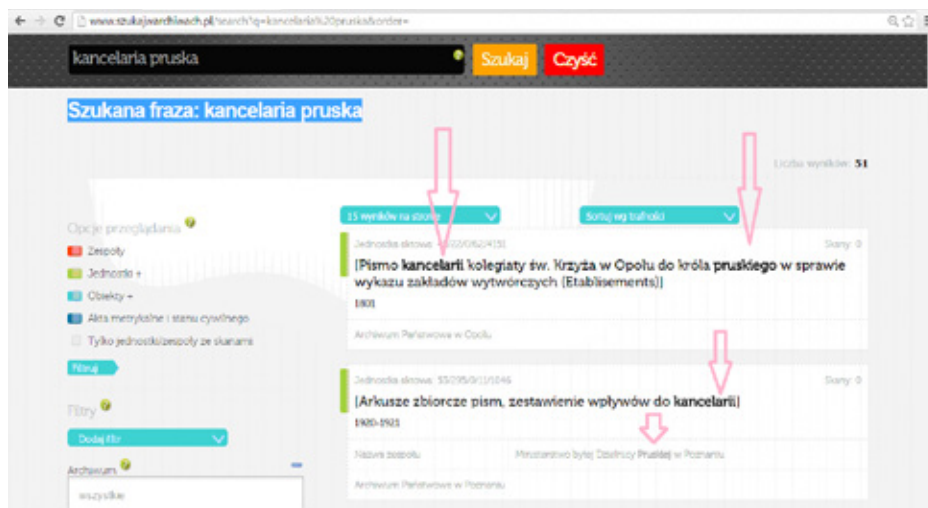
III. Wyszukiwanie – fraza: Ostroróg

Kolejne wyszukiwanie dostosowałam do zdobytej wiedzy, że jednym z pierwszych archiwów, które wdrożyły aplikację ZoSIA, jest Archiwum Państwowe w Poznaniu. Mogłam się zatem spodziewać lepszego rezultatu wyszukiwania. Tym razem interesuje mnie nazwisko Ostroróg – znanego rodu Wielkopolski. W rezultacie uzyskałam 1286 rekordów. Po przejrzeniu listy dostrzegłam, że zostały uwzględnione rekordy odnoszące się zarówno do nazwiska, jak i nazwy miejscowości. Dokonałam zatem filtrowania, wpisując w pole z filtrem osobowym nazwisko Ostroróg. W efekcie nie uzyskałam żadnego rekordu. Ponieważ miałam świadomość, że wśród wyszukanych 1286 rekordów są zespoły, jednostki i dokumenty odpowiadające mojemu pytaniu, dokonałam kolejnego wyszukiwania, tym razem frazy: Ostrorogowie. Ku mojemu zdziwieniu uzyskałam informację o 1286 rekordach! Zatem serwis wskazuje te same rekordy: zarówno odnoszące się do nazwy miejscowości, jak i osób, przy czym nie daje możliwości ich segregacji – a przecież tożsamość brzmieniowa różnej kategorii zjawisk jest zjawiskiem powszechnie znanym.

IV. Wyszukiwanie – fraza: „kancelaria pruska”

Brak wyników wyszukiwania wprowadzonej frazy. Jednakże gdy wpisałam ją bez wzięcia w cudzysłów (termin dwuwyrazowy), otrzymałam 51 rekordów. Niestety żaden z nich nie jest trafnie wyszukany. Przewidziane przez twórców SWA sortowanie i filtrowanie nic nie daje, ponieważ uzyskane wyniki wskazują na opisy, w których pojawia się rzeczownik „kancelaria” (z odmianami językowymi) i osobno przymiotnik „pruska” (w różnych odmianach) (fot. 3). Niepowodzenie wyszukiwania na tego typu zadane pytanie wynika zapewne z braku pól dokładniej opisujących zawartość archiwaliów.

Ponadto w rezultacie tego wyszukiwania została wskazana jednostka aktowa o tytule: Rep. 223 b Zg. 112/35 Carlsruhe O/S z Tgb. No 5483/35 (fot. 4).

Fot. 3.

Fot. 4.

Można się domyślać, że jest to tytuł oryginalny. Najlepiej, gdyby w podobnych wypadkach archiwa wprowadzające opisy jednostek archiwalnych w aplikacji ZoSIA, z której są przesyłane do serwisu SWA, mogły mieć możliwość użycia pola: Tytuł nadany, przy zachowaniu pola: Tytuł oryginalny. Wówczas archiwista miałby możliwość nazwania jednostki, uwzględniając jej zawartość treściową.

V. Wyszukiwanie – Zakład Ubezpieczeń Społecznych – 586 rekordów, wyszukiwanie – ZUS – 128 rekordów

Widoczna powyżej różnica w liczbie wyszukanych rekordów wskazuje na brak przyporządkowania odpowiednich skrótowców do nazw. Taka sama sytuacja ma miejsce przykładowo w wypadku skrótowca PKP: PKP – 418 rekordów, a Polskie Koleje Państwowe – 188 rekordów.

VI. Wyszukiwanie – Józef Piłsudski

Liczba wyników – 496, w tym 10 następujących zespołów:

3. Instytut Józefa Piłsudskiego;
4. Komenda Wojska Orła Białego;
5. Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Uczestników Powstania 1863 r. Koło w Radomiu 1914–1938;
6. Akta Bolesława Wieniawy-Długoszowskiego 1915–1917, 1920–1922, 1927–1942;
7. Związek Rezerwistów Rzeczypospolitej Polskiej. Zarząd Powiatu Czarnków [1929] 1931–1939;
8. Zbiór afiszów i druków ulotnych 1861–1954;
9. Tymczasowa Rada Stanu w Warszawie 1916–1918;
10. Powiatowa Komenda Związku Strzeleckiego w Hrubieszowie 1927–1939;
11. Więzienie Karno-Śledcze w Radomiu 1927–1939 [1940];
12. Komitet Narodowy Polski w Paryżu 1917–1919 [1921].

W rezultacie wyszukiwania znalazł się zespół, który nie odpowiada pytaniu, tj. Więzienie Karno-Śledcze w Radomiu, ponieważ w opisie jego dziejów pojawiło się nazwisko Józefa Piłsudskiego jako Naczelnika Państwa (fot. 5).

Zespół: 58/692/0 Skany: 0
Więzienie Karno-Śledcze w Radomiu 1927–1939 [1940]

Dzieje aktotwórcy [...] Ministerstwu Sprawiedliwości. Przepisy, które pozwoliły na tymczasową organizację więziennictwa na terenie Państwa Polskiego, zostały wydane 8 lutego 1919 roku przez Naczelnika Państwa **Józefa Piłsudskiego**. Wydany wówczas Dekret w sprawie tymczasowych przepisów więziennych oddawał nadzór nad jednostkami penitencjarnymi Ministrowi Sprawiedliwości [...].

Archiwum Państwowe w Radomiu

Fot. 5.

Wskazana liczba wyników – 496 zawiera: 10 zespołów, 453 j.a. i 33 obiekty. Założyłam wyszukiwanie do obiektów aktowych, chcąc się dowiedzieć, jaki stanowią byt archiwalny. W rezultacie uzyskałam następujący wynik wyszukiwania (fot. 6):

Szukana fraza: **Józef Piłsudski**

11 wyników na stronie

Obiekty aktowe: 58/692/0-0/90

s. 104-105; Baum Józef, ur. 20.1.1901 w Radomiu, żonaty, inżynier elektryk, urzędnik Rady Starszych, zam. Ul. Piłsudskiego 1.

Archiwum Państwowe w Radomiu

Fot. 6.

Wśród 33 obiektów jest 6 obiektów ogólnych (fot. 7):

Fot. 7.

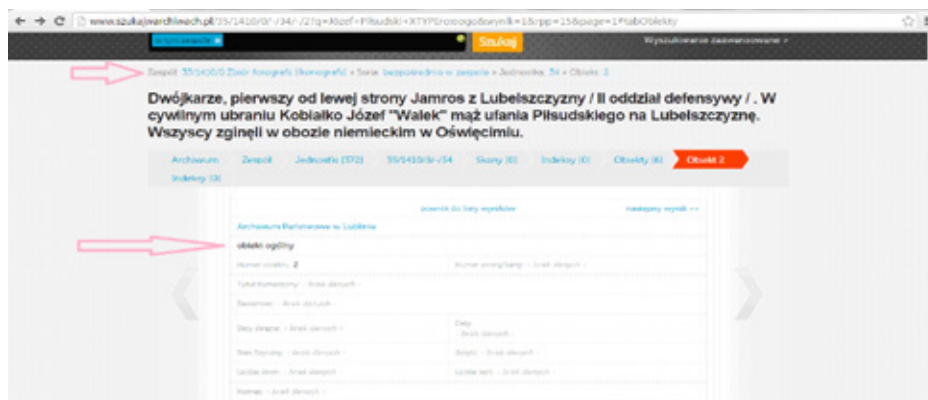
Dopiero przechodząc do „obektów w jednostce”, można się dowiedzieć, że są to fotografie (fot. 8):

Fot. 8.

Wynika z tego, że po zakwalifikowaniu wskazanych obiektów jako ogólnych nie znajdzie ich użytkownik wśród fotografii, mimo że tworzą zbiór fotografii (ikonografii) (fot. 9):

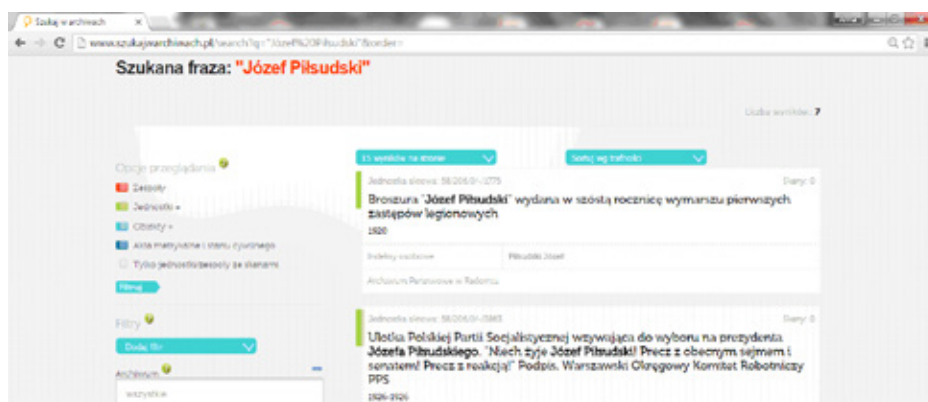

Fot. 9.

Przedstawiony powyżej przykład sugeruje, że wyszukiwanie obejmuje w zasadzie pola z tytułem. Opisy na poziomie obiektu są pozostawione bez wypełniania. Dzieje się tak może z uwagi na fakt, że „obiekty ogólne” w archiwistyce nie występują.

VII. Wyszukiwanie – „Józef Piłsudski” (imię i nazwisko w cudzysłowie)

Rezultat wyszukiwania składa się jedynie z 7 wyników (tylko jednostki archiwalne, chociażby bez zespołu: Instytut Józefa Piłsudskiego). Zostały wskazane wyłącznie jednostki, w nazwie których pojawiło się nazwisko i jednocześnie cudzysłów (fot. 10). Wyszukiwanie nie objęło zatem innych poziomów opisu, np. zespołu archiwalnego, chociaż z poprzedniego rezultatu (bez ujęcia nazwiska w cudzysłów) wiadomo, że takowe znajdują się w systemie.

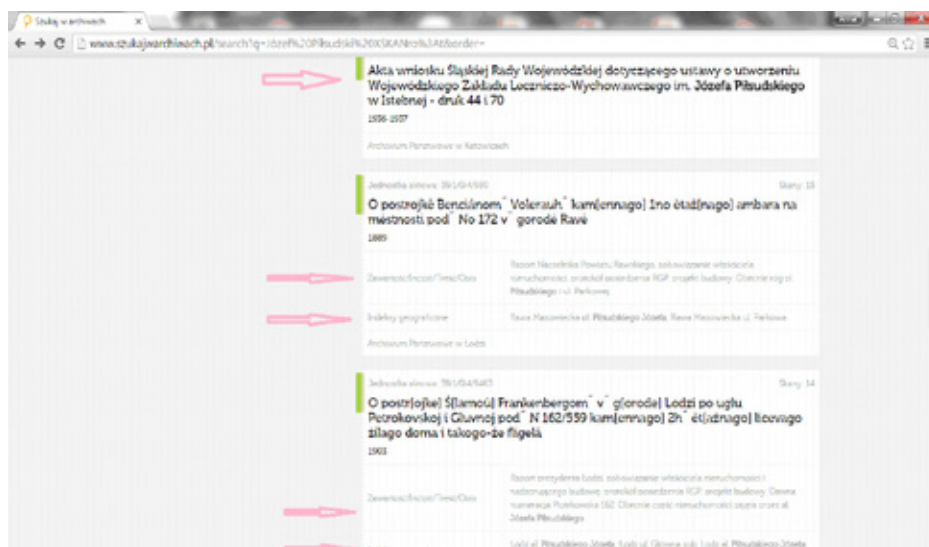

Fot. 10.

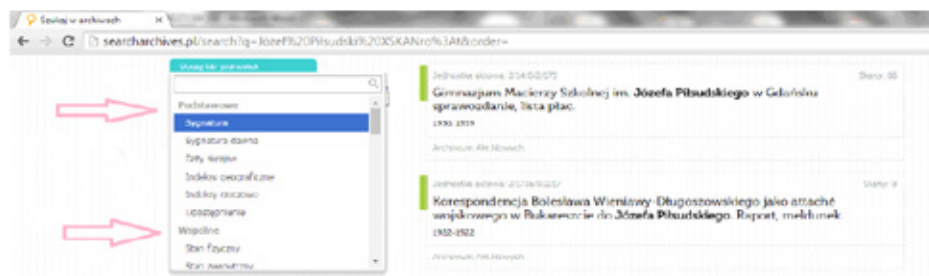
VIII. Wyszukiwanie – Józef Piłsudski (ograniczone do zespołów/jednostek ze skanami)

W rezultacie uzyskano 40 j.a. ze skanami (brak odpowiedzi z poziomu zespołu). Skoro zostały wskazane wyłącznie jednostki archiwalne, zastosowałam filtrowanie w ramach jednostek archiwalnych. Chciałam w ten sposób wyeliminować źródła nieodpowiadające pytaniu, tj. instytucje, ulice i place im. Józefa Piłsudskiego, które zostały wyszukane, ponieważ np. w treści, indeksach geograficznych lub w opisie zawartości pojawiło się nazwisko Marszałka (fot. 11).

Fot. 11.

W efekcie wyszukiwania w zbiorze jednostek i zespołów ze skanami zostały wykazane tylko jednostki archiwalne (wyszukiwanie nie objęło poziomu zespołu), dlatego skorzystałam z filtrowania zaproponowanego w ramach j.a. (fot. 12).

Fot. 12.

Użytkownik otrzymuje możliwość filtrowania podstawowego i wspólnego, a także szczegółowego, tj.:

Podstawowe

- sygnatura,
- sygnatura dawna,
- daty skrajne,
- indeksy osobowe,
- indeksy geograficzne,
- indeksy rzeczowe,
- udostępnienie.

Wspólne

- stan fizyczny,
- stan zewnętrzny,
- materiał,
- forma wewnętrzna,
- stan zmikrofilmowania,
- numer mikrofilmu,
- prawa autorskie,
- ograniczenia praw autorskich.

Szczegółowe

- znak teczki (aktowe/muzealne),
- data wydarzenia (ulotne),
- wydawca (ulotne/kartograficzne),
- sprawca (ulotne),
- drukarnia (ulotne/kartograficzne),
- ikonografia (ulotne),
- autor (ulotne),
- branża (techniczne),
- stadium tworzenia (techniczne),
- nazwa miejscowości (techniczne),
- nazwa ulicy, nr domu (techniczne),
- jednostka projektowania (techniczne),
- autor, twórca (techniczne, muzealne, nagraniowe, wizyjne),
- producent (nagraniowe, wizyjne),
- specyfika wykonania i materiału (muzealne),
- rodzaj przedmiotu (muzealne),
- temat (muzealne),
- napisy, oznaczenia (muzealne),
- elementy charakterystyczne (muzealne),
- data (rok) produkcji (wizyjne),
- emisja dokumentu (wizyjne),

- technika wykonania (ulotne/kartograficzne),
- kolorystyka (ulotne/kartograficzne),
- status rękopisu mapy (kartograficzne),
- ramka (kartograficzne),
- mapa jest częścią (kartograficzne),
- skala liczbowa (kartograficzne),
- skala oryginalna (kartograficzne),
- układ współrzędnych (kartograficzne),
- rodzaj mapy wg skali (kartograficzne),
- rodzaj mapy wg treści (kartograficzne),
- rodzaj mapy wg sposobu użytkowania (kartograficzne),
- rodzaj mapy wg przeznaczenia (kartograficzne),
- rodzaj mapy wg opracowania (kartograficzne).

Użytkownik mimo różnych kryteriów wskazanych powyżej nie jest w stanie dokonać założonego filtrowania. Żadne z podanych kryteriów filtrowania nie eliminuje źródeł nieodpowiadających pytaniu.

Nie działa wyszukiwanie według indeksów rzeczowych – nawet w odniesieniu do nazw, które pojawiają się we wskazanych tytułach jednostek archiwalnych, np.: Naczelnik Państwa, dowódca, gimnazjum, korespondencja, dekret, dekrety, ulica.

Nie działa filtrowanie według indeksów osobowych – nawet w odniesieniu do nazw, które pojawiają się we wskazanych tytułach jednostek archiwalnych, np.: Wieniawa-Długoszowski, Długoszowski, Wieniawa.

Działa filtrowanie według indeksów geograficznych w odniesieniu do nazw, które pojawiają się w polu: Indeksy geograficzne, np.: Łódź – z uwzględnieniem polskich znaków.

Z powyższej analizy wynika, że w odniesieniu do skanów działa tylko filtrowanie według nazw geograficznych wypełnionych w polu: Indeksy geograficzne. Brak natomiast filtrowania pozostałych pól, w szczególności: tytuł i zawartość.

Jednostka aktowa: 39/1/0/4/514 Skany: 9 O postrojcké Genrihom " Setlem " 2u ètaž[nago] kamen[nago] doma na měst[nosti] pod " No 1264a po Rokicinskomu šosse v " g[orode] Lodzi 1888	
Zawartość/Incipit/Treść/Opis	Raport prezydenta Łodzi, odmowa zatwierdzenia projektu. Obecnie róg al. Piłsudskiego 127 i ul. Ruskiej 2.
Indeksy geograficzne	Łódź al. Piłsudskiego Józefa 127; Łódź ul. Ruska 2
Archiwum Państwowe w Łodzi	

Fot. 13.

Widnieją tu tylko indeksy geograficzne, brak z kolei indeksów rzeczowych i osobowych, mimo że w filtrowaniu zostały one słusznie przewidziane (fot. 13). W dalszej charakterystyce skanów są z kolei przewidziane pola z indeksami, ale

jak dowodzi poniższy przykład, nie zawsze są one wypełniane i dlatego trudno stwierdzić, czy w związku z tym, że nie zapewniają filtrowania, służą do wyszukiwania (fot. 14):

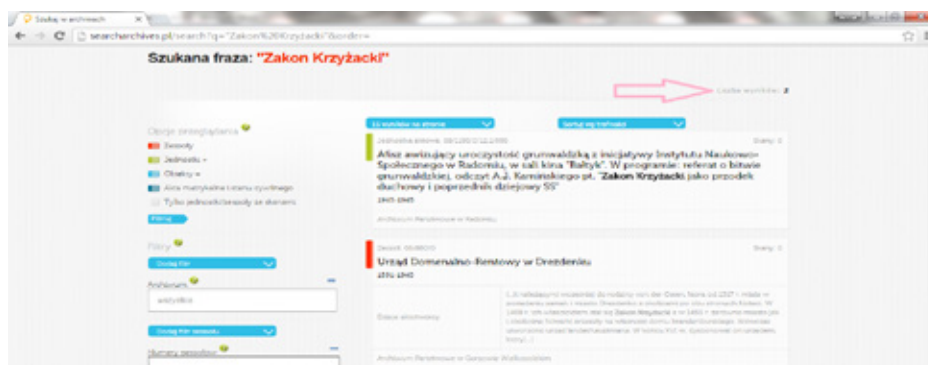
Fot. 14.

IX. Wyszukiwanie – zakon krzyżacki

Liczba wyników – 13, a wśród nich zespoły, jednostki i obiekty odnoszące się zarówno do zakonu krzyżackiego, jak i do przedstawień teatralnych wykorzystujących motyw rycerza. Wskazana liczba zatem sugeruje, że system nie wygenerował wszystkich źródeł odpowiadających pytaniu, a które zapewne się w nim znajdują.

X. Wyszukiwanie – „zakon krzyżacki”

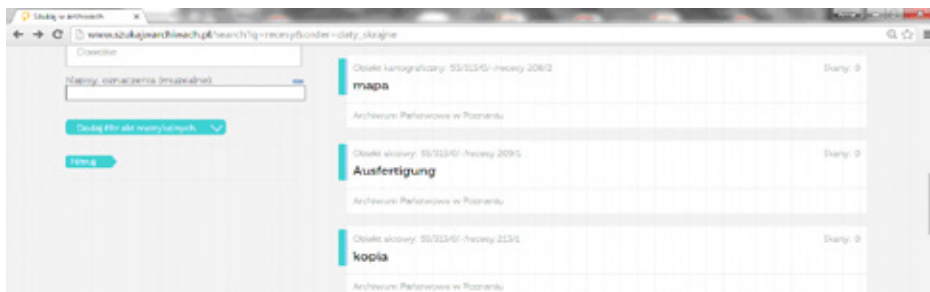
Liczba wyników – 2. Odnaleziono tylko jedną jednostkę aktową i jeden zespół archiwalny (fot. 15):

Fot. 15.

XI. Wyszukiwanie – recesy

Rezultat wyszukiwania wskazuje na opisy archiwalne, które mogą prowadzić do powstania szumów informacyjnych uniemożliwiających dotarcie do informacji będącej w systemie. Uzyskanie jej wymaga pewnych uściśleń. Czym jest obiekt kartograficzny o tytule: „mapa”, obiekt aktowy o tytule: „Ausfertigung” czy obiekt aktowy o tytule: „kopia” (fot. 16)?

Fot. 16.

Powyższe przykłady opisu z pewnością wymagają weryfikacji.

Zaprezentowany powyżej rezultat wyszukiwań w serwisie „szukajwarchiwach.pl” powinien zostać poddany ocenie pod względem uzyskania następujących informacji:

1. Ile w odpowiedzi na zadane pytanie zostało wskazanych źródeł trafnie wyszukanych;
2. Czy wśród źródeł trafnie wyszukanych na zadane pytanie znajdują się dodatkowe źródła nieodpowiadające pytaniu lub błędnie wyszukane;
3. Czy wszystkie źródła zostały wskazane, czy nie zdarzyło się, że nie otrzymałam informacji o materiałach zawartych w zbiorze i odpowiadających pytaniu (dlatego m.in. pytałam o źródła, które częściowo znam z autopsji).

Niestety system nie daje możliwości zmierzenia owych wartości i przeprowadzenia tego typu badań ani w odniesieniu do zamieszczonych opisów, ani do skanów archiwaliów. Użytkownik może nie otrzymać całościowej informacji o archiwaliach, których opisy i skany zostały umieszczone w SWA, i się o tym nie dowie. Jest on jedynie informowany o coraz to powiększającej się liczbie skanów nowo wprowadzanych do serwisu⁷. Nie istnieje przy tym żadna informacja o wprowadzaniu

⁷ O kolejnych liczbach skanów użytkownik dowiaduje się z aktualności zamieszczanych na stronie internetowej NAC i NDAP. Coraz częściej publikowana jest przy tym lista zespołów, z których pochodzą nowo wprowadzone skany. Informacje na temat skanów umieszczonych w serwisie publikowane są również w sprawozdaniach z działalności naczelnego dyrektora archiwów państwowych oraz archiwów państwowych. Użytkownik jest np. informowany, że w 2014 r. „po raz pierwszy w serwisie szukajwarchiwach.pl pojawiły się kopie materiałów archiwalnych

dzanych opisach archiwaliów. Można zatem mieć wrażenie – raczej mylne – że opisy archiwaliów nie są w ogóle zamieszczane w serwisie. Brak owych danych uniemożliwia ustalenie wskaźników trafności i kompletności oraz szumów i strat w wyszukiwaniach prowadzonych przez użytkowników. A przecież dla wszelkiego rodzaju poszukiwań informacja o zakresie kwerendy jest podstawowa. Ponadto użytkownik serwisu „szukajwarchiwach.pl” nie został wyposażony w instrukcję wyszukiwawczą w celu zwiększenia skuteczności prowadzonej kwerendy.

System nie jest oczywiście skończony, trudno nawet określić, jaki procent zawartości archiwów obejmuje⁸. Jednakże zgodnie z zasadami nauki o informacji powinien być kontrolowany w zakresie efektywności wyszukiwawczej. Informatologia zaleca, aby taka kontrola prowadzona była przez wyodrębnioną wewnętrzną komórkę organizacyjną (kontrolującą zarówno system, jak i jego efektywność oraz parametry), a nie tylko przez użytkownika. Na potrzeby niniejszych badań przyjął rolę i sprawdziłam moduł wyszukiwawczy. Badanie zostało z wiadomych względów przeprowadzone na ograniczonej liczbie przykładów i nie można tych wniosków traktować jako uogólniających. Powinny one zostać zweryfikowane na podstawie większej liczby przykładów. Mogą one natomiast wskazywać na pewne niedokładności w działaniu serwisu i zaliczonych do niego baz danych. Mam nadzieję, że niniejsze uwagi przydadzą się do skorygowania niektórych elementów i szczegółów serwisu⁹. Nie ulega jednak wątpliwości, że jest on zamierzeniem bardzo ważnym i obiecującym dla użytkowników polskich archiwów.

z zasobu: AP w Kielcach, AP w Gorzowie Wielkopolskim, AP w Płocku, AP w Siedlcach oraz Oddziału w Pułtusku AP w Warszawie i Oddziału w Łomży AP w Białymstoku. Wśród prezentowanych dokumentów znajdują się przede wszystkim kopie cyfrowe akt stanu cywilnego i ksiąg metrykalnych, a także akta miast z okresu staropolskiego, dokumentacja dotycząca powstań śląskich, dokumenty Rządu RP na uchodźstwie, materiały Biura Odbudowy Stolicy, Rozgłośni Polskiej «Radia Wolna Europa» oraz urzędu Przełożonego Starszeństwa Żydów w Getcie Łódzkiem”. Zob. *Sprawozdanie z działalności Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz archiwów państwowych w 2014 r.*, Warszawa 2015, s. 46. Nadal jednak brak całościowej listy zespołów (archiwaliów) objętych digitalizacją. Z serwisu „szukajwarchiwach.pl” użytkownikowi trudno owe informacje wydobyć (zob. rezultat wyszukiwania nr 1), co zmusza do prowadzenia żmudnych poszukiwań w archiwum aktualności wymienionych stron internetowych.

⁸ Ocena serwisu „szukajwarchiwach.pl” zawarta w artykule R. Leśkiewicza jest wstępna i dotyczy koncepcji, a nie funkcjonowania serwisu. Zob. R. Leśkiewicz, „Online” czy „offline”? *Problemy udostępniania zasobu w archiwalnych systemach informacyjnych* [w:] *Symposia Archivistica*, t. II: *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach*, red. R. Leśkiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2016, s. 89–90.

⁹ Przedstawiona przez naczelnego dyrektora archiwów państwowych Wojciecha Woźniaka koncepcja działania na stanowisku naczelnego dyrektora archiwów państwowych zakłada „dalszy rozwój i modernizację serwisu «szukajwarchiwach.pl»”, stawiając na pierwszym miejscu funkcję archiwów w zakresie udostępniania informacji o zasobie. Zob. W. Woźniak, *Koncepcja działania na stanowisku Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz metody jej realizacji*, s. 3–4, <https://www.archiwa.gov.pl/pl/aktualnosci/4239-koncepcja-dzia%C5%82ania-na-stanowisku-naczelnego-dyrektora-archiw%C3%B3w-pa%C5%84stwowych-oraz-metody-jej-realizacji> (dostęp 19 V 2016 r.).

Hubert Wajs

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Problemy standaryzacji opisu zasobu AGAD

Wprawdzie w normie ISO 15489 z 2001 r.¹ wyraźnie stwierdzono, że choć zawiera ona wskazówki dotyczące projektowania i wprowadzania systemu dokumentacyjnego, nie dotyczy zarządzania dokumentami archiwalnymi w instytucjach archiwalnych². Nie ma jednak przeciwwskazań, aby skorzystać z rozwiązań proponowanych w jej punkcie 8 – Projektowanie i wprowadzanie systemu dokumentacyjnego, a dokładniej w podpunkcie 8.4 – Metody projektowania i wprowadzania. W gruncie rzeczy są one tak ogólne (a zarazem konkretne), że można je zastosować do opracowania i wdrożenia standardu opisu archiwaliów. Faktycznie opis jest niezwykle istotnym elementem zarządzania i stąd przywołana norma ISO wcale nie jest tak odległa. Na pewno jest znacznie przydatniejsza i bardziej zdroworoządkowa niż biznesowe metody zarządzania projektami oparte na produktach (a realnie z podejściem od strony budżetu), jak np.: A Guide to the Project Management Body of Knowledge – PMBoK i oparta na nim TenStep czy Projects In Controlled Environments – PRINCE2. Nie mam tu bynajmniej na myśli poważnych systemów inżynierii wymagań (requirements engineering) – bo to już znacznie bardziej złożone działania techniczne o bardzo dobrych rezultatach.

Otóż metoda proponowana w ISO 15489 została ujęta w ośmiu punktach i pomyślana jako proces liniowy, którego poszczególne zadania mogą być wykonywane na różnych etapach zgodnie z potrzebami organizacji. Owe punkty to:

- a) badanie wstępne (określenie roli i celów organizacji, jej struktury, przepisów prawa);
- b) analiza działalności (określenie funkcji i procesów, przygotowanie inwentarza to proces);

¹ ISO 15489-1:2001, *Information and documentation – Records management – Part 1: General*; PN – ISO 15489. Polskie tłumaczenie z 2006 r. zob. *Informacja i dokumentacja. Zarządzanie dokumentami, część 1: Zasady ogólne* (tekst dostępny na stronie internetowej Polskiego Komitetu Normalizacyjnego).

² *Ibidem*, pkt 1, s. 7.

c) określenie wymagań dotyczących dokumentów (do np. inwentarzy archiwalnych – wybór ich struktury odpowiedniej do funkcji. W tym wypadku określenie danych, które powinny się tam znaleźć, przede wszystkim merytorycznych, ale jeśli oceniamy, że będzie taka potrzeba – także topograficznych);

d) ocena istniejącego systemu (np. karty inwentarzowe i obowiązujące/dostępne przepisy, standardy itp.);

e) określenie strategii spełniania wymagań dotyczących dokumentów (co należy zrobić, żeby z dotychczasowego systemu przygotować jak najbardziej logiczne przejście do nowszych rozwiązań);

f) projektowanie systemu dokumentacyjnego (w oparciu o te dane zaprojektowanie systemu, który będzie spełniał wymagania i będzie dopasowany do struktury i celów);

g) wprowadzanie systemu dokumentacyjnego (zaplanowanie wdrożenia, testowanie i szkolenie);

h) przegląd po wprowadzeniu (jak działa system i czy nie wymaga uzupełnień, zmian, dostosowań itp.).

Mówię jednak o tym wszystkim, choć wydają się to rzeczy oczywiste i powszechnie znane, ponieważ jeśli zastanawiać się nad standaryzacją opisu (którą trzeba właśnie ująć w projekt, przetestować, wprowadzić, przeszkolić pracowników i sprawdzać efekty i trafność wyboru danych), to należy wskazać pewien zestaw danych potrzebnych do obranego celu, a powyższa analiza bardzo takie działania systematyzuje.

Dzięki karcie inwentarzowej³ zaproponowanej w 1948 r. przez prof. Adama Wolffa z AGAD dysponowaliśmy od dawna wyselekcjonowanym zestawem danych, które będą podlegały: wyszukaniu w źródłach, opisaniu i opracowaniu. Jeśli dodamy do tego/zestawimy to z ISAD(G) – jak to ma miejsce od połowy lat dziewięćdziesiątych – to pojawia się zestaw danych obowiązujących⁴ i danych dodatkowych, które uznano za ważne, choć nie dla każdego rodzaju dokumentacji archiwalnej mogą one wystąpić lub mieć istotne znaczenie (inaczej opisuje się dokumenty pergaminowe z pieczęciami, a inaczej akta sądowe z XIX w.).

ISAD(G), po wstępnej dyskusji, został w połowie pierwszej dekady XXI w.⁵ uznany przez NDAP za obowiązujący Decyzją nr 4 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 1 lutego 2005 r. w sprawie struktury i zawartości komputerowych baz danych tworzonych i użytkowanych w archiwach państwowych⁶.

³ A. Wolff, *Archiwalne karty inwentarzowe*, „Archeion” 1948, t. 17, s. 151–163.

⁴ Składa się na nie 6 pól: 3.1.1. Kod(y)/sygnatura(y), 3.1.2. Tytuł, 3.1.3. Data(y), 3.1.4. Poziom opis, 3.1.5. Rozmiary i nośnik opisywanego obiektu (liczba, wielkość, rozmiary), 3.2.1. Nazwa twórcy(ów).

⁵ Po dziesięciu latach od jego powstania i drugiej jego wersji z 2004 r. – tym razem już z polskimi przykładami zatwierdzonymi przez CKM.

⁶ Zob. http://www.archiwa.gov.pl/images/stories/file/pdf/dec_4_2005.pdf (dostęp 29 VIII 2016 r.).

To prowadzi nas do drugiego stwierdzenia, które nie przyjęło się w archiwach, w przeciwieństwie do znacznie bardziej zaawansowanego (i widocznie zunifikowanego) świata bibliotecznego, mianowicie do zrozumienia i zaakceptowania, że każdy zespół można opisać w sposób jednolity: jest wystawca, ak-totwórca, odbiorca, jest jakaś chronologia, lokalizacja, języki, są też typy dokumentów/spraw (akta metrykalne, nadania, akta sądowe itd.). Jeśli więc mamy pewien zestaw danych i powiązanych z nimi danych tekstowych, to można rozważyć zaprojektowanie opisu jako bazy danych. A co za tym idzie taką bazę trzeba tak zaprojektować, by stwarzała możliwości manipulacji danymi, stąd – zaproponowana w ISAD(G) – unifikacja zapisu: kodu kraju zgodnie z ostatnią wersją normy ISO 3166 – Codes for the representation of names of countries, daty (ISO 8601:1988 – Data elements and interchange formats – Information interchange – Representation of dates and times), języka/języków narodowych (ISO 639-1 i ISO 639-2: International Standards for Language Codes) czy pisma/pism (ISO 15924: International Standard for Names of Scripts), a także narzucenie – tam gdzie to zasadne – słowników kontrolowanych (także sugerowanych przez ISO 15489 – 9.5.3), pozwalających na wybór właściwego, jednolitego hasła.

Baza danych (tablice i poszczególne kolumny) stwarza bardzo wygodne pole do opracowania i przetwarzania danych, czyli do ich wprowadzania i manipulowania nimi: Data Manipulation Language – to podstawowy zbiór instrukcji języka zapytań (np. SQL) – UPDATE czy DELETE i Data Definition Language (DDL) – CREATE TABLE. W ten sposób osiągamy całkiem skuteczną standaryzację, która dokonuje się poprzez zastosowanie techniki bazodanowej.

W AGAD zaczęto od CDS/ISIS (1990–2003), potem jednak przyszedł czas baz relacyjnych DBASE III+ & IV (1993–1999), FOX & FOXPRO (1995–2000), Microsoft Access (od 1997 r.) i z nich korzystamy do dziś. Nie zawsze jest to IZA, ale z naszych baz przygotowanych w Microsoft Access eksport do IZA nie stanowi większego problemu, choć wiąże się z utratą (lub „upakowaniem” do Uwag) danych. Chodzi o to, że dla dokumentacji staropolskiej stawiamy większe wymagania. Możemy mieć różne systemy zapisu daty (sprowadzane do ISO 8601 w metadanych), wielość odmian nazw miejscowych, dłuższe rejestry i uwagi⁷, no i znacznie bogatszy opis archiwalny, który akurat tu nie mieści się w ramy IZA (zresztą nie musi, ona jest dla innego typu materiałów archiwalnych). Mam tu na myśli nie tylko dokumenty pergaminowe (około 9 tys. j.a.), ale także całe Archiwum Koronne Warszawskie (około 5 tys. j.a.) i np. sporą część Warszawskiego Archiwum Radziwiłłów (zwłaszcza dział V – korespondencja).

⁷ Chociaż teraz w IZA to już nie jest problem – ale nie zawsze jest to „obowiązkowy” dla IZA i ISAD(G) tytuł, często zawartość – abstrakt.

Kolejnym zagadnieniem są elementy opisowe wymienione przez ISAD(G), które powinny się znaleźć przy opisie zespołu/zbioru, czyli w inwentarzu archiwalnym, takie jak np.:

- 3.2.2. Historia ustroju/biografia twórcy,
- 3.2.3. Dzieje zespołu,
- 3.3.3. Dopływy materiałów archiwalnych,
- 3.3.4. Sposób uporządkowania,
- 3.4.1. Warunki decydujące o udostępnianiu,
- 3.5.3. Powiązanie z innymi materiałami archiwalnymi,
- 3.5.4. Uwagi o publikacji.

W tym wypadku mamy do czynienia raczej z większym tekstem i zestandaryzowanie go nie zawsze wydaje się wskazane (ani możliwe). Rozwiązaniem – bo przecież ISAD(G) jest tworem Międzynarodowej Rady Archiwów i oddaje problemy różnych archiwów – stało się przystąpienie do bezpłatnie dostępnego projektu (aktualnie podtrzymywanego przez Biuro Standardów Biblioteki Kongresu Stanów Zjednoczonych) Encoded Archival Description, co zaczęto robić w AGAD od 2000 r. (a w nowej wersji od 2003 r.). Tutaj odchodzi się już od typowych baz relacyjnych na rzecz XML-a, choć trzeba zaznaczyć, że bazy są wykorzystywane na poziomie roboczym, a z nich następuje eksport do XML-a. Ponadto EAD – rozwiązanie początkowo czysto teoretyczne, ale od paru lat stosowane już w praktyce (projekty z NASK, projekt Metryka Koronna, Redite ad Fontes – czyli księgi metrykalne z zasobu AGAD *on-line* i inne inwentarze, np. Archiwum Sejmu Czteroletniego, te ostatnie są publikowane w związku z uzyskaniem przez Konstytucję 3 Maja Znaku Dziedzictwa Europejskiego w maju 2015 r.) – pozwalało na łączenie opisu z kopiami cyfrowymi opisanych dokumentów, a więc dawało użytkownikom najwygodniejszą możliwość dotarcia do informacji bez wychodzenia z domu.

Ważnym atutem tego rozwiązania jest także zgodność (a co za tym idzie możliwość wymienialności danych) z innym wielkim międzynarodowym standardem, czyli z MARC21. Istotna jest również możliwość udziału w międzynarodowych projektach takich jak APEX, gdzie z AGAD jest 19 inwentarzy. Wreszcie standaryzacja w takim wydaniu zdejmuje z nas przyszły problem konwersji naszych inwentarzy na „inny”, nowy format zapisu, który będzie obowiązywał zapewne w przyszłości.

Efektywność wyszukiwawcza w świetle kwerendy w Zbiorze Anny Ksawerowej z Potockich Branickiej z zasobu AGAD

Dostrzegając dużą różnorodność w zakresie struktury zasobu archiwów państwowych, rzadko kiedy łączy się ją ze zróżnicowaniem skali trudności w zakresie jego opracowania. Pomijając tę kwestię w odniesieniu do zespołów archiwalnych, warto zwrócić uwagę na grupy archiwaliów, jakie w polskiej terminologii nazywane są zbiorami (kolekcjami) archiwalnymi. Według słownika z 1952 r. zbiór to „grupa archiwaliów nie powiązana ze sobą kancelaryjnie, a związanych sztucznie pod kątem widzenia charakteru, ew. pochodzenia (np. zbiór autografów, zbiór fotokopii, spuścizna po N.N.), treści (zbiór kartograficzny) bądź po prostu przypadkiem (zbiór nabytków)”¹. Bohdan Ryszewski nazywa zbiorem archiwalnym „grupę archiwaliów nie powiązanych wspólnym pochodzeniem kancelaryjnym, lecz połączonych sztucznie, według charakteru, pochodzenia, treści lub przypadku”². Według Haliny Robótki zbiór, inaczej kolekcja, to „utworzona sztucznie grupa archiwaliów, połączonych ze sobą przypadkowo: najczęściej powstaje jako skutek zainteresowań hobbystycznych jej dysponenta”³. Wszystkie trzy definicje zwracają uwagę na wtórny charakter zbioru, brak powiązań kancelaryjnych i registraturalnych zawartych w nim archiwaliów, w końcu różne okoliczności powstania.

W zasobach archiwów państwowych zbiory nie są reprezentowane licznie. Próba podania chociażby przybliżonej ich liczby jest niemożliwa, ze względu na różnorodną terminologię stosowaną w archiwach na określenie tego rodzaju całości archiwalnych, jakimi są właśnie zbiory i kolekcje. Na pewno do archiwów, w zasobach których występują one w sposób reprezentatywny – ze względu na liczbę, pierwotną proveniencję, różnorodność archiwaliów, stan opracowania – należy uznać Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, które w swoim

¹ *Polski słownik archiwalny*, oprac. A. Bachulski, K. Konarski, A. Wolff, Warszawa 1952, s. 30.

² H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 16.

³ H. Robótka, *Opracowanie i opis archiwaliów. Podręcznik akademicki*, Toruń 2010, s. 241.

zasobie wykazuje w ramach dziedziny działalności twórcy 69 zespołów zakwalifikowanych jako zbiory i kolekcje⁴. Poza obszarem zainteresowań zostawić należy tutaj zbiory stworzone w sposób wtórny, całkowicie sztuczny przez archiwistów AGAD w trakcie opracowywania zasobu, w oparciu o zachowane, najczęściej w zdekompletowanym stanie, różne zespoły archiwalne⁵. Większość zbiorów w zasobie AGAD, utworzona pierwotnie przez twórców pozaagadowskich, powstała w XIX i pierwszej połowie XX w. jako efekt ich zainteresowań przeszłością rodziny, państwa i narodu polskiego. Twórców tych można podzielić na dwie grupy. Pierwszą, mniej liczną, stanowią instytucje życia publicznego, drugą natomiast osoby prywatne (rodziny). Do pierwszej grupy można zaliczyć chociażby Zbiór Materiałów Mińskiego Koła Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, zawierający archiwalia gromadzone celowo przez członków Koła jako efekt ich zainteresowań. Innym przykładem jest zbiór Biuro Pracy Społecznej – polskiej instytucji działającej w Warszawie na początku XX w. Archiwalia tego twórcy mają po części charakter zarchiwizowanej registratury, a po części typowego zbioru.

Najróżnorodniej w zasobie AGAD prezentują się zbiory twórców prywatnych, które również można podzielić na kilka kategorii. Pierwszą z nich są zbiory tworzone przez osoby prywatne pod kątem ich zainteresowań zawodowych. Do takich zaliczyć wypadnie na pewno zbiory: Aleksandra Czołowskiego, Michała Marczaka, Adama Mielezki-Maliszkiewicza, Hipolita Skimbrowicza, Józefa Jodkowskiego, Teodora Narbutta.

Druga kategoria zbiorów utworzonych przez osoby prywatne jest efektem raczej kolekcjonerskich zamiłowań niż zawodowych potrzeb, choć granice między tymi dwoma obszarami życia ich twórców nie są zawsze oczywiste. W zasobie AGAD można zaliczyć do nich zbiory stworzone przez: Jadwigę Czarnecką, Józefa Władysława Kobyłańskiego, Ignacego Kapicę Milewskiego (tzw. Kapijana), Ignacego Przyjemskiego, Konstantego Sidorowicza.

Do trzeciej kategorii zbiorów prywatnych zaliczyć wypadnie te, których twórcami były rodziny. W zasobie AGAD są to: Zbiór Popielów, Archiwum Komierowskich, Zbiór Branickich z Suchej, Archiwum Piłsudskich-Giniatowiczów, Zbiór Adama i Beaty Branickich. Bez wdawania się w pluralizm terminologiczny można stwierdzić, że wymienione w tej grupie całości archiwalne mają po części charakter archiwów rodzinnych, po części zbiorów (Archiwum Piłsudskich-Giniatowiczów), inne są typowymi zbiorami (Zbiór Adama i Beaty Branickich).

⁴ Dane zaczerpnięte z baz danych dostępnych na stronie NDAP (stan na początek 2016 r.).

⁵ Na przykład zbiorów o nazwie „Archiwum Królestwa Polskiego, Zbiór materiałów różnych dotyczących powstania styczniowego” czy „Zbiór materiałów różnej proveniencji z XVI–XX w.”.

Jednym z cenniejszych zbiorów w zasobie AGAD, o jakich wspomniano powyżej, jest Zbiór Anny z Potockich Ksawerowej Branickiej (dalej ZAB). Do 1945 r. stanowił on część zbiorów nie tylko archiwalnych, lecz także bibliotecznych i dzieł sztuki, które były gromadzone w Wilanowie przez jego właścicieli: od końca XVIII w. przez Potockich, a później, od drugiej połowy XIX w., Branickich h. Korczak⁶. Po II wojnie światowej pałac wilanowski wraz ze zbiorami przejęły instytucje państwowe, w tym m.in. w zakresie archiwaliów – AGAD. Obecnie w związku z niejasną sytuacją prawną archiwalia te są udostępniane w ograniczonym zakresie⁷.

Anna z Potockich Branicka (1863–1953) była córką Adama Józefa Potockiego h. Srebrna Pilawa i Katarzyny Branickiej h. Korczak⁸. Oboje jej rodzice byli wnukami targowiczana Franciszka Ksawerego Branickiego, co bez wątpienia miało duży wpływ na zainteresowania Anny historią nie tylko swojej rodziny, ale również obu rodzinami Branickich: rodziną Branickich h. Gryf (wymarła w 1771 r. w linii męskiej na kasztelanie krakowskim Janie Klemensie Branickim) oraz Branickimi h. Korczak. Z Branickich Korczaków pochodził też Ksawery Władysław, mąż Anny, za którego wyszła w 1886 r. Od dzieciństwa Anna wychowywana była w duchu patriotyzmu i przywiązania do narodowej i rodzinnej tradycji. Zdecydowanie większy wpływ na zamiłowanie Anny do historii i gromadzenia pamiątek narodowych i rodzinnych miała jej matka. Ojciec Anny zmarł już bowiem w 1872 r., kiedy miała dopiero 9 lat. Matka Anny, Katarzyna Potocka, zajmowała się zbiorami bibliotecznymi i archiwum rodzinnym, tworząc ostatecznie w pałacu „Pod Baranami” w Krakowie Archiwum Główne Potockich. Przy pomocy córek, w tym również Anny, katalogowała zbiory oraz kopiowała akta znajdujące się w różnych archiwach i bibliotekach⁹. Zapoczątkowała też wymianę archiwaliów między rodzinami Branickich i Potockich, co podtrzymała w późniejszym czasie Anna, która po wyjściu za mąż za Ksawerego Branickiego zamieszkała w Wilanowie i tam rozpoczęła gromadzenie cennych zbiorów biblioteczno-archiwalnych i dzieł sztuki. W zakresie archiwaliów, nabytych głównie drogą kupna, były to przede wszystkim akta dotyczące dwóch rodzin Branickich: h. Gryf i Korczak. Niejako obok głównego zrębu zasobu archiwalnego utworzyła bogatą kolekcję druków i ulotek z okresu rewolucji 1905–1906¹⁰. Po II wojnie światowej Wilanów wraz z majątkiem znacjonaliz-

⁶ W. Semkowicz, *Przewodnik po zbiorze rękopisów wilanowskich*, uzupełnił i do druku przygotował P. Bańkowski, Warszawa 1961, s. 2–4.

⁷ Od 1999 r. między AGAD a spadkobiercami Adama i Beaty Branickich toczy się proces o zwrot archiwaliów wilanowskich.

⁸ S. Kieniewicz, *Potocki Adam* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 27, red. E. Rostworowski, Wrocław–Kraków 1982, s. 754.

⁹ A. Palarczykówna, *Potocka z Branickich Katarzyna* [w:] *Polski...*, t. 27, s. 742–743; *eadem*, *Dzieje Archiwum Potockich z Krzeszowic*, „Archeion” 1985, t. 79, s. 101.

¹⁰ T. Zielińska, *Poczet polskich rodów arystokratycznych*, Warszawa 1997, s. 51.

zowano, a większa część jego zbiorów została przejęta przez warszawskie instytucje ochrony kultury: Muzeum Narodowe, Bibliotekę Narodową i Archiwum Główne Akt Dawnych. Anna Branicka zmarła w 1953 r. w Montresor we Francji, w posiadłości swojej córki Jadwigi i jej męża Stanisława Reya, dokąd wyjechała wraz z mężem w kilka lat po zakończeniu I wojny światowej¹¹.

Zbiór stworzony na przełomie XIX i XX w. przez Annę z Potockich Branicką, przechowywany obecnie w AGAD, jest opracowany w stopniu podstawowym, prace nad jego uporządkowaniem podjęła jako ostatnia śp. prof. Teresa Zielińska. Niestety nie udało się jej prac tych doprowadzić do końca. Sytuacja prawna związana z procesem w sprawie odzyskania archiwaliów wilanowskich przez spadkobierców rodziny Branickich uniemożliwiła prowadzenie opracowania także w późniejszym czasie¹².

Obecna struktura zbioru zgromadzonego przez Annę Branicką składa się z czterech wyodrębnionych fragmentów: kancelaria hetmańska (1691–1797, 1825, 1886 i b.d., w liczbie 2451 j.a.), archiwalia różnej proveniencji (1521–1926 i b.d., w liczbie 789 j.a.), korespondencja Lubomirskich (1682–1785 i b.d., w liczbie 64 j.a., z których nie wszystkie j.a. stanowią korespondencję do i od Lubomirskich, przyłączona do grupy materiałów różnej proveniencji od sygn. 789), w końcu druki (1732–1925 i b.d., w liczbie 524 j.a.). W sumie cały zbiór składa się z 3818 j.a., 19 mb akt z lat 1521–1935¹³. Każda z jego części składowych posiada inwentarz książkowy o mocno roboczym charakterze, pozbawiony części wstępnej. Materiały różnej proveniencji ujęto w inwentarzu wspólnie z korespondencją Lubomirskich (ciągła sygnatura w obrębie obu części).

Przechodząc do zagadnienia efektywności wyszukiwawczej w Zbiorze Anny Branickiej, należy stwierdzić, że możliwości odnalezienia informacji o archiwaliach w chwili obecnej ograniczone są tylko do wspomnianych powyżej inwentarzy. Na opis jednostkowy w inwentarzach składają się: sygnatura, treść, data, język, opis zewnętrzny, liczba stron, uwagi (to pole występuje okazjonalnie i uznaniowo). Opis jednostkowy w inwentarzu do kancelarii hetmańskiej zawiera dodatkowe pole: dawne sygnatury. Podejmując się więc zadania oceny możliwości wyszukiwawczych w tak opracowanych archiwaliach, trzeba skupić się na wskazaniu nie tyle błędów popełnionych do tej pory, ile niezbędnych uzupełnień, jakich należy dokonać w dotychczasowych środkach informacyjno-ewidencyjnych¹⁴.

Struktura wewnętrzna każdej z czterech części analizowanego zbioru nie jest w obecnym stanie uporządkowania przejrzysta. Szczególnie uwaga ta odnosi

¹¹ *Ibidem*, s. 50–52.

¹² Zob. przypis nr 7.

¹³ Informacja podana w bazie SEZAM nie zgadza się z danymi zawartymi w inwentarzach.

¹⁴ Spora grupa uwag zamieszczonych w niniejszym artykule odnośnie do Zbioru Anny z Potockich Ksawerowej Branickiej mogłaby być z powodzeniem zastosowana w trakcie opracowywania lub reopracowywania całości archiwalnych o charakterze zbiorów i kolekcji.

się do części zbioru zawierającej materiały różnej proveniencji. Składają się nań archiwalia wytworzone i gromadzone w przeszłości przez różnych akto- i archiwotwórców, zarówno publicznych, jak i – zapewne w większej mierze – prywatnych. Do pierwszej grupy, zdecydowanie mniej licznej, zaliczyć można akta wytworzone w trakcie działalności różnego rodzaju urzędów i instytucji życia publicznego, a w niektórych przypadkach państwowego. Wśród nich trzeba odróżnić te archiwalia, które zostały wytworzone przez twórców publicznych, ale dla wiadomości osób prywatnych. Ta grupa materiałów posiada oczywiście prywatną proveniencję archiwalną. Inaczej sprawa wygląda w wypadku archiwaliów wytworzonych kancelaryjnie w instytucjach życia publicznego na potrzeby tego samego rodzaju podmiotów. W tym wypadku oczywiście za archiwotwórcę uznamy instytucję publiczną. Warto więc byłoby w analizowanej części zbioru Anny Branickiej wyraźnie wyodrębnić archiwalia proveniencji publicznej i prywatnej. Oczywiście jednoznaczne ich rozdzielenie nie będzie w pełni możliwe, chociażby ze względu na trudności w określeniu akto- i archiwotwórcy w odniesieniu do niektórych akt, tym niemniej zabieg ten należy uznać za niezbędny.

Do archiwaliów proveniencji publicznej w analizowanych materiałach zaliczyć należy na pewno archiwalia ujęte pod sygnaturami:

a) sygn. 1 – „Protokoły sesji Rady Nieustającej w trakcie trwania sejmów grodzieńskiego we wrześniu 1793 r.”,

– „Kopia protokołu ekspedycji publicznych Rady Nieustającej od dnia 4 grudnia 1784 zaczynającego się (pierwsze półrocze XI–XII 1784, I–12 V 1785) oraz regestr tych rezolucji”;

b) sygn. 3–4 – „Dzienniki podawcze pism wchodzących i wychodzących Komitetu Spraw Wewnętrznych W. Ks. Lit. z 1812 r.”;

c) sygn. 30 – „Dziennik percepty skarbu koronnego 1786–1787”;

d) sygn. 629 – „Zalecenia i postanowienia króla za zgodą Stanów 1791–1792”;

e) sygn. 666–673 – „Archiwalia o charakterze finansowym z przełomu XVIII–XIX w. związane z działalnością władz finansowych Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Księstwa Warszawskiego”;

f) sygn. 779–784 – „Archiwalia Towarzystwa Rolniczego Królestwa Polskiego – akta korespondentów okręgu płockiego z lat 1858–1861”¹⁵.

Oprócz powyższych sygnatur w Zbiorze Anny Branickiej – materiały różnej proveniencji występują też archiwalia, które mogą mieć proveniencję publiczną. Niestety w oparciu o opis inwentarzowy nie można tego stwierdzić jednoznacznie. Taką problematyczną grupę stanowią materiały związane z polityką fiskalną i skarbowością I Rzeczypospolitej występujące w zwartej grupie sygn. 665–671. Są tutaj ujęte: pisma królewskie i prywatne do Komisji Skarbowej Koronnej, jej uniwersały i instrukcje, atestacje dla komór celnych itp.

¹⁵ Tytuły jednostek archiwalnych pochodzą z inwentarza.

Z grupy archiwaliów teoretycznie spełniających kryteria proveniencji publicznej (liczącej blisko 300 sygnatur) z dużym prawdopodobieństwem można wyłączyć jedynie korespondencję (zarówno w oryginałach, jak i kopiach – forma kancelaryjna nie jest również w inwentarzu zawsze jednoznacznie określona). Trzeba mieć tutaj na uwadze i ten fakt, że korespondencja w okresie staropolskim miała specyficzną formę i nawet w listach dwóch korespondentów pełniących najważniejsze urzędy państwowe oprócz spraw urzędowych często też poruszano kwestie osobiste. Dlatego też o publiczności czy prywatności listów powinna świadczyć ich treść, a nie tylko tytuły i urzędy nadawcy i odbiorcy. W związku z tym można ze wspomnianej listy z dużym prawdopodobieństwem wyłączyć sygnatury z przedziałów: 168–296, 472–490, 648–655.

Bardzo niepewne co do proveniencji (publiczne, prywatne) są sygnatury archiwalne ujmujące materiały o charakterze variów politycznych. W dużej mierze mają one formę odpisów (kopii). Ten rodzaj rękopisów jest charakterystyczną częścią składową wielu archiwów prywatnych (rodowych, rodzinno-majątkowych). W omawianym zestawieniu są to m.in. archiwalia o sygn. 5, 6, 20, 471, 618, 630, 631–634, 637–647, 765–767. Przykładowy opis treści akt o sygn. 5 – „1. Rękopisy dotyczące rokoszu Mikołaja Zebrzydowskiego. 2. Rękopisy dotyczące wojny szwedzkiej i pertraktacji pokojowych. 3. Varia historyczne i literackie 1379–1717”, i sygn. 637 – „Pisma anonimowe dotyczące spraw skarbowych”.

Proweniencję publiczną mają natomiast w omawianym zbiorze, z dużym prawdopodobieństwem, archiwalia dotyczące instytucji wyznaniowych (głównie Kościoła rzymskokatolickiego), opisane pod sygn. 678–699. Występują tu takie rodzaje dokumentacji jak: korespondencja, akta normatywne, akta prawno-majątkowe i gospodarcze. Przykładowo jednostka o sygn. 678 „Akta dotyczące kolegium Pijarów w Łowiczu” zawiera zarządzenia władz duchownych, akta o charakterze zapisów finansowych, listy prowincjałów do rektora kolegium. Pod sygn. 692 kryją się natomiast dokumenty wychodzące z kancelarii papieskiej w latach 1604–1787 dotyczące różnych klasztorów.

Dużym utrudnieniem w ewentualnym kwerendowaniu analizowanego zbioru są nazbyt lakoniczne charakterystyki poszczególnych jednostek archiwalnych, występujące w inwentarzu w polu treść, ewentualnie w polu uwagi. Niekiedy mają one bardzo konkretny i przejrzysty przekaz, np. „Akta procesu Adama Mielęckiego przeciw sukcesorom Jana Tomasza Drohojewskiego, referendarza koronnego, z powodu sum dłużnych, scedowanych przez niego na Marcina Wysockiego” (sygn. 67), „August III kasuje przywilej wolnego wyrębu w lasach starostwa klonowskiego z powodu ich zniszczeń” (sygn. 120) czy „Akta procesowe o sumy pożyczone między Borkami a Dąbrowskimi” (sygn. 662). Czasami treść jednostki – określona jednoznacznie – prosi się jednak o rozwinięcie w polu uwagi. Przykładem może być jednostka o sygn. 45 „Dokumenty praw do Błotkowa”, gdzie w polu uwagi nie ma żadnej informacji na temat ich

rodzajów, a przecież wiadomo, że rodzajów akt prawno-majątkowych w okresie staropolskim było bardzo wiele¹⁶. Podobna uwaga odnosi się do jednostki „Kwity dóbr boćkowskich” (sygn. 420). W tym ostatnim przypadku, biorąc pod uwagę dużą objętość jednostki, liczącej 114 stron, warto byłoby pokusić się o bliższą charakterystykę owych kwitów.

Innym razem zawartość pola treść stanowi bardziej formę skrótu myślowego, ma charakter enigmatyczny i ogólnikowy, czyli w zasadzie nie daje żadnej konkretnej informacji na temat archiwaliów. Do takich zaliczyć można tytuł „Notatki” (sygn. 160), „Ekscerpty konstytucji” (sygn. 440), „Pisma o charakterze dyplomatycznym” (sygn. 644).

W końcu spotkać można w polu treść bezpośrednio cytowanie tekstu archiwaliów. W tym ostatnim przypadku jest to zabieg często wyjątkowo nieudany, gdyż na zawartość jednostek archiwalnych składają się niejednokrotnie różnorodne rzeczowo archiwalia. Próba scharakteryzowania ich na podstawie jednego z wielu zawartych w nim dokumentów zawsze prowadzić musi do przekłamania.

Oczywiście trzeba tutaj rozróżnić dwa możliwe przypadki. Pierwszy, kiedy na zawartość jednostki składa się jeden dokument (akt), choćby nawet wielostronicowy. Tutaj oczywiście charakterystyka treści jednostki jest łatwiejsza, przykładem może być „Inwentarz folwarków Dołubowo i Szuoluchy z opisaniem stanu włościan i ich ludności i powinności na gruncie sporządzony” (sygn. 127, w wypadku tej jednostki treść stanowi oryginalny tytuł dokumentu), „Suplika gromady Zalesie z powodu krzywd ekonoma” z 1731 r. (sygn. 329) czy „Rejestry zboża pożyczonego z dóbr Boćki poddanym” z lat 1741–1745 (sygn. 423). Tam, gdzie w zawartości opisywanej jednostki występuje większa liczba pojedynczych akt, pojawiają się informacje w polu treść mniej jasne i nazbyt ogólnikowe. Treść jednostek „Akta dyspozycji majątkowych w dobrach Boćki” (sygn. 448) czy „Akta tytułów posiadania i gospodarcze starostwa szczyrzeckiego w posesji Pelagii i Józefa Potockich” (sygn. 611), mimo że uzupełniona w polu uwagi, nie daje pełnej informacji na temat ich różnorodnej zawartości.

Odnosnie do tytułów oryginalnych, zaznaczonych w inwentarzu cudzysłowem, takich jak np. „Rachunki starostwa szczyrzeckiego... Z krescencji, procentów i remanentów i percepty pieniężnej przy zdaniu tegoż starostwa na skarb cesarsko-królewski uczynione” (sygn. 595), czy też nadanych przez archiwistę, ale nawiązujących składnią i słownictwem do języka oryginałów, co wynikać może z nieświadomie stosowanej manieri osób opracowujących staropolskie akta, mogą one często być niejasne lub wręcz niezrozumiałe dla kwerendzisty. Coraz częściej użytkownikami archiwów są osoby nieposiadające elementarnej wręcz wiedzy historycznej i związanych z nią umiejętności, dlatego też zdecy-

¹⁶ H. Stebelska, *Typy akt majątkowych epoki feudalnej w archiwach podworskich*, „Archeion” 1956, t. 26, s. 152–171.

dowanie lepszym rozwiązaniem byłoby uwspółcześnianie pisowni. Naturalnie w wypadku stosowania w tytule bądź treści opisywanych jednostek zwrotów językowych anachronicznych, czyli współczesnych opracowywanym archiwaliom, powinny one być zmodernizowane w uwagach lub też w polu słowa kluczowe.

Na pewno dużym utrudnieniem w opracowaniu tego rodzaju zbioru, jakim jest Zbiór Anny Branickiej, jest też występowanie obok typowych archiwaliów, rękopisów o charakterze bibliotecznym. Dodatkowo pojawiają się tutaj rękopisy archiwalne o charakterze *silva rerum* i *variów*, nie zawsze łatwe do zidentyfikowania i rozdzielania od rękopisów typowo bibliotecznych¹⁷. W tej grupie można wymienić jednostki w obrębie sygn. 763–771 (*varia* gospodarcze, polityczne, poetyckie, miejskie). W materiałach różnej proveniencji występują również rękopisy o charakterze literacko-naukowym, jak chociażby: poemat „Józef w Egipcie” (sygn. 13), „Głos wolny wolność ubezpieczający” (sygn. 14), „Więzienia i zakłady poprawcze” (sygn. 627)¹⁸, „Leśnictwo” (sygn. 786), czy w końcu „Dzienniki Anny Ksawerowej Branickiej” (sygn. 157).

W odniesieniu do grupy archiwaliów proveniencji prywatnej w Zbiorze Anny Branickiej – materiały różnej proveniencji w zdecydowanej większości stanowi je dokumentacja o charakterze prawnym-majątkowym i gospodarczym oraz korespondencja. Jest ona jednak rozrzucona po całym zbiorze. Zwarte fragmenty inwentarza w zakresie tego rodzaju archiwaliów łączy pokrewieństwo haseł, w rozumieniu nazw własnych miejscowych, osób i rodzin, sporadycznie również haseł rzeczowych, występujących w polu treści zinwentaryzowanych jednostek. Niestety wspólne hasło nie idzie w parze z merytoryczną stroną archiwaliów. Widać to dobrze chociażby na przykładzie grupy sygn. od nr. 368 do nr. 371. Wszystkie one w polu treści zawierają hasło „Tykocin”. W rzeczywistości są to jednak archiwalia różnej proveniencji i rodzaju: „Kwity pogłównego, czopowego i podymnego z dóbr tykocińskich” (sygn. 368), „Potwierdzenie prawa na cztery beczki soli dla klasztoru Bernardynów tykocińskich przez Jana Kazimierza” (sygn. 369), „Akta kongregacji misjonarzy w Tykocinie” (sygn. 370), „Dyspozycje Jana Klemensa Branickiego dla ekonomy tykocińskiego” (sygn. 371).

Idąc tym śladem, trzeba byłoby do tej grupy dołączyć również i inne jednostki (ok. 10), zawierające w opisie treści hasło „Tykocin”, np.: „Supliki poddanych z dóbr tykocińskich o obniżenie czynszu, z powodu krzywd i o pomoc” (sygn. 333), „Konsensy Izabeli Branickiej na cesję dzierżawy wsi Złotoryja w hrabstwie tykocińskim na rzecz Mokronowskich i Mioduskich” (sygn. 350), „Sumariusz dokumentów dla zahipotekowania tytułów włościan dóbr Tykocin sukcesorów Jana Klemensa Branickiego” (sygn. 507). Brak więc tutaj wyraźnej konsekwencji w układzie jednostek w inwentarzu.

¹⁷ A. Stebelski, *Rękopis archiwalny i biblioteczny*, „Archeion” 1951, t. 19–20, s. 23–240.

¹⁸ Jest to oryginalny rękopis autorstwa Fryderyka Skarbka.

Podobnie rzecz ma się z jeszcze większym rozproszeniem jednostek archiwalnych, które w treści zawierają nazwiska osób i rodzin. Izabela Branicka, siostra króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, pojawia się w polu treść w opisie następujących jednostek: „Dekret między Izabelą Branicką, kasztelanową krakowską hetmanową w koronie, a Małachowskim, referendarzem w koronie, o sumy sporne ze starostwa knyszyńskiego” (sygn. 327), „Prezenty na cerkiew we wsi Zalesie hrabstwa tyczyńskiego, Szeptyckiemu, biskupowi przemyskiemu, przez Izabelę Branicką” (sygn. 349), „Sprawa w sądzie Komisji Skarbu Koronnego o zaległy żołd między Boną Granowską, wdową po generale inspektorze wojsk kor. i Izabelą z Poniatowskich Branicką, hetmanową w koronie” (sygn. 355), „Proces Franciszka Piotra Potockiego z Izabelą Branicką o dobra Tyczyn” (sygn. 494), „Akta procesowe o sumy między Ignacym Kurzyńskim i Izabelą Branicką” (sygn. 505). Oczywiście między tymi sygnaturami występują inne, zawierające archiwalia całkowicie niezwiązane ani z osobami, ani z miejscowościami wspomnianymi w powyżej cytowanych jednostkach archiwalnych.

Sporadycznie archiwalia pogrupowane są również według haseł rzeczowych zawartych w polu treść. Uwaga ta odnosi się np. do sygn. 221–223. Wszystkie one zawierają w opisie treści określenia „dochody i wydatki”. W rzeczywistości każda z jednostek zawiera innego rodzaju i proveniencji archiwalia: wypłaty oficjalistom w dobrach białocerkiewskich Branickich (sygn. 221), wykazy dochodów i wydatków w tych samych dobrach (sygn. 222), wydatki z pobytu we Francji i Włoszech członków rodzin Branickich i Radziwiłłów (sygn. 223). Kwalifikację rzeczową zastosowano również w wypadku sygn. 328–336, wszystkie one zawierają supliki poddanych z różnych majątności z XVIII–XIX w.

Oczywiście, tak jak w wypadku jednostek archiwalnych grupowanych według haseł imiennych (osób i miejscowości), również i w odniesieniu do haseł rzeczowych można pokusić się o nadanie im większego porządku. Zastosować można go chociażby do grupy kilku jednostek archiwalnych o charakterze rękopiśmiennych modlitewników. Występują one pod sygn.: 159, 232–233. Podobny zabieg można byłoby zastosować w odniesieniu do rękopisów o charakterze pamiętnikarskim: „Dziennik Anny Ksawerowej Branickiej” (sygn. 157), „Sztambuchy, rysunki, nuty” (sygn. 162), „Pamiętnik Eustachego Sanguszki” (sygn. 228), „Dziennik niewiadomego, pisany w Kościelnikach” (sygn. 229), „Dziennik Potulickiego, dotyczący spraw majątkowych i gospodarczych dóbr Potulice”, „Więcborg [sic!], Sycyna i inne” (sygn. 230), „Pamiętnik pułkownika wojsk rosyjskich” (sygn. 628).

Błędem metodycznym, utrudniającym kwerendowanie Zbioru Anny Branickiej – materiały różnej proveniencji, jest zamieszczenie w polu treść – tytułu wielopoziomowych charakterystyk. Na przykład na jednostkę o sygn. 18 składają się cztery różne akta: „1. Opis historyczno-malarski departamentu radomskiego. 2. Zasady konstytucji Królestwa Polskiego, 1815 r. 3. Opis murów zamku czar-

nieckiego, uwagi o zamku lubelskim. [Praca ucznia IV klasy szkół lubelskich].
4. Utwory poetyckie i prozy bez większego znaczenia”. Oczywiście najlepszym rozwiązaniem byłoby tutaj potraktowanie każdego fragmentu tej jednostki indywidualnym opisem i nawet fakt, że jednostka ta ma postać poszytu, nie powinien być w takim rozwiązaniu przeszkodą.

Warto wspomnieć przy okazji omawiania materiałów różnej proveniencji o polu uwagi. Chociaż należy je traktować jako jeden z elementów wyszukiwawczych, przynosi ono, niestety, niewiele informacji przydatnych w trakcie kwerendy. Podstawowy zarzut można mieć do braku jakichkolwiek informacji w polu uwagi w większości jednostek archiwalnych. A przecież powinno ono być uwzględnione zarówno w wypadku jednostek różnorodnych pod względem treści dokumentów w nich zawartych, jak i takich, które utworzono z jednego dokumentu, nawet pojedynczego listu. W pierwszym przypadku jest ono wręcz niezbędne jako rozwinięcie treści. Za zupełnie bezużyteczną należy uznać treść pola uwagi w jednostce o sygn. 384 „Korespondencja różnych do Zabięłty, marszałka kowieńskiego generała-majora, pułkownika artylerii Wielkiego Księstwa Litewskiego” w brzmieniu „Andrzej Załuski, biskup krakowski”. Można tylko podejrzewać, że wspomniany biskup był jednym z autorów listu do Zabięłty, ale co z pozostałymi autorami. Dziwić też może umieszczenie w polu uwagi w jednostce zatytułowanej „Rejestry zamku boćkowskiego” (sygn. 449) adnotacji w brzmieniu „rejestr prochu”. Ponieważ cała jednostka liczy raptem 3 strony, warto się zastanowić, dlaczego tylko „rejestr prochu” autor inwentarza uznał za ważny.

Znaczący fragment materiałów różnej proveniencji stanowi, o czym wspomniano wyżej, korespondencja, również rozrzucona bez większego porządku w obrębie całego inwentarza. Przykładem mogą być listy pisane do hetmana wielkiego koronnego Franciszka Ksawerego Branickiego zamykające się w części inwentarza opisanego sygn. 168–180, 255–296. Treść wybranych jednostek wygląda następująco: „List Rumiancewa do Ksawerego Branickiego” (sygn. 176), „List Michała Poniatowskiego do Ksawerego Branickiego” (sygn. 180), „Jakub Bułhakow, sekretarz poselstwa przy Replinie do Franciszka Ksawerego Branickiego” (sygn. 257), „Nierozpoznana osoba «z towarzystwa», kobieta do Franciszka Ksawerego Branickiego z wiadomościami o charakterze towarzyskim” (sygn. 283).

Podobnie rzecz ma się z listami adresowanymi do hetmana wielkiego koronnego Jana Klemensa Branickiego, które rozproszone ujęto pod sygn.: 325, 347, 353, 394–395, 485–488. Są to listy różnych autorów, z różnych lat. Oczywiście docelowo powinny być one ujęte w zwartej grupie sygnatur i ułożone alfabetycznie. Na przykład sygn. 394–395 według opisu zawierają listy pisane przez osoby duchowne. Klasyfikacja korespondencji według przynależności stanowej czy też zawodowej nie ma większego sensu. Ta sama osoba może przecież w różnym czasie występować z odmiennymi tytułami i funkcjami.

Niektóre jednostki archiwalne zawierające listy, czasami wymieszane z innego rodzaju archiwaliami, zostały utworzone w oparciu o kryterium treści. Przykładem mogą być: „Korespondencja majątkowo-gospodarcza do Katarzyny Kossakowskiej, kasztelanowej kamieńskiej” (sygn. 76a), „Listy różnych dotyczące administracji dóbr Branickich lub związane z Branickimi” (sygn. 326), „Listy różnych do Jana Klemensa Branickiego w sprawach osobistych” (sygn. 347), „Listy rodzinne Radziwiłłów” (sygn. 388). Tak jednoznaczne przyporządkowanie tematyczne listów, czasami występujących w dużej liczbie w jednej jednostce (sygn. 76a liczy 617 stron, a więc kilkaset listów), nie może być w pełni trafne, biorąc pod uwagę częstą wielowątkowość staropolskiej korespondencji – nawet tej o prywatnym charakterze.

Za duży mankament w ewentualnym kwerendowaniu archiwaliów o charakterze korespondencji, występujący sporadycznie w analizowanym zbiorze, należy uznać pomijanie w polach treści lub uwagi charakteryzowanej jednostki, zawierającej większą liczbę listów, wszystkich ich autorów. Oczywiście w wypadku jednostki bardzo obszernej (kilkadziesiąt lub więcej listów) jest to kwestia problematyczna, tam jednak, gdzie listów jest kilka, kilkanaście i podobna liczba autorów, warto pokusić się o wymienienie ich wszystkich. Do takich jednostek należą na pewno: „J. Lewicki i inni do Popławskiego, sekretarza Izabeli Branickiej, w sprawach prawno-majątkowych” (sygn. 381, objętość 23 strony) lub „Jan Sztolcman, Rafalski, Orlikowski i inni” (pole uwagi w sygn. 733, objętość 87 stron). Podobne niedogodności w efektywności wyszukiwania niesie opis jednostek z listami, zawierający w polu treści zwrot „różni”: „Różni do Franciszka Ksawerego Branickiego” (sygn. 295), „Różni prawdopodobnie do Matuszewicza” (sygn. 306), „Listy różnych prawdopodobnie do Hryniewickiego” (sygn. 313). W większości przypadków „różni” są jednak osobami możliwymi do zidentyfikowania.

Fragmentem materiałów różnej proveniencji w Zbiorze Anny Branickiej, nieco dokładniej opracowanym w zakresie listów, jest korespondencja Lubomirskich. Zdecydowana większość jednostek jest szczegółowo opisana poprzez podanie – przynajmniej w stopniu podstawowym – danych (nazwisko, urząd, funkcja lub godność) autorów listów, często tworzących w ramach pojedynczych jednostek kilkunasto- lub kilkudziesięciosobowe grupy. Oczywiście stopień dokładności w identyfikacji osób jest bardzo różny.

W oparciu o powyższe spostrzeżenia odnośnie do korespondencji można uznać, że dużym ułatwieniem w jej opracowywaniu byłoby na pewno tworzenie – tam, gdzie jest to możliwe, głównie ze względu na postać fizyczną archiwaliów – jednostek jednoaktowych: jeden list to jedna jednostka archiwalna.

Powyższe przykłady opisu korespondencji pokazują wyraźnie, jak wiele wymaga jeszcze uzupełnień i poprawek w miarę podstawowe opracowanie tych archiwaliów. Brak logicznego układu jednostek archiwalnych, tytułów, funkcji

i urzędów przy osobach nadawcy i odbiorcy, brak miejsca i dokładnej daty przygotowania listu (w przypadku, kiedy na jednostkę archiwalną składa się tylko jeden list) czy ogólnej charakterystyki treści listu (choćby w zakresie informacji o jego charakterze – prywatny, publiczny) – to te niezbędne elementy, które należałoby uwzględnić w pierwszej kolejności, opracowując Zbiór Anny Branickiej. Kończąc charakterystykę części Zbioru Anny Branickiej – materiały różnej proveniencji, warto wspomnieć, że zawiera ona również kilkanaście XIX-wiecznych fotografii (pozytywy) różnych osób (sygn. 746, 746/1–11).

Część Zbioru Anny Branickiej – zaliczona do kancelarii hetmańskiej pod względem proveniencyjnym – ma charakter zdecydowanie prywatny. Sama nazwa wskazuje, że gros zebranych tu materiałów dotyczy osoby Jana Klemensa Branickiego, w latach 1735–1771 hetmana polnego i wielkiego koronnego. Głównie jest to korespondencja (oryginały i kopie) do niego oraz osób z jego kręgu korespondentów (oficjaliści, wojskowi, dyplomaci). Znajdują się tutaj także listy (w dużej liczbie kopie) innych osób, głównie z XVIII w., choć trafiają się również akta XVII-wieczne.

Akt o proveniencji typowo publicznej w omawianym zbiorze raczej nie ma. Występują natomiast materiały dotyczące spraw publicznych i politycznych, głównie w formie odpisów. Poniżej podano przykładowe sygnatury zawierające tego rodzaju materiały: „Stanisław August do różnych” (sygn. 2166), „Diariusze z wiadomościami o sejmach” (sygn. 2179), „Propozycje króla na senatus consilium” (sygn. 2185), „Punkty traktatu polsko-francuskiego” (sygn. 2197), „Projekt do instrukcji posłom na sejm w sprawie reformy trybunałów” (sygn. 2199), „Wykazy deputatów” (sygn. 2200), „Wykaz wydatków królewskich dworu drezdeńskiego na rzemieślników” (sygn. 2298), „Materiały wojskowe (raporty, tabele, ordynanse)” (sygn. 2333–2339).

Jednostki archiwalne zostały ułożone w obrębie inwentarza kancelarii hetmańskiej według kryterium alfabetycznego. Niestety układ ten niesie ze sobą wiele wątpliwości i niejasności, chociaż fragmentarycznie jest on do przyjęcia. O ile za sensowny należy uznać alfabetyczny układ jednostek zawierających listy (w tym przypadku za kryterium klasyfikacyjne przyjęto nazwisko autora listu), o tyle przyjęcie za hasło klasyfikacyjne deskryptorów rzeczowych czy geograficznych i wymieszanie ich z osobowymi jest całkowicie nieuzasadnione. Odwołać się tutaj można chociażby do archiwaliów związanych z osobą Augusta III Sasa, ujętych pod sygn. 25–59. Występują tutaj listy Augusta III do różnych, nieułożone, niestety, alfabetycznie, oraz listy do Augusta III. Wszystkie one przemieszane są z takimi archiwaliami jak: „Uniwersał Augusta III do Stanów Polskich. Drezno” (sygn. 30), „Opisanie applauzu na koronacji Najjaś Króla Imci Augusta III” (sygn. 33), „Memoriał w sprawach publicznych z czasów Augusta III” (sygn. 36), „Dekret Augusta III ustanawiający komisję dla sprawy Ordynacji Zamoyskiej podczas nieletności Klemensa Zamoyskiego, spadkobiercy

ordynacji” (sygn. 46). Żeby nie mnożyć przykładów, odwołać się można też do umieszczenia pod sygn. 1298–1230 jednostek zawierających podziękowania i życzenia noworoczne od władz miasta Krakowa na rzecz Jana Klemensa Branickiego. Pole treść w opisie wszystkich trzech jednostek zawiera na początku hasło „Kraków”. Ulokowanie tych akt między dwoma skrajnymi jednostkami o treści: „Krajczy koronny do niewiadomego” (sygn. 1297) i „Krasicki Adam, biskup kamieniecki, do prymasa Łubieńskiego” (sygn. 1301), przy zachowaniu układu alfabetycznego, zupełnie nie współgra z ich merytoryczną stroną. Warto w tym miejscu zastanowić się, czy podczas opracowywania listów nie warto byłoby klasyfikować ich na listy pisane i otrzymywane od osób zbiorowych (instytucji) i fizycznych (prywatnych).

Niestety, podobnie jak w inwentarzu materiałów różnej proveniencji, również i w inwentarzu kancelarii hetmańskiej nie przestrzega się grupowania archiwaliów o takiej samej proveniencji (kancelaryjnej, archiwalnej, rzeczowej). W dużej mierze jest to efekt zamieszczenia w polu treść, czyli w większości jednostek *de facto* ich tytułu, charakterystyk nadanych im jeszcze przed II wojną światową przez wilanowskich archiwistów, być może nawet ręką samej Anny Branickiej¹⁹.

W polu tym występują dwojakiego rodzaju charakterystyki. Są to oryginalne cytaty zapożyczone z treści archiwaliów albo tytuły nadane przez archiwistę w trakcie opracowywania zbioru. Do treści o charakterze bezpośrednich zapożyczeń z tekstu archiwaliów można zaliczyć chociażby: „Poniatowski Stanisław. Relatio de praeparamento ad rectificandum Regem” (sygn. 1891), „Pomerania district Dirschaviensis. Connotativ nuntiorum ex palatinatie Pomeraniae ex districtu Dirschaviensi” (sygn. 1889), „Vera et genuina actorum in Polonia” (sygn. 2288). W tym przypadku widać, że archiwalia obcojęzyczne nie były tłumaczone na język polski, a najprostszym zabiegiem w trakcie ich opisywania było zaczerpnięcie cytatu z ich treści. Do grupy jednostek archiwalnych, w których zawartość pola treść stworzyła osoba opracowująca akta, można np. zaliczyć: „Dyssydenci. Urywek opisu na sesji sejmowej” (sygn. 737), „Sojusz Augusta II z Piotrem Wielkim zawarty w Narwi” (sygn. 1727), „Fundacja kościoła Waniewskiego (dekanat bielski)” (sygn. 2284).

Osobnego miejsca wymaga w Zbiorze Anny Branickiej – kancelaria hetmańska analiza treści jednostek zawierających korespondencję. Występuje ona w różnych konstelacjach językowych, co oczywiście nie ułatwia kwerendy. Naj-

¹⁹ Od pierwszej połowy XIX w. Potoccy, a później Branicki, jako właściciele i twórcy zbiorów wilanowskich, zatrudniali osoby prowadzące i opracowujące zbiory tamtejszej biblioteki i zasób archiwalny. Zob. W. Semkowicz, *op. cit.*, s. 8–9, 306–307. W czasie okupacji zbiorami wilanowskimi, biblioteką i archiwum zajmował się przedwojenny dyrektor AGAD Adam Stebelski. Zob. A. Branicka-Wolska, *Miałam szczęśliwe życie. Ostatnia z Branickich*, Kraków 2015, s. 84.

prostszy rozwiązaniem byłoby tutaj zastosowanie opisu w postaci podobnej do tej, jaką ma treść jednostki o sygn. 1581 – „Małachowski Adam do Jana Klemensa Branickiego”. Oczywiście prosi się tutaj o uzupełnienia, dodanie tytułów, funkcji lub urzędów sprawowanych przez osoby nadawcy i odbiorcy listu. Tak jak to uczyniono przy sygn. 1362 – „Łętowski do Antoniego Michała Potockiego, wojewody bełskiego”. W tym przypadku brakuje bliższego określenia nadawcy listu, ale oczywiście nie zawsze będzie możliwa identyfikacja jego autora czy odbiorcy. Pomijając fakt, że listy staropolskie nie mają najczęściej dokładnych adresów, formuła salutacyjna ma charakter grzecznościowy, a subskrypcja występuje w formie inicjałów lub mało kaligraficznej postaci, to dodatkowo wielu autorów i odbiorców listów pozostaje osobami anonimowymi, również poprzez swoje pochodzenie z niższych warstw społecznych, ale także ze stanu szlacheckiego. W opisie korespondencji anonimowymi nie powinno się jednak pozostawiać osób oczywistych do zidentyfikowania. Przykładów w Zbiorze Anny Branickiej – kancelaria hetmańska jest aż nadto, a mogą nimi być: „Lipski Antoni Józef, kasztelan bełski, do podkanclerzego i odpowiedź” (sygn. 1395), „Lubomirski A., wojewoda lubelski, do Lubomirskiego, podstolego koronnego” (sygn. 1475), czy w końcu „Broglie do Branickiego” (sygn. 226).

Naturalnie nie można uciec w opracowywaniu korespondencji staropolskiej od przypadków, kiedy nadawca lub odbiorca, a czasami obaj, pozostają anonimowi. Przekonują o tym chociażby takie charakterystyki treści jak: „Linau de do niewiadomego” (sygn. 1384), „Morzkowski Z. do niewiadomego marszałka” (sygn. 1709), „List niewiadomego do niewiadomego. Fragment listu, częściowo pisanego szyfrem (rozwiązany)” (sygn. 1402). Za niedopuszczalne i całkowicie bezużyteczne należy uznać natomiast charakteryzowanie korespondencji w następujący sposób – „Modzelewski” (sygn. 1667), „Pac Michał, starosta ziołowski” (sygn. 1824), „Pieszczyński J.” (sygn. 1860). W tym przypadku nie wiadomo, kim są wymienione osoby, można podejrzewać, że autorami listów. Dopełnienie treści o informację „do niewiadomego” rozwiązałoby chociaż tę wątpliwość.

Trzeba też zwrócić w tym miejscu uwagę, że pole treść–tytuł w opisie listu może mieć wartość rozbudowaną o informacje charakteryzujące jego zawartość. Za bardzo dobrą charakterystykę listu można uznać pole treść w jednostce o sygn. 435 – „Branicki Jan Klemens do Antoniego Potockiego, wojewody bełskiego, w sprawie ordynacji ostrogskiej, rozstawienia wojsk i zapomóg dla oficerów”. W tym przypadku pojawia się więc nawet forma rejestru objaśniającego najważniejsze wątki listu. Do rozważenia jest oczywiście kwestia, czy regest powinien pojawić się w polu treść, czy może lepiej w uwagach (ewentualnie jakimś innym, np. w polach dotyczących słów kluczowych przy założeniu, że takie będą występowały w ostatecznej formie opracowania Zbioru Anny Branickiej). Nie ma natomiast raczej wątpliwości, że w wypadku jednostki o sygn. 446 – „Branicki Jan Klemens do Potockiego Antoniego, wojewody bełskiego.

List w większej części szyfrowany, nierozwiązany”, informacja zawarta w dopełnieniu treści o częściowo zaszyfrowanym tekście listu powinna pojawić się w polu uwagi.

Ostatni fragment Zbioru Anny Branickiej tworzą tzw. Druki, opisane w ramach 308 jednostek archiwalnych. Podobnie jak archiwalia z poprzednio omawianych fragmentów zbioru, również i ten materiał nie jest w pełni opracowany. Charakterystyki jednostkowe zawierają informacje ujęte w ramach ośmiu kategorii (sygnatura, tytuł, treść, data, język, opis zewnętrzny, liczba stron, uwagi). Zdecydowana większość jednostek posiada pełną charakterystykę. Chronologicznie najstarsze druki pochodzą z XVII w., a najmłodsze z czwartej dekady XX w. Większość z nich ma postać poszytów, w mniejszej liczbie występują akta luźne, sporadycznie księgi. Struktura tej części zbioru nie jest logiczna, przeplatają się w niej tytuły prasowe polskie i zagraniczne (czasami pełne roczniki, niekiedy pojedyncze numery bądź wycinki prasowe), zarządzenia władz państwowych z okresu Rzeczypospolitej Obojga Narodów, zaborów i II RP. Druki ulotne różnego rodzaju organizacji społecznych, w tym liczne o charakterze politycznym, lub osób czynnych publicznie. Wydaje się, pomijając trafność i dokładność opisów poszczególnych jednostek, że w pierwszej kolejności powinny być one posegregowane na serie według klucza rzeczowego, stworzonego w oparciu o ich treść.

Zbiór Anny Branickiej w obecnym stanie opracowania nie nadaje się do udostępniania na potrzeby kwerendy. Oczywiście bieżące środki ewidencyjno-informacyjne dają pewne wyobrażenie na temat zbioru, jednak nie pozwalają na pełną orientację zarówno w jego strukturze, jak i zawartości poszczególnych jednostek archiwalnych. W pierwszej kolejności zbiorowi należy nadać przejrzysty układ wewnętrzny. Najsensowniejszym rozwiązaniem byłoby tutaj połączenie w ramach jednego podzespołu, a właściwie podzbioru, materiałów różnej proveniencji, korespondencji Lubomirskich (co w zasadzie już uczyniono) z kancelarią hetmańską. Specyfika archiwaliów wszystkich tych trzech fragmentów zbioru jest do siebie bardzo zbliżona i utrzymywanie tego sztucznego układu w przyszłości nie ma większego sensu. Na pewno odrębny charakter, jako drugi podzbiór w Zbiorze Anny Branickiej, powinny zachować Druki. Oba podzbiory należałoby uporządkować zgodnie z zasadą schematyczno-rzeczową. Wzorować można byłoby się w tym przypadku na schematach wypracowanych dla innych tego rodzaju całości archiwalnych²⁰.

²⁰ Układ schematyczno-rzeczowy zastosowany w Zbiorze Aleksandra Czołowskiego w AGAD: A. Papiery własne A. Czołowskiego, B.I. Władze, urzędy, instytucje publiczne i varia publica do r. 1795 (1772), B.II. Władze, urzędy, instytucje publiczne i varia publica po r. (1772) 1795, B.III. Samorządy miejskie i wiejskie, inne jednostki gospodarczo-administra-

Przy opisie poszczególnych jednostek archiwalnych należałoby podawać, w miarę możliwości, informację na temat publiczności bądź prywatności archiwaliów w rozumieniu proveniencji archiwalnej, a w wypadku akt proveniencji publicznej – również kancelaryjnej. Ustalenie tych danych pozwoliłoby w przyszłości na tworzenie idealnych inwentarzy archiwów, których zasoby w przeszłości uległy rozproszeniu lub zniszczeniu. Ponadto dane na temat pochodzenia kancelaryjnego i archiwalnego dokumentacji umożliwią zapewne uzupełnienie podstawy źródłowej dla wielu kwerendzistów. Różnorodność zbiorów archiwalnych pod względem zgromadzonych w nich materiałów, wynikająca z wtórnej ich genezy, jak najbardziej uzasadnia ich opracowanie również i w tym zakresie.

Należy unikać tworzenia jednostek zróżnicowanych treściowo, co w wypadku zbiorów jest dosyć łatwe do wykonania, chociażby ze względu na ich postać fizyczną – luzy. W razie niemożności wykonania tego zabiegu niezbędne jest sumaryczne omówienie zawartości jednostki (dobrym przykładem jest tutaj wzór opisu rękopisów bibliotecznych o charakterze archiwalnym).

W tytułach jednostek archiwalnych należy w miarę możliwości unikać stosowania języka źródła. Tytuły oryginalne, w rozumieniu zapożyczeń z treści archiwaliów, powinny być rozwijane i uwspółcześniane w innych polach opisu jednostki.

Wszystkie osoby i nazwy miejscowe występujące w opisie jednostki archiwalnej, bez względu na miejsce występowania (tytuł, uwagi, słowa kluczowe, ewentualnie inne), powinny być jak najdokładniej rozszyfrowane. Niezbędnym

cyjne, B.IV. Instytucje kościelne: a) w sieci parafialnej (poz. 205–251), b) klasztorne (poz. 252–267), B.V. Rody magnackie – Mniszchowie i in. z Leska i Laszek Murowanych, Sobiescy, Rzewuscy i in. z Żółkwi i Podhorzec, Woroniczowie i Działyńscy z Trojanowa 1430–1933, B.VI. Historycy, genealogowie i heraldycy 1542–1920, B.VII. Różne osoby i rodziny 1571–1934, B.VIII. Varia 1384–1916. Układ schematyczno-rzeczowy nadany Zbiorowi Zygmunta Glogera w zasobie Archiwum Narodowego w Krakowie wygląda następująco: 1. Wypisy z ksiąg ziemskich i grodzkich podlaskich (tzw. Kapicjana) z XV–XVIII w., XVIII–XIX w. 2. Fragmenty archiwów prywatnych (genealogiczno-gospodarcze) rodzin szlacheckich z pogranicza Podlasia, Litwy i Lubelszczyzny XVI–XX w. 3. Inwentarze nieruchomości (starostw, miast, wsi, folwarków) XVI–XIX w. 4. Inwentarze ruchomości (odzież, meble, sprzęty gospodarcze) XVI–XVIII w. 5. Archiwalia o charakterze publiczno-państwowym i fiskalnym (lauda, mowy sejmowe, manifesty, rejestry finansowe) XVII–XIX w. 6. Źródła do historii wojskowości (popisy wojska, sprawy leż zimowych, inwentarze twierdz, sprawy pospolitego ruszenia, akta z czasów wojen saskich, wojny północnej, epoki napoleońskiej, Królestwa Polskiego, powstań narodowych) XVI–XIX w. 7. Materiały do dziejów szkolnictwa i oświaty w Polsce (akta szkół publicznych, Komisji Edukacji Narodowej) XVIII–XIX w. 8. Archiwalia do historii Kościoła katolickiego na Podlasiu (m.in. inwentarze obiektów sakralnych, kopie dokumentów parafialnych) XVIII–XIX w. 9. Papiery do dziejów sądownictwa staropolskiego i porozbiorowego XVII–XIX w. 10. Fragmenty publicystyki o charakterze społeczno-pamiętnikarskim (silva rerum) XVIII w. 11. Zbiór korespondencji (m.in. listy królewskie, prywatne i gospodarcze różnych nadawców polskich i obcych) XVI–XX w. 12. Ikonografia i kartografia XVI–XIX w. 13. Rękopisy biblioteczne XVII–XIX w. 14. Akta do uporządkowania.

elementem opracowania zbiorów o podobnym charakterze co Zbiór Anny Branickiej jest zindeksowanie archiwaliów na poziomie pojedynczego dokumentu. Indeksowanie w oparciu o tytuł, ewentualnie wyselekcjonowaną treść, daje bowiem złudne wrażenie pełnej informacji na temat zawartości archiwaliów.

Ważnym elementem identyfikującym archiwalia jest określenie ich stadium kancelaryjnej postaci (kopia, kopia współczesna, oryginał). Informacje tego rodzaju pozwolą m.in. na zebranie danych na temat występowania w zasobach archiwalnych i zbiorach bibliotecznych archiwaliów tej samej treści i nadanie im genetycznego porządku, chociażby w zakresie miejsca i czasu ich powstawania oraz funkcji, czyli celu sporządzenia.

Za bardzo przydatną pomoc, zwiększającą efektywność wyszukiwawczą, należy uznać słownik terminów częściej występujących w opisie archiwaliów bądź też ich treści, np. prawno-majątkowych, gospodarczo-finansowych czy politycznych.

Wpływ komputeryzacji na funkcjonowanie Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

Mówiąc o komputeryzacji archiwów, zwykle nie zastanawiamy się nad faktycznym znaczeniem tego terminu, mimo że funkcjonuje on w środowisku archiwalnym od co najmniej kilkudziesięciu lat, a pionierska książka Bohdana Ryszewskiego *Problemy komputeryzacji archiwów*¹ oraz sześć tomów serii *Komputeryzacja archiwów* są dzisiaj tzw. klasyką gatunku².

Rozważania dotyczące wpływu komputeryzacji na funkcjonowanie Archiwum IPN należy rozpocząć przede wszystkim od właściwego zdefiniowania tego pojęcia. Krótkiego omówienia (a w zasadzie przypomnienia) wymaga również specyfika struktury zasobu archiwalnego Instytutu oraz otoczenia, w jakim jego archiwum funkcjonuje.

¹ B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów*, Toruń 1994.

² *Komputeryzacja archiwów*, t. 1: *Problemy opracowania archiwaliów staropolskich w skomputeryzowanych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 9 i 10 września 1993 r.*, red. B. Ryszewski, Toruń 1994; *Komputeryzacja archiwów*, t. 2: *Problemy komputeryzacji archiwów: zagadnienia ogólne, opracowanie dokumentacji kartograficznej i technicznej w skomputeryzowanych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 15 i 16 grudnia 1994 r.*, red. B. Ryszewski, Toruń 1996; *Komputeryzacja archiwów*, t. 3: *Problemy zespołowości w archiwistyce i praktyce archiwów. Materiały sympozjum, Toruń, 20 i 21 października 1995 r.*, red. H. Robótka, Toruń 1997; *Komputeryzacja archiwów*, t. 4: *Problemy struktury zasobu archiwalnego w perspektywie komputeryzacji archiwów. Materiały sympozjum, Toruń, 4 i 5 października 1996 r.*, red. H. Robótka, Toruń 1998; *Komputeryzacja archiwów*, t. 5: *Problemy opisu archiwaliów w skomputeryzowanych archiwalnych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 5 i 6 grudnia 1997 r.*, red. H. Robótka, Toruń 1999; *Komputeryzacja archiwów*, t. 6: *Problemy opracowania kartoteki haseł wzorcowych dla opisów archiwaliów w skomputeryzowanych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 11 i 12 grudnia 1998 r.*, red. H. Robótka, Toruń 1999. Warto również wspomnieć o innej, mniej znanej publikacji, również ważnej dla rozpatrywanej problematyki: *Historyk – archiwista – komputer. Historyk a nowoczesny system informacji archiwalnej*, red. R. Degen, H. Robótka, Toruń 2004. Szczególnie interesujące dla rozpatrywanej problematyki mogą być zawarte w tej publikacji następujące artykuły: H. Robótka, *System informacji archiwalnej czy system zarządzania informacją archiwalną w epoce nowych technologii* oraz A. Laszuk, *Komputeryzacja archiwów – oczekiwania w aspekcie informacji archiwalnej*.

Niniejszy artykuł jest swojego rodzaju studium przypadku. Przedstawione poniżej rozwiązania informatyczne – zastosowane w Archiwum IPN – osadzono na klasycznych podstawach wynikających z metodyki archiwalnej, ze szczególnym uwzględnieniem zasady strukturalnej. Następnie zbudowano standard opisu archiwaliów, korzystając z istniejących rozwiązań, m.in. ISAD(G) oraz przede wszystkim standardu FOPAR³.

Artykuł dotyczy komputeryzacji Archiwum IPN – jednego z największych i najszybciej rozwijających się archiwów w Polsce. W ciągu piętnastu lat działalności – według danych z końca 2015 r. – zgromadzono w nim ponad 91 km dokumentów. Szczególnie przez ostatnie kilka lat trwały intensywne prace związane z komputeryzacją Archiwum Instytutu, obejmujące swoim zakresem wszystkie trzy obszary: merytoryczny, technologiczny i organizacyjny⁴.

Komputeryzację można zdefiniować jako „wprowadzenie komputerów i komputerowych metod przetwarzania informacji w gospodarce, technice itp.”⁵. Można tę definicję uzupełnić, podkreślając, że komputeryzacja „poprzedza informatyzację i polega na wprowadzaniu komputerów do przedsiębiorstw i urzędów, zastępując tym samym ręcznie uzupełniane formularze przez formularze elektroniczne, papierowe archiwa przez bazy danych i wprowadzając pocztę elektroniczną lub komunikatory internetowe jako system komunikacji”⁶.

Z kolei według definicji podanej przez Andrzeja Biernata komputeryzacja to „wczesne stadium stosowania technologii informatycznych (elektronizacja)”. Czy na pewno? Komputeryzacja poprzedza informatyzację i polega na wprowadzeniu komputerów do organizacji. Z kolei informatyzacja to wyższe stadium wykorzystania technik informatycznych. Obok komputeryzacji pojawia się termin „digitalizacja”, który należy rozumieć jako przetwarzanie danych papierowych, fotograficznych, filmowych i dźwiękowych (generalnie analogowych) na postać cyfrową.

Z punktu widzenia problematyki niniejszego artykułu, pojęciem najlepiej oddającym jego istotę jest to zaproponowane przez Annę Żeglińską. W rozumieniu ściśle archiwalnym komputeryzacja to „proces wprowadzania i działania

³ W opisie instytucjonalnym Archiwum IPN skorzystano ze standardu ISDIAH.

⁴ Szerzej zob. R. Leśkiewicz, *Zarządzanie archiwami komunistycznych służb specjalnych* [w:] *Z uczniami, kolegami i przyjaciółmi w świecie nauki. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu w 80. rocznicę urodzin*, red. W. Chorążyczewski, A. Żeglińska, Olsztyn 2014, s. 145–167. Autor niniejszego tekstu był uczestnikiem praktycznie wszystkich działań podejmowanych w Instytucie w kwestii komputeryzacji jego archiwum w ostatnich latach, dlatego prezentowane rozważania mają także i charakter osobisty.

⁵ *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/komputeryzacja;2564136> (dostęp 19 X 2015 r.).

⁶ Definicja zaczerpnięta z Wikipedii. Zob. www.wikipedia.org/wiki/Komputeryzacja (dostęp 19 X 2015 r.).

informatycznych metod przetwarzania danych oraz ich stosowania praktycznie we wszystkich obszarach funkcjonowania archiwów”⁷.

Należy zatem problematykę komputeryzacji archiwów rozpatrywać przez pryzmat co najmniej trzech obszarów. Komputeryzacja to z jednej strony wprowadzanie do archiwów komputerów i nowoczesnych technologii informatycznych, z drugiej zaś – zarządzanie zasobem archiwalnym w sensie merytorycznym, chociażby poprzez wprowadzanie standardów opisu materiałów archiwalnych, a tym samym budowę systemów informacji archiwalnej. Nie można również zapominać, że na komputeryzację składają się także działania o charakterze organizacyjnym, przejawiające się w tworzeniu architektury do zarządzania, budowy systemów typu *work-flow*, czy też wprowadzanie systemów elektronicznego zarządzania dokumentacją.

Nowe otoczenie zewnętrzne archiwów, w tym przede wszystkim rozwój technologii informatycznych, wymusza wprowadzanie nowych rozwiązań funkcjonalnych. Inny jest również użytkownik, któremu zależy na zdalnym i natychmiastowym dostępie do interesującej go informacji (niekoniecznie czuje przy tym potrzebę, aby ta informacja była hierarchicznie usystematyzowana, ma być użyteczna i pełna)⁸.

Kwestie związane z komputeryzacją, informatyzacją czy też najbardziej ogólnie – cyfryzacją archiwów są poruszane w środowisku naukowym od lat⁹. Powstało na ten temat kilka książek oraz wiele artykułów naukowych, jednak wraz z upływem lat można odnieść wrażenie, że badawczo zatrzymaliśmy się w miejscu i nie formułujemy nowych rozwiązań merytorycznych¹⁰.

Komputeryzacja w IPN nie zaczęła się z chwilą utworzenia tej instytucji. Pierwsze prace związane z tworzeniem koncepcji komputeryzacji archiwów Instytutu Pamięci Narodowej zostały zainicjowane w 2003 r. Wcześniej Instytut nie miał takich możliwości organizacyjnych, był to bowiem okres intensywnego gromadzenia dokumentów i tworzenia zrębów funkcjonalnych największego pionu merytorycznego Instytutu¹¹.

⁷ A. Żeglińska, *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach* [w:] *Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik VI Powowszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Wrocław, 5–7 września 2012 r.*, red. W. Chorążyczewski, K. Strykowski, Warszawa 2013, s. 79.

⁸ Więcej na ten temat zob. np. D. Magier, *Archiwa, studenci i Internet, czyli archiwistyka i archiwa widziane przez monitor PC. Raport z badań*, „Archiwista Polski” 2014, nr 4, s. 71–79; idem, *Archiwistyka wobec wyzwań świata cyfrowego*, „Archiwista Polski” 2010, nr 4, s. 21–28.

⁹ Spośród najnowszych publikacji warto odnotować np.: W. Chorążyczewski, *Archiwistyka a prognozowanie przyszłości. Archiwa w dobie cyfryzacji* [w:] *Dziedzictwo audiowizualne w warsztacie badawczym historia i procesie dydaktycznym*, red. R. Reczek, Poznań 2015, s. 17–24; R. Wojtkowski, *Digitalizacja i udostępnianie on-line materiałów archiwalnych w archiwach państwowych w latach 2012–2015* [w:] *Dziedzictwo audiowizualne...*, s. 25–39.

¹⁰ Wielokrotnie zwracał na to uwagę Bohdan Ryszewski. *De facto* od opublikowanej przez niego książki *Problemy komputeryzacji archiwów* niewiele w tej kwestii się zmieniło.

¹¹ Przykładowo zob. J. Kuligowski, *Gromadzenie zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej w latach 2000–2005* [w:] *W kręgu „teczek”. Z badań nad zasobem i funkcjami archiwum Instytutu*

Poważne dyskusje na temat szeroko rozumianej komputeryzacji podjęto w związku z dostrzeżoną potrzebą stworzenia bazy danych (nikt wówczas nie mówił o systemie informacji archiwalnej) opisującej w bardziej złożonej formie zasób archiwalny. Kierownictwu IPN nie zależało na opracowaniu standardu – nie dostrzegano wówczas korzyści płynących z jego stosowania – chodziło o stworzenie „wyspowej” bazy danych zawierającej opis poszczególnych jednostek archiwalnych, powstałej w oderwaniu od metodyki archiwalnej.

W związku z tym Decyzją nr 66/03 dyrektora generalnego IPN w 2003 r. powołano Zespół Roboczy ds. opracowania koncepcji wykorzystania narzędzi informatycznych w zarządzaniu zasobem archiwalnym IPN¹². W tym miejscu należy wyraźnie podkreślić, że prace zespołu koncentrowały się w zasadzie na analizie istniejących rozwiązań informatycznych i możliwości ich implementacji do opisu zasobu IPN. Nie podjęto wówczas żadnych merytorycznych rozważań związanych z analizą struktury zasobu archiwalnego czy też dyskusją na temat standardu opisu archiwaliów. Nie byłoby to w zasadzie możliwe, ponieważ w tym czasie trwał intensywny proces gromadzenia akt. Niemniej jednak chciano stworzyć bazę danych, która w najprostszy i uporządkowany sposób pozwoli opisać znajdujące się w zasobie akta, tak by móc je stosunkowo szybko odnaleźć i udostępnić zainteresowanym. Niestety, prace zespołu nie przyniosły jakichkolwiek wiążących rozstrzygnięć. Powstały za to we wszystkich jednostkach pionu archiwalnego setki „wyspowych” baz danych, z których w zasadzie każda miała inną strukturę wewnętrzną. Żadna także nie odpowiadała istniejącym standardom opisu archiwaliów.

Dalsze prace zmierzające do opracowania jednolitych zasad wykorzystania informatyki w obsłudze zasobu IPN zostały zapoczątkowane wraz z objęciem funkcji prezesa IPN przez Janusza Kurtykę w grudniu 2005 r.

Po raz drugi powołano wówczas Zespół Roboczy ds. opracowania koncepcji wykorzystania narzędzi informatycznych w zarządzaniu zasobem archiwalnym

Pamięci Narodowej, red. J. Bednarek, P. Perzyna, Łódź–Toruń 2006, s. 17–28. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na nowe rozumienie pojęcia „dokument”. Jego definicja została podana w art. 7 ustawy o IPN, zgodnie z którą dokumentami są: „1) wszelkie nośniki informacji, niezależnie od formy przechowywania informacji, w tym w szczególności: akta, kartoteki, rejestry, pliki komputerowe, pisma, mapy, plany, filmy i inne nośniki obrazu, nośniki dźwięku i wszelkich innych form zapisu, a także kopie, odpisy i inne duplikaty tych nośników informacji; 2) niezbędne do analizy informacji środki pomocnicze, a w szczególności programy na użytek zautomatyzowanego przetwarzania danych”. Takie szerokie rozwinięcie terminu dokument wpłynęło na proces opracowania mechanizmów i narzędzi tworzących podstawy komputeryzacji Archiwum IPN.

¹² Decyzja nr 66/03 dyrektora generalnego Instytutu Pamięci Narodowej z 10 XII 2003 r. w sprawie powołania Zespołu Roboczego ds. opracowania koncepcji wykorzystania narzędzi informatycznych w zarządzaniu zasobem archiwalnym. W skład zespołu weszli wówczas – zebrani dość przypadkowo – reprezentanci zarówno pionu archiwalnego, jak i pionu naukowo-badawczego, a także ze względu na znaczną część dokumentów niejawnych zgromadzonych w IPN – Biura Ochrony.

IPN¹³. Jego zadania skoncentrowały się na kilku kwestiach merytorycznych, informatycznych i organizacyjnych, przy czym znowu dwie ostatnie miały dla kierownictwa Instytutu najistotniejsze znaczenie. Chodziło więc przede wszystkim o przeprowadzenie analizy możliwości wykorzystania narzędzi informatycznych w zarządzaniu zasobem archiwalnym. Istotnym celem zespołu było również podjęcie próby opracowania standardu elektronicznego opisu archiwaliów, w tym materiałów ikonograficznych. Oczywiście w tym zakresie punktem wyjścia była analiza obu standardów opisu archiwaliów, tzn. ISAD(G) oraz FOPAR. W pracach zespołu po raz pierwszy pojawiły się zagadnienia związane z zarządzaniem zasobem archiwalnym. Planowano bowiem opracowanie założeń i strategii wdrażania zarządzania zgromadzonymi archiwaliami, co miało doprowadzić do przygotowania szczegółowego programu prac, ze wstępnym określeniem etapów jego realizacji.

W tym miejscu należą się wyjaśnienia, że mimo merytorycznych założeń realizacja powyższych zamierzeń nie była oparta na solidnych podstawach merytorycznych. Koncentrowano się raczej na doraźnych rozwiązaniach o charakterze technicznym. W ramach prac tego zespołu dokonano również oceny wykorzystywanych i dostępnych na rynku rozwiązań w zakresie archiwów elektronicznych. Chciano w ten sposób oszacować, na ile dostępne na rynku produkty są możliwe do implementacji w archiwach Instytutu. Ostatnim organizacyjnym zadaniem zespołu było wstępne oszacowanie kosztów wdrożenia programu zarządzania zasobem.

Rezultaty prac omawianego zespołu w zasadzie nie zostały wykorzystane. Zarekomendowano jedynie niektóre spośród rozwiązań funkcjonujących na rynku komercyjnym w zakresie baz danych. Mimo tego w Archiwum Instytutu prowadzono intensywne prace nad stworzeniem standardu opisu archiwaliów, jak również – w związku z potrzebami otoczenia zewnętrznego – nad ujednoczeniem procedur digitalizacji materiałów archiwalnych.

Standaryzacja to warunek podstawowy w dobie komputeryzacji archiwów¹⁴. Standard, czyli format opisu, winien być opracowany przed stworzeniem systemu informatycznego¹⁵. Czym jest standard, zaprezentował Bohdan Ryszewski, który wskazał, że chodzi o byt umożliwiający możliwie wszechstronny i pełny

¹³ Decyzja nr 7/06 dyrektora generalnego Instytutu Pamięci Narodowej z 1 IV 2006 r. w sprawie powołania Zespołu Roboczego ds. opracowania koncepcji wykorzystania narzędzi informatycznych w zarządzaniu zasobem archiwalnym.

¹⁴ B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów...*, s. 27.

¹⁵ Ciekawy artykuł o standaryzacji napisał W. Nowosad, *Standard, ale jaki i czy na pewno? Kilka uwag nad standardami w archiwistyce*, „Archiwista Polski” 2013, nr 3, s. 5–11. Zob. też: A. Laszuk, *Standardy Międzynarodowej Rady Archiwistów – od praktyki do teorii* [w:] *Toruńskie konfrontacje archiwalne*, t. 2: *Teoria archiwalna wczoraj – dziś – jutro*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2011, s. 227–246; *ISAD(G) – Międzynarodowy Standard Opisu Archiwalnego. Część ogólna. Wersja 2*, oprac. H. Wajs, Warszawa 2005.

opis zasobu archiwalnego, z uwzględnieniem wszystkich typów i rodzajów materiałów. Tym samym standard winien być dostosowany do struktury zasobu¹⁶.

W związku z powyższym opracowano załączek systemu informacji archiwalnej (a w zasadzie systemu zarządzania informacją archiwalną) opartego na standardzie FOPAR¹⁷. Prace nad systemem poprzedziły pierwsze profesjonalne analizy struktury zasobu przeprowadzone w związku z komputeryzacją i podczas przygotowań *Informatora o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej*¹⁸. Wówczas, w 2008 r., wydzielono 13 grup aktotwórców, biorąc za punkt odniesienia ich historyczno-ustrojową odrębność. W tym miejscu należy przypomnieć, że struktura zasobu archiwalnego IPN jest zasadniczo odmienna od innych polskich archiwów. Trudno jest mówić o zespołach archiwalnych, ponieważ na zasób składają się wyłącznie akta jednostek organów bezpieczeństwa komunistycznej Polski, ZSRS i III Rzeszy, jak również wyselekcjonowane akta osób represjonowanych z motywów politycznych¹⁹. Biorąc powyższe pod uwagę, słusznie założono, że strukturę zasobu archiwalnego warto oprzeć na poszczególnych aktotwórcach, których akta są reprezentowane w zasobie Instytutu. Wśród wyodrębnionych grup/działów aktotwórców znalazły się zatem:

- I. Organy represji i administracji III Rzeszy Niemieckiej;
- II. Organy represji i administracji Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich;

¹⁶ B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów...*, s. 19.

¹⁷ Szerzej na temat informacji archiwalnej oraz systemów informacji archiwalnej zob. M. Gołombiowski, *System informacji archiwalnej*, Warszawa–Łódź 1985; W.K. Roman, *O naturze i definicji informacji archiwalnej*, „Archeion” 2007–2008, t. 110, s. 34–44. W powyższym artykule autorka przytacza rozważania B. Ryszewskiego opublikowane w pracy *Problemy i metody badawcze archiwistyki* (Toruń 1985). Bohdan Ryszewski wskazał, że informacja archiwalna to obsługa informacyjna, której celem jest wyszukiwanie informacji w archiwach, a następnie jej udostępnianie. Z kolei system informacji archiwalnej w wąskim ujęciu jest rozumiany jako system obsługi informacyjnej, potocznie zaś jako uporządkowanie pomocy ewidencyjno-informacyjnych i archiwalnych, by były użyteczne dla korzystającego z archiwum. Nowe podejście zaproponowała z kolei Halina Robótka, która zalecała, by oba terminy, tj. „informacja archiwalna” i „system informacji archiwalnej”, zastąpić innym – „system zarządzania informacją archiwalną”. Zob. H. Robótka, *System informacji archiwalnej...*, s. 10–26.

¹⁸ *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej (stan na dzień 31 XII 2008 r.)*, red. J. Bednarek, R. Leśkiewicz, Warszawa 2009.

¹⁹ Zob. art. 1, 5 i 25 Ustawy z dnia 18 XII 1998 r. o Instytucji Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (DzU z 2014 r., poz. 1075). W odniesieniu do zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej można wykorzystać spostrzeżenia poczynione kilkadziesiąt lat temu przez Andrzeja Biernata. Stwierdził on, że archiwistyka często nie może rozstrzygnąć, do jakiego zespołu włączyć jednostki archiwalne. Studia wstępne, a co za tym idzie decyzje praktyczne w zakresie opracowania prowadzą do mniej lub bardziej zasadnych kompromisów. Zob. A. Biernat, *Wielospektrowy system informacyjny w archiwach*, „Archeion” 1989, t. 86, s. 10–11.

- III. Cywilne organy bezpieczeństwa państwa;
- IV. Wojskowe organy bezpieczeństwa państwa;
- V. Wojska Wewnętrzne;
- VI. Jednostki i administracja wojskowa;
- VII. Cywilne organy wymiaru sprawiedliwości;
- VIII. Wojskowe organy wymiaru sprawiedliwości;
- IX. Więziennictwo;
- X. Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (wraz ze swoimi poprzedniczkami);
- XI. Organy administracji publicznej, urzędy, instytucje, partie i stowarzyszenia;
- XII. Archiwa osobiste i kolekcje;
- XIII. Zbiory²⁰.

Równoległe z pracami związanymi z budową systemu (zarządzania) informacji archiwalnej tworzono rdzeń, na bazie którego opracowano szczegółowe zasady komputeryzacji Archiwum Instytutu. Kierowano się podejściem procesowym, koncentrując się w głównej mierze na działaniach o charakterze merytorycznym²¹.

Przyjęto założenie, że komputeryzacja rozumiana jako proces ma dwa zasadnicze obszary: merytoryczny i techniczny, czyli związany z zastosowaniem technologii informatycznych, w tym urządzeń i oprogramowania.

Do działań o charakterze merytorycznym wypada zaliczyć: standaryzację opisów na wszelkich poziomach, połączoną z analizami strukturalną oraz systemową. Z kolei w ramach działań o charakterze technicznym znalazły się obszary skupiające informatyzację, digitalizację, centralizację (centralne repozytoria cyfrowe: bazy danych, metadane, skany) i na koniec dostęp do zasobów cyfrowych *on-line*.

Dotychczasowym najbardziej wymiernym efektem aktywności na polu komputeryzacji Instytutu jest System Informacji Archiwalnej „Cyfrowe Archiwum”, z ujednoliconym standardem opisu archiwaliów²²; Centralne Repozytorium Cyfrowe, z opracowanym standardem digitalizacji i opisu; aplikacja Digi-Arch,

²⁰ *Informator o zasobie archiwalnym...*, s. 24.

²¹ W czasie opracowywania strategii komputeryzacji archiwum Instytutu Pamięci Narodowej zastosowano nowoczesne podejście procesowe, korzystając z rozwiązań funkcjonujących na rynku komercyjnym. W szczególności wszelkie działania organizacyjne oparto na brytyjskiej metodzie PRINCE2 (ang. Projects in Controlled Environments), wiążąc je z rozwiązaniami stosowanymi przez metodykę archiwalną. Zob. *PRINCE2 – skuteczne zarządzanie projektami*, Londyn 2010.

²² Szerzej na temat projektu „Cyfrowe Archiwum” IPN zob. A. Pieczunko, *Prace nad systemem informacji w archiwach Instytutu Pamięci Narodowej (stan na koniec 2013 r.)* [w:] *Symposia Archivistica*, t. I: *Zasada strukturalna jako podstawa opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej*, red. R. Leskiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2015, s. 43–50; *idem*, *Projekt Cyfrowe Archiwum – digitalizacja zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej*, „Archiva Ecclesiastica. Biuletyn Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych” 2015, t. 8, s. 27–42.

z wdrożonym systemem wewnętrznego udostępniania zdigitalizowanych kopii oraz system ZEUS do opisu i udostępniania fotografii (standard).

Opisując dotychczasowe działania na polu komputeryzacji, należy odnotować, że pierwszym merytorycznym projektem opisu archiwaliów opartym na jednolitym standardzie był system NEXUS, który dopiero w 2011 r. w rozwiniętej formie został oficjalnie wdrożony zarządzeniem prezesa IPN²³. Wcześniej funkcjonował jako wewnętrzna baza danych zasobu Instytutu Pamięci Narodowej²⁴. Dokument ten ujednolicił również zasady tworzenia baz danych w Archiwum IPN. Przyjęto zatem, że poza wyjątkowymi sytuacjami nie będą tworzone żadne nowe bazy danych czy bardziej zaawansowane aplikacje aspirujące do roli systemów informacji archiwalnej. Dodatkowo przyjęto, że dotychczasowe „wyspowe” bazy danych zostaną zlikwidowane i włączone do jednego systemu. We wszystkich archiwach Instytutu było ich łącznie ponad 400. Połączenie baz sprawiło, że w krótkim czasie nastąpił znaczący przyrost rekordów w NEXUS (zastąpionego wkrótce przez „Cyfrowe Archiwum”). Nie oznaczało to jednak, że zyskała na tym głębia informacyjna. Nie zyskała, a przynajmniej nie od razu. Koniecznym było zestandaryzowanie opisu zawartości większości z tych autonomicznych baz. W następnych latach systematycznie uzupełniano zawartość nowych pól w rekordach, tak by dorównały standardowi opisu przyjętemu już dla „Cyfrowego Archiwum”, np. ze społu archiwalnego, serii i jednostki archiwalnej.

Szeroko rozumiana komputeryzacja to również zestandaryzowanie zasad digitalizacji i opisu materiałów archiwalnych w systemach informatycznych. W 2013 r. na podstawie regulacji prezesa IPN wdrożono jednolite zasady digitalizacji materiałów archiwalnych zgromadzonych w Instytucie²⁵. Zgodnie z przyjętymi rozwiązaniami materiały archiwalne są skanowane w rozdzielczości 300 dpi, z zachowaniem dwudziestoczerobitowej głębi kolorów. W wypadku fotografii wymagania są wyższe. Są one skanowane w rozdzielczości 600 dpi, z zachowaniem dwudziestoczerobitowej głębi kolorów dla zdjęć kolorowych oraz ośmiobitowej dla zdjęć czarno-białych, przy czym obraz jest formatowany do rozmiaru nie mniejszego niż 13 x 18 cm. Jeśli idzie o dokumentację filmową, to jest ona zgrywana w zależności od nośnika oryginalnego na DV (taśmy 16 mm Umatic i Betacam), HDV (taśmy 35 mm) lub avi (taśmy VHS). Ostatnią grupą

²³ Szerzej zob. Zarządzenie nr 26/11 prezesa Instytutu Pamięci Narodowej z dnia 22 VI 2011 r. w sprawie systemu informacji archiwalnej NEXUS oraz struktury i zawartości innych baz danych zawierających informacje o zasobie archiwalnym IPN.

²⁴ Więcej na temat pomocy o charakterze informacyjnym funkcjonujących w IPN przed wdrożeniem „Cyfrowego Archiwum” IPN zob. R. Leśkiewicz, *Rodzaje archiwalnych pomocy informacyjnych zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej* [w:] *Wartość naukowa i stan opracowania zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej*, red. R. Kościański, R. Leśkiewicz, Poznań–Warszawa 2010, s. 11–15.

²⁵ Zarządzenie nr 41/13 prezesa IPN z dnia 10 VII 2013 r. w sprawie digitalizacji materiałów archiwalnych w IPN.

materiałów są nagrania audio. Ich digitalizacja odbywa się do formatu wave 96 kHz²⁶.

Aby odpowiedzieć sobie na pytanie, czy i jak komputeryzacja wpłynęła na funkcjonowanie Archiwum IPN, należy zwrócić uwagę na wdrożony w 2012 r. kompleksowy system informacji archiwalnej – „Cyfrowe Archiwum” IPN. O systemie powstało już kilka artykułów naukowych, był również parokrotnie prezentowany publicznie podczas archiwalnych konferencji naukowych, w związku z tym nie będzie w tym opracowaniu szerzej omawiany²⁷.

System cały czas jest poprawiany i udoskonalany. Niemniej jednak już teraz można wskazać, że przyjęte rozwiązania wskazują na pełne stosowanie zasady strukturalnej. Prezentowany opis jest też zgodny zarówno z Międzynarodowym Standardem Opisu Archiwalnego ISAD(G), jak i krajowym – FOPAR.

Tworząc standard opisu archiwaliów znajdujących się w zasobie IPN, oparto się na szkielecie zaproponowanym przez dwa międzynarodowe standardy archiwalne. Skorzystano zatem ze wspomnianego już standardu ISAD(G) – dla opisu archiwaliów, a także ze standardu ISAAR(CPF), czyli tego, który obejmuje swoim zakresem hasła wzorcowe ciał zbiorowych, osób i rodzin. Jest to swojego rodzaju jednolity system informacji o aktotwórcach²⁸. Mamy zatem bloki: identyfikacji; proveniencji i archiwizacji; opisu zawartości i układu akt; udostępniania; źródeł uzupełniających; uwag i na koniec kontroli opisu. Oczywiście głębia informacyjna w ramach poszczególnych części jest różna, czasem w ramach jednego poziomu mamy do czynienia z informacjami niepełnymi, wymagającymi znacznego uzupełnienia. Trzeba jednak zauważyć, że mówimy o systemie, który ma około ośmiu lat, i w ciągu tego czasu nieustannie był rozbudowywany zarówno na płaszczyźnie merytorycznej, jak i organizacyjno-technicznej. Dla przypomnienia warto dodać, że obowiązkowymi elementami opisu – zgodnie z ISAD(G) – są jedynie niektóre z nich, tj. sygnatura, tytuł (nazwa), daty powstania i gromadzenia materiałów, rozmiary oraz sam poziom opisu.

Z kolei, implementując rozwiązania zaproponowane przez Bohdana Ryszewskiego, twórcę FOPAR, przyjęto, że najważniejszym elementem opisu będzie zawsze konkretna jednostka archiwalna, w różnym stopniu powiązana z hierarchicznie wyżej umiejscowionymi poziomami. Tak przyjęte rozwiązania wynikają oczywiście ze specyfiki zasobu archiwalnego IPN oraz jego struktury. Niemniej jednak w oparciu o analizę strukturalną wydzielono w ramach archiwum zespoły/zbiory archiwalne, w ramach których znajdują się konkretne jednostki archiwalne²⁹. Pewnym *novum* w stosunku do proponowanej przez Bohdana

²⁶ A. Pieczunko, *Projekt Cyfrowe Archiwum...*, s. 40.

²⁷ Zob. przypis nr 22.

²⁸ Zob. *Międzynarodowy Standard Archiwalnych Hasel Wzorcowych – ISAAR(CPF)*, Warszawa 2000.

²⁹ Szeroko o tym pisze Bohdan Ryszewski (*Problemy komputeryzacji archiwów...*, s. 50–51).

Ryszewskiego struktury standardu jest zastosowanie w praktyce poziomu prezentacji dokumentu, czyli ostatniego – dziewiątego poziomu tego standardu. Przy czym, co najbardziej charakterystyczne, jest on prezentowany jako obraz cyfrowy zapisany w formacie JPEG.

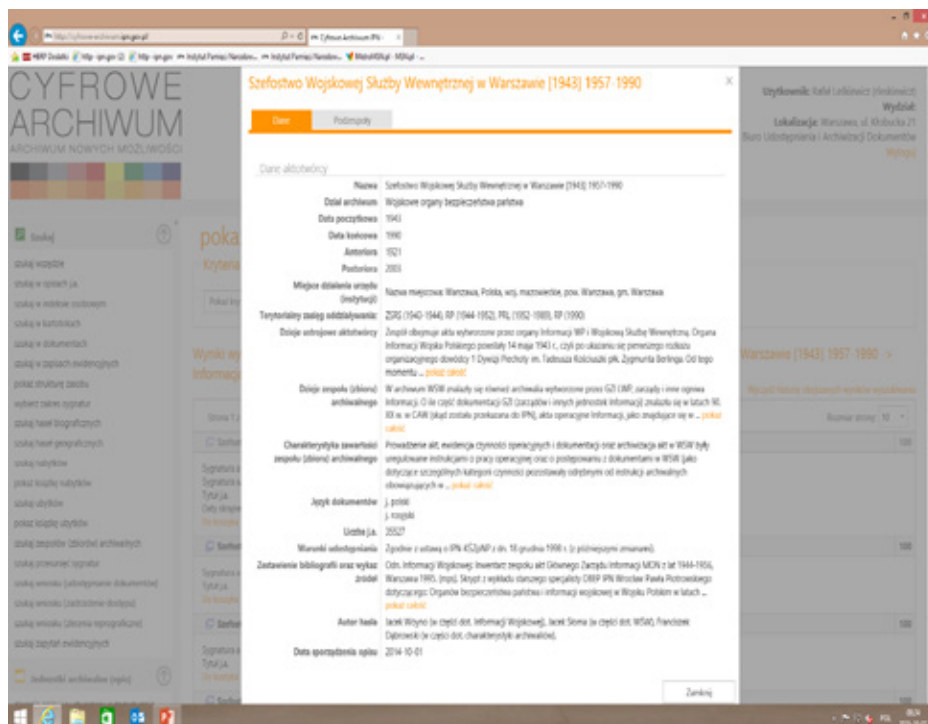
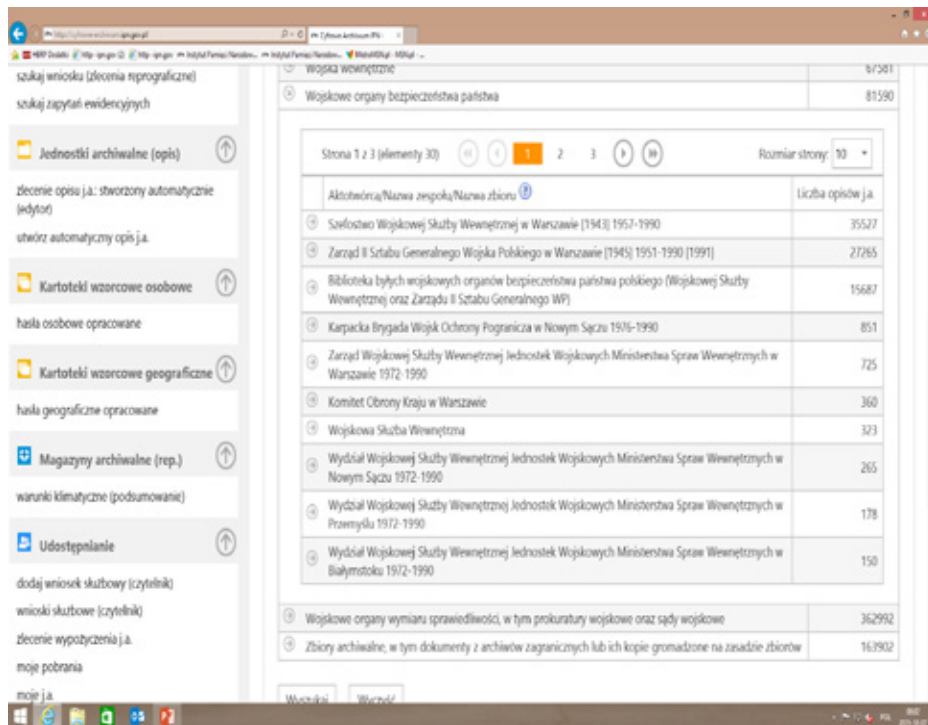
W ramach systemu „Cyfrowe Archiwum” IPN znalazło się m.in. kilka milionów kopii cyfrowych kart kartotecznych, jak również całe „inventarze” czy też dzienniki ewidencyjne dawnych organów bezpieczeństwa państwa. Istotne z punktu widzenia użytkownika jest to, że są one wyszukiwalne ze względu na indeksację każdego takiego dokumentu, o czym szerzej w przykładzie omówionym poniżej.

Użytkowy wymiar jednego, aczkolwiek najbardziej rozwiniętego, pola komputeryzacji Archiwum IPN znalazł swój najpełniejszy wyraz w standardzie opisu archiwalnego, opracowanym i wdrożonym w ramach kompleksowego systemu informatycznego. Dla pełniejszego zaprezentowania jego funkcjonalności posłużono się przykładowymi danymi z systemu komputerowego. Jest to schemat opisu materiałów archiwalnych skupionych w ramach wojskowych organów bezpieczeństwa państwa. Ilustrują go poniższe materiały graficzne.

Dział archiwum	Liczba wpisów
Archiwa osobiste i rodzinne	76012
Cywilne organy bezpieczeństwa państwa	19621946
Cywilne organy wymiaru sprawiedliwości, w tym sądy specjalne, prokuratury powołane oraz sądy powszechne	348913
Jednostki i administracja wojskowa	68406
Komisa Śledcza Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz organy i zagraniczne organy i instytucje badania i logowanie zbrodni niemieckich	62709
Organizacja publiczna, urzędy, instytucje oraz organizacje społeczno-polityczne, w tym powołane organy wymiaru sprawiedliwości oraz archiwa organizacji niepodległościowych i oporu społecznego	41342
Organizacja i administracja III Rzeszy Niemieckiej	31205
Organizacja i administracja Socjalistycznych Republiki Sowieckich	381
Wydziały i instytucje powołane, w tym wydziały, sądownictwo, służby i inne organy powołane	138121
Wydziały samorządowe	61381
Wydziały organów bezpieczeństwa państwa	81190
Wydziały organów wymiaru sprawiedliwości, w tym prokuratury wojewódzkie oraz sądy wojewódzkie	362962
Zbiory archiwalne, w tym dokumenty z archiwów zagranicznych lub ich kopie gromadzone na zasadzie zbiorów	10201

Do kanonu rozważań związanych ze standaryzacją opisu archiwalnego wszedł wykres obrazujący zastosowanie FOPAR, znajdujący się na stronie 51 tej książki.

użytkownik: Katar Leskiewicz (neskiewicz)
 Wydział: Lokalizacja: Warszawa, ul. Kłobucka 21
 Biuro: Biuro Informacji i Archiwizacji Dokumentów

Szefostwo Wojskowej Służby Wewnętrznej w Warszawie [1943] 1957-1990

Dane Podzespoły

Nazwa	Typ
Szefostwo Wojskowej Służby Wewnętrznej w Warszawie [1943] 1957-1990	
Informacja Wojska Polskiego 1943-1957	Podzespół
Wojskowa Służba Wewnętrzna 1957-1990	Podzespół

Zamknij

wyniki wyszukiwania (wojskowe organy bezpieczeństwa państwa -> Szefostwo Wojskowej Służby Wewnętrznej w Warszawie [1943] 1957-1990 -> Informacja Wojska Polskiego 1943-1957 -> Sygnatura "E-1");

Wyczyść historię obejrzanych wyników wyszukiwania

Szefostwo Wojskowej Służby Wewnętrznej w Warszawie [1943] 1957-1990

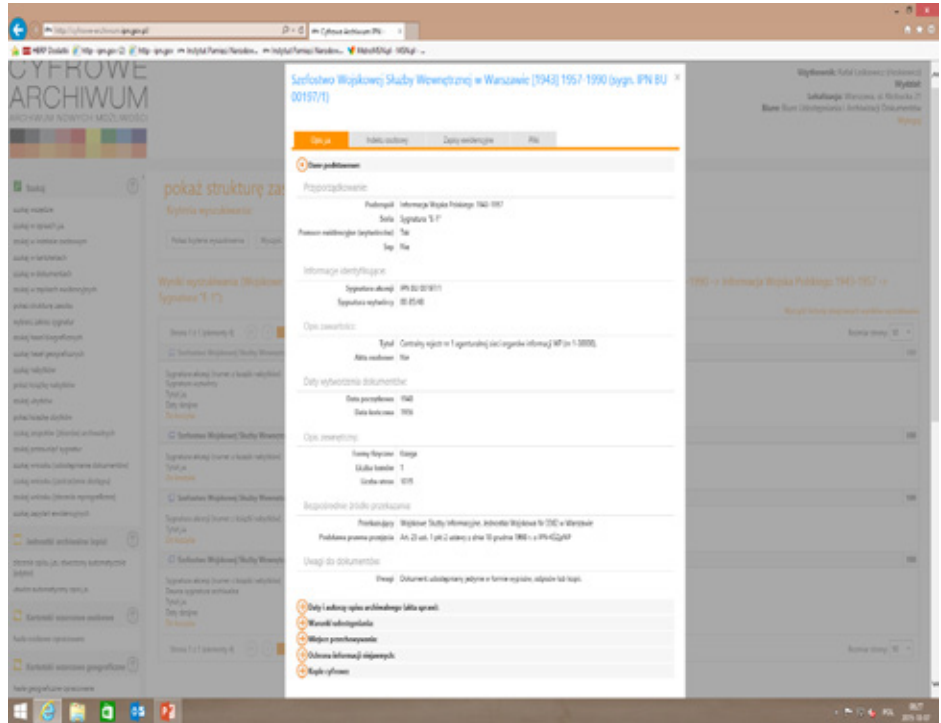
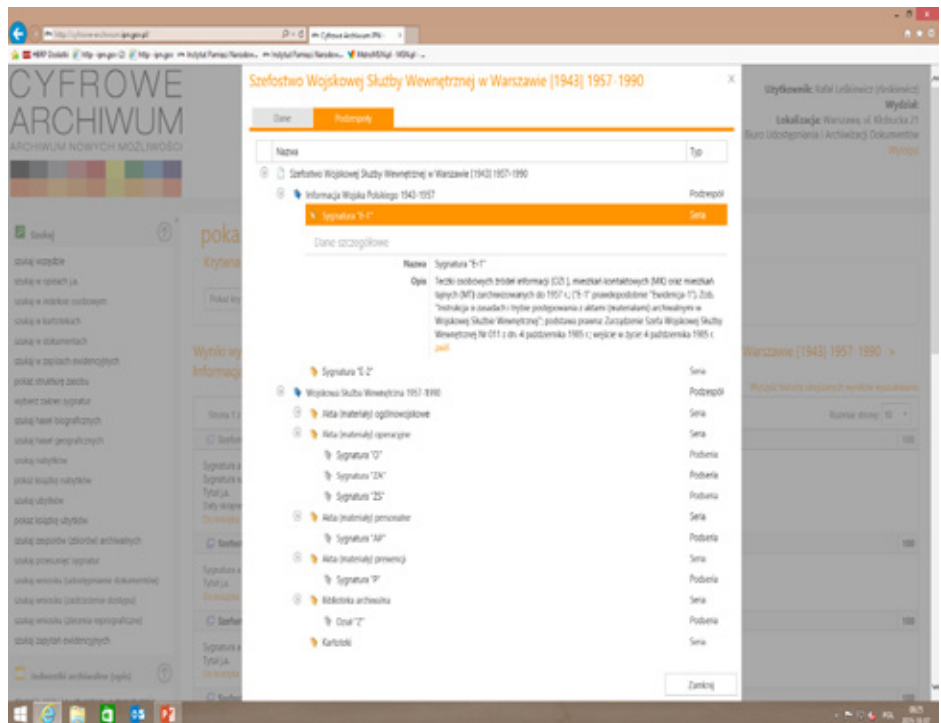
Dane Podzespoły

Nazwa	Typ
Szefostwo Wojskowej Służby Wewnętrznej w Warszawie [1943] 1957-1990	
Informacja Wojska Polskiego 1943-1957	Podzespół

Dane szczegółowe

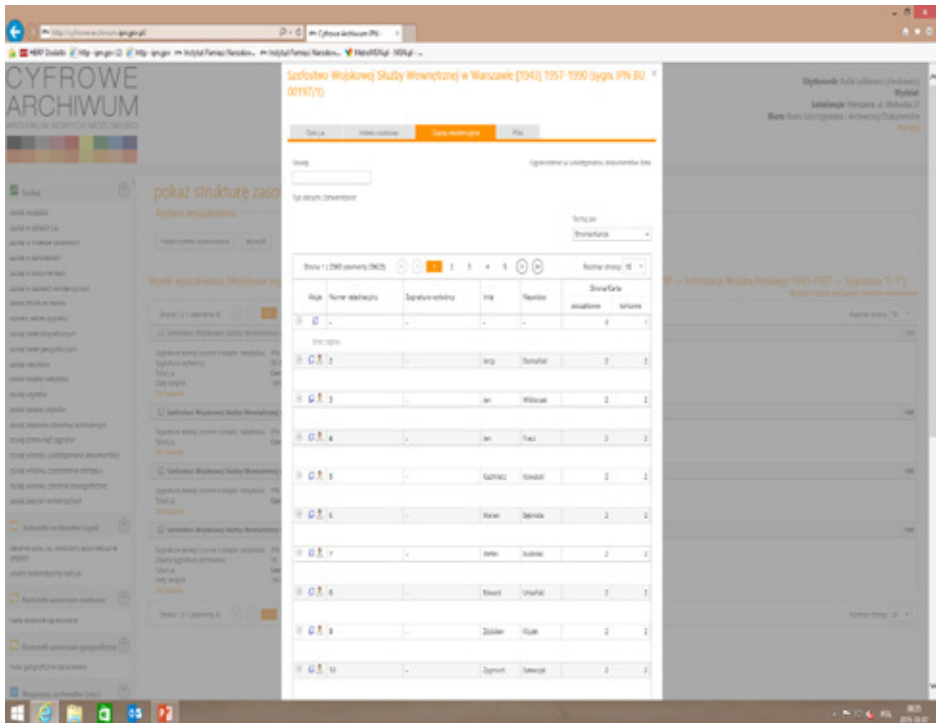
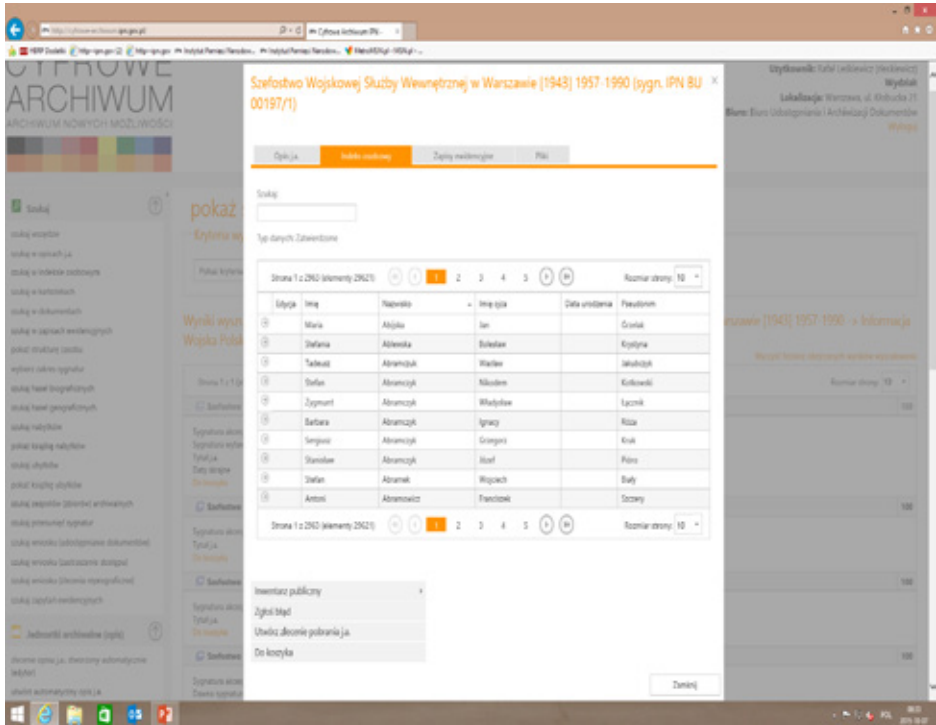
Nazwa	Informacja Wojska Polskiego	
Opis	Zespół obejmuje akta wytworzone przez organy informacji WP i Wojskową Służbę Wewnętrzną. Organa Informacji Wojska Polskiego powstały 14 maja 1943 r., czyli po ukazaniu się pierwszego rozkazu organizacyjnego dowódcy 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki płk. Zygmunta Berlinga. Od tego momentu... pokaż całość	
Zasięg terytorialny	ZSRS (1943-1944), RP (1944-1952), PRL (1952-1957)	
Daty	1943-1957	
Autor hasła	Jecek Wojno	
Data ostatniej modyfikacji	2014-10-01	
	Sygnatura "E-1"	Seria
	Sygnatura "E-2"	Seria
	Wojskowa Służba Wewnętrzna 1957-1990	Podzespół

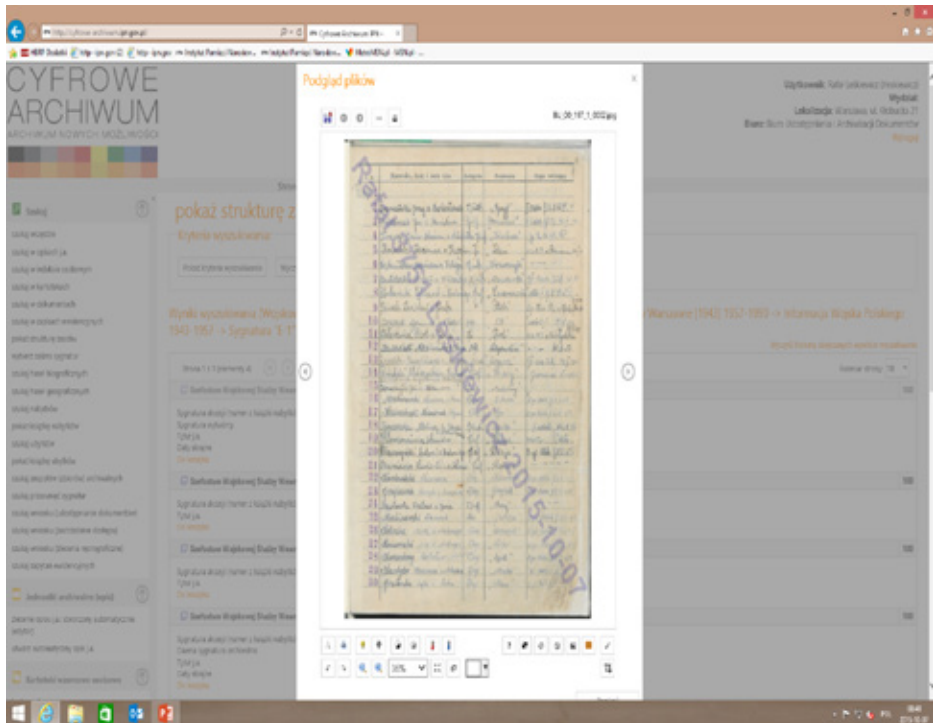
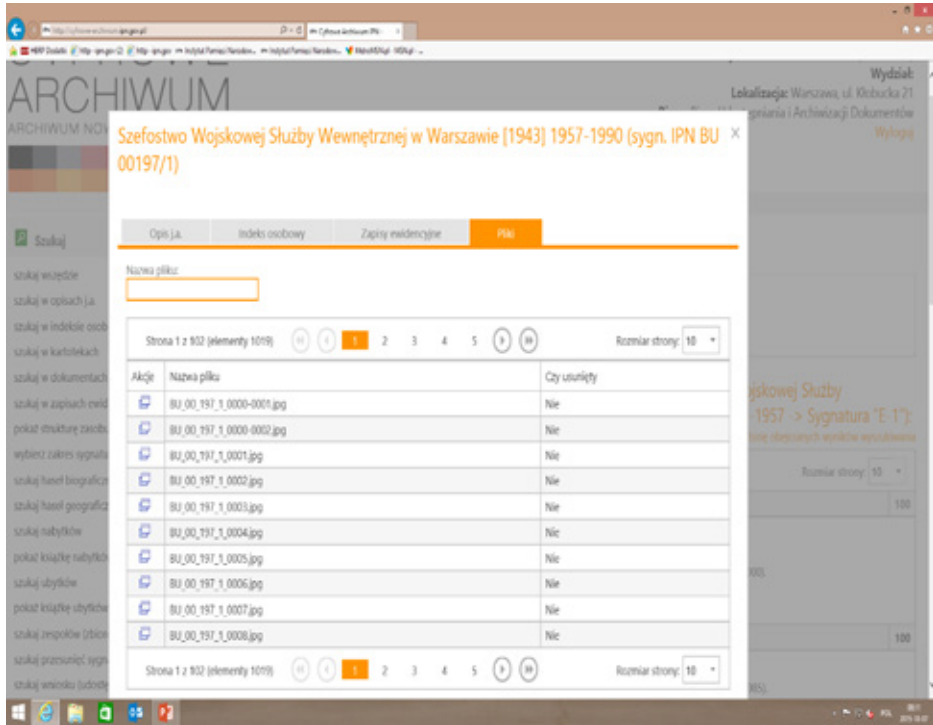

Rafał Leskiewicz, Wpływ komputeryzacji na funkcjonowanie Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

Rafał Leskiewicz, Wpływ komputeryzacji na funkcjonowanie Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

Jak zasygnalizowano wcześniej, ze względu na specyfikę kształtowania zasobu archiwalnego Instytutu, która nie miała charakteru merytorycznego, lecz wyłącznie formalnoprawny, wynikający z przepisów ustawy powołującej tę instytucję, nie można mówić o powszechnie występujących w zasobie zespołach bądź zbiorach archiwalnych³⁰. Dlatego też dokonano merytorycznego podziału zasobu na działy/grupy aktotwórców, w ramach których wyodrębniono – tam, gdzie było to możliwe – zespoły i zbiory archiwalne. Jednym z działów aktotwórców są zatem wojskowe organy bezpieczeństwa państwa. W „Cyfrowym Archiwum” IPN układ opisu poszczególnych poziomów wygląda następująco.

Po wejściu w wybrany dział/grupę aktotwórców, w tym wypadku wojskowe organy bezpieczeństwa państwa, pojawiają się informacje o nazwach zespołów/zbiorów archiwalnych wchodzących w skład tego działu. Na potrzeby niniejszego artykułu wybrano jeden z nich, tj. Szefostwo Wojskowej Służby Wewnętrznej w Warszawie, obejmujący lata [1943] 1957–1990³¹. Opis zespołu zawiera następujące pola:

1. Nazwa,
 2. Dział archiwum,
 3. Data początkowa,
 4. Data końcowa,
 5. Anteriora,
 6. Posteriora,
 7. Miejsce działania,
 8. Terytorialny zasięg oddziaływania,
 9. Dzieje ustrojowe aktotwórcy,
 10. Dzieje zespołu (zbioru) archiwalnego,
 11. Charakterystyka zawartości zespołu (zbioru) archiwalnego,
 12. Język dokumentów,
 13. Liczba j.a.,
 14. Warunki udostępniania,
 15. Zestawienie bibliografii oraz wykaz źródeł.
- Na końcu znalazły się pola administracyjne, tj.
16. Autor hasła,
 17. Data sporządzenia opisu.

Dalej pojawia się opis dotyczący podzespołów, o ile występują. W omawianym przykładzie są to Informacja Wojska Polskiego ([1943] 1944–1956) i Wojskowa Służba Wewnętrzna (1957–1990).

³⁰ Zob. R. Leśkiewicz, *Zasady proveniencji i pertynencji terytorialnej w archiwach Instytutu Pamięci Narodowej na przykładzie poznańskiego Oddziału IPN* [w:] *W kręgu teczek...*, s. 45–61.

³¹ Formacje wojskowej „bezpieki” nie doczekały się wielu szczegółowych monografii. Można m.in. wymienić: W. Tkaczew, *Organa informacji wojskowej Wojska Polskiego 1943–1956. Kontrwywiad wojskowy*, Warszawa 2007; S. Cenckiewicz, *Długie ramię Moskwy. Wywiad wojskowy Polski Ludowej 1943–1991*, Poznań 2011.

Opis na tym poziomie zawiera następujące pola:

1. Nazwa,
2. Opis,
3. Zasięg terytorialny,
4. Data początkowa,
5. Data końcowa,
6. Autor hasła,
7. Data modyfikacji.

Poniżej znajduje się opis serii. Po kliknięciu w każdą z wyodrębnionych można znaleźć ich szczegółowy opis, składający się z takiego samego zestawu pól jak podzespół. W identyczny sposób wygląda opis podserii.

Najpełniejszy opis z oczywistych względów posiada poziom jednostki archiwalnej. Składa się on z kilku bloków złożonych z zestawu pól:

1. Przyporządkowanie (podzespół, seria, pomoce ewidencyjne),
2. Informacje identyfikujące (sygnatura akcesji, sygnatura wytwórcy),
3. Opis zawartości (tytuł, opis, indeks geograficzny),
4. Daty wytworzenia dokumentów (anteriora, data początkowa, data końcowa, posteriora),
5. Opis zewnętrzny (forma fizyczna, liczba tomów, liczba stron/kart),
6. Bezpośrednie źródło przekazania (przekazujący, podstawa prawna przekazania),
7. Daty i autorzy opisu archiwalnego,
8. Warunki udostępniania,
9. Miejsce przechowywania,
10. Ochrona informacji niejawnych,
11. Kopie cyfrowe.

Do jednostki jest dołączony indeks osobowy składający się z następujących pól:

1. Imię,
2. Drugie imię,
3. Imię matki,
4. Inne używane imiona,
5. Inne używane nazwiska,
6. Nazwisko,
7. Imię ojca,
8. Data urodzenia,
9. Miejsce urodzenia,
10. Pseudonim,
11. Stopień (dotyczy funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa),
12. Data przyjęcia do służby (dotyczy funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa),

13. Data zwolnienia ze służby (dotyczy funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa),

14. Numer rejestracyjny.

Inne działania związane z komputeryzacją Archiwum Instytutu obejmują obszar digitalizacji oraz zarządzania plikami cyfrowymi. W tym zakresie mamy do czynienia z dwiema płaszczyznami. Najważniejsza jest tutaj aplikacja Digi-Arch, służąca udostępnianiu dokumentów w formie cyfrowej, przygotowana we współpracy informatyków i archiwistów³². Konstrukcja systemu ma strukturę „drzewka” i jest oparta na sygnaturze archiwalnej.

W ten sam sposób są prezentowane zdjęcia oraz filmy, przy czym ich opis jest znacznie dokładniejszy, ponieważ pochodzi z systemu ZEUS, komercyjnej aplikacji bazodanowej dostosowanej do potrzeb IPN³³.

Najbardziej wymiernym efektem komputeryzacji Archiwum IPN jest Centralne Repozytorium Cyfrowe. Według danych z początku 2016 r. zawiera ono blisko 343 tys. zdigitalizowanych jednostek archiwalnych, tj. 33,5 mln plików (643 TB), 282 199 fotografii (6,4 TB), 14 mln obrazów kart kartotecznych (2,5 TB), 1226 filmów (6,45 TB), 1339 nagrań audio (1,5 TB).

Dane prezentowane w ramach systemu „Cyfrowe Archiwum” IPN, osadzone w repozytorium cyfrowym, zawierają: przeszło 17 mln opisów jednostek archiwalnych, 19,6 mln rekordów na poziomie indeksu osobowego, blisko 6 mln opisów kart kartotecznych, 616,6 tys. elektronicznych wyciągów z dzienników i rejestrów, 29 101 opisów dokumentów w ramach jednostek archiwalnych oraz blisko 120 tys. szczegółowo opisanych fotografii.

Podsumowując dotychczasowe rezultaty komputeryzacji w Archiwum IPN, można wskazać, że jej najważniejszą wartością nie jest paradoksalnie sam system

³² Szerzej zob. R. Leśkiewicz, *Elektroniczny system udostępniania dokumentów z zasobu Instytutu Pamięci Narodowej* [w:] *Electronic records and access to archive resources via Internet. Materials of the International Conference, Warsaw 22–23 May 2013*, red. A. Laszuk, Warszawa 2015, s. 229–242. Procentowy stosunek dokumentów udostępnionych w formie cyfrowej do wszystkich udostępnionych jest bardzo wysoki i wynosi około 50 proc. Na podstawie badań ankietowych satysfakcji użytkowników korzystających z Archiwum IPN, przeprowadzonych na zlecenie Rady Instytutu przez firmę badawczą ARC – Rynek i Opinie Sp. z o.o., okazało się, że 70 proc. badaczy i dziennikarzy, a także pracowników naukowych Instytutu korzysta z tej formy udostępniania dokumentów. Z tego 78 proc. tę formę udostępniania dokumentów (w aplikacji Digi-Arch) ocenia dobrze lub bardzo dobrze. Szerzej zob. *Raport z badania satysfakcji użytkowników archiwów IPN, luty 2016 r.* (opracowanie w zbiorach autora).

³³ Szerzej zob. T. Stempowski, K. Ślusarski, *Zasób fotograficzny Instytutu Pamięci Narodowej i jego cechy specyficzne*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2009, t. 2, s. 159–194; P. Chojnacki, R. Morawski, *Digitalizacja i opracowanie fotografii z zasobu IPN w systemie ZEUS*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2009, t. 2, s. 195–206; M. Tański, R. Morawski, *Opracowywanie materiałów audiowizualnych z zasobu Instytutu Pamięci Narodowej*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2012, t. 5, s. 75–84; R. Poboży, T. Stempowski, *Zbiór filmów w zasobie archiwalnym IPN w Warszawie*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2012, t. 5, s. 85–102.

informacji archiwalnej, a pobudzenie dyskusji związanej z tradycyjną metodyką archiwalną oraz jej stosowaniem w środowisku informatycznym. Rozmowy mają charakter merytoryczny i przyczyniają się do podniesienia poziomu rozwiązań stosowanych w Instytucie.

Na zakończenie wypada odpowiedzieć sobie na pytanie: co zostało jeszcze do zrobienia? Odpowiedź będzie równie banalna jak pytanie – wiele. W rozwinięciu tej odpowiedzi należy jednak wyraźnie wskazać, że nie chodzi tu wyłącznie o IPN, ale o polskie archiwa w ogóle. Wydaje się bowiem, że kierując się w stronę nieuchronnej cyberprzyszłości archiwów, będziemy zmuszeni dokonać wyboru w zakresie opisu i opracowania archiwalnego. Trafnie dylematy archiwistów funkcjonujących we współczesnym świecie określił w tytule swojego artykułu Terry Cook: *Proweniencja w erze cyfrowej: brzemień przeszłości, czy nadzieja archiwisty na przyszłość?*³⁴.

Z kolei na gruncie polskim już 27 lat temu Andrzej Biernat w przywołanym wcześniej artykule stwierdził, że „kończy się epoka porządkowania rzeczy, a zaczyna epoka porządkowania i przekazywania informacji”³⁵.

Bez wątpienia zaawansowanie w korzystaniu z technologii informatycznych wpływa na sposób podejścia współczesnych archiwistów do rozwiązań merytorycznych proponowanych przez ukształtowaną metodykę archiwalną. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że klasyczne stosowanie rozwiązań powszechnie wykorzystywanych jeszcze 20 lat temu obecnie coraz częściej okazuje się co najmniej trudne, a czasem wręcz niemożliwe.

Dowodzi tego przykład Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, gdzie nie zawsze mają zastosowanie dwie najważniejsze dla archiwistyki zasady: proveniencji i pertynencji terytorialnej. Archiwum IPN powstało bowiem w oderwaniu od funkcjonującej sieci, jako archiwum specjalne (niefortunnie definiowane przez polskie prawo jako wyodrębnione), gromadzące jedynie ściśle określone kategorie archiwaliów.

Niemniej jednak w dobie tzw. społeczeństwa informacyjnego, nowych wymagań stawianych archiwom, powinniśmy się odwoływać do reguł ugruntowanych i sprawdzonych w praktyce. Szczególnie ważne jest korzystanie z dorobku zasady strukturalnej, która powinna przeżywać swój renesans. Właśnie ona, powiązana rzecz jasna ze wspomnianymi zasadami proveniencji i pertynencji, ma (lub może mieć) najszerze zastosowanie we współczesnej archiwistyce, tak obficie korzystającej z dorobku informatyki.

³⁴ T. Cook, *Proweniencja w erze cyfrowej: brzemień przeszłości, czy nadzieja archiwisty na przyszłość*, „Archeion” 2009–2010, t. 111, s. 9–26. Autor zaproponował nowe brzmienie zasady proveniencji, która „powinna się koncentrować na kontekście funkcji, procesów, działań osób lub grup, a także organizacji, które tworzą archiwalia”. Tym samym „proveniencja łączy płynnymi, dynamicznymi, złożonymi relacjami proces tworzenia akt z ich odbiorcami, zatem powinna analizować te związki, a nie pochodzenie akt wedle struktury organizacyjnej” (s. 16).

³⁵ A. Biernat, *op. cit.*, s. 15.

Dlatego też, biorąc powyższe pod uwagę, należy się skupić na rdzeniu niezbędnym do wdrożenia komputeryzacji – a mianowicie na standardzie opisu archiwaliów. Należy przede wszystkim przeprowadzić audyt używanych obecnie w archiwach polskich standardów opisu. Zgłoszony przez Waldemara Chorążyczewskiego postulat stworzenia narodowego standardu jest jak najbardziej pożądanym³⁶. W dalszej, ale wcale nie odległej perspektywie konieczne jest ujednoczenie systemu zarządzania archiwalnymi repozytoriami centralnymi na poziomie kraju, regionu, kontynentu, świata. Niezwykle ambitnym przedsięwzięciem powinno być stworzenie jednolitego, „samouczącego się” uniwersalnego tezaury archiwistyki opartego na hierarchicznym standardzie.

Archiwum IPN, chociaż jest jednym z najmłodszych archiwów polskich, ma sporo osiągnięć na niwie komputeryzacji, czasem o spektakularnym znaczeniu. Część z zaproponowanych rozwiązań, mimo że jest osadzona w twardych realiach metodyki archiwalnej, spotyka się z krytyką – głównie wewnętrzną. Wynika ona jednak w dużej mierze z niezrozumienia idei połączenia tradycyjnych zasad z nowymi technologiami. A to proces nieuchronny, którego nie da się uniknąć, taka jest cena postępu i takie są oczekiwania użytkowników, dla których archiwa funkcjonują. Należy zatem postępować w sposób przemyślany i rozważny, co ma miejsce w wypadku procesu komputeryzacji Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej.

³⁶ Zob. W. Chorążyczewski, *Koncepcje komputeryzacji archiwów polskich* [w:] *Symposia Archivistica*, t. II: *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach*, red. R. Leśkiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2016, s. 45–46.

Zakres standaryzacji opisu archiwalnego w „Cyfrowym Archiwum” Instytutu Pamięci Narodowej

Opis archiwalny

Metoda opracowania zasobu utrwalona w praktyce polskich archiwów generalnie odnosi się do zespołu archiwalnego i obejmuje precyzyjnie zdefiniowane etapy. Są to: studia wstępne zespołu archiwalnego, ustalenie jego granic, ewentualne wyodrębnienie lub scalenie zespołu, porządkowanie materiałów według wybranej metody, nadanie im ostatecznego układu w zespole i wreszcie opisanie prowadzące do powstania pomocy informacyjnych służących użytkownikom archiwów. Zawsze celem takiego opracowania jest zabezpieczenie całości zasobu, nadanie mu trwałego porządku i wreszcie udostępnienie użytkownikom¹.

Wspomniany etap opisu archiwaliów do niedawna był konsekwentnie określany pojęciem „inwentaryzacja”, rozumianym jako spisanie uporządkowanych jednostek archiwalnych według wytycznych obowiązujących w służbie archiwalnej i w zgodzie z metodami archiwistyki, w wyniku czego powstaje zasadnicza pomoc informacyjna – inwentarz archiwalny².

Ze względu na dynamiczną w ostatnich latach informatyzację archiwów, rozbudowę stosowanych w nich różnorodnych baz danych, tworzenie i wdrażanie coraz nowocześniejszych systemów informatycznych do zarządzania zasobem archiwalnym, pojęcie „inwentaryzacja” ustępuje miejsca bardziej uniwersalnemu sformułowaniu, jakim jest opis archiwalny. Ma ono szersze znaczenie, nieodnoszące się bynajmniej wyłącznie do sporządzania inwentarza zespołu archiwalnego, co niekiedy umyka z pola widzenia także specjalistom w zakresie archiwistyki³.

¹ B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów*, Toruń 1994, s. 71; H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 53.

² H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *op. cit.*, s. 67.

³ Przykładowo Halina Robótka w pracy *Opracowanie i opis archiwaliów* nie definiuje pojęcia „opis archiwalny”, natomiast inwentaryzację rozumie jako czynności prowadzące do

Tymczasem precyzyjna definicja opisu archiwalnego funkcjonuje w obiegu naukowym od pierwszej połowy lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, a sformułowano ją w Międzynarodowej Radzie Archiwów, głównie pod wpływem doświadczeń anglosaskich. Opis archiwalny rozumiany jest w tym przypadku jako dokładne przedstawienie opisywanego obiektu i jego części składowych – jeżeli je posiada – polegające na takim wybraniu, przeanalizowaniu i uporządkowaniu każdej informacji, aby mogła służyć do zidentyfikowania, zarządzania, zlokalizowania, objaśniania zawartości i warunków wytworzenia materiałów archiwalnych⁴.

Istotne jest więc to, że termin ten należałoby rozumieć zarówno jako samą czynność techniczną (sporządzenie informacji), jak i jej rezultat, czyli zachowany w ustalonej wcześniej formie opis konkretnego elementu w wielopoziomowej strukturze zasobu archiwalnego.

ISAD(G)

Właściwie sporządzony opis archiwalny – jednoznacznie identyfikujący materiały archiwalne, poprawnie objaśniający ich proveniencję i treść – jest niezbędny do skutecznego udostępniania zasobu. Istotną formą jego doskonalenia, zwłaszcza z perspektywy międzynarodowej, są prace polegające na opracowaniu takiego wzorca opisu archiwalnego, który będzie gwarantował najlepszą

zewidencjonowania zespołu archiwalnego oraz przygotowania dla każdej jednostki fizycznej opisu informacyjnego w celu udostępnienia zespołu archiwalnego (H. Robótka, *Opracowanie i opis archiwaliów. Podręcznik akademicki*, Toruń 2010, s. 110). Podobnie Wiesława Kwiatkowska w jednym ze swoich ostatnich tekstów poświęconym kwestii opracowania archiwalnego podkreśla, że inwentaryzacja polega na „sporządzeniu opisu jednostek archiwalnych, w którym podajemy wymagane informacje, m.in. ich cechy rozpoznawcze, zawartość i opis zewnętrzny”, oraz zaznacza, iż „opis archiwalny” należy utożsamiać z „pomocą archiwalną” (W. Kwiatkowska, *Opracowanie archiwalne w dobie technologii informatycznych – co należy zachować, a co zmienić w dotychczasowej metodyce?*, „Archeion” 2015, t. 116, s. 295, 297). Inaczej problem ten postrzega Waldemar Chorążyczewski, traktując opis archiwalny jako jedną z funkcji opracowania zasobu (używa w tym wypadku pojęcia „archiwalny opis informacyjny”), choć nie rozstrzyga do końca, czy jest to jedynie informacja zapisana w określonej formie, czy także czynność opisywania przebiegająca w określony sposób. Zob. W. Chorążyczewski, *Archiwistyka dla początkujących*, Toruń 2014, s. 47, https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/2191/Archiwistyka_dla_poczatkujacych_wersja_1.pdf?sequence=1 (dostęp 22 I 2016 r.).

⁴ ISAD(G): *General International Standard Archival Description Second Edition Adopted by the Committee on Descriptive Standards*, Stockholm 1999, s. 11, <http://www.ica.org/10207/standards/isadg-general-international-standard-archival-description-second-edition.html> (dostęp 21 X 2015 r.); *Międzynarodowy Standard Archiwalnych Haseł Wzorcowych Stosowanych do Archiwów Ciał Zbiorowych, Osób i Rodzin ISAAR(CPF). Wersja druga*, oprac. A. Laszuk, Warszawa 2006, s. 12.

z możliwych i najbardziej efektywną komunikację z użytkownikiem archiwum. Działania takie od niespełna trzydziestu lat prowadzi przede wszystkim Międzynarodowa Rada Archiwów. W ich wyniku przygotowano założenia Międzynarodowego Standardu Opisu Archiwalnego ISAD(G) (General International Standard Archival Description) i standardów stanowiących jego informacyjne uzupełnienie, m.in. w postaci kartotek haseł wzorcowych:

– Międzynarodowego Standardu Archiwalnych Haseł Wzorcowych Stosowanych do Archiwów Ciał Zbiorowych, Osób i Rodzin – ISAAR(CPF) (International Standard Archival Authority Record Corporate Bodies, Persons, Families);

– Międzynarodowego Standardu do Opisu Instytucji z Zasobem Archiwalnym – ISDIAH (International Standard For Describing Institutions with Archival Holdings);

– Międzynarodowego Standardu Opisu Funkcji – ISDF (International Standard For Describing Functions), odnoszącego się do opisu funkcji i działalności jednostek organizacyjnych związanych z wytwarzaniem materiałów archiwalnych⁵.

ISAD(G), opublikowany w swojej drugiej, uzupełnionej wersji z 1999 r., według założeń jego twórców ma pełnić funkcję jedynie ogólnych wskazówek do przygotowania opisu archiwalnego. W praktyce powinien więc być stosowany w połączeniu z istniejącymi standardami narodowymi lub też stanowić podstawę do opracowania takiego standardu. Ogólność wzorca opracowanego przez MRA sprawia, że ma on charakter uniwersalny. Warto jednak pamiętać, że reguły zawarte w tym standardzie nie dają wskazówek co do opisu zasobu nieaktowego, m.in. materiałów fotograficznych, dźwiękowych, filmowych, a także dokumentacji kartograficznej⁶.

⁵ O polskich odniesieniach do kwestii standardów opracowanych przez MRA zob. m.in.: W. Chorążyczewski, *Polski standard opisu archiwaliów FOPAR na tle standardów obcych* [w:] *Archiwa polskie wobec wyzwań XXI wieku. Pamiętnik III Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Toruń, 2–4 września 1997 r.*, t. I, red. D. Nałęcz, Radom 1997, s. 221–229; A. Baniecki, *ISAD(G) – światowy system wielopoziomowego opisu materiałów archiwalnych. Wprowadzenie do zagadnienia*, „Archeion” 2005, t. 108, s. 241–269; A. Laszuk, *Standardy Międzynarodowej Rady Archiwów – od praktyki do teorii?* [w:] *Toruńskie konfrontacje archiwalne*, t. II: *Teoria archiwalna wczoraj – dziś – jutro*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2011, s. 227–246; A. Laszuk, *Archiwa częścią dziedzictwa narodowego – standardy podstarwą współpracy* [w:] *Toruńskie konfrontacje archiwalne*, t. III: *Archiwistyka między różnorodnością a standaryzacją*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2013, s. 175–189; A. Baniecki, *Wdrożenia standardów Międzynarodowej Rady Archiwów w niektórych archiwach zagranicznych* [w:] *Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Wrocław, 5–7 września 2012 r.*, red. W. Chorążyczewski, K. Strykowski, Warszawa 2013, s. 313–319; A. Laszuk, *Standard ISAAR(CPF) a indeksy* [w:] *Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik...*, s. 331–342.

⁶ Problem ten szczegółowo analizuje M. Jabłońska w pracy: *Dokumentacja specjalna w archiwach. Opis tradycyjny i komputerowy*, Toruń 2011, s. 177–235.

Standard ten nie określa również formatów wprowadzania danych, które związane są przecież z narzędziami i materiałami przyjętymi i stosowanymi w codziennej pracy archiwów.

Podstawowym założeniem standardu jest wielopoziomowość opisu archiwalnego, wynikająca z konsekwentnie stosowanej zasady poszanowania zespołowości. To dlatego opis archiwalny powinien być sporządzony od ogółu do szczegółu, a podstawowym elementem, który go porządkuje, jest poziom zespołu archiwalnego. Sporządzone opisy na poziomach: zespołu, podzespołu, serii, podserii, akt sprawy i dokumentu, budują hierarchiczną strukturę zespołu, a tylko taka objaśnia rzeczową proveniencję materiałów archiwalnych.

Zastosowanie standardu ISAD(G) powinno nie tylko ułatwiać uzyskiwanie i wymianę informacji o materiałach archiwalnych, lecz także dawać możliwość integracji opisów pochodzących z różnych archiwów i w efekcie zbliżyć nas do stworzenia zunifikowanego systemu informacji o dostępnych zasobach archiwów⁷.

W tym ostatnim przypadku należy wymienić popularny międzynarodowy standard zapisu informacji o zasobie archiwalnym EAD (Encoded Archival Description), który umożliwia tworzenie i udostępnianie danych o archiwaliach w formie elektronicznej. Jest on w pełni zgodny z ISAD(G), a przy wykorzystaniu odpowiednich aplikacji informatycznych umożliwia stworzenie zestandaryzowanego inwentarza archiwalnego w formie elektronicznej, zgodnego z zaleceniami MRA⁸.

ISAD(G) składa się w sumie z 26 elementów, pogrupowanych w siedmiu blokach, pozwalających na hierarchiczny opis zasobu archiwalnego. Są to:

1. Blok identyfikujący, gdzie zapisano zasadnicze informacje o opisywanym obiekcie.
2. Blok proveniencji i archiwizacji, gdzie zapisano informacje o pochodzeniu i przechowywaniu opisanego obiektu.
3. Blok opisu zawartości i układu akt, gdzie zapisano informacje o treści i stanie uporządkowania opisywanego obiektu.
4. Blok udostępniania, gdzie zapisano informacje o możliwościach (wykorzystania) udostępniania opisywanego obiektu.
5. Blok źródeł uzupełniających, z informacjami o innych materiałach archiwalnych powiązanych w ważny sposób z opisywanym obiektem.
6. Blok uwag, gdzie można zapisać informacje specjalne lub też takie, których nie udało się zawrzeć w innych blokach.

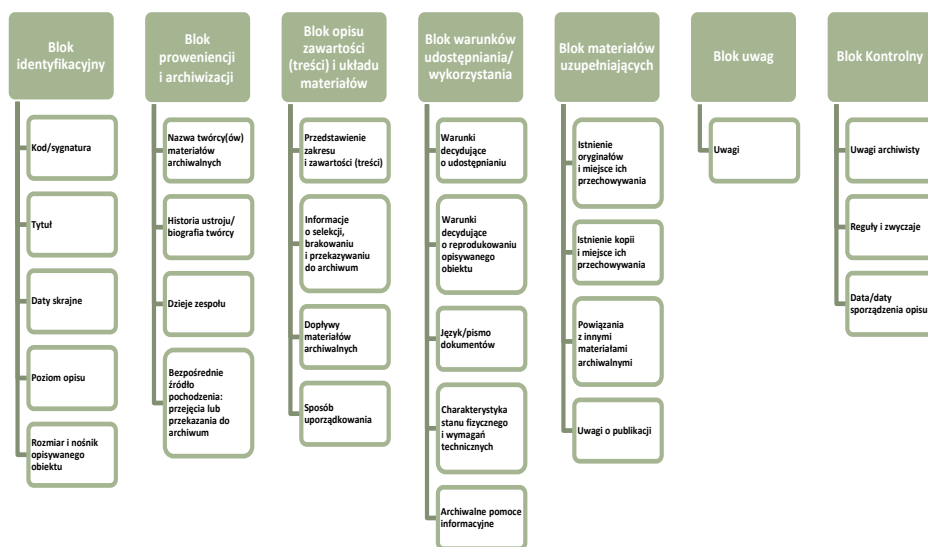
⁷ *ISAD(G): General International Standard Archival Description...*, s. 6.

⁸ Polską wersję standardu wraz z komentarzami opublikowało Narodowe Archiwum Cyfrowe. Zob. *EAD_PL. Międzynarodowy standard zapisu informacji o zasobie archiwalnym*, oprac. A. Klubiński, W. Woźniak, Warszawa 2008.

7. Blok kontroli opisu, wskazujący, jak, kiedy i przez kogo opis został przygotowany.

Tylko sześć elementów opisu uznano za zasadnicze z punktu widzenia międzynarodowej wymiany informacji. Są to: a) kod (kraju, archiwum) i sygnatura, b) tytuł, c) daty skrajne, d) poziom opisu, e) rozmiar i nośnik, f) aktotwórca⁹.

Schemat 1. Struktura opisu archiwalnego według standardu ISAD(G).

FOPAR

W realiach polskich Bohdan Ryszewski jako jeden z pierwszych rozpoczął pod koniec lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku prace nad przygotowaniem nowoczesnego standardu opisu archiwalnego. Ich efekty opublikował w pozycji zatytułowanej *Problemy komputeryzacji archiwów* (Toruń 1994). O ile z perspektywy MRA wydaje się, że najważniejsze jest przekonanie o konieczności jak najszerszej wymiany ujednoczonych informacji o materiałach archiwalnych, o tyle Bohdan Ryszewski zwrócił uwagę na inny ważny aspekt standaryzacji opisu archiwalnego. Jego zdaniem bowiem opracowanie wzorca opisu archiwalnego jest koniecznym warunkiem stworzenia i w dalszej perspektywie poprawnego działania archiwalnego systemu informatycznego. Dlatego odpowiedni format opisu powinien być opracowany jeszcze przed etapem tworzenia takiego systemu,

⁹ ISAD(G): *General International Standard Archival Description...*, s. 16–48.

a mówiąc ściślej – powinien stanowić jeden z teoretycznych elementów całościowego projektu planowanego systemu¹⁰.

Bohdan Ryszewski, uwzględniając przede wszystkim specyfikę polskiego zasobu archiwalnego, wyraźnie postulował, że podstawową zasadą tworzenia standardu opisu archiwalnego powinna być możliwość wszechstronnego i głębokiego opisu zasobu archiwalnego, ale w całej jego złożonej strukturze. Oznacza to, że budowa standardu powinna być zgodna ze strukturą zasobu, natomiast dostosowanie wzorca opisu do różnorodności typów i rodzajów materiałów pozostaje kwestią dalszą, związaną z ewentualną rozbudową standardu o kolejne szczegółowe formy opisu¹¹.

Wychodząc z takiego założenia, Bohdan Ryszewski dokonał analizy struktury zasobu archiwalnego w warunkach polskich, wyznaczył i zdefiniował w porządku hierarchicznym dziewięć jego poziomów i wreszcie – sformułował zasadę strukturalną, która będąc rozwinięciem zasady proveniencji, nakazuje poszanowanie i rekonstrukcję całej struktury zasobu archiwalnego, ze wszystkimi jej elementami, nieograniczonymi maksymalnie lub wyłącznie do poziomu zespołu archiwalnego. W zaproponowanej przez niego strukturze zasobu wydzielone zostały następujące poziomy konieczne do poprawnego opisu archiwaliów. Wymieniając je od najwyższego do najniższego, są to: 1) zasób archiwum, 2) zasób archiwum historycznego, 3) grupa zespołów, 4) zespół archiwalny, 5) podzespół, 6) seria archiwalna, 7) klasa archiwalna (podseria), 8) jednostka archiwalna, 9) dokument (pojedynczy przekaz informacyjny)¹².

Na takiej podbudowie teoretycznej, której *notabene* do chwili obecnej nikt pod względem naukowym nie podważył, Bohdan Ryszewski oparł opracowany przez siebie standard wielopoziomowego opisu archiwalnego, który nazwał FOPAR (Format Opisu Archiwaliów). Format, co trzeba podkreślić, jest w pełni zgodny ze standardem ISAD(G). Opis na każdym z wymienionych wcześniej poziomów struktury zasobu powinien być kategoryzowany według porządkujących tę strukturę bloków:

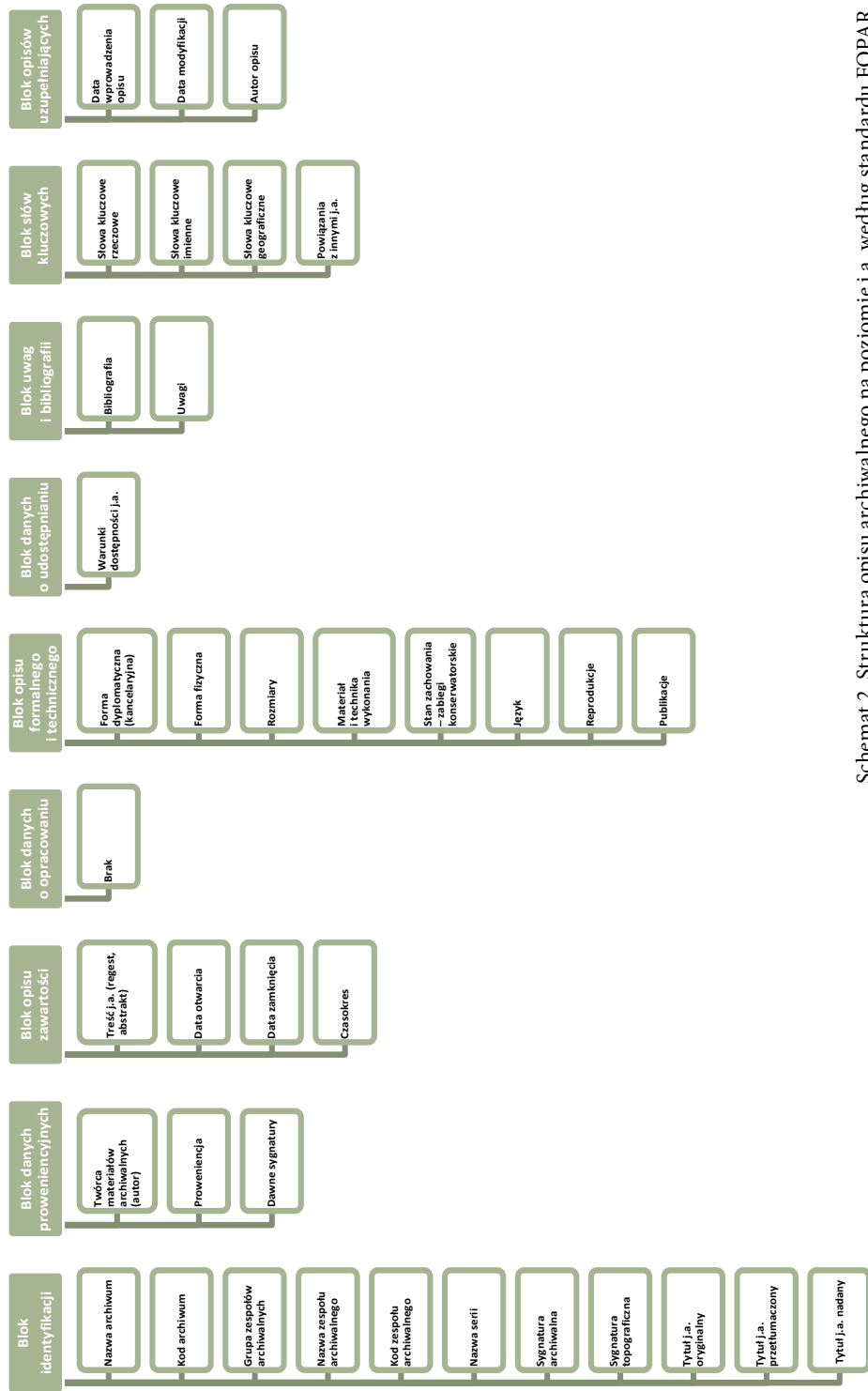
1. Identyfikacji.
2. Danych proveniencyjnych.
3. Opisu zawartości.
4. Danych o opracowaniu.
5. Opisu formalnego i technicznego.
6. Danych o udostępnianiu.
7. Uwag i bibliografii.
8. Słów kluczowych.
9. Opisów uzupełniających.

¹⁰ B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji...*, s. 18–19, 27.

¹¹ *Ibidem*, s. 49–50.

¹² *Ibidem*, s. 20–25.

Schemat 2. Struktura opisu archiwalnego na poziomie j.a. według standardu FOPAR.

Wymienione bloki zawierają szczegółowe pola opisu archiwalnego. Standard, jako całość, uwzględniając wszystkie bloki, przewiduje maksymalnie 190 takich pól¹³.

FOPAR, według założeń jego twórcy, jest formatem elastycznym – można go rozbudowywać o kolejne podpoziomy – i równocześnie jest wszechstronny. Po pierwsze, umożliwi szczegółowy opis zasobu archiwalnego w całej jego złożonej strukturze; po drugie, zapewnia opis wszystkich typów i rodzajów archiwaliów (nie tylko dokumentacji aktowej, lecz także dokumentacji specjalnej: kartograficznej, technicznej, audiowizualnej czy elektronicznej), przy zachowaniu dla każdego z nich znormalizowanych pól opisu¹⁴.

Projekty NDAP

Propozycje Bohdana Ryszewskiego, dyskutowane w środowiskach akademickich, nie zyskały jednak aprobaty polskich władz archiwalnych. Co prawda, w Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych chwalono dokonania szkoły toruńskiej, w tym też i te w zakresie badań nad formatem opisu archiwaliów, ale równocześnie oznajmiano, że należy się raczej skupić na bezpośrednim wykorzystaniu międzynarodowego standardu ISAD(G)¹⁵.

Najbardziej chyba spektakularnym wyrazem takiego stanowiska była Decyzja nr 4 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 1 lutego 2005 r. w sprawie struktury i zawartości komputerowych baz danych tworzonych i użytkowanych w archiwach państwowych. Ich budowa, określona w załączniku nr 1 do wspomnianej decyzji, została oparta prawie w całości na standardzie ISAD(G)¹⁶. Szybko okazało się jednak, że powyższa decyzja jest regulacją martwą, niemożliwą do praktycznego zastosowania w działalności sieci archiwów państwowych, które tylko w 2000 r. dysponowały liczbą 1668 różnych baz danych opisujących zgromadzone archiwalia, i z roku na rok ich przybywało¹⁷. Wspomnianą decyzję

¹³ *Ibidem*, s. 41–58.

¹⁴ *Ibidem*, s. 35, 38, 59. Szerzej o wykorzystaniu standardu FOPAR do opisu różnych form archiwaliów zob. *Komputeryzacja archiwów*, t. 5: *Problemy opisu archiwaliów w skomputeryzowanych archiwalnych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 5 i 6 grudnia 1997 r.*, red. H. Robótka, Toruń 1999.

¹⁵ *Historyk – Archiwista – Komputer. Historyk a nowoczesny system informacji archiwalnej*, red. R. Degen, H. Robótka, Toruń 2004, s. 165.

¹⁶ Decyzja nr 4 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 1 II 2005 r. w sprawie struktury i zawartości komputerowych baz danych tworzonych i użytkowanych w archiwach państwowych, s. 1–14, https://archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/dec_4_2005.pdf (dostęp 19 X 2015 r.).

¹⁷ H. Robótka, *System informacji archiwalnej czy system zarządzania informacją archiwalną w epoce nowych technologii* [w:] *Historyk – Archiwista – Komputer...*, s. 15.

uchylono 15 września 2008 r. i skupiono się równocześnie nad rozbudową zuniifikowanej bazy danych System Ewidencji Zasobu Archiwalnego SEZAM, spełniającego przynajmniej minimalne wymogi standardu ISAD(G)¹⁸.

Ciekawym głosem z kręgów NDAP w dyskusji o standaryzacji zasobu był artykuł Anny Laszuk opublikowany w 2013 r. w tomie pokonferencyjnym z III Toruńskich Konfrontacji Archiwalnych. Autorka zauważyła m.in., że co prawda międzynarodowe wzorce zawierają istotne zalecenia, ale nie są z natury swojej obowiązujące i dlatego w polskich archiwach obowiązują tzw. standardy *de facto*, czyli przepisy wprowadzane przez władze archiwalne¹⁹.

Na podstawie przytoczonej uwagi można by wnioskować, że nie ma powodów do większych obaw o poziom metodyki opracowania polskiego zasobu archiwalnego, bo *de facto* obowiązują w niej na przykład takie wzorce jak Wytyczne w sprawie sporządzania inwentarzy książkowych dla zespołów (zbiorów) przechowywanych w archiwach państwowych z 1960 r.²⁰, uzupełnione w 1984 r. wskazówkami dotyczącymi sporządzania inwentarzy archiwalnych zespołów i zbiorów akt wytworzonych w okresie kancelarii akt spraw (XIX–XX w.)²¹. Sędziwe regulacje ustalają formę i elementy składowe podstawowej pomocy informacyjnej w archiwum, jaką jest inwentarz archiwalny, a także, co dla niniejszych rozważań jest szczególnie istotne, niezbędne elementy opisu na poziomie jednostki archiwalnej, sporządzane w postaci karty inwentarzowej, składającej się z dziewięciu rubryk (wzór NDAP-3). Schemat, układ i przeznaczenie poszczególnych rubryk przywołanego wzoru karty inwentarzowej, opracowanej na podstawie propozycji Adama Wolffa z 1947 r., tworzą standard opisu archiwaliów stale obowiązujący w archiwach państwowych²².

Na szczęście pojawiła się realna szansa na zmianę tego archaicznego stanu rzeczy, wymuszona głównie intensywnym przebiegiem prac nad zbudowaniem

¹⁸ Zob. Decyzja nr 23 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 15 IX 2008 r. uchylająca decyzję w sprawie struktury i zawartości komputerowych baz danych tworzonych i użytkowanych w archiwach państwowych, http://archiwalna.archiwa.gov.pl/images/stories/file/pdf/dec_23_2008.pdf (dostęp 19 X 2015 r.); Decyzja nr 24 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 15 IX 2008 r. zmieniająca decyzję w sprawie wprowadzenia do stosowania w archiwach państwowych bazy danych System Ewidencji Zasobu Archiwalnego SEZAM 6.2, http://archiwalna.archiwa.gov.pl/images/stories/file/pdf/dec_24_2008.pdf (dostęp 19 X 2015 r.).

¹⁹ A. Laszuk, *Archiwa częścią dziedzictwa narodowego...*, s. 182.

²⁰ Wprowadzone Zarządzeniem nr 6 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 19 III 1960 r. Zob. *Zbiór przepisów archiwalnych wydanych przez naczelnego dyrektora archiwów państwowych w latach 1952–2000*, oprac. M. Tarakanowska, E. Rosowska, Warszawa 2001, s. 275–277.

²¹ Wprowadzone Pismem okólnym nr 2 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 28 V 1984 r. Zob. *ibidem*, s. 502–514.

²² Por. W. Kwiatkowska, *Budowa elektronicznego systemu informacji archiwalnej w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, „Archiwista Polski” 2007, nr 2, s. 82.

Zintegrowanego Systemu Informacji Archiwalnej – projektem realizowanym przez Narodowe Archiwum Cyfrowe²³. W ciągu ostatnich trzech lat naczelny dyrektor archiwów państwowych podjął kilka decyzji, których celem jest przyspieszenie reformy metod opracowania polskiego zasobu archiwalnego. Między innymi w lipcu 2012 r. został powołany zespół naukowy do spraw analizy i nowelizacji wskazówek metodycznych wydanych przez polskie władze archiwalne. Zespół ten dokonał przeglądu obowiązujących w archiwach państwowych przepisów metodycznych opracowanych w latach 1954–2012, zwłaszcza pod kątem zarządzania zasobem archiwalnym przy użyciu systemów informatycznych. Dość oczywistą konkluzją prac zespołu było stwierdzenie, że budowa nowoczesnego systemu informacyjnego w polskich archiwach powinna być oparta na narodowym standardzie opisu archiwalnego, zgodnym z normami MRA i opracowanym wraz z nowym modelem inwentarza archiwalnego²⁴.

Dlatego też w grudniu 2013 r. naczelny dyrektor archiwów państwowych powołał kolejny zespół naukowy, tym razem do opracowania standardu opisu materiałów archiwalnych w archiwach państwowych. Ośmioosobowa grupa złożona z pracowników archiwów państwowych w: Koszalinie, Wrocławiu, Płocku, Katowicach, Lublinie, Warszawie oraz AGAD i NDAP otrzymała dwa zadania. Po pierwsze, przygotowanie standardu opisu archiwalnego ze wskazaniem poziomów oraz elementów opisu obowiązkowych i fakultatywnych wraz z ich definicjami. Po drugie, przygotowanie propozycji zmian w obowiązujących przepisach wydanych przez naczelnego dyrektora archiwów państwowych, dostosowujących je do opracowanego standardu opisu.

Zgodnie ze wspomnianą decyzją prace zespołu uwzględniały:

1. Dotychczasowe przepisy metodyczne wydane przez naczelnego dyrektora archiwów państwowych oraz inne akty normatywne dotyczące standardu opisu.

2. Wyniki prac zespołu naukowego do spraw analizy i kierunków nowelizacji wskazówek metodycznych wydanych przez NDAP, powołanego Decyzją nr 16 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 4 lipca 2012 r.

3. Wyniki prac teoretycznych w dziedzinie archiwistyki, prowadzonych w Polsce i innych krajach.

4. Standardy opracowane przez Międzynarodową Radę Archiwów: ISAD(G), ISAAR(CPF), ISDIAH oraz ISDF.

²³ Ogólnie na temat systemu zob. H. Staszewska, *Zintegrowany System Informacji Archiwalnej (ZoSIA) w archiwach państwowych. Informacje wstępne*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2015, t. 8, s. 9–21.

²⁴ Analiza wskazówek metodycznych wydanych przez naczelnego dyrektora archiwów państwowych, s. 1–9, https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/analiza_wskazowki_metodyczne_2013.pdf (dostęp 19 X 2015 r.).

5. Standardy opisu archiwalnego obowiązujące w innych krajach, w tym kanadyjski Rules for Archival Description (RAD), włoski Sistema Informativo degli Archivi di Stato (SIAS), hiszpański Norma de Descripción Arxivística de Catalunya (NODAC) i szwajcarskie zasady wdrażania standardu ISAD(G)²⁵.

Jak widać, członkowie zespołu korzystali z bogatych doświadczeń międzynarodowych – kanadyjskich, włoskich czy też szwajcarskich. W swoich pracach korzystali także ze standardu FOPAR, uwzględniającego specyfikę polskiego zasobu archiwalnego. Wymiernym efektem ich wspólnego wysiłku jest projekt polskiej normy opisu materiałów archiwalnych (NOMA), który w końcu 2015 r. został skierowany do konsultacji i dyskusji środowiskowej²⁶.

„Cyfrowe Archiwum” IPN

Nikły przez wiele lat stan prac nad narodowym standardem opisu archiwalnego determinował w pewnym stopniu jakość i poziom opracowywania także zasobu przejętego przez IPN. Oczywiście obraz trudności, z którymi borykali się archiwiści Instytutu, był znacznie poważniejszy. Wystarczy tylko przypomnieć, że po pierwsze, IPN zgromadził zasób pod względem archiwalnym nieopracowany; po drugie, przejął archiwalia w większości obciążone koniecznością stosowania ustawy o ochronie informacji niejawnych²⁷. Należy też dodać do tego, w pewnym stopniu deprymujący, prezentowany publicznie bardzo krytyczny stosunek niektórych wysokich przedstawicieli polskich władz archiwalnych do samej idei utworzenia archiwum Instytutu i zarzuty braku profesjonalizmu w jego działaniu. Najlepszym przykładem jest tu radykalne w treści wystąpienie Andrzeja Biernata i Darii Lipińskiej-Nałęcz, podczas konferencji poświęconej omówieniu dorobku naukowego i edukacyjnego IPN, która odbyła się w końcu

²⁵ Decyzja nr 58 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 10 XII 2013 r. w sprawie powołania zespołu naukowego do opracowania standardu opisu materiałów archiwalnych w archiwach państwowych, https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/dec_58_2013.pdf (dostęp 19 X 2015 r.).

²⁶ Projekt normy opisu materiałów archiwalnych zespół po raz pierwszy przedstawił na posiedzeniu Rady Archiwalnej 9 XII 2015 r. Zob. *Norma opisu materiałów archiwalnych w archiwach państwowych NOMA, wersja 0.1*, Warszawa 2015, [http://archiwa.gov.pl/files/NOMA_0_1\(1\).pdf](http://archiwa.gov.pl/files/NOMA_0_1(1).pdf) (dostęp z 22 II 2016 r.). Zaskakujące jest to, że w ramach powołanego zespołu nie znalazł się nikt z NAC, które od kilku lat odpowiada za budowę i wdrożenie do użytkowania zestandaryzowanego systemu ZoSIA, obowiązującego już w niektórych archiwach państwowych. Podstawowe dane dotyczące wzorca: W. Kwiatkowska, *Ogólne uwagi dotyczące normy opisu materiałów archiwalnych w archiwach państwowych NOMA wersja 0.1*, „Archiwista Polski” 2016, nr 1, s. 71–76.

²⁷ Szerzej zob. J. Bednarek, R. Leśkiewicz, *Wstęp* [w:] *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej (stan na dzień 31 grudnia 2008 roku)*, red. J. Bednarek, R. Leśkiewicz, Warszawa 2009, s. 13–18.

2010 r. w Łodzi. Referenci nie dopatrzili się wówczas właściwie żadnego pozytywnego aspektu w funkcjonowaniu Archiwum Instytutu²⁸.

Pomimo szeregu problemów, które dotyczyły Archiwum Instytutu – budowanego przecież całkowicie od podstaw – już w 2004 r. zaczęto dyskutować w nim na temat kwestii standaryzacji opisu gromadzonego zasobu. Pierwszy Zespół Roboczy ds. opracowania koncepcji wykorzystania narzędzi informatycznych w zarządzaniu zasobem archiwalnym Instytutu, który działał od stycznia do czerwca 2004 r., przygotował nawet projekt bazy danych do opisu zasobu, uwzględniającej standard ISAD(G)²⁹. Jednak dopiero jesienią 2009 r., po przeprowadzeniu zmian organizacyjnych w Instytucie i równoczesnym wzmocnieniu kadrowym pionu archiwalnego, podjęto działania służące m.in. ostatecznej unifikacji sporządzanych opisów archiwalnych. Przede wszystkim scalono – funkcjonujące do tamtej pory niezależnie od siebie – bazy danych z opisami zasobu, wykorzystywane w poszczególnych jednostkach terenowych Instytutu. Prace te z sukcesem koordynował ówczesny zastępca dyrektora BUiAD Jacek Kwilosz. We współpracy z pionem informatycznym zdołano uruchomić wówczas pierwszą zintegrowaną i ogólnopolską bazę danych o zasobie archiwalnym IPN, nazywaną NEXUS. Na koniec 2009 r. zamieszczonych w niej było łącznie ponad dwa i pół miliona rekordów na poziomie opisu jednostek archiwalnych³⁰.

Uzupełnianie danych w bazie NEXUS, nazywanej wówczas trochę na wyrost „Systemem Informacji Archiwalnej”, odbywało się na podstawie specjalnej instrukcji wprowadzonej zarządzeniem prezesa IPN. Na podkreślenie zasługuje fakt, że autorzy projektu mieli pełną świadomość tego, iż opis archiwalny powinien odbywać się zgodnie z określonymi standardami. Dlatego w powyższej instrukcji wskazywano m.in., że opracowany kwestionariusz opisu jednostek archiwalnych dla omawianej bazy „zbliży ich opis do Międzynarodowego Standardu Opisu Archiwalnego ISAD(G)”, a kwestionariusz opisu aktotwórców uwzględni zalecenia standardu ISAAR(CPF). Nie oznaczało to jednak, że zastosowane

²⁸ Referenci, abstrahując od ogólnej sytuacji w archiwach państwowych, a przede wszystkim od zapisów ustawy o IPN, wyrażali zaniepokojenie, że Archiwum Instytutu m.in. w nieprawidłowy sposób gromadzi i rozmieszcza akta, że panuje w nim bałagan, że nie opracowano jeszcze zgromadzonego zasobu, że dokumenty są udostępniane w wybiórczy i uznaniowy sposób, że IPN jest lepiej finansowany niż archiwa państwowe itd. Zob. D. Lipińska-Nałęcz, *Użytkownik w IPN. Metodyka gromadzenia i opracowania zasobów a problemy udostępniania* [w:] *Bez taryfy ulgowej. Dorobek naukowy i edukacyjny Instytutu Pamięci Narodowej 2000–2010*, red. A. Czyżewski, S.M. Nowinowski, R. Stobiecki, J. Żelazko, Łódź 2012, s. 241–252.

²⁹ Zob. R. Peterman, *Zasób archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej a komputeryzacja archiwów* [w:] *W kręgu „teczek”. Z badań nad zasobem i funkcjami archiwum Instytutu Pamięci Narodowej*, red. J. Bednarek, P. Perzyna, Łódź–Toruń 2007, s. 95–96.

³⁰ *Informacja o działalności Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w okresie 1 stycznia 2009 r. – 31 grudnia 2009 r.*, Warszawa 2010, s. 68–69, http://ipn.gov.pl/_data/assets/pdf_file/0008/61397/1-23235.pdf (dostęp 19 X 2015 r.).

rozwiązania miały spełniać ostatecznie choćby minimalne wymagania obydwu wzorców MRA. W wypadku opisu aktotwórców brakowało unikalnego kodu identyfikacyjnego hasła wzorcowego i określenia typu jednostki (tzn. wskazania, czy opisywana jednostka jest ciałem zbiorowym, osobą czy rodziną). Opis zasobu, pomimo możliwości wprowadzenia nazwy zespołu i serii, nie miał także w pełni charakteru wielopoziomowego³¹.

Przełomowy w zakresie informatyzacji Archiwum IPN – i co za tym idzie w zakresie standaryzacji opisu archiwalnego – okazał się jednak dopiero 2012 r., kiedy to 30 października została zawarta umowa na dostawę, instalację i konfigurację aplikacji „Cyfrowe Archiwum” pomiędzy IPN a Konsorcjum, w którego skład wchodziły spółki Comp S.A. i Enigma Systemy Ochrony Informacji Sp. z o.o.³²

Projekt „Cyfrowe Archiwum” jest próbą stworzenia w IPN systemu informatycznego do kompleksowej obsługi działalności archiwum z historycznym i zamkniętym zasobem archiwalnym. System ten przygotowano tylko na potrzeby Archiwum Instytutu, dlatego uwzględnia specyfikę zgromadzonego w nim zasobu, szczególnie widoczną chociażby w kwestii tzw. ewidencji operacyjnej³³. Osobą, która z polecenia Rafała Leśkiewicza – dyrektora Archiwum IPN w latach 2010–2016 – koordynowała prace nad koncepcją systemu i organizowała jego wieloetapowe wdrażanie w Archiwum IPN, był jego zastępca od 2011 r. – Andrzej Pieczunko³⁴.

³¹ Kwestie te regulowało Zarządzenie nr 26/11 prezesa IPN-KŚZpNP z 22 VI 2011 r. w sprawie systemu informacji archiwalnej „Nexus” oraz struktury i zawartości innych baz danych zawierających informacje o zasobie archiwalnym IPN-KŚZpNP.

³² Szerzej zob. J. Bednarek, *ICA-AtoM, ZoSIA, Cyfrowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Przegląd funkcjonalności systemów informatycznych do zarządzania zasobem archiwalnym* [w:] *Symposia Archivistica*, t. II: *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach*, red. R. Leśkiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2016, s. 106–111. O „Cyfrowym Archiwum” IPN z perspektywy metody prowadzenia projektu pisał A. Pieczunko, *O co naprawdę chodzi? Cyfrowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej* [w:] *Electronic Records and Access to Archive Resources via Internet. Materials of the International Conference. Warsaw, 22–23 May 2013*, red. A. Laszuk, Warszawa 2015, s. 257–265.

³³ Ewidencja operacyjna to specyficzna forma dokumentowania pracy operacyjnej, wynikająca z obowiązku zgłaszania do rejestracji osób i spraw pozostających w zainteresowaniu m.in. byłej Służby Bezpieczeństwa. Tryb rejestracji określały odrębne przepisy normatywne, a prowadzono ją w formie specjalnych kartotek, z których największą była kartoteka ogólnoinformacyjna (alfabetyczna osobowa). Z nowszych prac na ten temat zob. m.in.: A. Zieliński, *Przykłady dokumentacji wytworzonej przez pion ewidencji operacyjnej SB w latach 1972–1990 i jej wykorzystanie do badań naukowych*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, t. 3, s. 147–168; K. Tyłski, *Zasady funkcjonowania ewidencji operacyjnej Służby Bezpieczeństwa*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2013, t. 6, s. 77–99; J. Piłat, *Zarys struktury ewidencji operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w zasobie Oddziału IPN w Lublinie*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2013, t. 6, s. 101–134.

³⁴ A. Pieczunko, *op. cit.*, s. 261.

Ze względu na radykalne ograniczenia dotyczące czasu realizacji projekt „Cyfrowe Archiwum” nie był konsultowany z Zespołem Metodycznym działającym w Instytucie. Za to już 15 grudnia 2012 r. wprowadzono w życie jego pierwszy etap. Baza NEXUS, po udanej migracji danych, została zastąpiona modułem nowego systemu, umożliwiającym opis i prezentację archiwaliów. Do końca 2012 r. zawierał on już 16 800 742 rekordów na poziomie jednostek archiwalnych³⁵.

Wspomniany moduł określany jest w dokumentacji technicznej jako „centralny system elektronicznej ewidencji jednostek archiwalnych”³⁶. Przez członków zespołu projektowego nazywany jest też zamiennie „hurtownią usystematyzowanych danych”. Mówiąc inaczej, jest to moduł opracowania zasobu. Umożliwia on tworzenie, edycję i wgląd w elementy opisu archiwalnego. Dzięki niemu powstaje i może być aktualizowana główna baza danych Archiwum Instytutu, zawierająca opisy poszczególnych j.a.

Założono, że docelowo opis w tym module będzie dostępny na poziomie zespołu, podzespołu, serii, podserii, jednostki archiwalnej i dokumentu. W wypadku najważniejszego elementu struktury zasobu, czyli zespołu archiwalnego, kwestionariusz opisu porządkuje na razie tylko jeden blok, nazwany „dane aktotwórcy”, składający się w sumie z 22 pól opisu. Z opisem na poziomie zespołu powiązana jest też użyteczna informacja prezentująca dodatkowo jego strukturę, sporządzona z uwzględnieniem ustalonego hierarchicznego porządku w zespole.

Najbardziej rozbudowany jest poziom opisu jednostki archiwalnej. Jego strukturę tworzy pięć wydzielonych bloków:

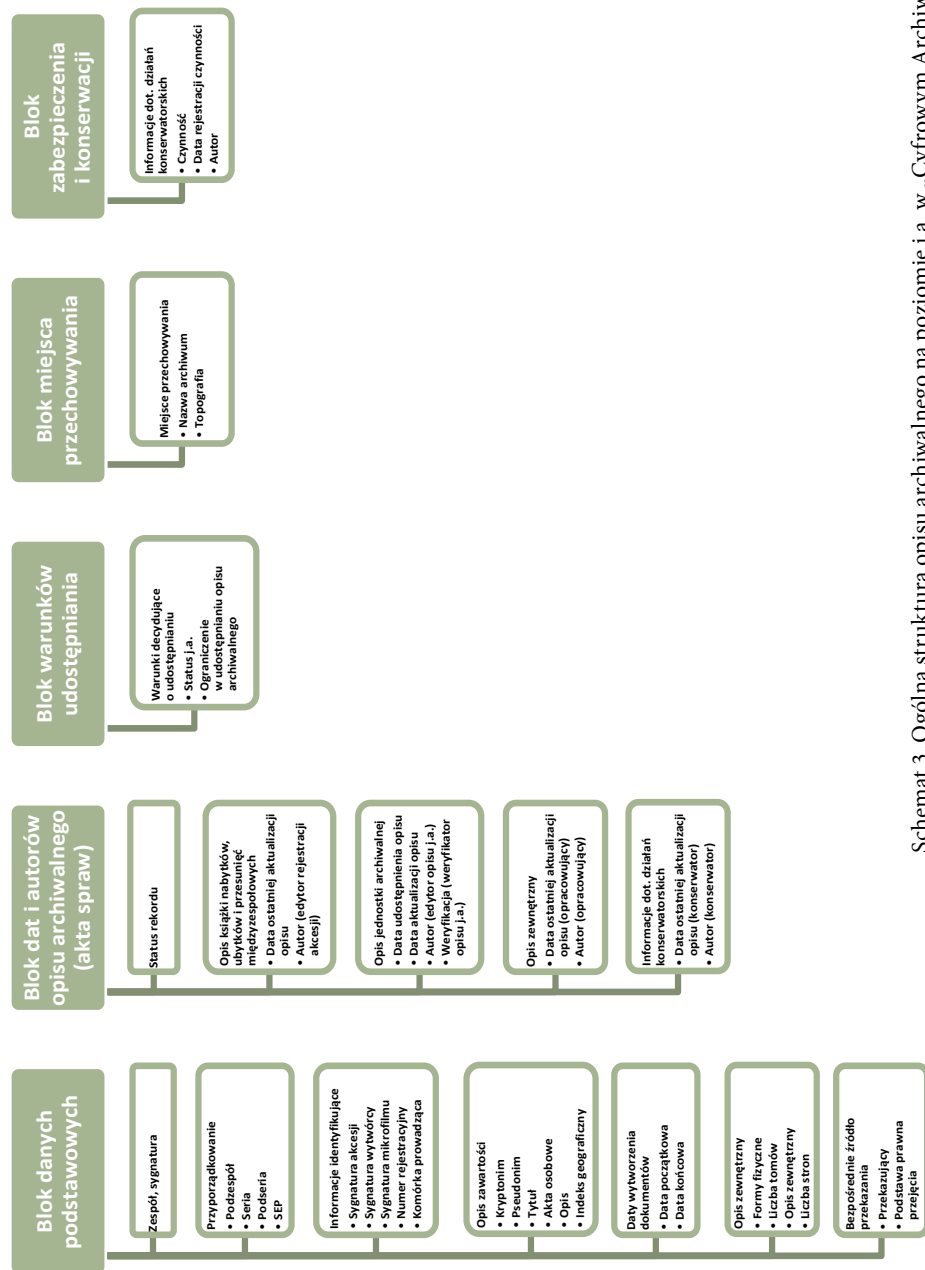
1. Danych podstawowych.
2. Dat i autorów opisu archiwalnego (akta spraw).
3. Warunków udostępniania.
4. Miejsca przechowywania.
5. Zabezpieczenia i konserwacji.

Każdy z tych bloków zawiera dodatkowe kategorie opisów, w ramach których znajdują się poszczególne pola. Kwestionariusz dotyczący j.a. jako całość przewiduje wykorzystanie w sumie aż 91 pól opisu (tyle przynajmniej zakłada

³⁵ Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. *Informacja o działalności. 1 stycznia 2012 r. – 31 grudnia 2012 r.*, Warszawa 2013, s. 99, http://ipn.gov.pl/_data/assets/pdf_file/0010/110008/Informacja-o-dzialalnosci-IPNKsZpNP-w-okresie-1-stycznia-31-grudnia-2012-r.-.pdf (dostęp 19 X 2015 r.).

³⁶ Według dokumentacji projektowej: „Moduł 1 systemu «Cyfrowe Archiwum»: moduł w systemie określający zasady tworzenia, edycji i wglądu w opisy jednostek archiwalnych: jednostek archiwalnych (j.a.), indeksu osobowego, zawartości pomocy ewidencyjnych, dokumentów zawartych w j.a. oraz danych kontekstowych (zespół lub zbiór archiwalny, podzespół, seria, podseria) w centralnym systemie elektronicznej ewidencji jednostek archiwalnych”. Zob. *Analiza etapu V dla systemu „Cyfrowe Archiwum” w IPN, wersja 1.0, 2014, s. 9* (dokument wykorzystany w artykule za zgodą Andrzeja Pieczunki).

Schemat 3. Ogólna struktura opisu archiwalnego na poziomie j.a. w „Cyfrowym Archiwum” IPN.

dokumentacja techniczna projektu), co jest niewątpliwie ewenementem nie tylko w skali krajowej, ale i światowej³⁷.

Twórcy projektu, inaczej niż w standardach ISAD(G) i FOPAR, skonstruowali poszczególne bloki opisu. Przede wszystkim pola: danych identyfikacyjnych, opisu proveniencji i zawartości j.a., zamieszczono w jednym tylko bloku danych podstawowych. W nieporównywalnie szerszym zakresie niż w przywołanych wcześniej standardach rozbudowany jest też blok dat i autorów opisu, który liczy docelowo aż 32 pola. Można to uzasadnić jedynie potrzebą stałego nadzoru nad terminowością opracowania zasobu wymaganą przez kierownictwo Instytutu.

Budowa modułu opracowania w „Cyfrowym Archiwum” umożliwia także bezpośredni dostęp do indeksu osobowego (ale tylko dla danej j.a.), odsyłaczy (gdzie m.in. hasło osobowe lub geograficzne można powiązać z kartotekami wzorcowymi) i hasła wzorcowego dla dysponenta zespołu, czyli konkretnego archiwum IPN. W tym ostatnim przypadku opis poszczególnych archiwów IPN, sporządzony z wykorzystaniem standardu ISDIAH, jest na razie tylko częścią opisu na poziomie j.a. Wprowadza to poważną komplikację do przyszłej prezentacji zasobu w formie hierarchicznego opisu wielopoziomowego, który, jak wiadomo, powinien przebiegać od ogółu do szczegółu³⁸.

Podsumowanie

Opracowanie zasobu IPN, który liczy obecnie ponad 90 km bieżących akt, cały czas trwa. Co kwartał, według dostępnych w Instytucie statystyk, archiwiści sporządzają około 100 tys. nowych opisów na poziomie jednostek archiwalnych. Przedłużają się też skomplikowane prace nad pełnym wdrożeniem „Cyfrowego Archiwum” do użytkowania. Okoliczności te nie pozostają bez wpływu na aktualne możliwości systemu jako całości, zwłaszcza te dotyczące prezentacji zgromadzonego zasobu.

Przede wszystkim w chwili obecnej użytkownik „Cyfrowego Archiwum” nie jest w stanie swobodnie poruszać się po zasobie Instytutu na zasadzie przeglądu opisów archiwalnych według poszczególnych zespołów, podzespołów czy serii, i na tej podstawie typować do udostępnienia jednostki archiwalne lub ich ciągi. Do opisów j.a. można dotrzeć, korzystając wyłącznie z rozbudowanej wy-

³⁷ Analiza etapu III dla systemu „Cyfrowe Archiwum” w IPN, wersja 1.0, 2013, s. 107–111 (dokument wykorzystany w artykule za zgodą Andrzeja Pieczunki). Dla porównania FOPAR zakładał na poziomie j.a. 35 pól opisu (B. Ryszewski, *op. cit.*, s. 57–58), a system AtoM w wersji 2.0 – 45 pól. Zob. <http://demo.accessmemory.org/informationobject/add> (dostęp 19 X 2015 r.).

³⁸ W tym przypadku nazwa konkretnego archiwum IPN jest wyświetlana w widoku szczegółowym opisu j.a., w polu „Nazwa archiwum” – w sekcji „Miejsce przechowywania” – i stanowi łączy do elektronicznej karty archiwum IPN.

szukiwarki kontekstowej i dużej liczby pól wyboru. Innymi słowy, system na razie nie daje możliwości prezentacji zasobu Instytutu na zasadzie hierarchicznie uporządkowanego i interoperatywnego opisu wielopoziomowego, wskazującego na realną tektonikę zasobu archiwalnego Instytutu.

System umożliwia za to widok zawartości wybranego zespołu w formie wykazu j.a., wygenerowanego zgodnie z kolejnymi pozycjami na spisach zdawczo-odbiorczych, przyporządkowanych do danego zespołu. W takiej sytuacji użytkownik archiwum, aby uzyskać pożądane informacje, jest skazany na wyszukiwarce, która zawsze „zwraca” opis na poziomie jednostki archiwalnej (lub dokumentu), bądź też musi być doskonale zorientowany w strukturze danego zespołu archiwalnego, aby dzięki dostępnym polom wyboru wyszukiwarki wytypować interesującego go grupy materiałów. Ta druga okoliczność w wypadku akt zachowanych po komunistycznym aparacie bezpieczeństwa wymaga jednak specjalistycznej wiedzy³⁹.

Skupienie się na bardzo szczegółowym opisie na poziomie jednostek archiwalnych kosztem innych elementów struktury zasobu na razie cieszy tak specyficznych użytkowników Archiwum IPN, jak np. funkcjonariusze służb specjalnych i mundurowych, prokuratorzy, genealodzy, czy w dużej mierze dziennikarze. To użytkownicy, którzy poszukują głównie informacji unikalnej, najczęściej danych o konkretnych osobach. W tym przypadku sprawnie działająca wyszukiwarka kontekstowa w zupełności wystarcza. Więcej problemów może mieć natomiast bardziej zaawansowany użytkownik, np. naukowiec, który sam chce dotrzeć do określonej partii zasobu i na jej podstawie będzie poszukiwał interesujących go archiwaliów; badacz, który chce poznać najpierw pochodzenie dokumentów, ocenić ich stan zachowania i dopiero potem wytypować konkretne partie materiałów do udostępnienia.

Według dokumentacji projektowej systemu planowane jest udostępnienie wykazu zespołów (zbiorów) archiwalnych, który będzie umożliwiał bezpośredni dostęp do opisów na poziomie zespołu z widokiem szczegółowym zawierającym zestawienie wszystkich j.a. Wtedy też możliwe będzie np. wydrukowanie inwentarza skarbowego danego zespołu. Funkcje te zostaną uaktywnione po nadaniu zespołowi unikalnego numeru, nazywanego w dokumentacji technicznej systemu „sygnaturą zespołu”. Realizacja tych planów uzależniona jest jednak od zakończenia opracowywania danych zespołów, dodatkowo będzie wymagała podjęcia koniecznych prac nad zmianą funkcjonującego obecnie w Instytucie systemu ewidencji zasobu, wciąż opartego na spisach zdawczo-odbiorczych. Byłoby dobrze, gdyby te finalne zmiany mogły zachodzić w Archiwum Instytutu już z wykorzystaniem deklarowanego przez NDAP polskiego standardu opisu archiwalnego.

³⁹ Przykładowo w strukturze średniej wielkości zespołu archiwalnego, jakim jest „Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Skierniewicach [1975] 1983–1990”, wydzielono dwa podzespoły, dziewięć serii i aż pięćdziesiąt podserii. Charakterystyka zespołu dostępna jest w inwentarzu elektronicznym zasobu, publikowanym w Internecie przez IPN. Zob. http://inwentarz.ipn.gov.pl/archivalCollection?id_a=4009 (dostęp 19 X 2015 r.).

Standaryzacja opisu archiwalnego w archiwach Kościoła katolickiego

Uwagi wstępne

Tytuł artykułu zwraca uwagę na pewien problem. Przedmiot rozważań ma dotyczyć standaryzacji opisu archiwalnego w archiwach Kościoła katolickiego. Jednakże trudno mówić o standardzie opisu archiwalnego, który nie istnieje i oczekuje na opracowanie. Dlatego przedstawione zagadnienie będzie raczej postulatywne¹. Rozwijanie tej problematyki mogłoby zainspirować do podjęcia badań nad powstaniem standardu opisu archiwalnego. W poszukiwaniu uzasadnienia konieczności podjęcia takich badań rozpocząłem analizę stron internetowych. Opublikowane na nich informacje dotyczyły podstaw prawnych działalności wybranych archiwów kościelnych, zawartych w statutach i regulaminach. Interesujące były wzmianki o nazwach archiwów, ich adresach i miejscach lokalizacji, a także wiadomości dotyczące zasobu archiwalnego z podziałem na zespoły archiwalne, serie archiwalne, jednostki archiwalne i pojedyncze dokumenty. Zamieszczone tam dane identyfikacyjne archiwów należałoby uwzględnić na poziomie archiwum w standardzie opisu archiwaliów kościelnych. Informacje o zasobie archiwalnym obligują z kolei do wnikliwego, bardziej pogłębionego opisu archiwalnego na odpowiednich poziomach, zgodnie z opracowanym standardem.

W poszukiwaniu materiału do opisu archiwalnego ważną okazała się lektura czasopisma Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego pt. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”. Należy bowiem stwierdzić, że to właśnie na jego łamach znalazło odzwierciedlenie zagadnienie opracowania zasobu archiwalnego, złasz-

¹ W omówieniu problemu standaryzacji opisu archiwalnego pomijam archiwa Kościołów wschodnich: obrządku bizantyjsko-ukraińskiego (Kościoł greckokatolicki), obrządku bizantyjsko-słowiańskiego i obrządku ormiańskiego. Zasadniczo nie będę także omawiał archiwów zakonnych i zgromadzeń zakonnych.

cza w publikacjach ks. Stanisława Librowskiego² oraz – stanowiących niejako kontynuację poruszanych przez niego kwestii – artykułach ks. Witolda Kujawskiego³. Dołączone w publikacjach inwentarze, repertoria i katalogi dostarczają

² Zob.: S. Librowski, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski, znajdujących się w Księgozbiorze Podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, cz. 1: *Rubrycele i schematyzmy diecezjalne*, z. 1: *Diecezja augustowska – archidiecezja krakowska*, „ABMK” 1971, t. 23, s. 213–310; *idem*, *Katalog rubrycel...*, cz. 1: *Rubrycele...*, z. 2: *Diecezja lubelska – diecezja plocka*, „ABMK” 1972, t. 24, s. 5–94; *idem*, *Katalog rubrycel...*, cz. 1: *Rubrycele...*, z. 3: *Diecezja podlaska – diecezja warmińska*, „ABMK” 1972, t. 25, s. 39–113; *idem*, *Katalog rubrycel...*, cz. 1: *Rubrycele...*, z. 4: *Archidiecezja warszawska – diecezja żmudzka*, „ABMK” 1973, t. 26, s. 89–197; *idem*, *Katalog rubrycel...*, cz. 2: *Rubrycele...*, „ABMK” 1973, t. 27, s. 57–130; *idem*, *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, cz. 1: *Akta przechowywane w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku*, z. 1: *Sygnatury 1–20: Akta z lat 1602–1755*, „ABMK” 1974, t. 28, s. 41–219; *idem*, *Repertorium akt wizytacji...*, cz. 1: *Akta przechowywane...*, z. 2: *Sygnatury 21–66: Akta z lat 1755–1766*, „ABMK” 1974, t. 29, s. 5–156; *idem*, *Repertorium akt wizytacji...*, cz. 1: *Akta przechowywane...*, z. 3: *Sygnatury 67–89: Akta z lat 1775–1792*, „ABMK” 1975, t. 30, s. 5–131; *idem*, *Repertorium akt wizytacji...*, cz. 1: *Akta przechowywane...*, z. 4: *Sygnatury 90–144: Akta z lat 1797–1815*, „ABMK” 1975, t. 31, s. 5–192; *idem*, *Repertorium akt wizytacji...*, cz. 2: *Akta przechowywane w Archiwum Diecezjalnym w Gnieźnie*, z. 1: *Sygnatury 1–20: Akta z lat 1608–1767*, „ABMK” 1976, t. 32, s. 5–157; *idem*, *Repertorium akt wizytacji...*, cz. 2: *Akta przechowywane...*, z. 2: *Sygnatury 21–50: Akta z lat 1775–1820*, „ABMK” 1976, t. 33, s. 71–223; *idem*, *Repertorium akt wizytacji...*, cz. 3: *Akta przechowywane w Częstochowie, Łodzi, Łowiczu, Pelplinie, Poznaniu i Warszawie*, „ABMK” 1977, t. 34, s. 5–150; *idem*, *Sumariusz wpisów kopiarusza kapituły kolegiackiej w Łowiczu z przelomu XVIII i XIX wieku, z kontynuacją do roku 1961*, „ABMK” 1977, t. 34, s. 191–291; *idem*, *Repertorium akt wizytacji...*, cz. 4: *Indeks geograficzno-historyczny*, z. 1: *Indeks do części I (zasób włocławski)*, „ABMK” 1978, t. 37, s. 53–174; *idem*, *Archiwum Diecezjalne we Włocławku. Dział I: Dokumenty. Seria I: Inwentarz realny. Zeszyt 1: Oryginalne dokumenty samoistne z XIII wieku. Opracował ks. Stanisław Librowski*, „ABMK” 1983, t. 47, s. 5–106; *idem*, *Archiwum...*, z. 2: *Oryginalne dokumenty samoistne z XIV wieku. Opracował ks. Stanisław Librowski*, „ABMK” 1987, t. 55, s. 5–99; *idem*, *Archiwum...*, z. 3: *Oryginalne dokumenty samoistne z pierwszej połowy XV wieku. Opracował ks. Stanisław Librowski*, „ABMK” 1988, t. 56, s. 7–94; *idem*, *Archiwum...*, z. 4: *Oryginalne dokumenty samoistne z drugiej połowy XV wieku. Trzecie ćwierćwiecze. Opracował ks. Stanisław Librowski*, „ABMK” 1988, t. 57, s. 7–57.

³ Zob.: W. Kujawski, *Repertorium ksiąg wizytacyjnych diecezji kujawsko-pomorskiej przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku*, cz. 1: *Wizytacje XVI i XVII wieku*, „ABMK” 1997, t. 68, s. 27–160; *idem*, *Repertorium ksiąg...*, cz. 2: *Wizytacje XVIII wieku*, z. 1: *Wizytacje pierwszej połowy XVIII wieku*, „ABMK” 1999, t. 71, s. 141–251; *idem*, *Repertorium ksiąg...*, cz. 2: *Wizytacje...*, z. 3: *Wizytacje pierwszej połowy XVIII wieku*, „ABMK” 2000, t. 73, s. 277–396; *idem*, *Repertorium ksiąg...*, cz. 3: *Wizytacje I połowy XIX w.*, „ABMK” 2001, t. 74, s. 263–413; *idem*, *Repertorium ksiąg...*, cz. 2: *Wizytacje XVIII wieku*, z. 2: *Wizytacje drugiej połowy XVIII wieku*, „ABMK” 2001, t. 76, s. 101–228; *idem*, *Repertorium ksiąg wizytacyjnych diecezji kujawsko-pomorskiej przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie. Część pierwsza*, „ABMK” 2002, t. 77, s. 149–267; *idem*, *Repertorium ksiąg... Część druga*, „ABMK” 2002, t. 78, s. 71–158; *idem*, *Repertorium ksiąg wizytacji diecezji kujawsko-pomorskiej przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku*, cz. 2: *Wizytacje XVIII wieku*, z. 4: *Wizytacje drugiej połowy XVIII wieku*, „ABMK” 2003, t. 80, s. 65–150; *idem*, *Repertorium ksiąg wizytacji kanonicznych biskupów kujawsko-pomorskich przechowywanych w archiwum diecezjalnym w Pel-*

materiału badawczego, który może stanowić podstawę merytoryczną do określenia standardu opisu archiwalnego archiwów kościelnych.

Informacji na temat archiwów kościelnych dostarcza również opracowanie *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, autorstwa Ireneusza Ihnatowicza i Andrzeja Biernata. Wymienione tam archiwa, m.in. archidiecezjalne i diecezjalne, zawierają dane identyfikacyjne: nazwy archiwów, lokalizacje, charakterystyki zasobu archiwalnego, a także podstawową bibliografię – istotne w procesie standaryzacji opisu archiwalnego tworzonego na poziomie archiwum, zespołu archiwalnego i serii archiwalnej⁴.

Ponadto na temat archiwów kościelnych jest mowa w opracowaniu *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych* o. Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego OFM. Autor odwołuje się w nim do czasów staropolskich, gdzie istniało tyle archiwów kościelnych, ile było jednostek i komórek organizacyjnych. Można tu wymienić: kancelarie konsystorskie (oficjałów okręgowych i generalnych), kapituły katedralnych, kolegiackich, urzędów parafialnych oraz seminariów duchownych, klasztorów i prowincji zakonnych. Podobnie funkcjonowały placówki archiwalne w okresie zaborów, a w ich gronie znalazły się: archiwa konsystorskie, kapitułne, parafialne i zakonne. Obecnie w sieci archiwów kościelnych występują: archiwa archidiecezjalne, diecezjalne, archiwa tajne, archiwa historyczne, dekanalne, parafialne, a także archiwa instytucji kościelnych i zakonnych⁵.

Należy podkreślić, że opracowanie zasobu wymienionych archiwów według kryteriów ustrojowych (organicznych) i zachowanie związku ze strukturą twórców zespołów wywiera korzystny wpływ na kształt informacji archiwalnej⁶. W tej sytuacji istotne stają się również badania nad strukturą organizacyjną Kościoła katolickiego, co prowadzi do wyróżnienia władz i urzędów będących rzeczywistymi twórcami dokumentacji. Podział zasobu archiwów kościelnych zgodnie ze strukturą organizacyjną Kościoła ułatwia pracę nad standardem opisu archiwalnego poszczególnych zasobów.

Budowa od początku uniwersalnego opisu archiwalnego archiwaliów kościelnych to tworzenie podstawowego modelu, który mógłby być w przyszłości rozbudowywany. W podjętej pracy nad nowym standardem można także podążać sprawdzonymi już metodami badawczymi, korzystając z wieloletnich doświad-

plinie, cz. 1, „ABMK” 2005, t. 84, s. 93–235; *idem*, *Repertorium ksiąg...*, cz. 2, „ABMK” 2006, t. 85, s. 149–303; *idem*, *Repertorium ksiąg...*, cz. 3, „ABMK” 2009, t. 91, s. 119–269; *idem*, *Księgi wizytacji kanonicznych przechowywane w archiwum diecezjalnym we Włocławku*, „ABMK” 2012, t. 97, s. 99–108.

⁴ I. Ihnatowicz, A. Biernat, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003.

⁵ Por. H.E. Wyczawski, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 2013, ss. 590.

⁶ H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 92.

czeń Bohdana Ryszewskiego przy powstawaniu FOPAR (Formatu Opisu Archiwalnego)⁷. Wskazane jest zastosowanie wielopoziomowego opisu zasobu archiwalnego, jaki daje FOPAR, w którym wyróżnia się poziomy: archiwum, archiwum historyczne, grupa zespołów, zespół archiwalny, podzespół archiwalny, seria archiwalna, klasa archiwalna, jednostka archiwalna i dokument archiwalny. Do opisu zasobu archiwów kościelnych można przyjąć jako wzór także międzynarodowy standard ISAD(G) (General International Standard Archival Description), który zawiera następujące poziomy opisu archiwalnego: zespół archiwalny, podzespół archiwalny, seria archiwalna, podseria archiwalna, jednostka archiwalna, dokument archiwalny⁸. Badanie zasobu archiwalnego archiwów kościelnych pozwala na refleksję i sformułowanie ogólnych wniosków na temat kwestii budowy standardu.

Z tradycyjnymi formami opisu archiwalnego i standardem FOPAR zapoznawałem się w trakcie opracowywania zasobu archiwalnego Archiwum Generalnego Zgromadzenia Świętego Michała Archanioła. Efektem tego była książka *Problemy opracowania zasobu archiwów zakonnych w skomputeryzowanych systemach informacyjnych na przykładzie Zgromadzenia Świętego Michała Archanioła*, opublikowana w 2008 r.

Zagadnienie dotyczące standardu opisu archiwalnego przybliżyć na podstawie zasobów wybranych archiwów Kościoła katolickiego w Polsce. Aktualnie w istniejących 14 archidiecezjach (14 metropoliach nazywanych prowincjami) mogą występować archiwa archidiecezjalne, a w 27 diecezjach – archiwa diecezjalne⁹. Rozważana problematyka zostanie ujęta w następujących blokach tematycznych: 1. Zasób archiwów kościelnych archidiecezjalnych; 2. Zasób archiwów kościelnych diecezjalnych; 3. Propozycje utworzenia standardu dla archiwów kościelnych archidiecezjalnych i diecezjalnych.

⁷ Rozpoczęcie prac nad standardem FOPAR nastąpiło w 1987 r. z wykorzystaniem programu ISIS do opisu archiwalnego inwentarzowego dla jednego zespołu archiwalnego. Zob. B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów*, Toruń 1994, s. 30.

⁸ Zob. *ISAD(G) Międzynarodowy Standard Opisu Archiwalnego. Część ogólna. Wersja 2*, tłum. H. Wajs, Warszawa 2005, <http://www.agad.archiwa.gov.pl/isad/ISADv2PL.pdf> (dostęp 29 III 2016 r.).

⁹ W Polsce utworzono następujące archidiecezje (metropolie): białostocka, częstochowska, gdańska, gnieźnieńska, katowicka, krakowska, lubelska, łódzka, poznańska, przemyska, szczecińsko-kamięńska, warmińska, warszawska, wrocławska. Ponadto istnieją diecezje: drohiczyńska, łomżyńska, radomska, sosnowiecka, pelplińska, toruńska, bydgoska, wrocławska, gliwicka, opolska, bielsko-żywiecka, kielecka, tarnowska, sandomierska, siedlecka, łowicka, kaliska, rzeszowska, zamojsko-lubaczowska, koszalińsko-kołobrzeska, zielonogórsko-gorzowska, elbląska, etcka, plocka, warszawsko-praska, legnicka, świdnicka. Wykaz archiwów archidiecezjalnych i diecezjalnych zawiera opracowanie o. H.E. Wyczawskiego, OFM. Zob. H.E. Wyczawski, *op. cit.*, s. 486.

Zasób archiwów kościelnych archidiecezjalnych

Problematykę standardu opisu archiwalnego w archiwach archidiecezjalnych Kościoła katolickiego w Polsce przedstawię na podstawie archiwów w: Poznaniu, Katowicach, Częstochowie, Krakowie, Białymstoku i Warszawie (archidiecezji warszawskiej).

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu jako osobna kościelna jednostka organizacyjna powstało już w 1925 r. Od początku lokal archiwum mieścił się w dostosowanym do tego celu budynku Akademii Lubrańskiego, wyższej uczelni w Poznaniu (1519–1780), powstałej z inicjatywy bp. poznańskiego Jana Lubrańskiego. Dane dotyczące siedziby archiwum są tym elementem, który powinien znaleźć się w projektowanym standardzie opisu archiwalnego. Pierwsza strona internetowa tegoż archiwum pozwala na otworzenie zakładki bazy danych Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu (AAPoz), w której rozwija się lista wyboru, m.in.: „Inwentarze archiwalne”, „Inwentarze – pliki graficzne”, „Księgi metrykalne”, „Katalog fotografii”. Wybranie pierwszej pozycji uruchamia wykaz zespołów archiwalnych, w którego bazie znajduje się 171 rekordów. Opis zespołu zawiera jedynie następujące dane: „Numer zespołu”, „Nazwa zespołu”, „Sygnatura zespołu” i „Ilość jednostek”. Wybranie pierwszego zespołu 0001 w kolumnie „Numer zespołu” otwiera inwentarz zespołu (zbioru) archiwalnego „Dokumenty – Zbiór Ogólny – Dokumenty Pergaminowe”, liczącego 271 jednostek archiwalnych. Na poziomie jednostki archiwalnej pola opisu archiwalnego przedstawiają się następująco: „Lp.”, „Numer zespołu”, „Nazwa zespołu”, „Sygnatura jednostki”, „Sygnatura zamówienia”, „Tytuł jednostki”, „Daty krańcowe”, „Opis zewnętrzny”, „Stan fizyczny”, „Język”, „Liczba kart/stron”, „Format”, „Nośnik reprografii”, „Sygnatury dawne”, „Informacja o edycji źródła”, „Indeks osobowy”, „Indeks rzeczowy”, „Indeks geograficzny”, „Uwagi”¹⁰.

Zasób Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach dzieli się na zespoły (zbiory) archiwalne, wśród których można wyróżnić m.in.: „Akta Lokalne”, „Akta Rzeczowe”, „Kancelaria Biskupa Adamskiego”, „Księgi Metrykalne”. W skład zespołu „Akta Lokalne” (sygn. 46, dawniej AL) wchodzi dokumentacja z parafii diecezji katowickiej licząca ponad 3700 jednostek archiwalnych. Znajdują się w nim m.in.: akta ogólne, fundacyjne, gruntowe, budowy, inwentarze, rachunki. Zespół archiwalny „Akta Rzeczowe”, oznaczony sygn. 47 (dawniej ARZ), obejmuje z kolei 2600 jednostek archiwalnych odnoszących się do różnych spraw z zakresu działalności duszpasterskiej Kościoła katolickiego na terenie diecezji katowickiej. Zgromadzone w nim materiały zostały ułożone tematycznie, np. listy pasterskie biskupów, pielgrzymki papieskie, liturgia, zakony, statystyka diecezjalna.

¹⁰ Wykaz jednostek archiwalnych w zespole zob. http://bazy.aap.poznan.pl/inwentarzes.php?nr_zespołu=0001 (dostęp 5 IV 2016 r.).

Informacje o zasobie Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach udostępniono na stronie internetowej i można z nich skorzystać po wejściu do bazy danych i wybraniu zakładki „Bazy danych udostępnianie”. Znajduje się tam wyszukiwarka jednostek archiwalnych z dwóch zespołów archiwalnych: „Akta Lokalne” i „Akta Rzeczowe”. Procedura poszukiwania zaczyna się od dokonania wyboru zespołu, np. „Akta Lokalne”, i wpisania (w wyszukiwarce) danych do pól: „Miejscowość”, „Tytuł jednostki archiwalnej”, „Sygnatura archiwalna”, „Data od”, „Data do”, „Tom”. W efekcie tych zabiegów zostaną wyświetlone wyniki przeprowadzonych poszukiwań. W wypadku wpisania w pole „Miejscowość” np. tylko „Katowice” pojawią się wszystkie jednostki archiwalne, które spełniają wymienione kryterium wyszukiwawcze. Przeszukiwania można dokonywać także np. z pola „Tytuł jednostki archiwalnej”, wprowadzając hasło będące częścią tytułu jednostki archiwalnej. Przedstawione przykłady pokazują, że baza danych opracowana dla użytkownika archiwum spełnia swoją funkcję wyszukiwania informacji na poziomie jednostki archiwalnej poprzez wprowadzenie słów kluczowych geograficznych oraz haseł pochodzących z tytułu jednostki¹¹.

Kolejnym archiwum kościelnym wymagającym omówienia jest Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie. Na jego zasób składają się – określone jako zespoły – zbiory archiwalne, a wśród nich m.in.: „Akta bp. Miłosława Kołodziejczyka” (sygn. AK), „Akta personalne” (sygn. AP), „Księgi albumowe” (sygn. KA), „Księgi biskupie i kurialne” (sygn. KB), „Księgi dziekańskie” (sygn. KD), „Księgi konsystorskie” (sygn. KK), „Księgi metrykalne” (sygn. KM), „Księgi parafialne” (sygn. KP). Strona internetowa archiwum zawiera ogólne charakterystyki jedenastu zespołów (zbiorów). W siedmiu przypadkach pojawia się tam również informacja o opublikowaniu do nich inwentarza w „Roczniku Towarzystwa Genealogicznego Ziemi Częstochowskiej”. Użytkownik nie znajdzie na niej danych o formularzu opisu archiwalnego¹².

Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie posiada jedynie zakładkę na stronie internetowej kurii. Można w niej znaleźć ogólne informacje o zasobie, bez podziału na zespoły archiwalne, wśród których na szczególną uwagę zasługują Akta Officialia Archidiecezji Krakowskiej, datowane na lata 1410–1796, stanowiące rękopisy przewodniczącego sądu biskupiego¹³. Oprócz nich

¹¹ Informacje na temat Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach można znaleźć na jego stronie internetowej <http://archiwum.archidiecezja.katowice.pl/pl/index/databases> (dostęp 5 IV 2016 r.).

¹² Informacje o zasobie Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej znajdują się na stronie internetowej <http://www.aacz.czestochowa.pl/index.php?id=1330328218&lang=pl> (dostęp 5 IV 2016 r.).

¹³ Acta officialia to akta urzędników, głównie kancelarii konsystorskiej.

w archiwum przechowywane są Akta Episcopalia Archidiecezji Krakowskiej z lat 1466–1797, w skład których wchodzi księgi rękopiśmienne, akta czynności wynikające z działalności administracyjnej, także sądowej biskupów krakowskich. Przedstawione dwie całości archiwalne: Akta Officialia i Akta Episcopalia liczą łącznie 625 tomów, a każda księga zawiera około 600–800 stron. W zasobie archiwum znajdują się również materiały po biskupach krakowskich, w tym także kardynała Adama Stefana Sapiehy, począwszy od nominacji biskupiej w 1911 r., aż do jego śmierci w 1951 r. Oddzielną całość archiwalną stanowi z kolei dokumentacja określona jako Akta Kardynała Karola Wojtyły (AKKW), na którą składają się maszynopisy i rękopisy z lat 1958–1978, zajmujące około 34 mb akt. Zakładka na stronie kurii metropolitarnej w Krakowie nie zawiera informacji odnośnie do opracowania zasobu archiwalnego, a zaprezentowana charakterystyka przechowywanej dokumentacji wskazuje na formy kancelaryjne pochodzące z czterech okresów: dokumentu, księgi wpisów, akt czynności i akt spraw¹⁴.

Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku przedstawia swój zasób archiwalny w ramach działu historycznego i działu metrycznego. W kontekście pierwszego działu wspomina się o zespołach archiwalnych, a wśród nich m.in. o archiwaliach poszczególnych parafii (kilkanaście zespołów), materiałach archidiaconatu i dekanatu białostockiego z XIX w. oraz Archiwum Kurii Arcybiskupiej w Białymstoku (od 1945 r.). Dział metryczny zawiera z kolei odpisy aktów chrztów, ślubów i zgonów z parafii omawianej archidiecezji, uporządkowane według dekanatów od 1865 r., z czego na sam dekanat białostocki wypada 430 ksiąg. Z informacji zamieszczonej na stronie internetowej wynika, że zasób archiwum jest aktualnie porządkowany i jednostki archiwalne w poszczególnych zespołach nie otrzymały jeszcze swoich sygnatur i nie zostały zinwentaryzowane. W planach jest również sporządzenie pomocy archiwalnych oraz digitalizacja zgromadzonej dokumentacji¹⁵.

Następną placówką posiadającą własną stronę internetową jest Archiwum Archidiecezjalne w Warszawie.

Z informacji o zasobie można skorzystać po wejściu do zakładki „Zasób”, w której rozwija się lista dwudziestu zespołów i zbiorów AAW, wśród których warto wymienić: „Archidiaconat Warszawski”, „Arcybiskupstwo Gnieźnieńskie”, „Arcybiskupstwo Warszawskie”, „Biskupstwo Warszawskie”, „Księgi Metrykalne”, „Kuria Metropolitarna Warszawska – Wydział Duszpasterstwa”. Po wybraniu konkretnego zespołu/zbioru rozwija się pomoc archiwalna zawierająca opisy poszczególnych jednostek archiwalnych i dokumentów. Formularz

¹⁴ Archiwum Kurii Metropolitarnej Krakowskiej zob. <http://www.diecezja.pl/kuria/archiwum.html> (dostęp 5 IV 2016 r.).

¹⁵ Archiwum Diecezjalne w Białymstoku zob. <http://www.archibial.pl/instytucje.php?st=10> (dostęp 5 IV 2016 r.).

opisu j.a. np. w zespole „Archidiakonat Warszawski” przedstawia się następująco: sygnatura archiwalna: „AW.I.1”, tytuł jednostki archiwalnej: „Okólniki i zarządzenia”, tytuł dokumentu: „Zarządzenie w sprawie księży z obcych diecezji – Kustosz Antoni Ostrowski”, data wystawienia pisma: „24 IV 1751”, język: „łacina”, rozmiar: „17 x 21”, ilość kart: „k. 1”, forma zewnętrzna: „bez oprawy”, sygnatury dawne/topograficzne: „syg. dawna: 2222/syg.top.A.X.3.1”¹⁶. Przedstawione pola opisu są charakterystyczne dla inwentarza archiwalnego analitycznego z tytułami dokumentów rozszerzającymi opis treści jednostki archiwalnej. Obok wymienionej formy inwentarza analitycznego istnieje także inwentarz sumaryczny, w którym uwzględnia się tylko tytuł jednostki archiwalnej¹⁷.

Zasób archiwów kościelnych diecezjalnych

Spośród archiwów Kościoła katolickiego na szczeblu diecezjalnym analizą objąłem zasób zgromadzony przez placówki we: Włocławku, Płocku, Drohiczyźnie, Łowiczu, Tarnowie i Warszawie (diecezja warszawsko-praska).

Na stronie internetowej Archiwum Diecezjalnego we Włocławku, w zakładce „Zasób”, znajduje się wykaz zespołów i zbiorów archiwaliów, a wśród nich m.in.: „Akta działalności biskupów kujawsko-pomorskich i biskupów sufraganów włocławskich”, „Akta wizytacji kanonicznych diecezji kujawsko-pomorskiej i diecezji kujawsko-kaliskiej”, „Dobra biskupów kujawsko-pomorskich”, „Akta Konsystorza Generalnego Włocławskiego”, „Akta Kapituły Katedralnej Włocławskiej”, „Akta Kurii Diecezjalnej Włocławskiej”, „Materiały dekanalne, parafialne, bractw, stowarzyszeń, zakonów, szkół”. W opisie zasobu archiwum włocławskiego znajdują się informacje nie tylko dotyczące wspomnianych całości archiwalnych, lecz także serie wyodrębnionych w ich ramach. W „Aktach działalności biskupów kujawsko-pomorskich...”, posiadających formę kancelaryjną w postaci ksiąg wpisów, znalazły się bowiem cztery serie: 1) gospodarcze, 2) działalności biskupów, 3) wizytacji, 4) księgi Konsystorza Generalnego Włocławskiego¹⁸.

Zasób archiwalny Archiwum Diecezjalnego w Płocku tworzy osiemnaście zespołów i zbiorów archiwalnych, a wśród nich, jak wynika z zakładki do strony

¹⁶ Archiwum Archidiecezjalne w Warszawie zob. <http://archiwum.mkw.pl/zasoby/Archidiakonat.pdf> (dostęp 5 IV 2016 r.).

¹⁷ H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *op. cit.*, s. 67.

¹⁸ Kancelarię biskupów z okresu księgi wpisu omówił prof. Andrzej Tomczak. Zob. A. Tomczak, *Kancelaria biskupów włocławskich w okresie księgi wpisów (XV–XVIII w.)*, Toruń 1964. Podział zasobu archiwalnego zamieszczony jest na stronie internetowej <http://archiwum.diecezja.wloclawek.pl> (dostęp 5 IV 2016 r.).

internetowej diecezji, m.in.: 1. „Dokumenty pergaminowe (XIII–XVI w.)”, 2. „Acta Episcopalia (1448–1849)”, 3. „Akta wizytacji biskupich i dekanalnych diecezji (XVI–XIX w.)”, 4. „Fragmenty akt Kurii Diecezjalnej Płockiej (1810–1939)”¹⁹.

Archiwum Diecezjalne w Drohiczynie doczekało się dostępnego na stronie diecezji opracowania dotyczącego zasobu archiwalnego, zredagowanego przez ks. Eugeniusza Borowskiego. Wymieniono w nim szesnaście grup zespołów i pojedynczych zespołów archiwalnych. Grupy reprezentują m.in.: „Zespoły Akt Parafialnych”, „Zespoły Akt Dziekańskich”, „Zespoły Akt Biskupów i Rządców Diecezji” oraz „Zespoły Akt Kurialnych”. „Zespoły Akt Parafialnych” stanowią większość zasobu archiwalnego, ponieważ zgromadzone tam akta pochodzą ze wszystkich parafii diecezji drohiczyńskiej. Na niższym stopniu podziału zasobu znajdują się zespoły archiwalne, które tworzą np. materiały parafialne oznaczone kodem składającym się z pierwszych liter nazwy „Archiwum Parafialne” (AP) i skrótu nazwy miejscowości (a w przypadku Bielska Podlaskiego także parafii), np. „Bielsk Podlaski, M. B. z Góry Karmel – APBK”, „Boćki – APBo”. Materiały z zespołów akt parafialnych są grupowane w ramach działów rzeczowych, które w rzeczywistości stanowią serie akt. Jest ich łącznie czternaście, ale nie oznacza to, że wszystkie serie występują w każdym zespole archiwalnym. Przykładowa seria archiwaliów przedstawia się następująco: „Dział I”, tytuł i sygnatura: „Metrykalne Księgi Chrztów I/B”, „Księgi Małżeństw I/M”, „Księgi Zgonów I/D”. Wymienione rodzaje ksiąg, jak widać, stanowią w ramach struktury wewnętrznej zespołu niejako klasę archiwalną w obrębie serii archiwalnej²⁰.

W witrynie archiwalnej kolejnego archiwum zamieszczono m.in. dekret erygujący Archiwum Diecezji Łowickiej i Statut Archiwum Diecezjalnego w Łowiczu z 2005 r. W zakładce „Historia i zasób archiwalny” zostały omówione cztery grupy zagadnień. W grupie „Udostępnianie zasobów” umieszczono krótką informację dla użytkowników o terminie i warunkach dostępu do archiwum. W „Digitalizacji zasobów metrykalnych” znalazły się z kolei odnośniki do „listy zdigitalizowanych parafii”, zawierającej wykaz ksiąg już zdigitalizowanych oraz „indeksów parafii łowickich na genece”, dostępnych na portalu genealodzy.pl. Informacje o zasadach udostępniania pojedynczych aktów metrykalnych, sposobie wypełniania formularza zamówienia i opłacie za wykonaną usługę można z kolei odnaleźć w dziale „Udostępnianie zdjęć aktów metrykalnych”. Czwarta grupa zagadnień odnosi się do konserwacji ksiąg metrykalnych, a poświęcona im podzakładka zawiera zdjęcia przykładowych ksiąg przed konserwacją i po niej.

¹⁹ Zasób Archiwum Diecezjalnego w Płocku zob. <http://diecezjaplocka.pl/instytucje/archiwum> (dostęp 5 IV 2016 r.).

²⁰ E. Borowski, *Ogólna informacja o zasobie Archiwum Diecezjalnego w Drohiczynie*, opracowanie na stronie internetowej <http://drohiczynska.pl/instytucje/archiwum/> (dostęp 5 IV 2016 r.).

Jak widać z powyższego przeglądu, Archiwum Diecezji Łowickiej skupiło się na opisie swojego zasobu na poziomie j.a., czyli ksiąg metrykalnych. Na stronie internetowej archiwum uwzględniono jednocześnie kwestie ich ewidencjonowania oraz zasad uzyskiwania w nie wglądu przez użytkowników²¹.

Zapoznanie się z zasobem Archiwum Diecezjalnego w Tarnowie umożliwia dostępna na jego stronie zakładka „Zasób ADT”. Archiwalia zostały pogrupowane w działy tematyczne odpowiadające seriom archiwalnym, np.: „Akta beryfikacyjno-kanonizacyjne”, „Autobiografie księży diecezji tarnowskiej z roku 1875”, „Kazania ks. Biskupa Ablewicza”, „Synody diecezji tarnowskiej”. Każdy z działów posiada sygnaturę, charakterystykę zawartości, a także spis j.a. Przykładowo pierwszy z wymienionych działów otrzymał sygnaturę ABK. Spis czterdziestu czterech zgromadzonych w tym dziale akt zawiera cztery kolumny odpowiadające polom opisu: „Tytuł”, „Tom”, „Rok”, „Sygnatura”. Pod pozycją pierwszą znajduje się następujący wpis: tytuł – „Święta Kinga – Akta Kanonizacyjne”, tom – „I” (brak wpisu w polu rok), sygnatura – „ABK I/1”. Pozycja siódma spisu zawiera z kolei następujące dane: tytuł – „Zbiór uchwał w sprawie nadania tytułu honorowego obywatela ziemi sądeckiej Jego Świątobliwości Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II”, tom – „VII”, rok – „1999”, sygnatura – „ABK VII/1”.

Na stronie internetowej diecezji warszawsko-praskiej zamieszczono „Regulamin Archiwum DW-P” z 5 marca 2014 r. oraz odnośnik do „Spisu zasobów Archiwum DW-P”, na który składają się księgi metrykalne z podległych parafii do 1945 r. (według stanu na 2 marca 2014 r.). Wspomniany spis zawiera kolumny (pola opisu): „Parafia”, „nr” (zbioru), „Chrzty/Urodzenia”, „Małżeństwa”, „Zgony”. Przykładowy zapis z pozycji pierwszej zawiera następujące informacje: parafia (nazwa miejscowości) – „Cegłów”, nr – „17”, chrzty/urodzenia (daty skrajne chrztów/urodzeń) – „1756–1908, 1910–1945”, małżeństwa (daty skrajne zawartych małżeństw) – „1756–1945”, zgony (daty skrajne zgonów) – „1758–1907, 1910–1945”²².

Propozycje utworzenia standardu dla archiwów kościelnych archidiecezjalnych i diecezjalnych

Przedstawione powyżej informacje o opisach zasobów wybranych archiwów Kościoła katolickiego pozwalają na sformułowanie ogólnych zasad budowy standardu opisu archiwalnego dla akt przechowywanych w tych placówkach. Przygotowanie standardu dla opisu zasobu archiwów kościelnych mogłoby pójść po-

²¹ Archiwum Diecezjalne w Łowiczu zob. <http://adlowicz.wix.com/archiwum#!hza/cjg9> (dostęp 5 IV 2016 r.).

²² Diecezja Warszawsko-Praska w Warszawie zob. <http://diecezja.waw.pl/plik.php?name=17953.pdf> (dostęp 5 IV 2016 r.).

czątkowo w kierunku zwiększenia głębi informacyjnej wynikającej z połączenia cech opisu archiwalnego w inwentarzach analitycznym i sumarycznym. Istniejące w archiwach diecezjalnych i archidiecezjalnych zespoły archiwalne i ich mniejsze części w postaci: serii, jednostek archiwalnych i dokumentów archiwalnych wskazują na konieczność zastosowania w projektowanym standardzie kilku poziomów opisu archiwalnego. Dlatego powstające formularze baz danych powinny umożliwiać opracowanie zasobu archiwalnego na poziomach: archiwum, zespołu archiwalnego, serii, jednostki archiwalnej i dokumentu. Konstruowane bazy danych warto uzupełniać o pola słów kluczowych rzeczowych, imiennych, geograficznych, przydatnych w procesie wyszukiwania informacji. Dość rozbudowaną bazę danych posiadają m.in. archiwa archidiecezjalne w Poznaniu i Katowicach. Pozwala to na prowadzenie dalszych prac nad uszczegóławianiem istniejących opisów, aby docierać do całej głębi informacyjnej zawartej w dokumentacji archiwów kościelnych.

W zasobach archiwalnych zaprezentowanych powyżej archiwów archidiecezjalnych i diecezjalnych występują np. serie ksiąg metrykalnych, których zstandaryzowany opis powinien ukazywać także ich zawartość. Dla identyfikacji każdej księgi niezbędne byłoby stworzenie uniwersalnego standardu opisu na poziomie jednostki archiwalnej. W opisie księgi należałoby zwrócić uwagę na jej charakterystykę, elementy wyszukiwawcze formalne i ustrojowe. W wypadku ksiąg metrykalnych szczególnie ważne jest zapewnienie wyszukiwania informacji na wielu poziomach: od serii do pojedynczego wpisu. Pod względem rodzajów stosowanego opisu księgi istotne jest, aby dla ksiąg jednorodnych wykorzystywać indeksy, a dla ksiąg niejednorodnych – sumariusz²³.

Proponowany standard już na poziomie zespołu archiwalnego stanie się odpowiednią pomocą dla użytkownika poszukującego informacji w archiwach kościelnych. To przecież właśnie z myślą o użytkowniku budowane są standardy opisu archiwalnego. Z uwagi na jego potrzeby proponowane są aż trzy drogi wyszukiwania informacji. Pierwszą jest wyszukiwanie informacji w zasobie archiwum kościelnego na podstawie słów kluczowych rzeczowych, imiennych, geograficznych. Druga ścieżka to wyszukiwanie informacji pełnotekstowej w opisach treści poszczególnych archiwaliów. Wreszcie przyjęta w rozważaniach trzecia droga polega na wyszukiwaniu materiałów na podstawie ich tytułów. Należy oczywiście uwzględnić potencjalne umiejętności użytkownika poszukującego informacji w komputerowych bazach danych. Nieodzownym warunkiem skutecznego poszukiwania informacji zawartych w zasobie archiwum kościelnego jest dobra znajomość ustroju Kościoła katolickiego. Konieczna jest także instrukcja wyszukiwawcza sporządzona w ten sposób, aby stanowiła wydatną pomoc dla szerokiego grona użytkowników, a nie tylko dla specjalistów.

²³ Szerzej na temat archiwalnego opisu księgi wpisów zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *op. cit.*, s. 106–108.

Zdobywane doświadczenia w pracach nad konstruowaniem standardu powinny prowadzić do powstania uniwersalnego opisu archiwalnego dla wszystkich rodzajów archiwaliów przechowywanych w archiwach Kościoła katolickiego. Zatem zasadne jest, aby opis obejmujący wszystkie formy archiwalne mógł być wykorzystany nie tylko w tradycyjnych, ale również w komputerowych systemach informacji archiwalnej. Ponadto powinien on zawierać wystarczającą liczbę pól opisu do umieszczenia w nich ważnych informacji odnoszących się do zasobu archiwalnego. Standard opisu archiwalnego powinien zawierać elementy dostosowane do struktury zasobu, odpowiadające następującym poziomom: zespołu, serii, klasy, jednostki i dokumentu. Wydzielony w standardzie poziom serii powinien zawierać charakterystyki ustrojowe, kancelaryjne i archiwalne aktotwórcy. W kontekście prezentacji archiwów kościelnych konieczne staje się wydzielenie kolejnego poziomu opisu archiwalnego – archiwum. Na zakończenie prac powstający standard powinien otrzymać nazwę wyróżniającą zestawienie poziomów i pól opisu archiwalnego zbudowane dla archiwów kościelnych.

Standard opisu dla archiwów Kościoła katolickiego będzie wymagał sprecyzowania pojęć odnoszących się do poszczególnych poziomów opisu archiwalnego. W tej sytuacji możliwe staje się przyjęcie definicji stosowanych już od lat w klasycznej polskiej archiwistyce, a także otwartość na mogące pojawić się nowe terminy. Warto byłoby np. wykorzystać definicję zespołu archiwalnego, mówiącą o całości dokumentacji zarchiwizowanej (wpływającej dokumentacji i wychodzącej w postaci kopii pism), przeznaczonej do wieczystego przechowywania, wytworzonej przez jednego twórcę odrębnego ustrojowo, instytucję lub osobę fizyczną²⁴. Wciąż aktualna pozostaje również definicja klasy archiwalnej traktowanej jako seria niepodzielna i najniższego rzędu, obejmująca jednostki archiwalne w archiwum i jednostki kancelaryjne w kancelarii, jednakowe co do formy, treści i sposobu powstawania.

Wnioski końcowe

Jest wiele przesłanek potwierdzających konieczność zastosowania standardu w opracowaniu zasobu archiwalnego. Na takie podejście w kwestii opracowania czekają archiwa Kościoła katolickiego w Polsce, choć część z omawianych przykładowo archiwów archidiecezjalnych i diecezjalnych podjęło już próby opracowywania zasobu archiwalnego w sposób nowoczesny, np. archiwa archidiecezjalne w Poznaniu i Katowicach. Na bazie tych doświadczeń należałoby przystąpić do opracowania standardu opisu archiwalnego dostosowanego do zasobu wszystkich archiwów kościelnych.

²⁴ *Ibidem*, s. 15.

Wprowadzanie standardu niewątpliwie doprowadzi do uporządkowania wiedzy na temat archiwów kościelnych, nie tylko na poziomie danych identyfikacyjnych archiwów, ale i wiadomości o zasobie. Wyszukiwanie archiwów kościelnych przez użytkowników przy pomocy nazw i kodów archiwów może przynieść wymierne efekty. Zastosowanie standardu daje też możliwość uporządkowania informacji i zebrania ich w jednym miejscu na poszczególnych poziomach opisu archiwalnego. Badania w dziedzinie archiwalnej, prowadzące do opracowania standardu opisu, powinny uwzględniać użytkownika zgłaszającego zapotrzebowanie na informację. Omawiana wcześniej struktura zasobu przykładowych archiwów kościelnych, zawierających m.in. księgi wpisów, obliguje archiwistów do sporządzania opisu archiwalnego starannego i zgodnego z ustalonym standardem.

Na przykładzie Archiwum Diecezjalnego we Włocławku warto rozpatrzyć kwestię, jakie istotne informacje z zakresu działalności i organizacji placówek gromadzących i udostępniających zasób powinien zawierać przyszły standard opisu na poziomie archiwum? Zawierałby on np. wiadomości na temat pełnionych funkcji przez włocławskie archiwum diecezjalne, m.in.: przechowywania zasobu archiwalnego, porządkowania i zabezpieczania posiadanej dokumentacji, brakowania dokumentacji niearchiwalnej, opracowywania zasobu archiwalnego, udostępniania materiałów użytkownikom. Tutaj znalazłyby się także informacje o możliwości udzielania pomocy przez archiwum instytucjom kościelnym na terenie diecezji włocławskiej w sprawach metodyki archiwalnej. Organizacja archiwum to również prace związane z przejmowaniem dokumentacji z terenu diecezji i spoza jej granic oraz prowadzenie prac naukowych. Na tym poziomie opisu znalazłyby się także dane o zarządzaniu Archiwum Diecezjalnym we Włocławku, m.in. o posiadaniu własnej kancelarii oraz osobie pełniącej funkcję dyrektora. Ustanowiony przez biskupa diecezjalnego dyrektor reprezentuje bowiem archiwum na zewnątrz oraz odpowiada za zasób archiwalny zgromadzony wewnątrz archiwum²⁵.

Przedstawiana problematyka dotycząca standardu opisu archiwalnego w archiwach Kościoła katolickiego jest kwestią przyszłości. Funkcjonowanie standardu staje się konieczne przy gromadzeniu danych w pojedynczym archiwum, a także w czasie przenoszenia informacji w ramach sieci archiwów. Jest to zadanie szczególnie istotne w dobie komputeryzacji wkraczającej do różnych dziedzin życia. Do wykorzystania danych przechowywanych w formie elektronicznej – porządkowania ich i układania w nowe zestawy – niezbędne będzie stworzenie systemu informatycznego użytkowanego przez wszystkie archiwa Kościoła katolickiego.

²⁵ Informacje dotyczące organizacji archiwum we Włocławku zob. <http://archiwum.diecezja.wloclawek.pl> (dostęp 5 IV 2016 r.).

Standardy opisu archiwalnego stosowane w archiwach niemieckich

Ustrój federalny Niemiec i ich długoletni podział na dwa odmienne ustrojowo państwa wywarły wpływ na obecny kształt sieci archiwalnej oraz obowiązujące w jej ramach przepisy w zakresie opracowania archiwaliów. W ostatnich kilkudziesięciu latach w niemieckich archiwach wielokrotnie podejmowano próby ujednoczenia opisu archiwalnego. Dotyczyły one głównie archiwów w poszczególnych krajach związkowych. Postulat ujednoczenia opisu propagowany był też przez ośrodki kształcenia archiwistów. Dyskusja na temat standaryzacji opisu archiwalnego powróciła w nowej formie w związku z szeroko rozumianą komputeryzacją archiwów, a w szczególności z wykorzystaniem komputerów i Internetu dla potrzeb informacji naukowej¹. Na gruncie polskim tematem tym zainteresowała się w ostatnim czasie Anna Sobczak, która m.in. omówiła zastosowanie w archiwach niemieckich standardów międzynarodowych oraz oprogramowania wykorzystywanego do opisywania archiwaliów².

Podjmując się próby przedstawienia standardów opisu archiwalnego stosowanych w archiwach niemieckich, należy wskazać na istniejące tradycje, zwłaszcza

¹ F.M. Bischoff, *Fachliche Grundsätze bei der Erschließung, Retrokonversion und Digitalisierung von analogem Archivgut am Beispiel des Landesarchivs Nordrhein-Westfalen*, http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/propylaeumdok/917/2/Vortrag_DAI_2011_03_14_Erschliessung-Bischoff.pdf (dostęp 22 IX 2015 r.); N. Brübach, *Standardisierung im deutsche Archivwesen*, Verband Österreichischer Archivarinnen und Archivare, „Scriinium” 2014, t. 68, s. 7–22, http://www.voea.at/tl_files/content/Scriinium/Scriinium%2068/Scriinium_68_007-022.pdf (dostęp 14 X 2015 r.); *idem*, *Entwicklung von internationalen Erschließungsstandards. Bilanz und Perspektiven*, „Archivar” 2008, z. 1, s. 6–13, http://www.archive.nrw.de/archivar/hefte/2008/ausgabe1/Archivar_2008-1.pdf (dostęp 14 X 2015 r.); U. Fischer, S. Schieber, W. Krauth, Ch. Wolf, *Ein EAD-Profil für Deutschland. EAD (DDB) als Vorschlag für ein gemeinsames Austauschformat deutscher Archive*, „Archivar” 2012, z. 2, s. 160–162, http://www.archive.nrw.de/archivar/hefte/2012/ausgabe2/archivar_02-12_internet.pdf (dostęp 23 IX 2015 r.).

² A. Sobczak, *Między tradycyjnym a wirtualnym archiwum. Narodziny cyfrowej tożsamości archiwów w Niemczech*, Szczecin–Warszawa 2014, s. 51–80, http://www.nac.gov.pl/wp-content/uploads/2015/05/miedzy_tradycyjnym_a_wirtualnym_archiwum.pdf (dostęp 10 IX 2015 r.).

cza że wypracowane w poprzednich dziesięcioleciach rozwiązania w dużej części są nadal stosowane w tamtejszych placówkach. Dotyczy to przede wszystkim zasad opracowania zasobu, którego nieodzowną częścią jest jego opis według ujednoczonych zasad³. W archiwistyce niemieckiej, szczególnie w Szkole Archiwalnej w Marburgu, duże znaczenie przywiązywano do założeń przedstawionych przez Johanna Papritza, który w swojej pracy *Archivwissenschaft* szczegółowo omówił przyczyny powstawania akt oraz wzajemnych związków pomiędzy ich poszczególnymi elementami⁴ – wychodząc od pism i wpisów, poprzez jednostki aktowe, podserie i serie, na registraturach kończąc (tzw. Strukturlehre), podążając od szczegółu do ogółu⁵. W dalszej części odniósł się on do zasad oceny i brakowania akt oraz metod ich porządkowania i inwentaryzacji (tzw. Archivische Ordnungslehre) i zwrócił uwagę na potrzebę stosowania norm opisu⁶. Jako przykład przywołał dobrze mu znane archiwum w Marburgu, w którym panowała dowolność w sporządzaniu opisu archiwaliów⁷. Karty miały różne formaty, często był to papier złej jakości, zakwaszony, łamiący się, znacznie utrudniający korzystanie ze sporządzonych na nim inwentarzy kartkowych. Poszczególne elementy opisu sporządzane były w różnych miejscach. Taka dowolność w przygotowaniu inwentarzy kartkowych nie dawała możliwości ich łączenia. Zaproponowany przez Papritza model kart inwentarzowych określał ich cechy merytoryczne i formalne: rodzaj papieru, wymiary. Autor szczegółowo omówił poszczególne elementy opisu jednostki archiwalnej⁸. W górnej części karty zaplanował miejsce na: sygnaturę tymczasową, numer zespołu oraz sygnaturę ostateczną, nadawaną po usystematyzowaniu jednostek według przyjętego układu (kancelaryjnego lub według struktury). Poniżej proponował wpisać: tytuł, zawartość (Intus), nr tomu, foliację, daty, uwagi (głównie odsyłacze do poprzedników lub innych akt pokrewnych), proveniencję, dawne sygnatury. Dużo miejsca poświęcił omówieniu zasad formułowania tytułów, ich zmieniania i uzupełniania, gdy nie odpowiadały zawartości akt. Szczegółowo odniósł się również do kolejnego elementu opisu, takiego jak zawartość (Intus/Darin-Vermerk), który z kolei służy pogłębieniu opisu w przypadku, gdy treść lub forma akt nie wynikają bezpośrednio z tytułu. Zaproponowane przez Papritza metody opracowania archiwaliów, w tym próby standaryzacji opisu, były przekazywane kolejnym pokoleniom adeptów archiwistyki Szkoły Archiwalnej w Marburgu. Przyjęty system kształcenia archiwistów w Niemczech Zachodnich do pewnego stopnia sprzyjał unifikacji zasad opracowywania

³ N. Brübach, *Standardisierung...*, s. 9–18.

⁴ J. Papritz, *Archivwissenschaft*, Band 1–4, Marburg 1998.

⁵ *Ibidem*, Bd. 1–2.

⁶ *Ibidem*, Bd. 3–4.

⁷ *Ibidem*, Bd. 3, „Notwendigkeit der Normung”, s. 260–264.

⁸ *Ibidem*, Bd. 3, „Die Regeln für die archivische Titelaufnahme bei Sachakten”, s. 271–303.

akt, jednak mocno zakorzenione lokalne tradycje sprawiły, że ostatecznie nie wypracowano jednolitego standardu opracowywania i opisu akt.

Nieco inaczej sytuacja przedstawiała się w archiwach NRD. Od końca lat pięćdziesiątych i w pierwszej połowie sześćdziesiątych prowadzono tam dyskusję na temat potrzeby ujednoczenia zasad porządkowania i inwentaryzowania zasobu, które do tego czasu przebiegały w archiwach państwowych według różnych zasad i metod. Wynikiem tych prac było przygotowanie w 1964 r. tzw. OVG (*Ordnungs und Verzeichnungsgrundsätze für die staatlichen Archive der Deutschen Demokratischen Republik*)⁹. Wytyczne te odgórnie wprowadzono do stosowania we wszystkich archiwach państwowych NRD, przyczyniając się do ujednoczenia obowiązujących przepisów w zakresie opracowania akt.

W pierwszej części autorzy omówili zasady tworzenia wielostopniowego podziału (tektoniki) zasobu archiwum, z uwzględnieniem podstawowych epok społecznych¹⁰. Dalej odnieśli się do zagadnienia wyodrębniania oraz formułowania nazw zespołów, układu akt (pierwotnego registraturalnego lub nowego w oparciu o strukturę aktotwórcy), wyodrębniania grup akt, systematyzowania jednostek w poszczególnych grupach. Omówiono również głębię opisu jednostek, który mógł być prosty, ograniczony do tytułu lub rozszerzony o zawartość tzw. Enthält-Vermerk, w ramach której szerzej opisywano treść tomu. Najwięcej miejsca poświęcono inwentaryzacji akt na poziomie jednostek i omówieniu poszczególnych elementów opisu, na które składają się: proveniencja (nazwa zespołu/aktotwórcy), sygnatura archiwalna, sygnatura registraturalna, tytuł, zawartość (Enthält-Vermerk), nr tomu, daty, odsyłacze, uwagi. Szeroko omówiono zasady konstruowania tytułu, w razie potrzeby jego skracania, uzupełniania i zmieniania. Odniesiono się również do problemu stosowania skrótów, formy zapisywania nazwisk osób i nazw instytucji, jak i nazw geograficznych. Równie szeroko jak tytuł omówiono zasady formułowania (merytorycznego i formalnego) zawartości (Enthält-Vermerk), jej rodzajów: zawiera, zawiera m.in., zawiera przede wszystkim, zawiera również, zawiera tylko, służącej do pogłębionego opisu jednostki w przypadku, gdy tytuł nie oddaje zawartości teczki. Jako osobny element opisu omówiono odsyłacze odnoszące się do poprzedników lub akt o podobnej zawartości. Ostatni element „uwagi” mógł służyć do: zaznaczenia faktu utworzenia jednostki z luźnych pism w trakcie prac porządkowych w archiwum, oznaczenia terminu przechowywania i brakowania tomu, stanu zachowania akt, numeru mikrofilmów.

⁹ *Ordnungs und Verzeichnungsgrundsätze für die staatlichen Archive der Deutschen Demokratischen Republik, Herausgegeben von der Staatlichen Archivverwaltung im Ministerium des Innern der Deutschen Demokratischen Republik, 1964*, digitalisiert von Felix Roth, Potsdam 2005, <http://www.ifsg-bw.de/images/3/33/OVG.pdf> (dostęp 23 IX 2015 r.).

¹⁰ A. Stojanowska, *Omówienie Ordnungs- und Verzeichnungsgrundsätze für die staatlichen Archive der Deutschen Demokratischen Republik, Herausgegeben von der Staatlichen Archivverwaltung im Ministerium des Innern der Deutschen Demokratischen Republik, 1964*, „Archeion” 1965, t. 42, s. 325–327.

Inwentarze kartkowe sporządzano na standardowych kartach według określonego formularza. W górnej części karty zapisywano od lewej sygnaturę tymczasową, proveniencję, po prawej – sygnaturę ostateczną. Poniżej, z lewej strony wpisywano sygnaturę registraturalną, następnie w centralnej części karty pozostałe elementy opisu: tytuł, zawartość, nr tomu, daty, odsyłacze i uwagi. W wypadku inwentarza książkowego omówiono takie jego elementy jak: karta tytułowa, spis treści, wstęp (dzieje aktotwórcy, struktura zespołu, brakowania, archiwalne opracowanie, zawartość, zasady cytowania), inwentarz właściwy (spis jednostek), załączniki: indeksy (ujednolicone zasady ich sporządzania), konkordancja, wykaz skrótów. W zakończeniu uregulowano sprawy związane z organizacją opracowania, tj. planowanie prac, ich kontrolę oraz podsumowanie w formie sprawozdania z ich przebiegu i wykonania.

Jak już wspomniano, centralnie wprowadzone OVG stały się standardem opracowania akt w archiwach państwowych w NRD. Uwagę zwraca próba ujednoczenia zasad opisu na różnych poziomach – od zasobu archiwów począwszy, a na jednostkach kończąc.

Zasady zawarte w OVG nadal są wykorzystywane w opracowaniu zasobu w archiwach wschodnich Niemiec. Większość zdefiniowanych wówczas elementów opisu uwzględniono w nowych wytycznych przygotowywanych w ostatnich latach przez dyrekcję archiwów krajowych. Przykład stanowią wytyczne wprowadzone w Saksonii (stan na 2010 r.)¹¹. Jak zaznaczyli ich autorzy, mają one pełnić rolę podręcznika ustandaryzowanego opracowania archiwaliów w archiwach państwowych Saksonii. Przygotowano je w celu rozwinięcia dawnego standardu, jakim jest OVG, oraz znalezienia rozwiązań dla aktualnych wyzwań stawianych opracowaniu. W pracach tych uwzględniono również międzynarodowe standardy takie jak: ISAD(G) – General International Standard Archival Description, ISAAR(CPF) – International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons, and Families oraz ISDIAH – International Standard for Describing Institutions with Archival Holdings.

W wytycznych dla archiwów Saksonii, analogicznie jak w OVG, omówiono kolejne etapy opracowania, począwszy od organizacji prac i tektoniki zasobu, przez wyodrębnianie zespołów, systematyzację i porządkowanie akt (schemat układu akt), nadawanie sygnatur (zalecana metoda Bärowska)¹², po inwentaryzację, przy użyciu oprogramowania archiwalnego (Archivsoftware).

¹¹ *Erschliessungsrichtlinie des Saechsischen Staatarchivs, Stand: 20. Mai 2010*, <http://www.archiv.sachsen.de/download/Erschliessungsrichtlinie.pdf> (dostęp 23 IX 2015 r.).

¹² „Beim so genannten Bär’schen Prinzip (nach dem Staatsarchivar Max Bär) wird der Bestand erst verzeichnet, wobei die Archivalieneinheiten in der Reihenfolge der Verzeichnung signiert werden, und anschliessend geordnet. Im Findmittel entstehen so meist «Springnummern»”. *Ibidem*, s. 27.

Tabela 1. Elementy opisu na poziomie jednostki archiwalnej (akta spraw) według J. Papritz, OVG oraz wytycznych archiwów krajowych Saksonii i Turynгии.

Lp.	Archiwa Turynгии	Archiwa Saksonii	OVG	Papritz
1.	Sygnatura*	Sygnatura	Sygnatura	Sygnatura
2.	Sygnatury dawne	Sygnatury dawne		Sygnatury dawne
3.	Sygnatury registratoralne	Sygnatury registratoralne	Sygnatury registratoralne	w polu sygnatury dawne
	Nr bieżący (kolejny)			
4.	Proweniencja	Proweniencja	Proweniencja	Proweniencja
		Struktura: wydziały/referaty	w polu proweniencja	w polu proweniencja
	Nazwa (systematyzacja j.a.)			
5.	Tytuł	Tytuł	Tytuł	Tytuł
	Zawartość (Enthält)	Zawartość (Enthält)	Zawartość (Enthält)	Zawartość (Intus)
	Zawartość (Darin)	Zawartość (Darin)	w polu zawartość	w polu zawartość
6.	Daty (opisowe)	Daty	Daty	Daty
	Data początkowa			
	Data końcowa			
7.	Nr tomu	Nr tomu	Nr tomu	Nr tomu
8.	Objętość/strony	Objętość/strony		Objętość/strony
9.	Stan zachowania skala czterostopniowa	Stan zachowania skala czterostopniowa	w polu uwagi	
10.	Nr mikrofilmu/mikrofiszy	Nr mikrofilmu	w polu uwagi	
11.	Klasyfikacja	Klasyfikacja		
	Systematyzacja 1			

Lp.	Archiwa Turynii	Archiwa Saksonii	OVG	Papritz
	Systematyzacja 2			
	Edycje (źródłowe)			
12.	Udostępnianie (liczba lat przypadających na ograniczenie udostępniania)	Udostępnianie		
	Ograniczenie udostępniania (data)			
	Ograniczenie udostępniania (podstawa prawna)			
13.	Odsyłacze (związki między aktami)	Odsyłacze (związki między aktami)	Odsyłacze (związki między aktami)	w polu uwagi
	Verzeichnungsprotokoll (zmiany paginacji itp.)			
14.	Uwagi	Uwagi	Uwagi	Uwagi – głównie odsyłacze

* Wyróżnione elementy opisu oznaczają pola obowiązkowe.

W wypadku wytycznych z Saksonii wzorem OVG rozrózniono pięć rodzajów opisu zawartości (Enthält-Vermerk). W osobnym polu Darin-Vermerk zalecono wpisywanie do celów statystycznych rodzaje dokumentacji występującej w aktach, np: trzy plakaty, dwie mapy itp. Dla dat przewidziano trzy pola: pole tekstowe umożliwiające zapisanie dat w formie opisowej i dwa numeryczne, w których wpisuje się daty skrajne. Pole objętość/strony nie jest obowiązkowe i w wypadku akt spraw z reguły nie jest wypełniane. Z kolei pole stan zachowania jest polem obowiązkowym i uzupełniane jest według przyjętej czterostopniowej skali oceny uszkodzeń. W trakcie inwentaryzacji lub podczas prac końcowych związanych z opracowaniem zespołu (zbioru) jednostki są

przyporządkowywane do odpowiednich poziomów przyjętej klasyfikacji (schematu układu akt). Element opisu dotyczący ograniczeń w udostępnianiu wskazuje ostatni rok obowiązujących ograniczeń lub zakazu udostępniania, wynikających z regulacji ustawowych, umów depozytowych lub z powodów konserwatorskich.

Porównując OVG z nowymi wytycznymi, można zauważyć dwa trendy w kształtowaniu się głębi opisu na poziomie jednostki. Uszczegółowiono przede wszystkim część dotychczasowych opisów. Przykładowo z pola uwagi wyodrębniono dwa pola obowiązkowe: stan zachowania oraz numery mikrofilmów. Dodano również nowe pola obowiązkowe, takie jak klasyfikacja oraz ograniczenie udostępniania. Pierwsze wywodzi się z tradycyjnej metodyki opracowania akt (w szczególności segregowania i systematyzowania akt w zespole, poprzedzonego przygotowaniem struktury ich układu), drugie natomiast z ustawodawstwa archiwalnego, w ramach którego dość szczegółowo określane są terminy ograniczeń w dostępie do niektórych rodzajów akt. W wytycznych przywołano aktualnie obowiązujące przepisy prawne regulujące wspomniane terminy ochronne.

Także archiwa państwowe Turyngii wprowadziły własne wytyczne w zakresie opracowania dokumentacji aktowej i dokumentów (*Richtlinie für die Erschliessung von Akten und Urkunden in den Thüringischen Staatsarchiven*)¹³. Powstały one w rezultacie połączenia wymogów wynikających ze stosowanego oprogramowania AUGIAS-Archiv z tradycyjnymi przepisami OVG. Podczas ich opracowywania wzorowano się m.in. na omówionych powyżej wytycznych archiwów państwowych Saksonii oraz Archiwum Państwowego w Rudolstadt. Duża liczba pól (z podziałem na obowiązkowe i nieobowiązkowe) umożliwia dostosowanie głębi opisu w zależności od znaczenia zespołu. Elementy opisu na poziomie jednostki są porównywalne z elementami wprowadzonymi w Saksonii. W zakresie sygnowania akt preferowane jest stosowanie tzw. metody Bärowskiej, systematyzacja akt odbywa się przy użyciu komputera na podstawie przyjętej klasyfikacji oraz dodatkowego pola „nazwa”. Użytkowany w Turyngii AUGIAS umożliwia opisywanie zasobu na kilku poziomach. Jeden z formularzy daje możliwość rozpisania tektoniki, do której następnie przyporządkowuje się poszczególne zespoły. Kolejny formularz odpowiada poziomowi zespołu i pozwala na wprowadzenie podstawowych danych dotyczących zespołu, jego miejsca w przyjętej tektonice, nazwy, dat skrajnych, wstępu złożonego z dziejów aktotwórcy i zespołu, informacji dotyczących zawartości, ewentualnych pokrewnych akt, ograniczeń w udostępnianiu, zasad cytowania, ważniejszej literatury. Dane z bazy AUGIAS mogą być za pośrednictwem EAD lub XML eksportowane do archiwalnego portalu Turyngii.

¹³ *Richtlinie für die Erschließung von Akten und Urkunden in den Thüringischen Staatsarchiven, in Kraft gesetzt durch Beschluss der Archiwoleiterkonferenz am 31. August 2011*, <http://www.thueringen.de/mam/th1/staatsarchive/verzeichnis.pdf> (dostęp 30 IX 2015 r.).

Praktyka integrowania przepisów bazujących na tradycyjnej metodyce z ISAD(G) lub dostosowywania ich do wspomnianego standardu jest powszechna w niemieckich archiwach. Stało się to możliwe, gdyż ISAD(G) zawiera elementy opisu zaproponowane wcześniej przez J. Papritz. „Jedyną różnicą jest to, że archiwista ten proponował opis rozpoczynający się od jednostki, a później uwzględniający zespół, czyli od szczegółu do ogółu. W standardzie natomiast przechodzi się od zespołu do opisu jednostki, czyli od ogółu do szczegółu”¹⁴. Również wspomniane powyżej wytyczne OVG wykazują dużo podobieństw z ISAD(G), dzięki czemu nadal są wykorzystywane w archiwach wschodnich Niemiec. Do stopniowej standaryzacji przyczyniło się również dostępne na rynku oprogramowanie, które w większości umożliwia migrowanie danych do struktur zgodnych z ISAD(G) lub bazujących na nim. Jak wylicza Anna Sobczak, w Niemczech użytkowanych jest dziewięć najbardziej rozpowszechnionych programów do opisu archiwaliów¹⁵. Do najpopularniejszych należą: AUGIAS, FAUST, scope-Archiv, ACTApro, MIDOSA–Online, MidosaXML, BASYS-S-Oracle, V.E.R.A., HADIS, AIDA i ARIADNE. Również archiwa państwowe Bawarii zmodyfikowały w 2008 r. dotychczas obowiązujące przepisy, uwzględniając międzynarodowe standardy ISAD(G) i EAD¹⁶. Celem zmian było uproszczenie i przyspieszenie inwentaryzacji akt w obliczu dużych akcesji oraz umożliwienie sprawnego łączenia i prezentowania danych w Internecie¹⁷. Kolejność poszczególnych elementów opisu bazuje na oprogramowaniu FAUST, stosowanym aktualnie w archiwach państwowych Bawarii. Należy również zwrócić uwagę na mocno zakorzoną w Niemczech tradycję publikacji inwentarzy archiwalnych oraz przewodników po zasobie. Stanowią one wyjściowy materiał do prezentowania w Internecie informacji na temat archiwów i ich zbiorów na różnych poziomach opisu. Zgodnie z przyjętymi założeniami priorytetem jest zaprezentowanie w Internecie całości przewodników po zasobie oraz możliwie dużej liczby inwentarzy archiwalnych. Często używanym standardem jest EAD – format wymiany danych umożliwiający ich publikację w Internecie¹⁸. Dane te prezentowane są w portalach archiwalnych. W Niemczech dużą popularnością cieszą się portale regionalne, jak chociażby wspomniany Archivportal Thüringen¹⁹. Portale te

¹⁴ A. Sobczak, *op. cit.*, s. 56–57.

¹⁵ *Ibidem*, s. 74.

¹⁶ *Richtlinien der staatlichen Archive Bayerns für die Verzeichnung von Akten, Stand: August 2010*, http://www.gda.bayern.de/uploads/media/richtlinien_akten.pdf (dostęp 20 IX 2015 r.).

¹⁷ „Die Richtlinien sollen auch im Hinblick auf Internetpräsentationsformen der Vereinheitlichung dienen. Sie orientieren sich inhaltlich am internationalen ISAD-Standard (ISAD/G), der wiederum Basis des XML-Standardformats «Encoded Archival Description» (EAD) ist”. *Ibidem*, s. 1.

¹⁸ A. Sobczak, *op. cit.*, s. 61; EAD Encoded Archival Description, http://www.bundesarchiv.de/archivgut_online/standards_werkzeuge/02251/index.html (dostęp 10 III 2016 r.).

¹⁹ Odwołania do stron poszczególnych portali zob. <http://archivschule.de/DE/service/ar->

gromadzą informacje na temat archiwów: państwowych, powiatowych, miejskich, partii politycznych, kościelnych, gospodarczych i innych, działających na danym terenie. Zakładki odnoszące się do poszczególnych grup archiwów często uzupełnione są krótką informacją na temat ich specyfiki i zakresu działania. Kolejnym poziomem opisu jest archiwum. Zawiera on podstawowe dane dotyczące funkcjonowania oraz zasobu placówki. Dalszy opis oparty jest na strukturze zasobu danego archiwum, przy pomocy której można odszukać właściwy zespół (zbiór) i jego opis na poziomie zespołu. W wypadku części zespołów dostępne są internetowe wersje inwentarzy archiwalnych, których ostatnim poziomem jest opis jednostki archiwalnej. Z reguły w Internecie na poziomie jednostki archiwalnej udostępnia się podstawowe pola, takie jak: sygnatura, tytuł, daty skrajne, zawartość. Ten sposób prezentacji danych, w szczególności posługiwanie się strukturą zasobu danego archiwum czy zespołu archiwalnego, jest typowy dla niemieckiej archiwistyki. Poza wspomnianymi portalami regionalnymi (krajowymi) aktualnie realizowanych jest kilka projektów związanych z rozbudową portali o ponadregionalnym zasięgu. Jednym z przedsięwzięć jest Archiportal D²⁰. Pracom tym towarzyszy dyskusja m.in. na temat, jak daleko unifikować opisy? Czy mają dotyczyć jedynie materiałów w archiwach, czy rozszerzyć próbę ujednoczenia opisów na zbiory biblioteczne i muzealne? Doświadczenia niemieckich archiwistów ze standaryzacją w archiwistyce nie są jednak tak rozwinięte jak w bibliotekach²¹. Ważnym czynnikiem motywującym do stosowania standardów jest rozwój portali, które mogłyby łączyć dane z wielu różnych archiwów.

Podsumowując powyższy przegląd wybranych rozwiązań, można stwierdzić, że w archiwach niemieckich nie wypracowano jednolitego standardu opracowywania i opisu akt. Wspomniane na początku czynniki, takie jak zmiany administracyjne, rozbieżności Niemiec na dwa państwa oraz obowiązująca struktura federacyjna, różnorodność form archiwaliów i ich unikatowość, nie sprzyjały wprowadzeniu jednego wzoru ich opisu. Można natomiast mówić o w miarę jednolitym systemie opisu, wynikającym z przyjętego od lat systemu kształcenia archiwistów oraz dyskusji naukowej nad podstawowymi zasadami metodyki pracy archiwalnej i opisu archiwaliów. Doprowadziło to do wytworzenia się swoistej tradycji, choć przyglądając się szczegółom, można zauważyć pewne różnice wynikające z lokalnych uwarunkowań, struktury zasobu itp. Na zachodzie

chive-im-internet/archive-in-deutschland/archivportale/regionale-archivportale-im-internet.html (dostęp 18 X 2015 r.).

²⁰ *Aufbau eines Archivportals-D*, <http://www.landesarchiv-bw.de/web/54267> (dostęp 10 X 2015 r.).

²¹ A. Imhof, *Verwendung internationaler Standards beim Aufbau eines Verbundfindmittels für Archive in Deutschland. Betrachtung der Interoperabilität zwischen Bibliotheken und Archiven*, Bundesarchiv 2008, www.bundesarchiv.de/imperia/md/content/archivportald/dlib_dt_inhof.pdf (dostęp 22 IX 2015 r.).

Niemiec najczęściej stosuje się przepisy bazujące na miejscowej tradycji, przy czym większość dużych archiwów państwowych zintegrowała swoje wytyczne z ISAD(G) lub dostosowała je do wspomnianego standardu. Z kolei we wschodnich krajach związkowych większość archiwów w różnym zakresie nadal korzysta z wytycznych przygotowanych jeszcze w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku – Ordnungs und Verzeichnungsgrundsätze für die staatlichen Archive der Deutschen Demokratischen Republik (OVG), które podobnie jak ISAD(G) wprowadzają wielopoziomowy opis archiwalny. Należy jednak podkreślić, że stosowanie w archiwach dostępnych na rynku produktów (oprogramowania), z których większość umożliwia migrowanie danych do struktur zgodnych z ISAD(G) lub bazujących na nim, również przyczynia się do postępującej standaryzacji²². Ważnym czynnikiem motywującym do stosowania podobnych standardów opisu jest budowa portali, które mogłyby łączyć dane z wielu różnych archiwów oraz instytucji pokrewnych.

²² I.Ch. Becker, *Archivische Erschließung und RDA*, Archivschule Marburg, http://www.dnb.de/SharedDocs/Downloads/DE/DNB/standardisierung/rdaKultur2013Becker.pdf?__blob=publicationFile (dostęp 20 IX 2015 r.).

Standard Noark. System informacyjny stosowany w norweskiej administracji publicznej

W latach siedemdziesiątych XX w. podjęto pierwsze próby opracowania jednolitego standardu opisu archiwalnego dostosowanego do potrzeb archiwów norweskich. Było to powiązane z rozpoczętymi w latach pięćdziesiątych pracami nad rozwojem jednolitej terminologii archiwalnej¹.

Konsekwencją tego było zaadoptowanie międzynarodowego standardu ISAD(G), ze wskazaniem, aby wszystkie opisy archiwalne były z nim spójne tak długo, jak to jest możliwe. Pozwoliło to na uwzględnienie specyfiki norweskich archiwów i opracowanie norweskiego systemu rejestracji archiwaliów – Asta. Sama nazwa Asta została wykorzystana na kilku płaszczyznach. W 1995 r. dzięki współpracy Landslaget for lokal- og privatarkiv (LLP) oraz Riksarkivaren założono fundację Asta, która obecnie zajmuje się dystrybucją bazy danych Asta – w ramach narodowego standardu rejestrującej, rozpowszechniającej i umożliwiającej wyszukiwanie danych o archiwaliach w Internecie. Fundacja jest właścicielem Arkivportalen², gdzie można znaleźć informacje o zasobach archiwalnych zgromadzonych w archiwach zarówno prywatnych, jak i państwowych. Fundacja zajmuje się także doradztwem archiwalnym.

Dzięki bazie Asta możliwe jest jednolite skatalogowanie archiwaliów z różnych archiwów w Norwegii. Program jest oparty, jak wspomniano wcześniej, na standardzie ISAD(G) i używany jest przez międzygminne instytucje archiwalne, które zajmują się przechowywaniem dokumentacji aktowej oddanej w depozyt. Taka dokumentacja, opisana w systemie Asta, trafia do depozytu i jednocześnie do rejestru na stronach Arkivportalen.

Głównymi standardami używanymi w norweskiej archiwistyce są ISAD(G), OAIS (Open Archival Information System) oraz ADDML (Archival Data Description Mark-up Language) – jako podłoże do pracy z dokumentem elektro-

¹ J.H. Marthinsen, *Arkivdanning. Veiledning i arkivarbeid*, Oslo 1991, s. 23.

² Zob. www.arkivportalen.no (dostęp 28 IX 2015 r.).

nicznym. Na bazie powyższych standardów utworzono standard opisu dokumentu elektronicznego Noark.

Warto w tym miejscu przypomnieć, że w ISAD(G) archiwalia są opisane od ogółu do szczegółu, zapewniając uzyskanie pełnej informacji dzięki zachowaniu struktury hierarchicznej danych. W archiwistyce norweskiej wykorzystywane są z tego standardu następujące pola opisu:

- 3.1. Blok identyfikacyjny.
 - 3.1.1. Sygnatura.
 - 3.1.2. Tytuł.
 - 3.1.3. Data/daty.
 - 3.1.4. Poziom opisu.
 - 3.1.5. Rozmiary opisywanego obiektu.
- 3.2. Blok proveniencji i archiwizacji.
 - 3.2.1. Nazwa aktotwórcy.
 - 3.2.2. Historia ustroju/Biografia twórcy.
 - 3.2.3. Daty gromadzenia opisywanego obiektu.
 - 3.2.4. Dzieje przechowywania.
 - 3.2.5. Przejęcie przez archiwum.
- 3.3. Blok opisu zawartości i układu akt.
 - 3.3.1. Treść.
 - 3.3.2. Informacje o przechowywaniu, selekcji i brakowaniu.
 - 3.3.3. Dopływy materiałów archiwalnych.
 - 3.3.4. Sposób uporządkowania.
- 3.4. Blok udostępniania.
 - 3.4.1. Status prawny.
 - 3.4.2. Warunki udostępniania.
 - 3.4.3. Prawa autorskie.
 - 3.4.4. Język dokumentów.
 - 3.4.5. Charakterystyka stanu fizycznego akt.
 - 3.4.6. Archiwalne pomoce informacyjne.
- 3.5. Blok materiałów uzupełniających.
 - 3.5.1. Miejsce przechowywania oryginałów.
 - 3.5.2. Istniejące kopie.
 - 3.5.3. Powiązania z innymi aktami z tego samego archiwum.
 - 3.5.4. Powiązania z innymi materiałami z innych archiwów.
 - 3.5.5. Uwagi o publikacji.
- 3.6. Blok uwag.
- 3.7. Kto/kiedy opracował wpis/skatalogował archiwalia.

OAIS to standard w zakresie archiwizacji dokumentów elektronicznych opracowany w 2002 r. przez amerykańską agencję kosmiczną, w następnym roku przekształcony w międzynarodowy standard (ISO 14721). Model ten pozwala

zarządzać dokumentami i wykorzystywać archiwalia zdeponowane w repozytoriach. Obiektem przechowywanym w OAIS może być pojedynczy dokument lub zbiory danych z bazy.

ADDML jest z kolei norweskim standardem opisu technicznego struktury plików danych. Obecnie twórcy archiwaliów używają wersji 7.3, natomiast wersji 8.2 używa się w sieci archiwów państwowych.

Olbrzymim krokiem w standaryzacji opisu archiwalnego w Norwegii było opracowanie rozszerzonej listy archiwalnej (Allment arkivskjema), pozwalającej traktować akta jednakowo, niezależnie od ich twórcy, co odnosi się zarówno do dokumentacji prywatnej, gminnej, jak i państwowej.

Lista składa się z trzech głównych grup³:

- Serie A–E – dotyczą przede wszystkim dokumentacji wytwarzanej w administracji publicznej;
- Serie F–O – serie specjalne, dostosowane do struktury własnej archiwum;
- Serie P–Z – odnoszą się do materiałów podzielonych według specjalnych funkcji (P–S), nośników (T–W) oraz materiałów różnych (X–Z).

Szczegółowa lista:

- A – protokoły, referaty;
- B – księgi wpisów akt wychodzących;
- C – dzienniki korespondencji przychodzącej;
- D – archiwa spraw opracowane według głównego systemu twórcy;
- E – archiwa spraw opracowane według systemów pośrednich;
- F–O – serie specjalne w obrębie specjalistycznych obszarów działalności twórcy;
- P – zarządzanie personelem;
- Q – zarządzanie nieruchomościami;
- R – rachunkowość;
- S – statystyki;
- T – mapy i rysunki;
- U – fotografie, filmy, nagrania;
- V – elektroniczne bazy danych i mikrofilmy;
- W – obiekty/przedmioty;
- X – publikacje własne twórcy;
- Y – dokumenty różne, niepowiązane;
- Z – materiały referencyjne.

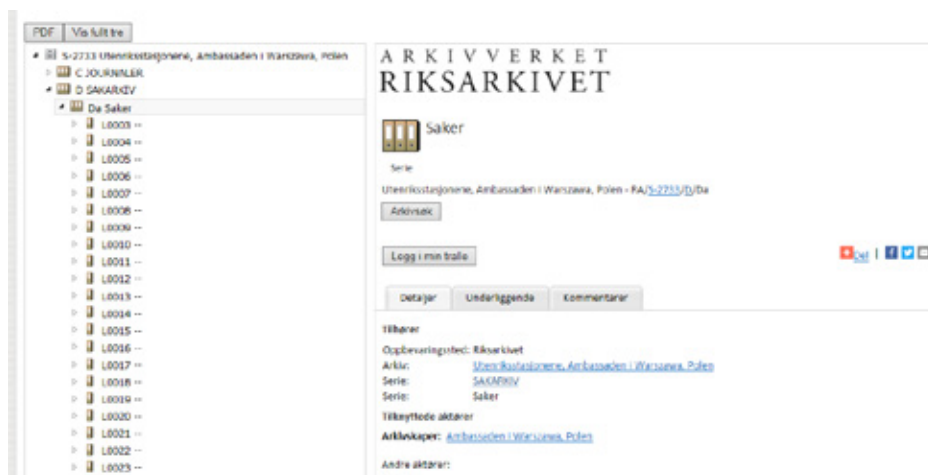
Wytyczne listy pozwalają stworzyć jednolite katalogi elektroniczne i udostępnić dokumentację archiwalną szerokiemu odbiorcy. Warto wspomnieć w tym miejscu, że w wypadku Norwegii powszechny dostęp do informacji jest regulowany prawnie (Offentlighetsloven, par. 2). Archiwa przekazywane do

³ Zob. www.arkivverket.no (dostęp 28 IX 2015 r.).

depozytu muszą być opracowane według powyższej listy. Pozwala to na przejrzyste zestawienie dokumentacji i udostępnienie jej na stronach portalu archiwalnego.

Poniższy zapis obrazu ze strony Narodowych Archiwów Norwegii ilustruje, jak dokumenty opracowane na podstawie listy archiwalnej i w oparciu o standard ISAD(G) przekładają się na schemat zamieszczony na stronie internetowej.

Fot. 1. Przykład opracowania materiałów z zasobu Narodowych Archiwów Norwegii.

Firmy dostarczające oprogramowanie dla norweskiej administracji publicznej współpracują przede wszystkim z archiwistami i informatykami, a cały proces budowy oprogramowania opiera się na dostosowaniu go do działającego urzędu, a nie odwrotnie. Wykorzystuje się zasoby ludzkie i doświadczenie osób, które będą pracowały i obsługiwały program. Kluczowym problemem jest integracja oprogramowania specjalistycznego z głównym programem obsługującym administracyjną część w archiwum. System jest globalny, całościowy, spójny, oparty na standardzie Noark, którego struktura została zbudowana w oparciu o ISAD(G), OAIS oraz ADDML.

Standard Noark jest regulowany przez prawo archiwalne (Jf. Arkivforskriften, par. 2–9). Początkowo został stworzony jako system rejestracji dla potrzeb administracji rządowej (1984). Od tego czasu był kilkakrotnie modyfikowany i ulepszany. Noark to skrót od pełnej nazwy Norsk arkivstandard (wcześniej Norsk arkivsystem)⁴. Dość szybko stał się głównym standardem administracji państwowej. Rozwijał się do kolejnych wersji w 1987 i 1994 r. (Noark 2, Noark 3), które obejmowały zarówno modernizację, jak i rozwój technologiczny, informacyjny oraz funkcjonalność. W 1995 r. opracowano specjalistyczną wersję stan-

⁴ I. Fornes, *Arkivhåndboken for offentlig forvaltning*, Oslo 2009, s. 164.

daru dla sektora komunalnego (norweska kommune to odpowiednik polskiej gminy). Standard ten był dostosowany do potrzeb politycznej działalności gminy, miał rozbudowany moduł posiedzeń politycznych oraz organów politycznych. Nazwany został Koark i bazował na tych samych zasadach co Noark. Ten podział nie został jednak zatwierdzony, co stało się podstawą do opracowania nowej i bardziej rozbudowanej wersji standardu – Noark 4. W maju 1999 r. Noark 4 został ogłoszony standardem dla całej administracji publicznej. Jednocześnie był to duży krok do stworzenia archiwum elektronicznego zintegrowanego z pocztą elektroniczną oraz systemem urzędowego załatwiania spraw. Dzięki funkcjonalności, bazie danych i strukturze informatycznej Noark 4 stał się także podstawą elektronicznego systemu archiwalnego⁵.

Ostatnia, piąta wersja Noark kontynuuje zasady wersji czwartej, ale znacznie rozszerza obszar działania. Oznacza to, że Noark 5 jest w pełni przystosowany do stworzenia ogólnego elektronicznego systemu prowadzenia dokumentacji, rejestrowania jej i archiwizowania. System ten posiada wiele rozwiązań umożliwiających integrację systemów specjalistycznych z głównym systemem archiwalnym w urzędzie. W praktyce oznacza to całkowitą elektronizację obiegu dokumentów, rezygnację z wersji papierowej, prowadzenie komunikacji w wersji elektronicznej z petentami oraz sektorem przemysłowym.

Standard Noark 5 można nazwać narodowym norweskim standardem opisu dokumentu elektronicznego. Może być używany do wszystkich rodzajów prowadzonej dokumentacji, bez względu na rozwiązania technologiczne czy typ organizacji, która dany dokument wytworzyła. Cały proces tworzenia dokumentu, jego autentyczność, musi być przede wszystkim odzwierciedlona w jego elektronicznej wersji. Wpływu na to nie może mieć sposób wytworzenia dokumentu, okres jego przechowywania i brakowania czy kwalifikacja do wieczystego zachowania.

Użycie standardu Noark jest obowiązkowe dla sektora publicznego. W zamyśle jednak jest on dostosowany i polecany także sektorowi prywatnemu. Zastosowane w nim rozwiązania pozwalają na „obróbkę” olbrzymich ilości informacji czy dokumentacji.

Noark 5 określa wymagania struktury rekordu, metadanych i funkcjonalności, dzięki czemu umożliwia zastosowanie różnorodnych rozwiązań⁶. Na Noark 5 składają się dwa „rdzenie”: wewnętrzny i zewnętrzny.

„Rdzeń” wewnętrzny stanowią główne funkcje archiwum – rejestracja dokumentu i jego archiwizacja w strukturze archiwum, metadane, przepisy dotyczące archiwów oraz moduły wchodzące w zakres wymagań tegoż rdzenia, czyli obieg dokumentu, funkcje wyszukiwania, periodyzacja, wieczyste przechowywanie/brakowanie akt, przekazywanie do depozytu oraz zarządzanie modułami „rdzenia”.

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Noark 5. Standard for elektronisk arkiv*, Riksarkivet 2013, s. 22–24.

„Rdzeń” zewnętrzny wzmacnia dowolnie wybrane systemy z korzyścią dla środowiska archiwalnego. Pomiędzy „rdzeniem” a wykorzystywanymi systemami specjalistycznymi leży tzw. szara strefa, w której znajdują się wymagania standardu Noark 5 dla systemów zewnętrznych. Wymagania te są zintegrowaną częścią standardu i muszą spełniać normy rozwiązań Noark 5.

Nowe wersje używanego oprogramowania w archiwach administracji publicznej są dostosowywane do najnowszej wersji standardu Noark. Według zaleceń naczelnego archiwisty kraju (Riksarkivaren), oprogramowanie używane w administracji publicznej musi być uznane i dopuszczone przez Narodowe Archiwa Norwegii (Riksarkivet). Te same reguły dotyczą programów specjalistycznych używanych dodatkowo w poszczególnych obszarach działalności gminy.

W zapisie elektronicznego archiwum dozwolone są następujące formaty zapisu plików:

- UTF-8 (ISO/IEC 10646-1:2000 Annex D) lub ISO 8859-1:1998;
- TIFF (Tag Image File Format);
- XML;
- PDF/A – ISO 19005-1:2005 – PDF/A zastąpił Adobe PDF;
- fotografie – TIFF (wersja 6) i JPEG (ISO 10918-1:1994);
- mapy – TIFF (wersja 6) i SOSI (wersja 2.2, 1995) i nowsze;
- video – MPEG-2 (ISO 13818-2);
- dźwięk – MP3 (ISO 11172-3), PCM lub PCM – bazujące na Wave.

Oprogramowanie wciąż bazuje przede wszystkim na wersji Noark 4. Przyszły rok będzie jednak decydujący, ponieważ większość jednostek administracji publicznej jest na drodze do stworzenia pełnego elektronicznego systemu archiwizacji (fullelektronisk arkiv, eArkiv), zintegrowanego z programami specjalistycznymi. Ten proces wymaga użycia standardu Noark 5. Wiąże się to z olbrzymimi kosztami, zmianą instrukcji archiwalnych, przekwalifikowaniem oraz przeszkoleniem personelu w archiwach, umożliwieniem każdemu obywatelowi dostępu do Internetu, opracowaniem przewodników/instrukcji pomagających w korzystaniu z nowoczesnych usług oraz zmiany zakresu obowiązków kierownika archiwum.

Należy wspomnieć jeszcze o projekcie SAMDOK, który ruszył w 2013 r. i ma na celu scalenie całej dokumentacji społecznej⁷. W projekt zaangażowane są osoby związane ze środowiskiem archiwistów, które łączą się w poszczególne grupy i pracują nad szczegółowymi zagadnieniami, m.in. reformą administracyjną i jej wpływem na archiwa, platformą, na której będzie można publikować zeskanowane dokumenty archiwalne, metodyką przechowywania dokumentacji specjalistycznej.

⁷ Zob. www.samdok.com (dostęp 28 IX 2015 r.).

Noty o autorach

JERZY BEDNAREK

(ur. 1971), dr nauk humanistycznych. Absolwent UŁ, pracownik Oddziału IPN w Łodzi. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół polskiej myśli politycznej w XIX w., powojennej konspiracji antykomunistycznej, historii służb specjalnych, specyfiki i organizacji archiwów komunistycznych organów bezpieczeństwa państwa. Redaktor naczelny rocznika „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, członek polsko-ukraińskiej grupy roboczej publikującej tomy źródłowe w serii „Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX w. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych”, członek kolegium recenzentów pisma naukowego „Archiwa – Kancelarie – Zbiory”. Autor i współredaktor m.in. publikacji: *Spory wokół wydarzeń krajowych 1846 roku na łamach prasy Wielkiej Emigracji w latach 1846–1848* (Toruń 2003); *W kręgu „teczek”. Z badań nad zasobem i funkcjami archiwum Instytutu Pamięci Narodowej* (Toruń 2006); *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej (stan na dzień 31 grudnia 2008 roku)* (Warszawa 2009); *Sowiecki system obozów i więzień. Przykłady wybranych państw* (Łódź 2013).

WALDEMAR CHORAŻYCZEWSKI

(ur. 1967), dr hab., prof. UMK w Toruniu. Absolwent Wydziału Nauk Historycznych UMK (1991), pracownik Archiwum Państwowego w Toruniu (1991–1992), następnie UMK (od 1992, asystent, adiunkt od 1998, profesor nadzwyczajny od 2011, kierownik Podyplomowego Studium Archiwistyki 2001–2005, zastępca dyrektora Instytutu Historii i Archiwistyki 2005–2012, prodekan Wydziału Nauk Historycznych od 2012), dr (1997), dr hab. (2008, na podstawie rozprawy „Przemiany organizacyjne polskiej kancelarii królewskiej u progu czasów nowożytnych”).

KATARZYNA KUBICKA

(ur. 1970), dr nauk humanistycznych. Absolwentka Wydziału Nauk Historycznych UMK w Toruniu (1994, specjalizacja archiwistyczna), uczestniczka

33. Kursu Naukowego w Archivschule w Marburgu (1999–2000), dr (2009, Wydział Humanistyczny UWM w Olsztynie), pracownik Archiwum Państwowego w Gdańsku (od 1994, od 1996 kierownik Oddziału I opracowania materiałów archiwalnych do 1945, jednocześnie zastępca dyrektora od 2012). Autorka m.in. publikacji: *Danziger Amtsbücher aus den Jahren 1357–1794 und 1807–1814* [w:] *Archiv für Diplomatik Schriftgeschichte Siegel- und Wappenkunde* 2001/2002, t. 47/48, s. 285–334; *Działalność pisarzy urzędowych i podsędka w Gdańsku w drugiej połowie XVIII w.* [w:] *Z uczniami, kolegami i przyjaciółmi w świecie nauki. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. W. Chorążyczewski, A. Żeglińska, Olsztyn 2014, s. 349–359.

RAFAŁ LEŚKIEWICZ

(ur. 1977), dr nauk humanistycznych. Absolwent UWM, w latach 2010–2016 dyrektor Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN. Członek redakcji czasopism naukowych „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, „Grot. Zeszyty poświęcone historii wojska i walk o niepodległość”. Jest autorem, współautorem i redaktorem kilkunastu publikacji z zakresu historii najnowszej i archiwistyki, m.in. prac: *Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu (1946–1955). Organizacja, funkcjonowanie, procesy archiwotwórcze* (Warszawa–Poznań 2009); *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów* (Warszawa 2013).

ROMAN MAJKA CSMA

(ur. 1962), dr nauk humanistycznych w zakresie historii – archiwistyki. Absolwent studiów filozoficzno-teologicznych w Instytucie Teologicznym Księży Misjonarzy PAT w Krakowie (1989), pracownik administracji Domu Macierzystego Zgromadzenia Świętego Michała Archanioła w Miejscu Piastowym, archiwista w Archiwum Generalnym Zgromadzenia Świętego Michała Archanioła w Markach (od 1995), wykładowca w SWPR w Warszawie (od 2008). Autor m.in. publikacji: *Problemy opracowania zasobu archiwów zakonnych w skomputeryzowanych systemach informacyjnych na przykładzie Zgromadzenia Świętego Michała Archanioła*, Warszawa 2008.

WIESŁAW NOWOSAD

Dr hab., adiunkt w Zakładzie Historii Nauki Wydziału Nauk Historycznych UMK w Toruniu. W latach dziewięćdziesiątych członek zespołu prof. Bohdana Ryszewskiego w projekcie KBN „Podstawowe problemy komputeryzacji archiwów” oraz pracownik w kierowanej przez niego Pracowni Metod Komputerowych. Autor szeregu publikacji z zakresu historii nowożytnej, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki Prus Królewskich i archiwów szlacheckich, a także szeroko pojętej problematyki informatyzacji archiwów polskich. Członek

nek Zarządu Głównego Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, członek Zarządu Towarzystwa Miłośników Torunia, sekretarz Oddziału Toruńskiego Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, członek Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz Polskiego Oddziału Association for History and Computing.

PAWEŁ PERZYNA

(ur. 1967), dr nauk humanistycznych. Absolwent UŁ. W latach 1991–1992 nauczyciel historii. Od 1992 r. w służbie archiwalnej – najpierw jako archiwista, starszy archiwista, kustosz w Archiwum Państwowym w Łodzi (1992–2000), naczelnik Oddziałowego Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN w Łodzi (2000–2016), dyrektor Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi. Sekretarz redakcji „Przeglądu Archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej”. Jego zainteresowania badawcze obejmują metodykę archiwalną, archiwoznawstwo oraz najnowszą historię Polski. Współautor i współredaktor m.in. prac: *Jarocin w obiektywie bezpieki* (Warszawa 2004), *W kręgu „teczek”. Z badań nad zasobem i funkcjami archiwum Instytutu Pamięci Narodowej* (Łódź–Toruń 2006).

AGNIESZKA ROSA

(ur. 1983), dr nauk humanistycznych (2010). Od 2010 r. adiunkt w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu. Pracę doktorską pt. „Funkcja edukacyjna archiwów”, obronioną na UMK, napisała pod kierunkiem dr. hab. Waldemara Chorążyczewskiego. Jej zainteresowania badawcze obejmują: archiwistykę, prace publiczne archiwów, działalność edukacyjną archiwów, problemy edukacji archiwistów, teorię egodokumentu, historię Kujaw. Jest autorką książki *Funkcja edukacyjna archiwów* (Warszawa 2012), współautorką *Butlerio kelionės i Italiją ir Voketiją 1779–1780 metais dienoraštis* (Wilno 2013), współredaktorką *Toruńskich konfrontacji archiwalnych* (t. I–IV) i monografii *Podręczniki archiwalne od koncepcji do realizacji*, red. i wstęp W. Kwiatkowska, A. Rosa (Poznań 2012), a także sekretarzem redakcji czasopisma „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” oraz pomysłodawcą i założycielem Forum Edukatorów Archiwalnych. Członek Zarządu Sekcji Edukacji Archiwalnej Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, członek Polskiego Towarzystwa Historycznego i Towarzystwa Naukowego w Toruniu.

BOHDAN STANISŁAW RYSZEWSKI

(ur. 1934), emerytowany prof. nauk humanistycznych. Absolwent UMK w Toruniu (1958, historia i Studium Archiwalne); archiwista (Kielce, 1958–1966), nauczyciel akademicki na UMK (1966–1998); dr (1970), dr hab. (1984). Dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu (1974–1986), zastępca dyrektora i dyrektor Instytutu Historii i Archiwistyki (1987–1994), kierownik Zakładu Archiwistyki (1992–1998), kierownik Podyplomowego Studium Archiwistyki (1987–1997), prof. nadzw. (1990–1999), prof. zw. (1999). Od 1998 r. na UWM

w Olsztynie: kierownik Zakładu i Katedry Archiwistyki (1998–2005), dyrektor Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych (2003–2005); od 2005 r. na emeryturze, wykłady zlecone na UWM (do 2014). Członek Senatu UMK (1971–1991), UWM (2003–2005). Członek: Polskiego Towarzystwa Historycznego (od 1958, przewodniczący Komisji Archiwalnej i Nauk Pomocniczych Zarządu Głównego 1994–1999), Association for History and Computing (założyciel i przewodniczący Oddziału Polskiego 1994–1999), wydziału Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Komitetu Nauk Historycznych PAN (1996–1999). Autor przeszło stu prac naukowych z zakresu archiwistyki, informacji naukowej, metod komputerowych w naukach historycznych oraz historii XIX w., w tym: *Archiwistyka – przedmiot, zakres, podział (studia nad problemem)* (Warszawa 1972), *Problemy i metody badawcze archiwistyki* (Toruń 1985), *Problemy komputeryzacji archiwów* (Toruń 1994), współautor: *Archiwistyka* (Warszawa 1989). Badał podstawy metodologii archiwistyki i teorii archiwalnej, m.in. ustalił jej status naukowy i opisał metody, sformułował zasadę strukturalną i naukowe podstawy komputeryzacji archiwów. Promotor 19 prac doktorskich.

KRZYSZTOF SYTA

(ur. 1965), dr hab. Absolwent Wydziału Nauk Historycznych UMK w Toruniu (1989). W latach 1989–1991 pracownik Archiwum Państwowego w Bydgoszczy, od 1991 r. pracownik Instytutu Historii i Archiwistyki UMK. W swoich badaniach skupia się na problematyce archiwoznawczej i aktoznawczej, szczególnie w zakresie archiwów i kancelarii prywatnych okresu staropolskiego. Jest autorem monografii *Archiwa magnackie w XVIII w. Studium kultury kancelaryjno-archiwalnej* (2010) oraz kilkudziesięciu artykułów i recenzji.

HUBERT WAJS

(ur. 1957), dr nauk humanistycznych. Absolwent UW. Od 1993 r. brał udział w projektach i grupach roboczych zajmujących się standaryzacją w archiwistyce, przetłumaczył na język polski standard ISAD(G), od 1998 r. dyrektor Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Jest autorem szeregu publikacji dotyczących zagadnień informatyzacji archiwów i standaryzacji opisów archiwalnych.

ANNA BLANKA WANECKA

(ur. 1977), absolwentka historii o specjalności archiwistyka komputerowa na UWM w Olsztynie (2001), nauczycielka historii w Zespole Szkół w Lubawie (2001–2010), bibliotekarz w Sarpsborg kommune (Norwegia) (2010–2011), pracownik w Rakkestad kommune w Norwegii (od 2014 kierownik Archiwum Gminy Rakkestad). Autorka m.in. publikacji: *Archiwum Dohna-Finckenstein w zasobie Geheimes Staatsarchiv w Berlinie*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2005, nr 3 (249), s. 315–320; *Struktura zarządu dóbr na przykładzie wybra-*

nich majątków pruskich [w:] *Historia. Archiwistyka. Informacja naukowa. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu*, red. M. Świgoń, Olsztyn 2009, s. 145–150.

ANNA ŻEGLIŃSKA

(ur. 1975), dr nauk humanistycznych, absolwentka filologii polskiej (1999) i historii, specjalność archiwistyka – archiwistyka komputerowa na UWM w Olsztynie (2000), pracownik archiwum Izby Celnej w Olsztynie (2001–2007), adiunkt w Zakładzie Archiwistyki, Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UWM (od 2008). Autorka m.in. publikacji: *On family and estate fonds. Selected problems* [w:] *History – Archive Studies – Information Science: methodological issues*, red. K. Narojczyk, M. Świgoń, M. Wolny (Olsztyn 2010); *Losy i straty zasobu registratur władz i urzędów II Rzeczypospolitej – założenia metodologiczne przewodnika historyczno-ustrojowego* [w:] *Historia i pamięć. Studia z dziejów XX wieku*, red. W. Gieszczyński, W.B. Łach, K. Sacewicz (Olsztyn 2011); *Metodologia badań archiwów rodowych i rodzinno-majątkowych na seminariach profesora Bohdana Ryszewskiego* [w:] *Z uczniami, kolegami i przyjaciółmi w świecie nauki. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. W. Chorążyczewski, A. Żeglińska (Olsztyn 2014).

Summaries

Bohdan Ryszewski, University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Introduction to the Symposium

The foreword restated the idea of the annual archivists' meetings that take the form of academic symposia. It also included thanks to the organisers and editors of the first two volumes of the *Symposia Archivistica* series published by the Institute of National Remembrance.

Paweł Perzyna, Branch of the Institute of National Remembrance in Łódź

Standardisation of Archive Description and Digitalisation

The article juxtaposes the issues of archive description and mass digitalisation, which is treated as the priority at Polish state archives. It also includes a synthetic discussion of the standards set out by the International Council on Archives (ISAD, ISAAR, ISDIAH, ISDF), models developed by Bohdan Ryszewski (FOPAR and FOPAR-HW), and the so-called *de facto* NDAP standards and the solutions proposed by the Council of the Institute of the National Remembrance with regard to the preparation of the public inventory. There is also a presentation of the issues related to digitalisation and its place in the hierarchy of measures taken by archives in the context of the developed archive description standards.

Agnieszka Rosa, Nicolaus Copernicus University in Toruń

User in the Archive Information System. Context of Information Retrieval Languages in use

The article discusses the role of the user in the archive information system in the context of information retrieval languages in use. It presents the ways to prepare the user to use the archive information retrieval apparatus. It also analyses the instructions concerning information retrieval procedures (methods) in finding aids used in three query tools – guide to a particular archive, SEZAM database, and the Archival Inventory of the Institute of National Remembrance.

Waldemar Chorążyczewski, Nicolaus Copernicus University in Toruń
Extension of the FOPAR Standard as Illustrated by Books of Entries

Books of entries are used as an example to discuss the extension of the FOPAR standard. It is emphasised that the description of books of entries at four levels: book series, book, part of the book (entry series) and entry would be desirable from the perspective of the achievements of archival methodology, but the book level description should be the minimum requirement. The author also raises the issue of extension of the standardised book of entries description and presents his own proposal regarding consolidation in three fields: (1) standard data structure (comparison of levels, blocks and fields of description), (2) standard content of fields – instruction on how to fill them in, (3) standard language for filling in fields (models for object description at specific levels).

Wiesław Nowosad, Nicolaus Copernicus University in Toruń
Standardisation of Description in NDAP Databases and ZoSIA and their Integration (User's Perspective)

The author takes the role of a “typical” user to discuss issues related to the standardisation of description in NDAP (SEZAM, IZA) databases and the ZoSIA system and their integration. The conclusion stresses that there are no differences between bases to date and the ZoSIA system in terms of the information value. As for now, the former contain more data from all the state archives, and the advantage of the latter consists in the possibility to enclose descriptions of digital copies of file units in archives.

Anna Żeglińska, University of Warmia and Mazury in Olsztyn
Queries in NDAP Databases: szukajwarchiwach.pl

The article is an attempt at analysis of the way the information retrieval system in the NDAP web service – szukajwarchiwach.pl – which presents the collections of state archives online, functions from a user's perspective. It discusses a few examples of queries in detail and analyses their results. The results have shown that there are objective problems, e.g. non-existence of complete information on fonds whose descriptions and scans have been entered into the system and the lack of a search manual that would increase the effectiveness of queries.

Hubert Wajs, The Central Archives of Historical Records in Warsaw
Problems Related to Standardisation of the Description of the AGAD Resource

The article presents the assumption that the development of an archive description standard requires the use of the project management method. It has been restated that the Head Office of the State Archives (NDAP) has recognised ISAD(G) as the binding standard for state archives, and the consolidation of

description has been to some extent forced by the technical information recording standards, first by the use of the database technique, and then the EAD format, which makes it possible to encode finding aids in the form of XML files and present them online.

Krzysztof Syta, Nicolaus Copernicus University in Toruń

Query Efficiency in the Light of a Query in Anna Ksawerowa z Potockich Branicka's Collection from the AGAD Resource

The article focuses on the query efficiency in the light of a query in Anna Ksawerowa z Potockich Branicka's Collection, which is stored in the Central Archives of Historical Records (AGAD). The conclusions state that the current state of the said collection allows the user neither to become fully familiar with its structure and the content of particular file units. Apart from indicating errors that have been made during the elaboration of the collection, the text includes a set of hints concerning the internal arrangement and necessary supplementation of the descriptions of file units.

Rafał Leśkiewicz, Institute of National Remembrance in Warsaw

Impact of Computerisation on the Archive of the Institute of National Remembrance

The article presents reflections on the impact of computerisation on the way the Archive of the Institute of National Remembrance functions. It presents terminological issues related to the notion of computerisation and briefly discusses the specific nature of the structure of archive resource of the Institute and the environment it the archive operates in. The author, however, focuses on describing the individual stages of computerisation of the archive of the Institute and presenting the information capabilities of the Digital Archive system and the issue of digitising the collection.

Jerzy Bednarek, Branch of the Institute of National Remembrance in Łódź

Scope of Archive Description Standardisation in the "Digital Archive" of the Institute of National Remembrance

The article discusses issues resulting from the scope of archive description standardisation adopted for the implementation of the Digital Archive project of the Institute of National Remembrance. It presents the model developed and used in the archive of the Institute in the context of international standards, the FOPAR standard, and the solutions adopted in the state archive network. In this case, the distinctive feature of the archive description standardisation under the Digital Archive project turns out to be the very detailed description at the file unit level, which has been implemented at the expense of other elements of the resource structure, which to some extent has been influenced by the specific criteria for collecting files at the Institute.

Roman Majka CSMA, The Warsaw Family Alliance Institute of Higher Education

Archive Description Standardisation in Catholic Church Archives

The text points to the issue of implementation of archive description standardisation to the Catholic Church Archives. It presents the description of the resource to date using data and a dozen or so web pages of selected Church, archdiocesan and diocesan archives. This analysis served as the basis for a proposal of a standard description for resource in Church archives based on several levels: archive, fonds, series, file unit, and a document.

Katarzyna Kubicka, State Archive in Gdańsk

Archive Description Standards Used in German Archives

The article discusses archive description standards that are used in German archives. It convincingly states that though there is no uniform German standard, the archive description system is coherent due to the archivist education system (e.g. Archives School Marburg) and the academic debate on the basic principles of archival methodology (e.g. the so-called OVG – Ordnungs und Verzeichnungsgrundsätze für die staatlichen Archive der Deutschen Demokratischen Republik in the German Democratic Republic).

Anna Blanka Wanecka, Rakkestad Commune Archive (Norway)

Noark Standard. Information Retrieval System Used in the Norwegian Public Administration

The text concerns the structure and the operation of the electronic document management system used by the Norwegian public administration. It discusses the Norwegian standard for electronic record keeping (Noark) whose newest version has introduced fully electronic circulation of documents and is adjusted to all kinds of records kept by offices in that country.

Wykaz skrótów

AAPOz	– Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu
AAW	– Archiwum Archidiecezjalne w Warszawie
ABMK	– Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne
ADDML	– Język Znaczników Opisu Materiałów Archiwalnych (Archival Data Description Mark-up Language)
ADT	– Archiwum Diecezjalne w Tarnowie
AGAD	– Archiwum Główne Akt Dawnych
AKKW	– Akta Kardynała Karola Wojtyły
AP	– Archiwum Państwowe
AP	– Archiwum Parafialne
BUiAD	– Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów
CKM	– Centralna Komisja Metodyczna
CSMA	– Zgromadzenie Świętego Michała Archanioła (Congregatio Sancti Michaelis Archangeli)
DDL	– Język Opisu Danych (Data Definition Language)
DW-P	– Diecezja Warszawsko-Praska
DzU	– Dziennik Ustaw
EAD	– Kodowany Opis Archiwalny (Encoded Archival Description)
ELA	– Ewidencje Ludności w Archiwaliach
FOPAR	– Format Opisu Archiwalnego
FOPAR-HW	– Format Opisu Archiwalnego Haseł Wzorcowych
ICA	– Międzynarodowa Rada Archiwów (International Council on Archives)
ICA-AtoM	– Międzynarodowa Rada Archiwów – Dostęp do Pamięci (International Council on Archives – Access to Memory)
IPN	– Instytut Pamięci Narodowej
IPN-KŚZpNP	– Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu

- IRMT – Międzynarodowa Organizacja Zarządzania Dokumentacją (International Records Management Trust)
- ISAAR(CPF) – Międzynarodowy Standard Archiwalnych Haseł Wzorcowych Ciał Zbiorowych, Osób i Rodzin (International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families)
- ISAD(G) – Międzynarodowy Standard Opisu Archiwalnego (General International Standard Archival Description)
- ISAF – Międzynarodowy Standard Funkcji/Działalności Jednostek Organizacyjnych (International Standard on Activities/ Functions of Corporate Bodies)
- ISDF – Międzynarodowy Standard Opisu Funkcji (International Standard for Describing Functions)
- ISDIAH – Międzynarodowy Standard Opisu Instytucji z Zasobem Archiwalnym (International Standard for Describing of Institutions with Archival Holdings)
- ISIAH – Międzynarodowy Standard Instytucji z Zasobem Archiwalnym (International Standard for Institutions with Archival Holdings)
- ISO – Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna (International Organization for Standardization)
- IZA – Inwentarze Zespołów Archiwalnych
- KBN – Komitet Badań Naukowych
- KITA – Komputerowa Informacja Techniczna
- LLP – Stowarzyszenie lokalnych i prywatnych archiwów (Landslaget for lokal- og privatarkiv)
- MAD – Instrukcja Opisu Archiwalnego (Manual of Archival Description)
- MAPA – baza zawierająca opisy dokumentacji kartograficznej
- MARC – Maszynowy (Elektroniczny) Format Katalogowania Danych (MACHINE-Readable Cataloging)
- MKiDN – Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- MRA – Międzynarodowa Rada Archiwów (International Council on Archives)
- N.N. – osoba nieznana, nazwisko nieznane (nomen nominandum)
- NAC – Narodowe Archiwum Cyfrowe
- NASK – Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa
- NDAP – Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych
- Noark – Norweski Standard Archiwalny (Norsk arkivstandard)
- NODAC – Katoński Standard Opisu Archiwalnego (Norma de Descriptó Archivistica de Catalunya)
- NOMA – Norma Opisu Materiałów Archiwalnych

NRD	– Niemiecka Republika Demokratyczna
OAIS	– Otwarty System Informacji Archiwalnej (Open Archival Information System)
OFM	– Zakon Braci Mniejszych (Ordo Fratrum Minorum)
OVG	– Wytyczne i wykaz podstawowych zasad dla archiwów państwowych Niemieckiej Republiki Demokratycznej (Ordnungs und Verzeichnungsgrundsätze für die staatlichen Archive der Deutschen Demokratischen Republik)
PAN	– Polska Akademia Nauk
PAT	– Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie
PKP	– Polskie Koleje Państwowe
PMBok	– Zbiór dobrych praktyk w zakresie zarządzania projektami (A Guide to the Project Management Body of Knowledge)
PRADZIAD	– Program Rejestracji Akt Metrykalnych i Stanu Cywilnego
PRINCE2	– Projekty w sterowanym środowisku (Projects In Controlled Environments)
RAD	– Zasady Opisu Archiwalnego (Rules for Archival Description)
RDDA	– Zasady Opisu Dokumentów Archiwalnych (Règles pour la description des documents d'archives)
RP	– Rzeczpospolita Polska
SB	– Służba Bezpieczeństwa
SEZAM	– System Ewidencji Zasobu Archiwalnego
SIAS	– System Informacji Archiwum Państwowego (Sistema Informativo degli Archivi di Stato)
SCRINIUM	– baza zawierająca opisy dokumentów wytworzonych do końca XVIII w.
SQL	– Strukturalny Język Zapytań (Structured Query Language)
SWA	– szukajwarchiwach.pl
SWPR	– Szkoła Wyższa Przymierza Rodzin w Warszawie
UŁ	– Uniwersytet Łódzki
UMK	– Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
UNESCO	– Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
USC	– Urząd Stanu Cywilnego
UWM	– Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ZAB	– Zbiór Anny z Potockich Ksawerowej Branickiej
ZoSIA	– Zintegrowany System Informacji Archiwalnej
ZSRS	– Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich
ZUS	– Zakład Ubezpieczeń Społecznych

Indeks nazwisk

- Ablewicz Jerzy 158
Adamska Marta 9
Adamski Stanisław 153
Adamus Justyna zob. *Adamus-Kowalska Justyna*
Adamus-Kowalska Justyna 26, 44–46, 49
Andrasz-Mrożek Monika 31
August II Sas 105
August III Sas 98, 104
- Bachulski Aleksy* 93
Baniecki Adam 20, 29, 30
Baniecki Adam 20, 24–26, 29, 30, 32, 133
Becker Irmgard Ch. 172
Bednarek Dariusz 30, 31
Bednarek Jerzy 15, 180
Bednarek Jerzy 9, 114, 116, 131, 141–143, 187
Bielecka Janina 54, 56
Biernat Andrzej 17, 35, 112, 116, 129, 141, 151
Biernat Andrzej 17, 35, 116, 129, 151
Bischoff Frank M. 163
Bogdański 75
Borkowie 98
Borowski Eugeniusz 157
Borowski Eugeniusz 157
Braniccy 95, 96, 101, 103, 105
Braniccy h. Gryf 95
Braniccy h. Korczak 95
Braniccy z Sucheja 94

Branicka Anna Ksawerowa z d. Potocka 13, 93, 95–97, 100, 101, 103–107, 109, 187
 Branicka Beata 94, 95
 Branicka Izabela z d. Poniatowska 101, 103
 Branicka Jadwiga zob. Rey Jadwiga
 Branicka Katarzyna zob. Potocka Katarzyna
Branicka-Wolska Anna 105
 Branicki 106
 Branicki Adam 94, 95
 Branicki Jan Klemens 100, 102–106
 Branicki Ksawery zob. Branicki Franciszek Ksawery
 Branicki Ksawery Władysław 95
 Branicki Franciszek Ksawery 95, 102, 103
 Broglie 106
Brübach Nils 163, 164
Buchner Hanna 49
 Bułhakow Jakub 102
Bushey Jessica 10

Cenckiewicz Sławomir 126
Chmielewska-Gorczyca Ewa 43
Chmielewski Jacek M. 32
Chojnacki Piotr 128
 Chorążyczewski Waldemar 12, 15, 36, 130, 132, 180, 182
Chorążyczewski Waldemar 10, 17, 23, 36, 48, 53, 57, 112, 113, 115, 130, 132, 133,
 181, 184, 186
 Cook Terry 129
Cook Terry 129
Czaja Roman 53
 Czarnecka Jadwiga 94
 Czerny Arkadij I. 46
 Giniatowicze Piłsudscy zob. Piłsudscy-Giniatowicze
 Czołowski Aleksander 94, 107
Czyżewski Andrzej 142

Dąbrowscy 98
Degen Robert 40, 50, 111, 138
 Długoszowski Wieniawa Bolesław zob. Wieniawa-Długoszowski Bolesław
 Drohojewski Jan Tomasz 98
 Działyńscy 108

Fischer Ulrich 163
Fornes Ivar 176

Galik Elżbieta 20
Gieszczyński Witold 184
Gloger Zygmunt 108
Gołombowski Maciej 44
Gołombowski Maciej 44, 45, 47, 48, 116
Granowska Bona 101
Gut Paweł 30

Heckmann Dieter 58
Hlebionek Marcin 30
Hryniewicki 103

Ihnatowicz Ireneusz 151
Ihnatowicz Ireneusz 151
Imhof Andres 171

Jabłońska Marlena 22, 133
Jan Paweł II zob. *Wojtyła Karol*
Jaremków M. 44
Jodkowski Józef 94

Kapica Milewski Ignacy 94
Kieniewicz Stefan 95
Kłubiński Andrzej 10, 134
Kobyłański Józef Władysław 94
Kocójowa Maria 43
Kołodziejczyk Miłosław 154
Komierowscy 94
Konarski Kazimierz 93
Kopczyński Michał 9
Kopiński Krzysztof 53
Kossakowska Katarzyna 103
Kościański Rafał 118
Krasicki Adam 105
Krauth Wolfgang 163
Kroll Bogdan 43
Kubicka Katarzyna 14, 180
Kubicka Katarzyna 163, 188
Kujawski Witold 150
Kujawski Witold 150
Kulecka Alicja 20
Kuligowski Janusz 113

Kumosińska Jagoda 40
 Kurtyka Janusz 19, 114
 Kurzyński Ignacy 101
 Kwiatkowska Wiesława 132
Kwiatkowska Wiesława 18, 21, 23, 132, 139, 141, 182
 Kwilosz Jacek 142

Laska Elżbieta 49
 Laszuk Anna 26, 30, 31, 139
Laszuk Anna 10, 17, 23–32, 111, 115, 128, 132, 133, 139, 143
 Leśkiewicz Rafał 13, 15, 143, 181
Leśkiewicz Rafał 9, 17, 22, 34, 52, 73, 87, 111, 112, 116–118, 126, 128, 130, 141, 143, 187
Leśniewska Jolanta 30
 Lewicki J. 103
 Librowski Stanisław 150
Librowski Stanisław 150
 Linau de 106
 Lipińska-Nałęcz Daria 141
Lipińska-Nałęcz Daria 133, 142
 Lipski Antoni Józef 106
Lisowska Kinga 9
 Lubomirscy 96, 103, 107
 Lubomirski 106
 Lubomirski Antoni 106
 Lubrański Jan 153

Łach Wiesław B. 184
 Łętowski 106
Łosowski Janusz 31
 Łoś L. 43
 Łubieński Władysław Aleksander 105

Magier Dariusz 113
 Majka Roman 13, 181
Majka Roman 149, 188
Makówka Agnieszka 31
 Maliszkiewicz Mieszko Adam zob. Mieszko-Maliszkiewicz Adam
 Małachowski 101
 Małachowski Adam 106
 Marczak Michał 94
Markowska Elżbieta 39

- Marthinsen Jørgen H.* 173
 Matuszewicz 103
 Mielezko-Maliskiewicz Adam 94
 Mielecki Adam 98
 Mioduscy 100
 Mniszchowie 108
 Modzelewski 106
 Mokronowscy 100
Morawski Radosław 128
 Morzkowski Z. 106
- Nałęcz Daria* zob. *Lipińska-Nałęcz Daria*
 Nałęcz Lipińska Daria zob. *Lipińska-Nałęcz Daria*
 Narbutt Teodor 94
 Narojczyk Krzysztof 15
Narojczyk Krzysztof 184
Nawrocki Stanisław 45–47, 49
Niewiadomska-Guentzel Marta 49
Nowinowski Sławomir M. 142
 Nowosad Wiesław 12, 181
Nowosad Wiesław 59, 115, 186
- Orlikowski 103
 Ostrorogowie 77
 Ostroróg 77
 Ostrowski Antoni 156
- Pac Michał 106
Palarczykowa Anna 95
 Papritz Johannes 164, 167, 168, 170
Papritz Johannes 164
 Patykiewicz Walenty 154
 Perzyna Paweł 12, 15, 182
Perzyna Paweł 9, 17, 34, 114, 142, 185
Peterman Radosław 142
 Pieczunko Andrzej 36, 143, 144, 146
Pieczunko Andrzej 36, 117, 119, 143
 Pieszczyński J. 106
Pilat Joanna 143
 Piłsudscy-Giniatowicze 94
 Piłsudski Józef 79, 81, 82
 Piotr Wielki 105

Płoszajski Grzegorz 19
Poboży Radosław 128
 Poniatowska Izabela zob. Branicka Izabela
 Poniatowski Michał 102
 Popielowie 94
 Popławski Jakub 103
 Potoccy 95, 105
 Potocka Anna Ksawerowa zob. Branicka Anna Ksawerowa
 Potocka Katarzyna z d. Branicka 95
 Potocka Pelagia 99
 Potocki Adam Józef 95
 Potocki Antoni Michał 106
 Potocki Franciszek Piotr 101
 Potocki Józef 95, 99
 Potulicki 101
 Przyjemski Ignacy 94

Raczyński Rafał 30
 Radziwiłłowie 91, 101, 103
 Rafalski 103
Rassalski Bolesław 36
Reczek Rafał 36, 113
 Repnin NikołaJ 102
 Rey Jadwiga z d. Branicka 96
 Rey Stanisław 96
 Robótka Halina 31, 93, 116, 131
Robótka Halina 22, 26, 27, 31, 34, 44, 47, 50, 53, 93, 111, 116, 131, 132, 138,
 151, 156, 159
Rokosz E. 44
Roman Wanda Krystyna 116
 Rosa Agnieszka 12, 15, 182
Rosa Agnieszka 10, 17, 23, 43, 52, 115, 133, 182, 185
Rosowska Erwa 21, 55, 139
Rostworowski Emanuel 95
 Rumiancew Piotr 102
 Ryszewski Bohdan 9, 11, 12, 15, 22, 26, 44, 71, 93, 111, 113, 115, 116, 119, 120,
 135, 136, 138, 152, 181, 182, 185
Ryszewski Bohdan 11, 15, 22–24, 26–28, 32, 34, 44, 46, 47, 53, 71, 93, 111, 115,
 116, 119, 131, 136, 146, 151, 152, 156, 159, 185
 Rzewuscyc 108

Sacewicz Karol 184

- Sanguszko Eustachy 101
Saur K.G. 54
Schieber Sigrid 163
Semkowicz Władysław 95, 105
Sidorowicz Konstanty 94
Skarbek Fryderyk 100
Skimbrowicz Hipolit 94
Skowron Łukasz 17, 37, 38
Sobczak Anna 37, 163, 170
Sobczak Anna 36, 37, 39, 163, 170
Sobielga Jolanta 43
Sobiescy 108
Stanisław August Poniatowski 101, 105
Staszewska Hanna 11, 140
Stebelska Halina 99
Stebelski Adam 105
Stebelski Adam 100
Stempowski Tomasz 128
Stobiecki Rafał 142
Stojanowska Aniela 165
Strycharz Jan 40
Strykowski Krzysztof 23, 113, 133
Sułkowska-Kurasiowa Irena 55
Syta Krzysztof 13, 183
Syta Krzysztof 93, 187
Szczepańska Anna 46
Szeptycki Atanazy Andrzej 101
Sztolcman Jan 103
- Ślusarski Konrad 128
Świgoń Marzena 184
- Tandeki Janusz 58
Tański Maciej 128
Tarakanowska Maria 55, 139
Thumser Matthias 58
Thurston Anne 40
Tkaczew Władysław 126
Tomczak Andrzej 156
Tomczak Andrzej 93, 131, 151, 156, 159
Tylski Krzysztof 143

Wacławik Beata 50
Wackowski Kazimierz 32
Wajs Hubert 13, 19, 183
Wajs Hubert 19–21, 23, 28, 74, 89, 115, 152, 186
Wanecka Anna 14, 183
Wanecka Anna 173, 188
Waniewski 105
Wasilewski Lesław 17
Wieniawa-Długoszowski Bolesław 79, 84
Wojciechowski Przemysław 18, 37
Wojtkowski Ryszard 35, 37, 113
Wojtyła Karol 155, 158
Wolf Christina 163
Wolff Adam 20, 90, 139
Wolff Adam 20, 90, 93
Wolny Miron 184
Woroniczowie 108
Woźniak Wojciech 87
Woźniak Wojciech 10, 87, 134
Woźniak-Kasperek Jadwiga 44
Woźniakowa Maria 55
Wyczańska Krystyna 43, 52
Wyczawski Hieronim Eugeniusz 151, 152
Wydro Kornel B. 44
Wysocki Marcin 98

Zabiełło Antoni 102
Załuski Andrzej 102
Zamoyski Klemens 104
Zawilski Piotr 35
Zebrzydowski Mikołaj 98
Zielińska Teresa 96
Zielińska Teresa 95
Zieliński Antoni 143

Żeglińska Anna 12, 15, 112, 184
Żeglińska Anna 9, 17, 22, 23, 25, 34, 52, 71, 73, 87, 112, 113, 117, 130, 143, 181,
184, 186
Żelazko Joanna 142

